

\*0: EK  
\*1: 2007-2008  
\*2: 38  
\*3: WordXP  
\*4: 38ste vergadering  
\*5: Dinsdag 8 juli 2008  
\*6: 10.00 uur  
\*\*

**Voorzitter: Timmerman-Buck**

Tegenwoordig zijn 75 leden, te weten:

Asscher, Van de Beeten, Bemelmans-Videc, Van den Berg, Biermans, Van Bijsterveld, De Boer, Böhler, Broekers-Knol, Doek, Dölle, Van Driel, Dupuis, Duthler, Eigeman, Elzinga, Engels, Essers, Franken, Goyert, De Graaf, Haubrich-Gooskens, Hendrikx, Hermans, Hillen, Ten Hoeve, Hofstra, Holdijk, Ten Horn, Huijbregts-Schiedon, Janse de Jonge, Van Kappen, Klein Breteler, Kneppers-Heijnert, Koffeman, Kox, Kuiper, Lagerwerf-Vergunst, Laurier, Leijnse, Leunissen, Van der Linden, Linthorst, Meindertsma, Meulenbelt, Meurs, Noten, Peters, Putters, Quik-Schuijt, Rehwinkel, Reuten, Rosenthal, Russell, Schaap, Schouw, Schuurman, Slager, Slagter-Roukema, Smaling, Strik, Swenker, Sylvester, Tan, Terpstra, Thissen, Timmerman-Buck, Vedder-Wubben, Vliegenthart, De Vries, De Vries-Leggedoor, Werner, Westerveld, Willems en Yildirim,

en de heer Balkenende, minister-president, minister van Algemene Zaken, de heer Verhagen, minister van Buitenlandse Zaken, mevrouw Van der Hoeven, minister van Economische Zaken, mevrouw Verburg, minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, de heer Timmermans, staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, mevrouw Van Bijsterveldt-Vliegenthart, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, en de heer Aboutaleb, staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

\*\*

\*N

De **voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst, die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

\*\*

(Deze lijst is, met de lijst van besluiten, opgenomen aan het einde van deze editie.)

\*B

\*!Verdrag van Lissabon\*!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

**- het wetsvoorstel Goedkeuring van het op 13 december 2007 te Lissabon tot stand gekomen Verdrag van Lissabon tot wijziging van het Verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap, met Protocolen en Bijlage (Trb. 2008, 11) (31384, R1850).**

(Zie vergadering van 7 juli 2008.)

De **voorzitter**: Ik heet de minister-president, de minister van Buitenlandse Zaken en de staatssecretaris voor Europese Zaken wederom van harte welkom in dit huis.

\*\*

De beraadslaging wordt hervat.

\*N

Mevrouw **Broekers-Knol** (VVD): Voorzitter. Het voelt aan alsof wij niet weggeweest zijn. Ik bedank de regering voor haar beantwoording gisteravond in eerste termijn.

Ik wil echter nog terugkomen op een paar punten, te beginnen met -- ook andere fracties hebben daarnaar gevraagd -- de reactie van de regering op het Ierse nee. De minister-president heeft aangegeven dat hij geen scenario's geeft -- dat heeft hij ook niet gedaan bij de beantwoording in de schriftelijke ronde -- maar toch is voor mijn fractie een route duidelijk geworden, namelijk dat volgens de minister-president de oplossing niet is gelegen in het openbreken van het verdrag. Dat is een duidelijke uitspraak. Kortom, in het scenario van de regering moet het verdrag uiteindelijk doorgang vinden. Dat betekent ook dat de regering ervan uitgaat dat Ierland als enige land nee zegt tegen ratificatie van het verdrag.

Ten tweede heeft de minister-president duidelijk gezegd dat het verdrag er moet zijn voordat er nieuwe uitbreidingen komen. Overigens heeft hij tegelijkertijd gezegd dat de onderhandelingen met Turkije en Kroatië wel doorgaan. Dat is ook een duidelijke route.

Ten derde was de minister-president er duidelijk over dat de inhoud van het verdrag niet via de achterdeur van afspraken bij

toetredingsonderhandelingen zou moeten worden binnengehaald. Het is dus duidelijk dat de regering alles in het werk zal stellen om ervoor te zorgen dat de Ieren in een tweede referendum -- als zo'n tweede referendum mogelijk is -- door middel van een verklaring van de EU-lidstaten alsnog ja kunnen zeggen. In die verklaring van de EU-lidstaten zal dan zo veel mogelijk tegemoet worden gekomen aan de vragen en zorgen van een meerderheid van de Ierse kiezers. Misschien is er een andere manier, maar in ieder geval is dit toch de route die duidelijk uit de beantwoording van de minister-president naar voren is gekomen. Ik bedank hem voor de geboden helderheid.

Mijn fractie is blij met de toezegging van de minister van Buitenlandse Zaken dat gekeken zal worden naar de juridische positie van de Hoge Vertegenwoordiger na ontslag door de voorzitter van de Commissie en bij aanblijven in de Europese Raad. Ik zeg het nu maar even heel kort door de bocht, maar daar draait het om.

Wij hebben gisteravond ook nog gesproken over de Benelux. Er bestaat bij mijn fractie geen twijfel over dat er een onafhankelijke commissaris moet zijn. Dat staat buiten kijf. Tegelijkertijd heeft de minister van Buitenlandse Zaken iets gezegd over de herkenbaarheid van de Benelux-commissaris -- die herkenbaarheid van deze commissaris is zo belangrijk -- onder het motto "als wij er zelf niet in zitten, dan maar een van onze neefjes". Mijn fractie vindt dat prima en het past ook bij wat mijn partijgenoot Frits Bolkestein altijd heeft gezegd, namelijk dat het belangrijk is om een eigen commissaris te hebben of -- als "next best", voeg ik daaraan toe -- een "neefje" als commissaris, omdat dat in sterke mate bijdraagt aan de legitimiteit en de acceptatie van de besluitvorming in en door de Commissie voor Nederland.

Mijn fractie en de staatssecretaris voor Europese Zaken komen niet zo gemakkelijk uit het punt van de comitologie. Ik denk trouwens dat wij er met ons allen niet zo gemakkelijk uit komen. Het blijft nog steeds een problematisch geheel omdat het niet transparant is. Toen ik gisteren het woord "inzichtelijk" gebruikte, zei de staatssecretaris dat hij me nog wel eens wilde uitleggen hoe het in elkaar steekt. Nou, daarop heb ik toen meteen geantwoord dat ik weet hoe het in elkaar steekt en dat dit nu juist precies de reden is waarom mijn fractie haar vraag over de comitologieprocedure gesteld heeft. Transparantie ontbreekt daar namelijk aan. Ik

begrijp dat de regering dat in haar eentje niet kan oplossen, maar ik wil haar wel vragen om haar best te blijven doen om te zorgen dat die procedure wat transparanter wordt. Het blijft namelijk een mistige procedure, die allerlei vraagtekens en vaak ook onbegrip oproept. Deze boodschap geef ik de regering graag mee, want zij zegt tegelijkertijd zo blij te zijn met het verdrag omdat het meer transparantie, meer democratie en democratisering, enz. biedt. Juist die transparantie op het terrein van de comitologieprocedure beveel ik van harte aan in de aandacht van de regering, teneinde daaraan zo veel mogelijk te blijven werken.

Ik begrijp dat de vennootschapsbelasting niet tot het vakgebied van de staatssecretaris behoort en dat neem ik hem ook helemaal niet kwalijk. Het gaat echter om de diensten van algemeen economisch belang. Wij horen uiteindelijk wel hoe het met de Vpb uitpakt, maar wij horen ook wel of het protocol datgene oplevert wat de regering ermee heeft willen bereiken. Wij moeten nog zien of dat gebeurt.

Ik spreek namens mijn fractie duidelijk uit dat wij voor het Verdrag van Lissabon zijn en dat wij dus ook instemmen met het wetsvoorstel tot goedkeuring van dat verdrag, omdat er inderdaad meer democratie en meer transparantie komt en omdat wij allemaal belang hebben bij een geïntegreerd Europa. Ik heb ook al in de eerste termijn gezegd dat Europa ambities moet hebben. Die ambities kunnen verwezenlijkt worden als er handelingscapaciteit is; die handelingscapaciteit komt bij een geïntegreerd Europa. Dan kunnen wij een krachtige partner zijn van landen als Rusland, China, Brazilië en India en zijn wij sterk om de nieuwe uitdagingen zoals klimaatbeheersing, milieu, terrorismebestrijding, grensoverschrijdende criminaliteit en dergelijke tegemoet te treden en daarvoor oplossingen aan te dragen. Een geïntegreerd Europa is van belang voor ons externe optreden. Ik heb zelf de besprekingen met de Verenigde Staten genoemd; die zijn voor Europa alleen maar nuttig als Europa geïntegreerd is en als een sterke gesprekspartner van de VS kan optreden.

Tot slot wil ik het nog heel even hebben over het uitdragen van Europa en van het Verdrag van Lissabon aan de burger. Gelukkig heeft staatssecretaris Timmermans gezegd dat er nog een heel lange weg te gaan is om de burgers uit te leggen hoe Europa in elkaar steekt en dat wij dat hebben laten sloffen. Dat is inderdaad zo en die lange weg zal met kracht ingeslagen moeten worden. Als ik merk

dat mijn collega's -- een van hen is partner banking & finance bij een heel groot advocatenkantoor, en dat is toch een grensoverschrijdend vakgebied, en een ander is strafrecht deskundige, rondt binnenkort een proefschrift af en is rechter -- mij vragen of ik al reces heb en ik antwoord dat dit niet zo is, omdat de Kamer nog het Verdrag van Lissabon moet behandelen, en zij vervolgens beiden zeggen "help me even", dan moet ik dus constateren dat men op dat niveau niet eens weet wat het Verdrag van Lissabon inhoudt. Daarmee wil ik maar zeggen dat er kei- en keihard gewerkt moet worden om iedereen niet alleen te informeren over maar ook te integreren in Europa, opdat dit voor iedereen een tweede natuur wordt.

\*N

De heer **Van der Linden** (CDA): Voorzitter. Ik begin met het uitspreken van mijn dank voor de uitgebreide en overtuigende antwoorden van de bewindslieden.

Ik richt mij tot de minister-president over de verhouding tussen de voorzitter van de Europese Commissie en die van de Europese Raad, omdat deze volgens mij niet gelijkwaardig zijn; zij zijn echter beide wel belangrijk. Hiermee hangt ook een beetje de richting van de Europese Unie samen. Je kunt kiezen voor het Duitse of voor het Franse model. In het Duitse model is de voorzitter van de Commissie de Bundeskanzler en is de voorzitter van de Raad de president. In het Franse model zou dat betekenen dat de president de voorzitter van de Raad is en de eerste minister de voorzitter van de Commissie. In dat opzicht -- als ik die vergelijking mag maken -- kiest de CDA-fractie uitdrukkelijk voor het Duitse model, waarbij het primaire mandaat ligt bij de voorzitter van de Europese Commissie. Ik bedank de minister-president voor zijn toezegging, bij de invulling van het mandaat van de voorzitter van de Europese Raad en de Hoge Commissaris ook de Eerste Kamer te betrekken.

Wij hebben ook aandacht besteed aan de SP-fractie, omdat ik vind dat wij het debat hier moeten voeren. Ik vind ook dat wij op dat punt moeten weten wat de posities zijn. Ik ben helaas een beetje teleurgesteld omdat wij niet weten wat de SP-fractie nu precies met Europa wil. Ik weet wel wat de SP-fractie niet wil, maar ik wil ook graag weten wat zij wel wil. In zijn interessante artikel houdt Jan Marijnissen een lofrede op de globalisering, waarvan hij zegt dat die mensen bij elkaar

brengt, de onderlinge afhankelijkheid en lotsverbondenheid vergroot, het onderling begrip vergroot en de kans op gewapende conflicten verkleint. Hij zegt dus dat het wederzijds voordelen oplevert. Daar hebben wij dus een sterk Europa voor nodig! Wij hebben een sterk Europa nodig, juist om bij de globalisering die sociale markt te kunnen bieden en die waargemeenschap en die morele autoriteit te kunnen vormen. Nu zegt de SP-fractie tegen het Verdrag van Lissabon te zijn en ook tegen de verdragen van Nice, Amsterdam en Maastricht te zijn geweest. Tegelijkertijd heeft de SP-fractie tegen de minister-president gezegd, te vinden dat er doorgegaan kan worden met datgene wat tot nu toe is afgesproken. De SP-fractie was daar wel tegen. Zij kan zich dan nu niet beroepen op iets wat gerealiseerd is op basis van de verdragen die er waren en tegelijkertijd zeggen, het Verdrag van Lissabon niet nodig te hebben omdat doorgegaan kan worden met zaken doen.

De heer **Kox** (SP): Even voor mijn duidelijkheid: vandaag spreken wij over het Verdrag van Lissabon. Daarover moeten wij stemmen en de modaliteiten zijn: voor stemmen, tegen stemmen of niet stemmen.

U kunt dus wel stellen dat ik mij uitspreek over van alles en nog wat, maar ik denk dat ik als parlementariër in eerste instantie gehouden ben om mij over het voorliggende wetsvoorstel uit te spreken. Dat heb ik gedaan en ik heb geprobeerd aan te geven dat het niet uit de lucht komt vallen dat mijn fractie niet draait -- ik kijk niet toevallig in de richting van de heer Kuiper -- maar dat onze lijn redelijk consistent is gebleven. U bent het daar niet mee eens. Wij zijn het ook niet eens met uw visie en natuurlijk bent u een uitgelezen deskundige, maar ook een uitgelezen fan van deze ontwikkeling. Dat kan uw blik wel eens vertroebelen.

Dus ja, u mag aangeven te willen weten wat de SP-fractie wil, maar als ik dan uitleg wat wij willen en u het daar niet mee eens bent, dan kunt u vervolgens niet zeggen dat dat niet goed genoeg is. Wij zijn hier niet allemaal lid van de CDA-fractie.

De heer **Van der Linden** (CDA): Het Verdrag van Lissabon -- daarover gaat het inderdaad - - versterkt de democratie, vergroot de transparantie, versterkt het socialemarkteconomiedenken. Dat zijn allemaal elementen waarvan u zegt...

De heer **Kox** (SP): Nee, dat vindt u. Dat ligt niet vast als een soort preambule. Het is geen kennis a priori, het is een interpretatie.

Het is een pil van een verdrag, bijna voor niemand meer te lezen; je moet er echt moeite voor doen. Ik had voorgesteld om eens een quiz over dat verdrag te houden, maar dat zou slecht zijn uitgepakt. U vindt dat het verdrag de transparantie vergroot, maar ik denk dat wij democratie inleveren. Daarover verschillen wij met elkaar van mening. Dat is toch het aangenamen van de politiek? Ik hoef toch niet te zeggen dat u gelijk hebt?

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik ben het er gauw mee eens dat dit verdrag geen schoonheidsprijs verdient. Integendeel.

De heer **Kox** (SP): Waarom zegt u niet in gewoon Nederlands dat het een onleesbaar verdrag is?

De heer **Van der Linden** (CDA): Het is een gecompliceerd verdrag. Maar als je kijkt naar de rol van het Europees Parlement, van de nationale parlementen en van de sociale middengroepen in de samenleving, dan zie je dat het verdrag wel degelijk een versterking van de democratie vormt.

De heer **Kox** (SP): Dat vindt u. U hoeft mij alleen maar het recht te gunnen om dat niet te hoeven vinden.

De heer **Van der Linden** (CDA): U vindt het dus geen versterking wanneer het Europees Parlement zeggenschap over alle financiële middelen, het volledig budgetrecht, en medebeslissingsrecht over alle wetgevende arbeid krijgt?

De heer **Kox** (SP): Als dat ten koste gaat van de rol van nationale parlementen, dan vind ik dat een achteruitgang. Het Europees Parlement is namelijk geen echt parlement en dit parlement is dat wel!

De heer **Van der Linden** (CDA): Dit gaat niet ten koste van de nationale parlementen omdat het verschil tussen verplichte en niet-verplichte uitgaven nu wel bestaat. Het Europees Parlement heeft op dit moment geen enkele zeggenschap over de verplichte uitgaven, evenmin als de nationale parlementen. Het Europees Parlement krijgt daar met dit verdrag zeggenschap over en dat is dus een versterking van de democratie.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Ik vind het altijd fijn wanneer de heer Kox in mijn richting kijkt. Ik hoop dat hij dat gisterenavond ook heeft gedaan toen ik uitlegde dat het consistent is om wanneer je voor het Verdrag van Nice hebt gestemd, ook voor het Verdrag van Lissabon te stemmen.

De heer Kox heeft echter gisteravond gezegd, niet alleen tegen dit verdrag te zullen stemmen, maar dat eigenlijk de verdragen van Nice, Amsterdam en Maastricht er met terugwerkende kracht niet hadden moeten komen. Het is dus terecht om te vragen waar de SP-fractie nu eigenlijk wel voor staat als zij alles wat sinds 1991 is gegroeid, afkeurt.

De **voorzitter**: Mijnheer Kuiper, ik constateer dat dit een herhaling van de vraag van de heer Van der Linden is.

Ik vraag de heer Van der Linden zijn vervolg te betogen.

\*\*

De heer **Van der Linden** (CDA): Voorzitter. Eerlijk gezegd heb ik op mijn vraag geen overtuigend antwoord gekregen van de heer Kox. Maar ik neem aan dat er nog voldoende debatten komen waarin hij nog eens kan ingaan op wat de SP-fractie nu wel wil.

Ik sluit mij aan bij de zorg die mevrouw Broekers heeft op het punt van de publieke opinie. Ik denk dat de regering een aantal goede voorzetten heeft gegeven voor verbetering daarvan. Ik zou graag zien dat zij met name ook met concrete maatregelen komt op het punt van communicatie met de burgers. Er zijn toezeggingen gedaan voor het onderwijs en voor de "civil society". Dit behoort voor mijn fractie tot de grootste prioriteiten. Wij weten natuurlijk ook dat aan de Europese integratie kanten zitten die grote zorgen bij de burgers teweegbrengen, terecht of onterecht; juist de politiek is als eerste verantwoordelijk om een stuk communicatie met de burgers te verzorgen.

Ik heb nog drie kleine punten. Ten eerste houdt artikel 32 van het Verdrag van Lissabon in dat de lidstaten elkaar moeten consulteren als onderwerpen aan de orde zijn die eenieders buitenlands beleid en veiligheidsbeleid raken. Ik vraag de minister van Buitenlandse Zaken of in de toekomst de raketschilden in Polen en Tsjechië onder artikel 32 vallen. Ik begrijp dat wij de discussie over deze twee raketschilden hebben gehad, maar ik vraag mij af of dit soort discussies in Europa, die buiten de Europese Unie en aanvankelijk ook buiten de NAVO om

gegaan zijn, onder artikel 32 van het verdrag vallen.

Ten tweede vraag ik waarom geen aandacht is besteed aan de socialemarkteconomie. Dit verdrag biedt nu juist openingen om veel meer te doen op het punt van het Rijnlandmodel, dat een essentieel element is voor zowel de charter als de invulling van artikel 3. Dat slaat dus ook op mijn discussie met de SP-fractie.

Ten derde baart de samenwerking met andere internationale organisaties mij zorgen, omdat de Europese Unie toch een redelijk arrogante houding kiest in de samenwerking met vooral de Raad van Europa. De minister van Buitenlandse Zaken heeft gezegd dat de Raad van Europa zich moet concentreren op zijn kerntaken. Dat is zo en dat gebeurt ook, maar dat betekent tegelijkertijd dat de Europese Unie gebruik moet maken van de bestaande expertise en de instrumenten, of het nu het Hof voor de Rechten van de Mens, de Europese commissaris voor de mensenrechten of ECRI is. Dat zijn allemaal instrumenten die beschikbaar zijn voor heel Europa. Om te voorkomen dat er nieuwe scheidslijnen in Europa getrokken worden, is het evident en noodzakelijk dat de Europese Unie vooroploopt bij de uitvoering van het Verdrag van Lissabon, dat aangeeft dat de internationale organisaties met elkaar moeten samenwerken. Met haar verslag over de mensenrechten in 2007 geeft de Europese Unie geen goed voorbeeld. Er zijn meer dan 150 projecten wereldwijd en als ik die projecten allemaal naloop, dan heb ik daar wel eens vraagtekens bij. Ik weet niet of het draagvlak bij de burgers wordt vergroot als je met deze projecten voor de dag komt.

\*N

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Voorzitter. Ik bedank de regering hartelijk voor haar antwoorden van gisteravond.

Gisteren is veel gesproken over de politieke consequenties van het Ierse referendum. Ik hoop dat zowel het verdrag als de Ierse bevolking er bij de verdere onderhandelingen goed uitkomt. Ik hoop dat recht gedaan wordt aan het verdrag, maar ook aan de bevolking. Het zou vreselijk zijn als door het referendum en door de gevolgen daarvan mensen nog meer met de rug naar de EU komen te staan. Dit verdrag was er nu juist voor bedoeld om Europa dichterbij de mensen te brengen.

Hoewel ik mij in mijn nopjes was met het veelvuldig aanhalen van mijn

geestverwant Fischer, heb ik nog geen reactie gekregen op zijn suggestie voor de toekomst, namelijk een mogelijke ontkoppeling van de gemeenschappelijke markt en een verdergaande politieke integratie bij een volgende verdragswijziging. Verder heb ik nog geen antwoord gekregen op mijn vraag over de agentschappen en de democratische legitimiteit daarvan. Het verdrag is beter, maar het maakt de Unie nog niet af. De staatssecretaris merkte gisteren terecht op dat het verdrag alleen de JBZ-samenwerking communautariseert. De regering vindt het met ons nodig voor de slagvaardigheid en de kwaliteit van de wetgeving. Maar deze redenering past zij niet toe op het buitenlands beleid. Zij meent op dat punt dat de slagvaardigheid al genoeg verbeterd wordt met meer coördinatie, alsof die coördinator, zonder bevoegdheden daartoe, lidstaten ertoe kan verleiden om bepaalde nationale belangen op te geven. Ik vraag mij dat af. Kan de regering zich voorstellen dat de slagvaardigheid van de strafrechtelijke samenwerking al zou verbeteren met alleen maar een extra coördinator? Ik namelijk niet. De regering vindt de nationale belangen bij samenwerking op het terrein van buitenlands beleid blijkbaar zwaarder wegen dan bij strafrechtelijke samenwerking. Dat is vreemd, want als iets de nationale soevereiniteit en de burgerrechten raakt, dan is dat de bevoegdheid van de overheid om deze burgerrechten in te perken. Desalniettemin hoop ik dat de verwachtingen van de minister van Buitenlandse Zaken wel uitkomen, want wij kunnen een meer eenduidig en krachtadig extern optreden wel gebruiken.

Ik ben blij dat de regering zich op Europees niveau inspant om de resettlement-afspraken met de UNHCR te verruimen. Zo heb ik het althans begrepen. Overigens is de staatssecretaris nu al verguld met de Nederlandse ruimhartige opname van het aantal vluchtelingen en meent hij dat de wereld daaraan een voorbeeld zou moeten nemen. Misschien kan de staatssecretaris zijn collega Koenders ertoe overhalen om deze boodschap uit te dragen bij de buurlanden van conflictgebieden, alwaar deze vaak vluchtelingenkampen bezoekt. De staatssecretaris stelde terecht dat de ontwikkelingssamenwerking deels gerelateerd is aan het migratiebeleid. Maar de Europese besluitvormingsprocedures kennen een heel strikte scheiding tussen de communautaire procedure voor asiel en migratie en eenparigheid van stemmen, zonder bemoeienis van het Europees Parlement, voor

de ontwikkelingssamenwerking. In haar memorie van antwoord stelt de regering dat er over de elementen van asiel en migratie van ontwikkelingssamenwerking op deze rechtsbasis worden besloten. Is het niet vreemd dat deze onderdelen, die nauw samenhangen met het overige asiel- en migratiebeleid, buiten de competentie van het Europees Parlement vallen? Welke criteria zal de Commissie of de Raad hanteren voor die verdeling? Waarom wordt niet het hele terrein, inclusief deze elementen, in gezamenlijkheid behandeld? Daarmee voorkom je ook dat twee verschillende raden twee verschillende besluiten kunnen nemen.

In de Nederlandse bijdrage voor de Future-werkgroep stelt de regering de Raad voor om zich in het kader van het Verdrag van Lissabon te bezinnen over een mogelijke herdefiniëring van de werkterreinen van de raden. Doelt de regering misschien op het hier aangehaalde punt of ging het om iets anders?

In hetzelfde stuk stelt de regering dat het Verdrag van Lissabon ertoe leidt dat de parlementaire betrokkenheid verschuift naar het Europees Parlement. Dat vormt wellicht een aardig inkijkje in de attitude van de regering, die ook had kunnen stellen "wordt uitgebreid met". Ik houd echter maar vast aan wat de regering telkenmale heeft gezegd over het belang van betrokkenheid van nationale parlementen. Uit het antwoord van de staatssecretaris over de fiches, die niet eerder dan zes weken na het Commissievoorstel naar de Kamer kunnen komen, maak ik op dat wij vervolgens twee weken de tijd hebben om aan de hand van het regeringsstandpunt te bepalen of wij een bijzondere procedure wensen. De staatssecretaris zal wellicht begrijpen dat dit vrijwel onhaalbaar is, want ook wij kennen onze afstemmings- en voorbereidingsprocedures. Maar toen ik mij afvroeg hoe erg dat eigenlijk was, voelde ik toch wel een groot gevoel van opluchting bij de gedachte dat wij naar de mening van de regering deze bijzondere procedure niet eens nodig hebben. Dat betekent dat een overschrijding van die acht weken ook niet fataal is. Als wij bijvoorbeeld twee weken later de regering zouden laten weten dat een parlementair voorbehoud zou moeten worden gemaakt, zou dat dan voor de regering op problemen stuiten? De onderhandelingen zijn vast nog niet binnen twee weken gepiept, dus er kan nog van alles worden afgesproken. Heb ik de geruststellende woorden van de regering zo goed begrepen?

De staatssecretaris is gisteren niet meer op mijn reactie op de nadere memorie

van antwoord ingegaan, maar ik wil toch echt graag een reactie op mijn stelling dat de regering bij de onderhandelingen geheel niet wordt geremd door een parlementair voorbehoud. Dat is namelijk cruciaal voor onze werkwijze in de komende tijd. De toezegging van de premier dat wij alle medewerking krijgen op het gebied van informatievoorziening, geldt wat mij betreft dus ook voor vandaag. Is de regering ooit gehinderd in haar onderhandelingen door het instemmingsrecht van de Kamer op de JBZ-gebieden? Die onderhandelingen gingen toch altijd gewoon door? Kan de regering aangeven of al die andere lidstaten gehinderd worden in hun onderhandelingen over een parlementair voorbehoud? Ik zie de staatssecretaris zuchten, maar hij kan mij beter gewoon een antwoord geven.

Ik had ook nog een vraag gesteld over de informatievoorziening. De bemoeienis van het parlement houdt niet op na de start van de onderhandelingen, maar moet juist bestaan uit het actief volgen van die onderhandelingen om een mening te kunnen geven over het zich wijzigende besluit en het regeringsstandpunt daarbij. De regering stelt dat het parlement voortaan vanzelf geïnformeerd wordt over het verloop van de onderhandelingen, omdat de documenten en de besluitvorming voortaan volledig openbaar zijn. Wat betekent dat precies? Welke informatie komt dan vrij? Betreft dat alle raadsdocumenten over een voorstel van EU-wetgeving, inclusief voetnoten, die voortkomen uit de ambtelijke en politieke besprekingen? Deze informatie is namelijk cruciaal om goed zicht te hebben op wat er in Brussel gebeurt. Als hieronder niet de raadsdocumenten verstaan worden, moeten wij dan die bijzondere procedure aanwenden om ons van deze informatie te verzekeren? Zal de regering ons ter wille zijn als wij daarom vragen?

Ik vraag dit niet voor niets. Bij de behandeling in de Tweede Kamer is het voorbeeld van de terugkeerrichtlijn aangehaald, waarvan wij de raadsdocumenten al in oktober 2007 hadden opgevraagd. Ik kan de regering melden dat wij deze documenten nooit hebben ontvangen. Toen uiteindelijk het akkoord was gesloten, werd ons de geconsolideerde tekst van de richtlijn toegezonden. Wij hadden de website van Statewatch nodig om uit de raadsdocumenten de standpunten van de Nederlandse regering te vernemen. Ik moet zeggen dat die site heel wat verhelderder was dan de tekst van de geannoteerde agenda. Wij hebben geen toelichtende antwoorden op onze vragen over

al deze voetnoten van de Nederlandse regering ontvangen, doch wel het commentaar van de staatssecretaris dat wij alleen documenten krijgen die aan de Raad zelf worden aangeboden. Kan de staatssecretaris mij dat uitleggen? Alle vergaderingen van de werkgroep, SCIFA, Coreper of JBZ-raden, vallen toch onder de reikwijdte van de Raad? Het zou toch een heel kunstmatig onderscheid zijn en een heel gemakkelijke manier om de onderhandelingen van parlementaire controle weg te houden? Ik ben er dus graag van overtuigd dat dit niet de opzet van de regering is.

Ik hoop inderdaad dat wij samen met de regering actief en waarschijnlijk meestal constructief betrokken kunnen zijn bij de Europese besluitvorming. Daardoor zal ook het optreden van de Raad zelf meer democratische legitimiteit krijgen. Zouden wij in staat zijn echt het debat met burgers aan te gaan over wat er in Brussel gebeurt en waarom, alsmede wat wij daarvan vinden?

Ik doe hierbij ook een oproep aan mijn collega-Kamerleden. Europese wetgeving is niet altijd leuk en misschien soms wel een corvee, maar wij zijn het aan onze verantwoordelijkheid en aan de Nederlandse burgers verplicht hier echt werk van te maken. Laten wij vooral maatschappelijke organisaties en burgers een actieve rol geven bij de voorbereiding van Europese besluiten, niet alleen voor onszelf, maar ook om ervoor te zorgen dat de Europese Unie niet van de elite is, maar juist van ons allemaal.

\*N

De heer **Eigeman** (PvdA): Voorzitter. Ik bedank de regering voor haar antwoorden in eerste termijn. Voordat ik nader inga op die antwoorden, wil ik hier eerst nog twee waarnemingen neerleggen.

Ten eerste heb ik vannacht een beetje onrustig geslapen. De Kamer hoeft zich daarover geen zorgen te maken, want het is uiteindelijk wel goed gekomen. Als ik echter de toon van het debat van gisteren beluister en analyseer, dan gaat het over bewaken, controleren, vasthouden en grenzen stellen. De beeldspraak van de fractie van GroenLinks over de processie van Echternach heeft dan in ieder geval nog het sympathieke van enige vooruitgang, maar daarvoor moet je ook wel stappen achteruit zetten. Bij de SP-fractie bleef het echter bij niet. Ik vond de woordspeling van de heer Kox ontzettend leuk, zoals wel vaker bij hem het geval is: het moet ergens achter Maastricht liggen. Ik weet

niet waar je dan moet gaan staan, maar overigens is het achter Maastricht altijd leuk en mooi. Ik weet niet of wij daar moeten blijven hangen. Ik denk niet dat dat goed is. Als je zo'n tien tot twaalf jaar terug in Ierland bent geweest of zo'n vijftien jaar terug in Portugal en je komt er nu weer, kun je zien dat er vooruitgang is geboekt, heel veel vooruitgang. Die vooruitgang is mede te danken aan de inzet van de Europese Unie, aan de inzet van ons samen.

Er zitten ook een aantal nadelige kanten aan Europa. De markt in zijn meest rauwe en ruwe vorm laat perverse effecten zien. Ik vind dat wij daartegen moeten optreden en ik vind ook dat de PvdA moet bekijken hoe zij bondgenoot kan worden van bijvoorbeeld de SP. Daarvoor is echter wel een sterk Europa nodig. Daarvoor is een Europa nodig dat durft op te treden en dat grenzen durft te stellen aan de perverse effecten van de markt. Laat ik het daar maar even bij houden. Ik zie nog niet dat bij de SP daaraan op dit moment perspectief wordt gegeven, ook niet zojuist bij collega Van der Linden. Dat vind ik jammer. Ik denk dat het debat zich daarop de komende tijd moet concentreren.

De heer **Kox** (SP): Ik ben blij te horen dat collega Eigeman ook van ons een bondgenoot wil zijn. Dat idee kreeg ik gisteren niet helemaal. De opname van de bepaling van wat tot de doelen van de Unie behoorde, namelijk de vrije en onvervalste concurrentie, heeft bij het referendum van 2005 zowel in Frankrijk als in Nederland veel kwaad bloed heeft gezet. Dat herinnert hij zich wel. Een van de veranderingen in het Verdrag van Lissabon ten opzichte van de Europese grondwet is dat dit in ieder geval als doel uit het verdrag is gehaald. Het is nu gestald in een protocol met dezelfde waarde. Dat is toch een teken dat er een discussie is over de vraag of dit Europa wel leidt tot wat de heer Eigeman wil. Dat vonden PvdA'ers toch ook? Ik las toch ook in de PvdA-stukken na het referendum dat wij misschien op dat punt de verkeerde richting kozen? Op dat punt kunnen wij bondgenoten worden. Het aangename is dat de kiezers van de heer Eigeman in meerderheid vinden wat ik zeg. Dan moet er toch een brug te vinden zijn.

De heer **Eigeman** (PvdA): Ik ga niet in op wie welke kiezers precies heeft, want dat vind ik een zinloos debat. Volgens mij moet de focus op verbeteringen liggen. Ik kom daar zo nog op terug. Wellicht dat wij daarvan in de komende tijd een strijd voor verbeteringen kunnen maken.

Het tweede punt dat ik opmerk voordat ik verder op het debat inga, is het volgende. Het debat is ook sterk gegaan over de Nederlandse soevereiniteit, de eigenheid, de eigen identiteit. Dat is op zichzelf helemaal niet verkeerd. Ik moest vannacht denken aan het werk van de Canadese filosoof Taylor. Ik heb hem hier al eens aangehaald. Hij heeft in een kritiek op het liberalisme gezegd dat je als individu betekenis krijgt door relaties aan te gaan met anderen. Dat parafraserend voor de discussie die wij nu voeren: De Nederlandse soevereiniteit krijgt alleen betekenis in relatie met burens, met de rest van Europa, met de Europese gemeenschap. Sterk focussen op hoe gezellig het hier allemaal is, is buitengewoon link. Dat is geen goede basis om een perspectief op te bouwen, samen met burgers te vechten voor een ander Europa en te bekijken wat aan Nederlandse identiteit kan overblijven in dat Europa. Die is namelijk wel nodig voor de herkenbaarheid van de Nederlandse burgers, maar ook voor een verdere verrijking van de Europese cultuur.

Ik heb al gezegd dat wij de focus moeten leggen op verbetering. Ik vond het heel aardig dat zowel de minister-president als de staatssecretaris en in indirecte zin ook de minister van Buitenlandse Zaken hebben aangegeven dat zij op 19 juni 2007 een opdracht hebben gekregen. Die is in deze Kamer besproken en het resultaat ligt in het Verdrag van Lissabon dat wij vandaag goedkeuren, althans wat mijn fractie betreft. Ik denk dat wij een stap op weg zijn, een goede stap op weg, als ik zie wat het resultaat is. Het gaat er wat mij betreft niet om dat het op dit moment allemaal perfect is. Het gaat ook niet om meer of minder Europa, maar het gaat om een beter Europa.

Er is een aantal zaken waaraan gewerkt moet worden. De staatssecretaris heeft ondanks het late tijdstip duidelijk gezegd dat het rapport van de Visitatiecommissie Juridische functie en Wetgeving ook zijn implicaties heeft voor hoe wij omgaan met de juridische kwaliteit, zowel wat betreft de input in Europa als wat betreft de output naar Nederland. Er zal gewerkt moeten worden aan een verbetering. Er zal ook gewerkt moeten worden aan een verbetering van de besluitvorming hier. De hartenkreet van collega Strik onderschrijf ik volledig. Wij zullen onszelf daarvoor moeten inspannen, een parlementaire inspanning moeten leveren. Dat hoort bij het werk dat wij als controlerend orgaan, ook als Eerste Kamer, hebben te doen. Hiervan moet meer werk worden gemaakt.

Ook zal aan de beeldvorming hard moeten worden gewerkt. Je moet werk maken van het omgaan met burgers. Niemand in deze Kamer, geen enkele partij, heeft het monopolie op wat de meerderheid of het volk vindt. In een parlementaire, representatieve democratie zijn heel veel nuances. Gisteren ben ik daar ten principale op ingegaan en ik onderstreep dat nog een keer. Ik vind het prima dat partijen staan voor hun programma, voor wat zij denken dat hun kiezers vinden, maar ik laat mijn kiezers niet monopoliseren door andere partijen. Ik heb een prima relatie met hen. Ik ben al twintig jaar volksvertegenwoordiger en ik weet redelijk goed wat er onder mijn eigen kiezers leeft. Dat is niet altijd de opvatting die ik op alle punten overeen houd, maar ik heb wel het vertrouwen weten vast te houden. Daar gaat het om.

De discussie over de uitbreiding zal voortgaan. Ik ga niet verder in op datgene wat ik over Turkije en Kroatië heb gezegd.

De minister heeft het een en ander gezegd over de Benelux. Ik sluit mij aan bij de opvattingen van collega Broekers-Knol. Ik denk dat het goed is dat wij meer gebruik maken van het vooroverleg in Benelux-verband. De minister heeft dat ook toegezegd, dus wij zullen eraan werken. In het kader van de "vertegenwoordiging" is het goed om in het vooroverleg aandacht te besteden aan de Benelux. Ons is erop gewezen dat wij het woord "vertegenwoordiging" in de Commissie niet mogen gebruiken, maar voor de herkenbaarheid in het betoog gebruik ik dit woord toch. De vergelijking met neefjes of nichtjes voor dat vooroverleg is aardig. In kwesties als herkenbaarheid voor de burgers speelt namelijk ook de beeldvorming een rol.

Wij kunnen uitgebreid ingaan op het debat over de twee snelheden, de mogelijke implicaties van het Ierse nee en mogelijk andere nuanceringen die op het verdrag zullen worden aangebracht door derden. De minister-president heeft echter terecht gezegd dat dat nu al kan. Laten wij er verder over nadenken en er gebruik van maken.

Ik ga afronden met het belang om ons in te spannen voor de burgers. Ik heb er een keer op gewezen dat dit ook van belang is bij de inhoudelijke dossiers. Het antwoord daarop bevredigde mij niet helemaal, maar dat kan met het tijdstip te maken hebben. Ik heb verwezen naar het debat over energiebesparingen. Dat is altijd zeer abstract. Op nationaal niveau is dat al abstract, laat staan op Europees niveau, terwijl opvalt dat in alle conferenties wordt gesproken over het

belang van het inschakelen van burgers. Op het moment dat je erin slaagt om een Europees pakket helder te maken voor burgers en om mensen met elkaar van gedachten te laten wisselen, zal Europa op een heel andere manier leven. Dat kan op meer terreinen dan op het terrein van de energiebesparing. Het gaat dus om meer dan uitleg. Het is belangrijk om dit uit te leggen.

Als collega's van mevrouw Broekers-Knol zeggen, "Lissabon, leg mij dat eens even uit", dan is dat een ernstige zaak. Dat betekent dat wij inderdaad het een en ander moeten doen aan informatievoorziening en aan uitleg. Dat is echter niet genoeg. Als je mensen alleen maar dingen uitlegt, kan het idee ontstaan dat men zich op den duur niet meer serieus genomen voelt. Het is dus ook een kwestie van inschakelen en in debat blijven gaan. Het is misschien een vreemde vergelijking, maar wij zijn ooit, in de jaren vijftig, begonnen met uitwisseling op grond van ideeën over vriendschappen tussen mensen. Dat was heel eenvoudig; het ging over kerk, school, zangkoor enzovoorts. Wij hebben dat een beetje achter ons gelaten. Het is ouderwets en wij hebben het niet nodig, hoewel die relaties nog steeds bestaan in zeer kleine gemeenschappen en dorpen, met kleinere gemeenten in Duitsland, Frankrijk en verder weg in Europa. Misschien is het helemaal niet zo gek om er in deze tijd opnieuw naar te kijken en weer te investeren in uitwisselingen en het leggen van verbanden. Ik heb dit al een keer gezegd bij gelegenheid van het debat over de Staat van de Unie.

De heer **Engels** (D66): Ook gisteren heeft de heer Eigeman heel gepassioneerd en uitgebreid gesproken over de positie van burgers, tegen de achtergrond van het feit dat de PvdA het tweede referendum niet heeft gewild. Hij zegt dat er meer moet gebeuren dan uitleg geven. Daar ben ik het mee eens. Communicatie alleen is ook niet voldoende, voeg ik hieraan toe. Ik neem waar dat er een probleem is in de vertrouwensrelatie tussen burgers, nationale overheden en nationale politiek over Europa. In hoeverre kunnen wij ervan uitgaan dat de modaliteiten die hij schetst voor de inhoud van beleid, vat ik maar even samen, een daadwerkelijke bijdrage kunnen leveren om iets te doen? Wij delen die analyse over het vertrouwensverlies, wetende dat de burgers in groten getale waarschijnlijk hun vertrouwen hebben verloren vanwege het niet doorgaan van het tweede referendum. Is dit naar zijn idee te compenseren?

De heer **Eigeman** (PvdA): Ik ben ervan overtuigd dat dit te compenseren is, omdat ik van het referendum en van allerlei formele vormen geen geloofsartikelen maak. Ik vind het opvallend dat de heer Engels op het referendum blijft hangen. Ik vind dat jammer, want dat blokkeert een stuk discussie tussen ons.

De heer **Engels** (D66): Even ter verduidelijking, anders wordt de discussie heel dogmatisch. Dat laatste wil ik ook niet. Ik refereer aan het referendum omdat dat een gegeven is in dit dossier. Daar ben ik op ingegaan. Ik heb gezegd dat ik geïnteresseerd ben in die modaliteiten in de verhouding burger versus overheid die iets doen met de daadwerkelijke invloed en zeggenschap van burgers. Ik ben niet zo dogmatisch om te zeggen dat het een referendum moet zijn en niets anders. Het gaat erom of wij verder gaan dan communicatie en of wij in de buurt komen van het daadwerkelijk iets te zeggen geven aan burgers. Dat is mijn thema.

De heer **Eigeman** (PvdA): Ik vind dat wij bij dat thema verder moeten zoeken. Daarin ben ik het met de heer Engels eens. Je kunt niet blijven staan bij wat pure communicatie, uitleg geven, nog een keer een campagne eroverheen gooien. Je moet nadenken over vormen van zeggenschap zonder dat je mensen een rad voor ogen draait. Ik vind dat je daar buitengewoon mee moet oppassen. Een uitspraak is nooit echt helemaal enkelvoudig te maken. Een extra brug over de Lek is een extra brug over de Lek. Dat is helder. Maar dat is ongeveer de enige helderheid die je dan hebt. Hoe die er uit ziet, waar de wegen naar leiden enzovoorts, dat weet ik allemaal niet, en dit is nog een tamelijk eenvoudig voorbeeld.

De heer **Kox** (SP): De democratisch-filosofische beschouwingen van de heer Eigeman zijn buitengewoon interessant, zowel gisteren als vandaag. Daarover kunnen wij echt lang praten, maar laten wij ook een beetje realistisch zijn. Ik heb gisteren al aangehaald dat de heer Eigeman aanwezig was toen wij hier ja zeiden tegen het referendum. Toen vond hij daarvoor voldoende argumenten. De realiteit is toch ook dat dáár de man zit, onze minister-president, die tegen zijn partij heeft gezegd: wil je met ons regeren, dan houden wij geen referendum. Dat mocht hij zeggen, want dat was helemaal in lijn met wat de minister-

president steeds heeft gezegd. Hij heeft het referendum niet gesteund, maar de partij van de heer Eigeman is op dat punt gedraaid. Die partij mag dat in vrijheid bepalen, maar het is de reden waarom de heer de Eigeman deze beschouwing houdt. Hij had die mening niet toen wij hier over het referendum spraken. Toen heb ik dat althans niet van hem gehoord.

De **voorzitter**: Ik geef de minister-president de gelegenheid om te reageren.

\*\*

De heer **Eigeman** (PvdA): Volgens mij word ik aangesproken.

Minister **Balkenende**: Voorzitter. Dank u omdat u mij op dit moment het woord geeft. Ik vind dat de heer Kox de coalitie recht moet doen. Het is helemaal niet zoals hij het stelt. Het is zo dat partijen verschillend over dit onderwerp kunnen denken. Dat wisten wij van elkaar. Toen hebben wij gezegd dat wij het volgende zouden doen, wetend dat de oriëntaties niet dezelfde zijn: Wij gaan onderhandelen, bekijken wat de uitkomsten zijn, vragen de Raad van State om een advies en zullen vervolgens bekijken hoe moet worden gehandeld. Zo is het gegaan. Elke suggestie alsof op de manier van de heer Kox gesproken wordt bij de kabinetsformatie, is onjuist en wil ik graag wegnemen.

De heer **Eigeman** (PvdA): Bijzonder dat de minister-president voor mij het woord kan voeren. Ik ben er niet bij geweest, maar ik had woorden van gelijke strekking kunnen spreken. De heer Kox heeft mij gisteren persoonlijk aangesproken. Ik ben niet tegen een raadgevend referendum. Daarom heb ik indertijd met een gerust geweten voor die wet kunnen stemmen. Het is alleen de vraag op welk moment, met welke vraagstelling en met welke uitwerking je dat doet. Dat is een veel genuanceerder debat. Daarom voel ik mij op zichzelf in de vraagstelling van collega Engels goed thuis. Ik vind dat wij dat debat moeten voortzetten. Ik vind dat wij van het debat over de staat van de Unie een soort verantwoordingsdebat dienen te maken. In die zin kom ik dicht bij wat collega Strik heeft gezegd. Wij kunnen in de voorbereiding daarvan kijken op welke wijze wij hoorzittingen, die wij al gebruiken, en ook andere manieren kunnen gebruiken om achter opvattingen van burgers te komen. Het gaat verder dan alleen maar communiceren. Het gaat ook over de vraag hoe je zeggenschap materialiseert.

Ik sluit af met een citaat dat ik gisteren ook heb gebruikt, een citaat van een geestverwant van mevrouw Strik, Joschka Fischer, uit zijn inspirerende verhaal in de NRC van twee weken geleden: "Zonder hervorming zal de EU de burger steeds slechter van dienst kunnen zijn." Dat is het gevaarlijkste wat ons kan overkomen. Daarmee sluit ik af. De verbeteringen moeten gericht zijn op het beter inschakelen van de burgers, maar ook op het beter van dienst zijn van de burgers tot op het Europese niveau.

\*N

De heer **Engels** (D66): Mevrouw de voorzitter. Ook van mijn kant uiteraard dank voor de uitvoerige en uitgebreide beantwoording door het kabinet. Ik wil slechts enkele punten in het kort markeren.

Ik ben bang dat wij van mening blijven verschillen over de vraag wat nu de exacte aard en omvang is van het verschil tussen het grondwettelijke verdrag en het hervormingsverdrag. Ik blijf zitten met het punt dat in de vele analyses die ik in het wetgevingsdossier en in de literatuur heb aangetroffen, steeds de conclusie getrokken wordt dat het verschil uiteindelijk inhoudelijk marginaal is, ondanks de herhaling van de argumenten van de minister-president om aan te geven waarom het toch een heel ander verdrag zou zijn. De vele tekstwijzigingen suggereren wel dat er iets van een relativisering van Europa in doorklinkt, maar ook dat het Verdrag van Lissabon een verdere doorontwikkeling van Europa niet in de weg staat. Het is zelfs denkbaar, even afhankelijk van de politieke wil, dat ook het Verdrag van Lissabon tot een verder integratieproces kan leiden, waarbij zelfs statelijke en federale ontwikkelingen niet zijn uitgesloten. Nogmaals, dit is afhankelijk van de politieke wil. De grote innovaties die in het grondwettelijke verdrag zaten, zijn inhoudelijk ook in het Verdrag van Lissabon terug te vinden.

De volgende opmerking gaat over het referendum. Ik probeer het nog een keer. Het thema heeft veel losgemaakt. Ook mijn opmerkingen daarover hebben het een en ander losgemaakt. Het is duidelijk dat het referendum staatsrechtelijk een complexe figuur is. Gisteren is mij ook duidelijk geworden dat het heel verstandig is om op het punt van het referendum uit te gaan van een heel zorgvuldige woordkeuze. Ik zal dat proberen.

Ik heb namens mijn fractie gisteren, ik denk in scherpe bewoordingen, kritiek geleverd op de opvattingen van het kabinet en met name de redenen waarom het een tweede referendum niet heeft gewild. Ik blijf erbij dat ik dat nadrukkelijk heb gedaan binnen de algemene en politieke beschavingsnormen. Ik heb aangegeven dat de argumentatie van het kabinet, op grond waarvan men het niet aandurfde of het niet wilde, wat mij betreft inhoudelijk niet spoort met de argumentatie van de Raad van State. Bovendien heb ik in de literatuur gemerkt dat de suggestie wordt gewekt alsof het kabinet iets te verbergen zou hebben. Dat laatste baarde mij zorgen. Waarom heb ik dat aangehaald? Omdat ik dat een nadelige ontwikkeling vind in de gemeenschappelijke zorg die het kabinet en mijn fractie hebben over de vraag hoe wij het herstel van vertrouwen van de burgers in de nationale overheid kunnen inzetten, vooral van de burgers in Europa. Ik heb overigens in de loop van de discussie die ik hierover met de minister-president heb gevoerd, gemerkt dat de scherpe kanten er gelukkig wat zijn afgegaan.

Dat wil niet zeggen -- daarmee kom ik op mijn volgende punt -- dat mijn suggestie om in de verdere toekomst van Europa na te denken over een mogelijke introductie van een Europees referendum, echt is geland bij het kabinet. Ik kan dat begrijpen, omdat in het coalitieakkoord van dit kabinet dit soort staatsrechtelijke hervormingen voor vier jaar op slot is gezet. Wij delen wel de zorgen over de positie van de burgers en over de noodzaak van herstel van vertrouwen. Ik ben in die zin blij dat de minister-president is ingegaan op het punt dat ook door de heer Van der Linden is aangevoerd, namelijk dat het bij wijze van spreken over een unie van staten en burgers gaat. Wat mij alleen wat teleurstelde, was dat in die optiek van de unie van staten en burgers van verdere aanknopingspunten voor een versterkte democratiseren of überhaupt een relatie met de democratie, maar bijzonder weinig is gebleken. De twee grote vragen die dan blijven, zijn: op welke wijze kunnen wij succesvol komen tot een meer daadwerkelijke democratie, dat wil zeggen een substantiële invloed van Europese burgers op de Europese besluitvorming en op het Europese beleid, en op welke wijze kan, anders dan via een betekenisvolle democratisering, het vertrouwen van burgers in Europa substantieel worden hersteld? Graag hoor ik op dit punt van het kabinet een nadere reactie.

Mijn laatste punt gaat over de nabije toekomst en de Ierse kwestie. Ook mijn fractie

heeft daarnaar gevraagd. Ik heb de minister-president horen zeggen dat de verworvenheden van Lissabon moeten worden gerealiseerd en ook dat het de opdracht is om de totaliteit die spreekt uit het verdrag, te handhaven. Mevrouw Broekers-Knol heeft iets andere woorden gebruikt, maar ik heb dezelfde boodschap gehoord. Wij gaan niet meer morrelen aan het verdrag. Vervolgens heeft de minister van Buitenlandse Zaken tot mijn genoegen aangegeven dat niet hij alleen, maar alle ministers, zich inderdaad actief op de daarvoor geëigende momenten, dat begrijp ik best, met dat verhaal zullen bemoeien tijdens het Franse voorzitterschap. Dat is wat de fractie van D66 wil. De minister weet zich daarin gesteund door de opstelling van beide Kamers. Daarbij heeft hij nadrukkelijk gezegd dat door de instemming van beide Kamers, die het volk vertegenwoordigen, ook de instemming van het volk daar is. Wij lachen hier naar elkaar en weten dat je daar ook iets anders tegen aan kunt kijken.

Tot vreugde van mijn fractie zet het kabinet ook in op het blijven spelen van een toonaangevende rol binnen Europa, wat wij tot nu toe eigenlijk steeds hebben gedaan. Mijn fractie stelt dit zo op prijs, dat wij hieraan vandaag een kleine bijdrage willen leveren door in positieve zin te stemmen over het goedkeuringsverdrag.

\*N

De heer **Koffeman** (PvdD): Voorzitter. Ik dank het kabinet voor de beantwoording van de vragen van gisteren. Dat neemt niet weg dat de Partij voor de Dieren tegen de Europese grondwet was, en ook het Verdrag van Lissabon, dat alleen maar een vlag en een volkslied verschilt van die grondwet, zal afwijzen. Het is bijzonder om vast te stellen dat een ruime meerderheid van het parlement van mening blijft verschillen met een meerderheid van de Nederlandse kiezers over een belangrijk thema. Een Europees verdrag kan in mijn optiek niets worden, zolang de burgers het niets vinden. De staatssecretaris memoreerde gisteren de SP-campagne "Weet waar je ja tegen zegt", die ik van dichtbij heb mogen meemaken. Ik kan hem zeggen dat het probleem van die campagne was, dat mensen op straat de flyers niet wilde aannemen omdat het woord "ja" in relatie tot de Europese grondwet op de flyers stond. De mensen waren laaiend. Zij zeiden: ik moet geen ja. Hij zal zelf dezelfde reacties hebben gekregen toen hij met die andere ja-campagne op straat bezig was.

De mensen hebben duidelijke grote moeite met de manier waarop het gaat. Dat kun je niet wegredeneren of wegmasseren op de manier waarop dat nu gebeurt. De rituele dans die wij gisteren tot in de kleine uurtjes hebben opgevoerd, zal niets veranderen aan het voldongen feit dat de meerderheid van de Nederlandse politiek in het verdrag ziet. De verbetering waarmee elke kritische noot door de regering wordt beantwoord, is kenmerkend voor het Eurofanatisme dat doof en blind is voor de gevoelens die leven onder de bevolking. Wie tegen is, begrijpt het niet. Dat is de vaste overtuiging. Zo'n opstelling leent zich niet voor een open en constructief debat. Het debat met de burgers is beperkt gebleven tot wat schijnbewegingen in zaaltjes van bibliotheken en stadhuizen in het land, waarbij de dubbele cijfers niet eens werden gehaald. Wij moeten door, wat moeten wij anders, dat is de boodschap.

Dit Europa is een ramp voor dieren, natuur en milieu, als gevolg van de perverse elementen van de markt die collega Eigeman noemde. Europa in zijn huidige vorm heeft een heilig geloof in die marktwerking. De marktwerking kent geen ethiek, die zal van buitenaf moeten worden toegevoegd. Dat gebeurt op dit moment niet, of in volstrekt onvoldoende mate. De milieudoelstellingen van Europa blijven steken in goede voornemens en procrastinatie, uitstelgedrag. Een beter Europa is een Europa dat wakker wordt geschud. Daarom is de uitkomst van het referendum van Ierland geen negatieve uitkomst, zoals gisteren bij herhaling werd gesteld. Het Ierse nee is een geweldig signaal van burgers die zich niet laten regeren op een ondemocratische manier.

De minister-president stelde gisteren, niet vergeleken te willen worden met Mugabe. Bij mijn weten heeft ook nooit iemand die vergelijking gemaakt. Ook het referendum over de Europese grondwet laat zich niet vergelijken met de verkiezingen in Zimbabwe, al was het maar omdat hier niet eens een tweede ronde is gehouden. Ik zie nog meer verschillen, maakt u zich daar geen zorgen over.

Het Verdrag van Lissabon zal vandaag door de Eerste Kamer worden aangenomen. Kiezers zullen daarin een nieuwe bevestiging zien dat zij niet serieus worden genomen. De raad die de kiezers desgewenst gaven aan de Nederlandse politiek, is in de wind geslagen, ondanks het feit dat diezelfde politiek beloofd had, de uitslag over te zullen nemen. Het was niet de complexiteit van de grondwet of de juistheid van de vraagstelling die de Europese

grondwet ongeschikt maakte voor een referendum. De uitkomst werd niet door de politiek gewenst. Dat was het probleem dat leidde tot diskwalificatie achteraf van het referendum. Dat leidde ertoe dat het kabinet en andere politici zeiden dat zo'n grondwet zich niet leent voor een referendum. Dat hadden zij zich vooraf moeten realiseren, naar mijn gevoel. Het kabinet zal daar iets mee moeten.

Het kabinet wil verder met de steun van de meerderheid van de Nederlandse bevolking. Volgens opiniepeilingen is die er op dit moment niet, niet alleen voor de grondwet, maar ook voor grote delen van de rest van het kabinetsbeleid. Over negen maanden komt er een nieuwe volksraadpleging over wat de kiezers vinden van de Nederlandse politiek. Ik kan het kabinet alleen maar aanraden om die negen maanden nuttig te besteden.

\*N

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Na de voorgaande spreker wil ik eerst het volgende vaststellen. Het intellectuele eigendom van de campagnes die de SP voert, ligt bij de SP. Wij zijn zeer veel dank verschuldigd aan allerlei mensen, maar wij zijn verantwoordelijk voor onze eigen campagnes. De heer Timmermans was toch ooit KVP'er, of niet? Nee? Toch een belangrijke leerschool gemist.

Het was gisteren een stevig debat. Het begon met gezichten waarbij ik dacht: zullen wij het wel zo lang met elkaar uithouden? Toen de minister-president echter op gang kwam, dacht ik: hij heeft er toch echt weer zin in. Dan merk ik weer aan hem dat hij er ook echt zin in heeft. Hij vindt dit een belangrijk dossier. Daarin verschilt hij van een aantal van zijn voorgangers, die dachten het wel door iemand anders te kunnen laten doen. Ik kijk nu niet naar voormalig staatssecretaris Van der Linden, maar er waren toch tijden dat ministers-presidenten dachten dat zij belangrijker zaken aan hun hoofd hadden dan de Europese samenwerking. Dat heeft deze minister-president niet. Daarvoor verdient hij mijn complimenten. Als ik de minister-president complimenteer, complimenteer ik de hele regering, zoals ik gisteren nog een keer heb begrepen. Het kabinet is één en ondeelbaar. Ik dank de bewindslieden voor hun uitgebreide antwoorden. Ik vond het wel knap. Ik had al gewezen op het tempo, het snelle beantwoorden van schriftelijke vragen, maar na vier uur debat met de Kamer binnen een kwartier al klaarstaan met een gedegen

antwoord vond ik zeer knap. Het kabinet heeft er echt de sokken in.

Volgens mij was dat debat nuttig. Ik heb echter niet de indruk gekregen dat na gisterenavond de verhoudingen net weer anders liggen en dat de stemming straks nog spannender wordt dan ik gisteren voorzag. Dat is niet het resultaat geweest. Bij sommige debatten, minister van Buitenlandse Zaken, gebeurt dat zo, maar die dienen een ander doel. Ik denk dat wij ons dat ook allemaal realiseren. Dit debat dient in ieder geval het doel, meer duidelijkheid te krijgen over wat dat transparante verdrag van de Europese Unie betekent. Ik denk dat wij het erover eens zijn dat Europa wolliger in zijn taalgebruik is dan Nederland. Wij zeggen graag zaken helderder. Ik denk dat de bewindslieden iets hebben toegevoegd door de interpretaties die zij gisteren aan een aantal zaken hebben gegeven. Daarom ben ik ook een aantal keren met concrete bepalingen uit het verdrag naar voren gekomen. Wij krijgen meer duidelijkheid.

De heer **Van der Linden** (CDA): De heer Kox doet hier een bekentenis en geeft een appreciatie. Ik stel dat zeer op prijs. Heeft dat er ook toe geleid dat hij zijn opvattingen een beetje heeft bijgesteld en dat hij zich op onderdelen heeft laten overtuigen?

De heer **Kox** (SP): Ja zeker. Mijn collega en ik zaten gisteren...

De heer **Van der Linden** (CDA): Kan de heer Kox die onderdelen ook aangeven?

De **voorzitter**: De heer Kox mag zijn antwoord afmaken, mijnheer Van der Linden.  
\*\*

De heer **Kox** (SP): De heer Van der Linden liep al vastberaden weg van: daar komt natuurlijk niets uit. Ja, wij kennen elkaar zo goed dat het soms bijna pijnlijk wordt. Ik leg het mijn vrouw nog steeds uit. Ja, ik heb er wel iets aan gehad, vooral in het debat met de minister van Buitenlandse Zaken. Het is duidelijk dat mijn partij, niet in haar eentje en niet sinds kort, zich zorgen maakt over wat wij de militarisering van de Europese Unie noemen. Ik heb de minister van Buitenlandse Zaken een aantal passages uit het voorliggende verdrag voorgelegd en gezegd: "Ik lees dat wat hier staat kan leiden tot een Europese defensie." Ik denk dan dat dit leidt tot een Europese defensie. Als de minister vervolgens uitlegt: "dit zie je toch echt

verkeerd, dat staat er misschien wel zo, maar dit is de bedoeling", dan word ik daardoor niet helemaal gerustgesteld, maar het stelt mij wel geruster. Zo hebben wij over een aantal bepalingen gesproken. Het is mij duidelijker geworden wat de regering vindt dat daar staat. Straks zullen wij nog spreken over interpretatieve verklaringen bij andere internationale verdragen, maar deze interpretaties zijn ook van belang. In die zin is het wel gebeurd.

Als de heer Van der Linden denkt dat ik nu van mijn geloof ben afgefallen: dat gaat niet zo snel. Ik ben blij dat hij inmiddels tot de vaste lezersschare van Jan Marijnissen behoort. Ik heb Marijnissen al eerder gezegd dat hij eerder had moeten opstappen, want dan was hij nog veel populairder geworden. Maar eerlijk is braaf, ik heb de minister-president al vanaf onze eerste ontmoeting hier boeken van Jan Marijnissen aangeboden, waarvan altijd een groot deel gaat over Europese samenwerking. Als de minister-president dat niet allemaal voor zichzelf had gehouden, maar ook had gezegd "René, wil je eens iets lezen wat interessant is"?, dan had hij dat al eerder kunnen weten.

Hoe dan ook, er bestaat veel interesse voor de opvattingen van mijn partij. Dat is niet toevallig, want terwijl mijn partij normaal gesproken een minderheidspartij is, lijkt het of bij dit dossier de meerderheid van de bevolking zich redelijk goed kan vinden in de opvattingen van de SP. Is dat onze verdienste? Is het volk zo dom of is de SP zo wijs? Dat zal nog blijken. De heer Van der Linden denkt daar het zijne over. Ik constateer wel dat daarom de opvattingen van de SP interessanter zijn. Het ging er niet om, vandaag een uitslag te krijgen die kantje boord zou zijn. Wij wisten wel hoe het zou lopen en toch was hij geïnteresseerd. Dat vind ik belangrijk, want dat is de essentie van dit soort debatten. Het was een stevig debat, een gevoelig debat en ook een debat waarin de bevolking zich een keer buitengewoon nadrukkelijk heeft gemengd. Dat is ook bijzonder in de Nederlandse politiek. Ik heb daarover dus tot nu toe geen slecht gevoel, maar wat niet is, kan nog komen. Ik ben altijd benieuwd wat de tweede termijn nog zal opleveren.

Wij moeten wel vaststellen -- en daarover moeten wij echt serieus zijn -- dat er geen verschil van mening bestaat over wat Europese samenwerking tot hoogste doel moet hebben. Dat is dat de burgers van dit continent in vrede en veiligheid met elkaar kunnen samenwonen onder democratische

voorwaarden en geen bedreiging, maar eerder een bescherming vormen voor de rest van de wereld. Ik heb nooit het idee dat de staatssecretaris, de minister en de minister-president denken: "hoe kunnen wij nu een verdrag in elkaar spijkeren dat de mensen zo veel mogelijk chagrijn zal bezorgen?". Natuurlijk doen zij dat niet. Natuurlijk doen zij wat zij denken dat goed is, maar neem van mij aan dat ik niets anders bedenkt als ik spreek over Europese samenwerking. Ik ben er niet op uit om in ouderwets nationalisme te vervallen, zoals de heer Van der Linden suggereerde. Waarom zou ik? Ik ben een socialist, dat vloekt nogal met elkaar.

Ook mijn doelen zijn niet anders dan de doelen die ik net heb omschreven. De vraag is hoe je ze bereikt. Het is de vaste overtuiging van mij en van mijn partij dat wij vanaf Maastricht een verkeerde weg zijn ingeslagen. Dat kan men vinden. Wij zijn er niet achteraf achter gekomen. Wij hebben dat vanaf het begin gezegd en wij hebben dat uitgewerkt, ontwikkeld en beargumenteerd. Als je denkt dat je op de verkeerde weg bent, dan blijft gelden: beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald. Natuurlijk betekent dit dat ik blijf zeggen dat wij op de verkeerde weg zijn. Natuurlijk blijf ik zeggen dat ik vind dat wij een andere route moeten nemen. Het gelukkige is dat dit nog steeds mogelijk is. Ja, er wordt in Europa inderdaad al lang gepraat over dit soort veranderingen, maar Europa is meer dan het praatcircuit van politici. Europa is ook een continent waarop honderden miljoenen mensen met elkaar samenleven. Er is nog steeds tijd om Europa beter in te richten.

Dat is het doel van de regering en dat is ook het doel van mijn partij. Alleen denkt mijn partij dat wij dan van dit pad af moeten, omdat wij met de roadmap van Lissabon nooit in Echternach uitkomen. Echternach is de stad van Wilibrord, die succesvoller was in het verbreiden van zijn opvattingen dan de Europese regeringsleiders tot nu toe zijn met het verbreiden van hun opvattingen. Nu waren die missionarissen van vroeger ook wel extra goed, maar dat stel ik toch vast. Ik denk dat wij op de verkeerde weg zijn en vind het mijn taak als volksvertegenwoordiger om dat hier te vertellen. Dat niet iedereen het met mij eens is, is politiek. Ik zit daar niet mee. Ik kan ook gerust zeggen dat het licht niet uitgaat en dat er geen crisis en geen oorlog komt als wij straks hebben gestemd. De toeristenstromen die op gang komen, zijn misschien wat verontrustend, maar die hebben niets met dit

verdrag te maken en alles met de tijd van het jaar.

De mening van mijn partij luidt dat Lissabon weliswaar beter is dan de Europese grondwet -- dat geef ik ook de staatssecretaris toe -- maar dat het daarmee nog lang niet het beste is. Natuurlijk heeft de Nederlandse regering na het Nederlandse nee haar best gedaan om een aantal zaken te verbeteren, te veranderen. Dat is ook gelukt. De symbolen zijn uit het verdrag gehaald en er is een aantal verschuivingen opgetreden. Daarmee is de regering te complimenteren, maar niettemin blijft het de taak van mijn fractie om af te wegen of dit voldoende is. Mijn fractie vindt dit niet voldoende. Ik deel sterk de opvattingen van de heer Engels. Hij heeft die niet alleen van zichzelf, hoewel natuurlijk ook van zichzelf. Er zijn heel veel collega's buiten Vaals, Poppel en Nieuweschans die zeggen wat de heer Engels zegt, namelijk dat de inhoud van het Verdrag van Lissabon bijna helemaal is terug te vinden in de Europese grondwet.

Is dat raar? Nee, dat is helemaal niet zo raar, want het was wel een beetje een tegen allen of laat ik zeggen twee tegen allen. Ik sprak een tijd terug met de heer Verhofstadt. Die zei: "Laat je niets wijsmaken, natuurlijk staat er hetzelfde in als wat erin stond. Hoe had je anders de steun van al die andere regeringsleiders gedacht te krijgen?" Dat vindt hij in ieder geval. Als hij liegt, dan lieg ik in commissie, maar hij is er sterk van overtuigd. Ik zeg niet dat de Nederlandse regering bij de onderhandelingen heeft zitten prutsen. Nee, wat haalbaar is, is eruit gehaald, zegt de minister-president, en meer hoefde hij ook niet. Daar zit een verschil van mening. Wij weten niet of er meer haalbaar was, maar wij weten wel dat er meer wenselijk was, althans in onze opvatting.

Lissabon is beter dan de Europese grondwet, maar het is niet best. De inhoud stemt grotendeels overeen met de Europese grondwet, die met grote steun van mijn partij door de Nederlandse bevolking is afgewezen. Het economisch fundament is nog steeds verkeerd, ook al is het nu in een protocol geschoven. De democratie neemt, naar onze stellige overtuiging, door dit verdrag niet toe maar af, zeg ik tot de heer Van der Linden. Er is sprake van democratische inflatie. Degenen die denken dat het democratischer wordt als je zaken maar meer Europees organiseert, hebben een andere opvatting over democratie dan ik. Ik vind dat democratie zo dicht mogelijk bij de burgers moet worden georganiseerd. Het Verdrag van Lissabon is nog steeds een verdrag dat kan leiden tot een

militaire unie, hoezeer de minister van Buitenlandse Zaken ook heeft geprobeerd mij hierover gerust te stellen.

De meerderheid van deze Kamer zal vandaag ja zeggen tegen dit verdrag. Daarmee dient de regering te worden gefeliciteerd. Zij ligt voor op haar tijdschema, zoals de minister-president duidelijk heeft gemaakt. Mijn fractie is van mening dat er na het ja van Nederland nog steeds heel veel open ligt. Mevrouw Broekers heeft gezegd dat wij er alles aan moeten doen om ervoor te zorgen dat de Ieren ja zeggen. Ik zou zeggen dat wij er alles aan moeten doen om de Ieren een eerlijke kans te geven om een verstandig besluit te nemen.

Mevrouw **Broekers-Knol** (VVD): Dat heb ik zo niet gezegd. Ik heb gezegd dat de minister-president dat heeft gezegd.

De heer **Kox** (SP): Mevrouw Broekers heeft gezegd dat de minister-president heeft gezegd dat wij alles moeten doen om de Ieren ja te laten zeggen. Ik zou zeggen dat wij alles moeten doen om de Ieren hun afweging te laten maken en dan te besluiten. Ik weet van Ierse politici dat die nog helemaal niet denken over een tweede referendum. Voorlopig zijn de verhoudingen in Ierland zo dat de uitslag voor degenen die graag ja tegen Lissabon zeggen nog beroerder zal zijn als er nu een referendum zou worden gehouden. Er zijn in Ierland lokale verkiezingen op komst. Ik zie dat nog niet gebeuren.

Het is nu toch duidelijk dat er in Oostenrijk echt iets aan de hand is. Ik wil daarop graag antwoord in tweede termijn. De minister-president en zijn aanstaande opvolger hebben gezegd dat zij ook een referendum willen als Ierland een referendum krijgt. De oude en de nieuwe baas van de sociaaldemocraten laten hun regering vallen omdat er een referendum moet komen. Dat is een politiek feit waarop ik graag enig antwoord wil hebben.

Mijn fractie zal tegen het Verdrag van Lissabon stemmen. Wij denken dat er betere verdragen zijn te maken. Wij zullen ons voorbereiden op oktober, want dan gaat de discussie verder, heb ik van de regering begrepen. Dan is Ierland weer wat helderder en kunnen wij onze eigen alternatieven op tafel leggen. Tegen die tijd zal de SP-fractie ook haar alternatieve voorstellen op tafel leggen om aan te geven hoe een beter verdrag naar onze mening een beter Europa kan maken.

\*N

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Voorzitter. De fractie van de ChristenUnie zal vandaag haar goedkeuring geven aan het Verdrag van Lissabon. De belangrijkste overweging daarvoor is dat het Verdrag van Lissabon een ander politiek karakter heeft dan de grondwet. Dat verschil is voor ons belangrijk. Ook in onze partij is een discussie gevoerd over het verschil tussen de grondwet en het Verdrag van Lissabon, zeg ik tot de heer Engels. Ook wij hebben geconstateerd dat er heel veel uit de grondwet is overgenomen in het Verdrag van Lissabon. Dat is ook niet onbegrijpelijk. Tegelijkertijd hebben wij gezegd dat wij te maken hebben met een ander politiek proces. Dat is een- en andermaal onderstreept. Wij hebben nu echt te maken met een ander politiek proces, waarin verstatelijking niet meer het hoofdwoord is en waarin federalisering niet het hoofdwoord is. Dat maakt dat de fractie van de ChristenUnie van mening is dat goedkeuring kan worden gegeven aan dit verdrag.

Juist omdat wij terecht zijn gekomen in een ander politiek proces, heb ik gisteren een bepaald thema willen aansnijden. Ik dank de regering voor heel veel antwoorden. Ik heb wel het gevoel dat zij langs dat voor mij belangrijke punt is gegleden. Ik zal dat toelichten. Staatssecretaris Timmermans heeft gisteren een belangrijke opmerking gemaakt, namelijk dat hoe meer wij praten over institutionele arrangementen, hoe onrustiger de burger wordt en hoe minder vertrouwen hij wellicht heeft in dit proces. Juist daarom heb ik willen spreken over iets wat de burger wel interesseert: Nederland als politieke gemeenschap in Europa. Ik heb de uitdrukking "een Unie van politieke gemeenschappen" gebruikt. Ik heb bij de heer Van der Linden gemerkt dat dit mogelijk ook tot enig misverstand kan leiden. Wij spreken over de Unie als gemeenschap van burgers en van lidstaten, maar materieel komt het erop neer dat wij een Unie hebben van politieke gemeenschappen. Mensen horen ergens bij. De mensen uit de sfeer van de finance weten misschien niet waarover het in dit verdrag gaat, zeg ik tot mevrouw Broekers. Zo zijn er ook nog heel veel andere burgers in dit land, maar zij weten wel tot welke politieke gemeenschap zij zich in de eerste plaats rekenen. Zij weten hopelijk wel iets over gemeenteraden en nationale parlementen, enzovoort.

De heer **Engels** (D66): Omdat "politieke gemeenschappen" zo'n mooie term is, heb ik een nadere vraag. Toen ik gisteren in navolging van de heer Van der Linden het thema oppakte dat de Unie een unie van lidstaten en burgers is, heb ik erop gewezen dat de notie van de betrokkenheid van burgers ook door Europa zelf vanaf 1991 en op momenten daarna is gepositioneerd, anders dan het gebruik van de term "politieke gemeenschap". Kan de heer Kuiper heel kort aanduiden of het gebruik van de term "politieke gemeenschap", die hij sterk voorop stelt, op de een of andere wijze poogt te relativiseren dat burgers inmiddels daadwerkelijk een positie in de Unie hebben?

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Met "politieke gemeenschap" wil ik aangeven waar het voor burgers materieel op neerkomt. Zij horen bij een politieke context die zij herkennen, waarbinnen zij invloed willen uitoefenen, waartoe zij zich samen met andere burgers rekenen. Wij hebben het in Europa nu zo georganiseerd dat wij twee sporen kennen. Dat wordt met dit verdrag nog versterkt. Er is sprake van een nationaal en een Europees burgerlidmaatschap. Het gaat erom waartoe mensen zich rekenen, waarop zij zich oriënteren. Dat heeft ook te maken met de discussie over het ontbreken van een Europees demos. Er bestaat in ieder geval nog wel een ander demos. Mensen rekenen zich tot een politieke gemeenschap. Dat vraagt om erkenning. Dat is trouwens ook een interessant punt van de filosoof Taylor. Hij noemt de politiek van erkenning. Je hoort ergens bij. Ik denk dat burgers in referenda en verkiezingen ook aangeven: "Hier hoor ik bij en ik heb een opvatting over hoe deze gemeenschap zou moeten functioneren." Hoe je het ook wendt of keert, die richt zich nog altijd sterker op de dichtstbijzijnde nationale politieke gemeenschap dan op de Europese. Dat vraagt om erkenning, ook om politieke erkenning.

De heer **Engels** (D66): Ik kan in dat geval heel kort vaststellen dat het thema dat door de heer Van der Linden is aangekaart en door mijzelf ook ter tafel is gebracht, door de heer Kuiper wordt onderschreven, zij het dat hij er de voorkeur aan geeft om een andere terminologie te gebruiken. Over de notie verschillen wij, geloof ik, niet van mening.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Akkoord.

De heer **Engels** (D66): Dan stel ik dat met vreugde vast.

De heer **Van der Linden** (CDA): Wie naar de Europese kaart kijkt, weet dat het niet alleen gaat over lidstaten, maar ook over regio's. Er zijn lidstaten die zo groot zijn dat zij regio's hebben waarin mensen zich meer bij de regio thuis voelen. Ik wil niet spreken over Nederland. Dit is in Duitsland bijvoorbeeld het geval in Beieren, Saksen of Noordrijn-Westfalen. Ik ben een fiere Nederlander, maar ik ben ook een beetje een Rijnlander en een Maaslander, dus Limburger.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Ik heb gisteren gezegd dat ook diversiteit een uitdrukking zoekt in politieke vormen. Als dat gebeurt in regio's, dan kan dat. Daar wordt natuurlijk naar gezocht, maar vooralsnog heeft de politieke gemeenschap vooral een nationale betekenis.

Gisteren hebben wij veel gesproken over nut en noodzaak van Europa. Wij hebben gesproken over de ambities van Europa. Omdat wij bezig zijn met een nieuw politiek proces, wil ik juist spreken over de ambities van Nederland daarbinnen. Die twee aspecten horen bij elkaar. Wil Europa legitimiteit krijgen in de ogen van burgers, dan moet het gaan over Nederland als politieke gemeenschap. Vorm volgt inhoud. De arrangementen van de Unie moeten passen bij inhoudelijke politieke keuzen.

Die politieke keuzen moeten dan ook onze eigen politieke gemeenschap betreffen. Wij hebben als volksvertegenwoordigers in de aanloop naar dit proces tientallen mails ontvangen van verontruste burgers. Zij kwamen allemaal op hetzelfde neer: stem niet in met het Verdrag van Lissabon, want je geeft nationale zelfstandigheid op. Dat was de teneur van al die tientallen mails die wij hebben ontvangen. Wat zeggen wij tegen die mensen? Dat zijn mensen die ook vragen om een antwoord op de vraag wat de positie van Nederland als politieke gemeenschap in Europa is.

Nederland moet bij alle bereidheid tot samenwerking, zelfs tot verregaande samenwerking, ook een eigen gezicht houden. Dat was ook de achtergrond van mijn vraag over het buitenlands beleid. Nederland heeft daarin altijd een eigen gezicht getoond door het op te nemen voor rechten, voor mensenrechten, door een trans-Atlantische oriëntatie. Ik zou graag willen dat dit zo blijft en dat er op momenten een zelfbewust buitenlands beleid kan worden neergezet

naast wat er in Europa moet gebeuren. Als dan wordt geantwoord dat het zoveel voordelen heeft om binnen de Unie te komen tot een gezamenlijk standpunt, want eendracht maakt macht, dan glijdt dat langs mijn punt heen.

Staatssecretaris Timmermans heeft aan het eind van het debat gezegd, graag te willen spreken over het gewenste plaatje voor Nederland in Europa. Welnu, wat let ons om dat dan ook te doen? Ik vraag de regering dus niet alleen om een debat, maar ook om een standpunt. De regering weet wat ik gisteren bedoelde met finaliteit: een Europa van politieke gemeenschappen, waarbij de verhouding tussen lidstaten en Unie geregeld is. Voor de burgers is het belangrijk, te weten waar hij aan toe is. Op zeker moment zal er een zekere rust moeten ontstaan in die verhouding. Ik vergeleek dit met de bestuurlijke rust die er is gekomen tussen bijvoorbeeld de gemeentelijke en rijksniveaus. Als dan het antwoord luidt dat er altijd onrust zal zijn vanwege onder meer klimaatproblemen en globalisering, glijdt dat antwoord ook langs mijn punt heen. Is globalisering dan geen reden om juist te komen tot een regeling die ook aspecten in zich draagt van sociale en politieke bescherming van een gemeenschap?

Dat voert ons terug naar de vraag hoe wij Nederland zien na de aanvaarding van dit verdrag. Geloof mij, dat is een vraag die de burger wel interesseert. De minister-president heeft gezegd dat wij altijd het sui-generisprincipe hebben gehanteerd. Moeten wij die term niet eens achter ons laten? Ik vind het spreken over sui generis ook wel horen bij die andere werkelijkheid die wij achter ons hebben en waarin wij vrij pragmatisch steeds onze zegeningen telden, maar per saldo passief waren wat het positioneren van Nederland zelf betreft. Wij markeren daarin niets.

Dat is wat ik vraag. Bij alle bereidheid tot samenwerking hebben wij een zelfbewuster inzet nodig voor onze eigen belangen. Die belangen liggen niet alleen over de grens, maar ook daarbinnen. Wij zijn geen land van de opt outs en de verklaringen, waarvan dit verdrag er weer vele kent. Ongeveer het enige wat mij trof, was de verklaring van Nederland dat wij geen nettobetaler willen zijn. Wij staan nu echter op het punt waarop wij het over andere zaken moeten hebben. Wij moeten oog hebben voor de burger die niet alleen zijn portemonnee, maar ook zijn nationale tehuis niet kwijt wil raken. Wanneer spreken wij daarover? Als wij

daarover vandaag niet spreken, wanneer spreken wij daarover dan wel?

Inderdaad, dit betekent iets voor het parlement: de opdracht om ons ook te positioneren in Europa, beter en meer dan dit in het verleden. Ik ben ook blij dat dit mogelijk is. Het betekent ook iets voor de regering en voor het innemen van een zelfbewuste positie door Nederland in Europa. Ik hoop niet dat ik degene was die de heer Eigeman een slechte nachtrust heeft bezorgd. Ik hoop dat ik hem ervan heb kunnen overtuigen dat dit een serieuze discussie is, die niet alleen maar defensief is, maar een tweesporenbeleid voorstaat dat wij nodig hebben, juist omdat wij ons in een nieuwe politieke werkelijkheid willen voortbewegen.

De heer **Eigeman** (PvdA): De heer Kuiper hoeft zich geen zorgen te maken over mijn nachtrust. Ik kan daar redelijk goed tegen. De terminologie die wij gebruiken in dit debat, veroorzaakt op een aantal momenten wel wat onrust. Als je burgers wilt overtuigen, zul je ook de andere kant moeten pakken. Ik vind het interessant om een debat over nationale identiteit en de betekenis daarvan aan te gaan, want ik deel de opvatting van de heer Van der Linden dat je als je wat dieper Europa ingaat, zult zien dat die nationale identiteit in een aantal regio's wel degelijk wordt gerelativeerd. Mensen herkennen zich ook in andere dingen. Dat wil niet zeggen dat wij het debat over nationale identiteit niet serieus moeten nemen, zeker wel, maar in een verder globaliserende wereld en een Nederland dat veelkleuriger wordt, moet je goed opletten welke taal je gebruikt en hoe je in termen van perspectief voor burgers dit debat aangaat.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Daarom, mijnheer Eigeman, heb ik het woord identiteit niet één keer gebruikt. Het gaat mij om de bestuurlijke werkelijkheid die wij moeten ordenen om burgers het gevoel te geven waar hun politieke gemeenschap is. In een globaliserende wereld raken mensen dat gevoel kwijt. Daarom is het goed om dat te adresseren.

De heer **Eigeman** (PvdA): Dat ben ik met de heer Kuiper eens, maar dit gaat verder dan nationaal. Dat zou zeker de heer Kuiper moeten aanspreken, want zijn inspiratie gaat ook verder dan de nationale staat.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Zeker.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik betwijfel of de mensen dat in een globaliserende wereld kwijtraken. Ik ervaar juist het omgekeerde. De mensen gaan juist veel meer hechten aan hun eigen omgeving, aan hun eigen tradities, aan de leefomgeving waarin zij geworteld zijn. Daarvan zie je zo veel voorbeelden. Ik verwijs bijvoorbeeld naar de regionale omroepen, die populair zijn en dit gevoel in alle verscheidenheid tot uitdrukking brengen. Mensen voelen zich daar thuis. Ik denk dat dit ook een gevolg is van het groter wordende Europa. Ik zie dit helemaal niet als een bedreiging, maar juist als een versterking.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): De heer Van der Linden illustreert precies mijn punt, alleen brengt hij het in culturele termen en ik zou het ook in politieke termen willen overbrengen. Wij kunnen zeggen: ik ben trots op Europa, dat ben ik ook, ik ben er trots op, Europeaan te zijn, en ik ben trots op al het mooie wat Europa heeft voortgebracht. Als ik in de zomer door Europa rondrijd, gaat mijn hart daarvan open. Ik ben echter ook trots op Nederland. Het is veelzeggend dat in een tijd van globalisering dat soort bewegingen in Nederland opkomen en zich tooien met termen als "trots op Nederland". Dat is ook veelzeggend.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik wil niet de term "trots op Nederland" overnemen, ik wil wel...

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Ik heb de term niet in partijpolitieke betekenis gebruikt.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik wil wel zeggen dat ik, als ik door Nederland rijd, het geweldig vind dat er zo'n diversiteit is. Die is in mijn beleving in de afgelopen decennia sterker geworden dankzij de Europese integratie, omdat de mensen zich er als het ware meer aan vasthouden.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Wat betekent dat nu politiek voor de heer Van der Linden?

De heer **Van der Linden** (CDA): Wat dit politiek voor mij betekent? Ik ben lid van het CDA en van de Europese Volkspartij.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): De heer Van der Linden is burger van een land en van een regio. Hij wil daar zeggenschap en invloed hebben en ook het gevoel dat hij nog enige greep heeft op zijn omgeving. Dit gevoel wordt door globalisering ondermijnd als

mensen geen invloed meer hebben op de keuzes die zij willen maken, bijvoorbeeld voor werkgelegenheid of sociale ordeningen.

De heer **Van der Linden** (CDA): Dat gevoel hebben zij vaak, maar dat wil nog niet zeggen dat dit gevoel terecht is. Het kan ook gecultiveerd worden en in de beeldvorming worden opgeroepen. Ik zie juist dat de regio's zich sterk verankeren, veel sterker dan voorheen, en dat ook de verenigingen in de regio's zich sterker ontwikkelen.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Ik heb niet de indruk dat ik nu een oppervlakkige mening van burgers naspreek. Dit zijn analyses van globalisering. Die zou leiden tot sociale ontworteling, al is dat misschien een zwaar woord. In ieder geval geeft globalisering mensen het gevoel dat zij in een wereldruimte worden gezet waar tijd en plaats niet meer tellen en sociale en politieke verbanden langzaam verbokkelen. In zo'n tijd is het belangrijk dat de overheden die verantwoordelijkheid zien. Overheden zijn er toch ook om de burgers te beschermen, ook op het nationale niveau. Ik zoek eigenlijk een invulling van dat vraagstuk en ik vraag dat ook aan de regering. Wat betekent dit vraagstuk voor de nationale politiek, natuurlijk in een integrerende en samenwerkende wereld?

\*N

Minister **Balkenende**: Mevrouw de voorzitter. Ik dank de leden van de Kamer voor hun inbreng in tweede termijn. Wij komen nu langzamerhand toe aan de afronding van een debat dat vele uren heeft geduurd. Het is goed dat wij dit debat hebben gevoerd en uitgebreid hebben stilgestaan bij de belangrijke ontwikkelingen in de Europese context. Ik zal de sprekers een voor een nalopen.

Ik kom dan eerst bij mevrouw Broekers. Zij heeft nog eens scherp aangegeven hoe ik de situatie in Ierland heb geduid en welke conclusies kunnen worden getrokken uit wat zich daar heeft afgespeeld. Zij heeft scherp gemarkeerd hoe wij nu verder gaan, en een heldere analyse gegeven van wat ik naar voren heb gebracht. Zij heeft ook nog eens gezegd dat haar fractie achter het Verdrag van Lissabon staat en zij heeft dit met argumenten onderbouwd. Ik ben het daarmee hartgrondig eens. De positie van Europa moet ook in een wereldwijd perspectief worden gezien. Dit veronderstelt dat wij inspelen op een nieuwe werkelijkheid. Dit maakt dit debat

zo belangrijk, maar dit maakt ook het verdrag zo belangrijk. Ik dank haar namens het kabinet voor de steun die haar fractie zal geven aan het Verdrag van Lissabon.

Ook ik zie weinig heil in het openbreken van de onderhandelingen. Dit zou betekenen dat alles opnieuw moet worden gedaan. Dit moeten wij niet doen. Ik ben van mening dat wij na de jaren die nu achter ons liggen, de conclusie moeten trekken dat wij nu een stuk hebben dat Europa verder kan helpen. Wij moeten proberen om daarmee tempo te maken.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Wat verstaat de minister-president onder openbreken? Stel dat Ierland geholpen zou zijn met een aantal opt-outverklaringen of extra verklaringen? Zou hij daarmee kunnen leven?

Minister **Balkenende**: Nee, je moet consequent zijn. Mevrouw Broekers heeft gisteren ook gevraagd hoe ik tegen bepaalde scenario's aankijk. Ik heb al gezegd dat ik niet ga speculeren over de vraag hoe wij eruit kunnen komen. Ik begrijp die vraag en die is ook legitiem, maar ik heb ook gezegd dat het in dit stadium belangrijk is dat Ierland de tijd krijgt om de zaak te analyseren en na te denken over oplossingen. Wij hebben aangeboden om de Ieren te steunen waar wij dat kunnen doen. Ik neem echter geen voorschot op de stappen die eventueel moeten worden gezet. Daarmee is de zaak niet gediend. Ik herhaal wat ik gisteren heb gezegd, namelijk dat wij afwachten wat er in oktober zal gebeuren. Ik hoop dat wij dan verdere conclusies kunnen trekken.

De heer Van der Linden heeft nog eens de discussie hernomen over de positie van de voorzitter van de Europese Raad en van de Europese Commissie. Ik geloof niet dat wij op dit punt een groot verschil van mening hebben. Ik hecht eraan om op te merken dat het gaat om het evenwicht tussen instellingen, Parlement, Raad en Commissie. Dit zit ook in het verdrag. In die zin heb ik gesproken over de verhouding tussen de voorzitter van de Commissie en van de Raad. De voorzitter van de Europese Commissie en de Commissie zelf hebben een initiële en executieve rol. Dit laat echter onverlet dat wij gebaat zijn bij goede verhoudingen. De heer Van der Linden heeft gesproken over een Frans en een Duits model. Ik wil me daarin niet begeven. Ik heb gezegd wat ik heb gezegd. Ik pleit ervoor dat wij het evenwicht tussen de instellingen voorop stellen. Dat is ook steeds onze inzet geweest. Wij kennen een grote rol toe aan de Europese

Commissie en het staat vast dat de voorzitter van de Europese Commissie een belangrijke rol moet spelen. Daarin val ik de heer Van der Linden bij.

Hij heeft nog een interruptiedebat gevoerd met de heer Kox. Zij zullen het niet eens worden, dat hoeft ook niet in de democratie.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik ben hierop in tweede termijn teruggekomen omdat dit nadrukkelijk samenhangt met de wijze waarop je tegen de Europese Unie aankijkt. Wij krijgen binnenkort het rapport van Brok en Dehaene. Dit wordt onderwerp van discussie in de Europese Commissie en de Raad. Krijgen wij de gelegenheid om over die rapporten en over de invulling van het mandaat met de regering te discussiëren?

Minister **Balkenende**: Wanneer de Kamer zou vragen of de regering met haar wil debatteren, moet de regering wel van zeer goeden huize komen als zij zegt: dat doen wij maar niet.

De heer **Van der Linden** (CDA): Dat begrijp ik heel goed. Dat betekent echter wel dat de Kamer vanaf het allereerste moment bij de invulling van het mandaat betrokken moet zijn.

Minister **Balkenende**: Dan refereer ik aan wat ik gisteren heb gezegd. Wij hechten aan een goed debat over de Europese ontwikkelingen, ook met deze Kamer. Dat is zo geweest en dat zal in de toekomst niet anders zijn, ook over de onderwerpen die de Eerste Kamer nu aanzet. De Kamer bepaalt trouwens zelf haar agenda. Uiteraard zal de regering het debat aangaan, als de Kamer daar prijs op stelt.

Voorzitter. Het debat met de heer Kox is gevoerd. Hij is het niet met het kabinet eens. Toch moet je altijd voor ogen houden wat er wel moet gebeuren, als je iets niet wilt. Dat is toch een beetje de vraag in verband met het Verdrag van Lissabon. Ik kom daar straks nog even op terug. Je kunt zeggen dat wij dit niet moeten doen, maar uiteindelijk wil je wel met elkaar verder. Het is de vraag waar je het meest aan hebt. Een heel proces van heronderhandeling of heropening van de onderhandeling -- ik kijk daarbij ook mevrouw Broekers aan -- betekent dat wij weer jaren bezig zijn. Het verdrag moet dan weer langs alle parlementen. Wij moeten de discussie een keer achter ons laten, omdat wij ons hebben te concentreren op de inhoud. Mevrouw Strik heeft dat duidelijk aangegeven.

Dan heeft de heer Van der Linden het nog gehad over de sociale markteconomie. Ik deel zijn visie. Ik heb niets met alle verhalen alsof Europa alleen een neoliberale markteconomie zou zijn. Men doet er goed aan te luisteren naar wat de vakbeweging heeft gezegd over het Verdrag van Lissabon. Daarbij zijn nu juist positieve argumenten naar voren gekomen. In het verdrag zelf wordt gesproken over de sociale dialoog. Het hele samenstel van regels, antidiscriminatie, gelijke behandeling, de solidariteit in Europa zelf, de koppeling die wij aanleggen tussen het functioneren van markten en het recht doen aan duurzaamheid, het zijn allemaal elementen waaruit duidelijk wordt dat het niet gaat om een vrije markteconomie as such. Het gaat juist om de inkadering met eisen van solidariteit en duurzaamheid. Het is goed om dat nog eens te markeren.

Mevrouw Strik heeft denk ik gelijk, als zij zegt dat het doel van het Verdrag van Lissabon juist het versterken van de band met burgers is, door je ook te concentreren op de inhoud. Wij moeten geen eindeloos debat krijgen over institutionalia, wij moeten juist voortgang krijgen in Europa. Ik meen dat dit ook het beste is voor Europa en de mensen zelf. Europa moet doen wat Europa behoort te doen bij zaken die een grensoverschrijdend karakter hebben, en antwoorden geven op reële zorgen van burgers. Die hebben te maken met terrorisme, klimaat, energie en hoe Europa inspeelt op de globalisering. Dan krijgt Europa betekenis en gewicht. Mevrouw Strik heeft verder gesproken over het behandelingsvoorbehoud en de formatievoorziening. Daarop zal de staatssecretaris nader ingaan.

De heer Eigeman heeft ons deelgenoot gemaakt van het feit dat hij vannacht slecht heeft geslapen. Ik moet zeggen dat de regering met hem meeleeft. Ook wil ik niet verhullen dat de slechte slaap van de heer Eigeman een behoorlijk betoog niet in de weg heeft gestaan. Hij heeft volkomen gelijk met zijn opmerking, terugkijkend op de geschiedenis van Europa, dat de Europese samenwerking en integratie landen en mensen verder heeft geholpen. De heer Eigeman noemde daarbij de situatie in Spanje en Portugal. In die landen en veel andere heeft men baat gehad bij de Europese samenwerking. Neem een land als Ierland. Als er een land is dat enorm heeft geprofiteerd van de Europese samenwerking, is het dat land wel. Europa heeft ons vrede en veiligheid gebracht. Tot voor vier jaar geleden werd er, ook in de Verenigde Staten, wel wat meewarig

gesproken over hoe het in Europa ging. Die geluiden zijn op het ogenblik anders. Wij willen juist vooruit. Wij willen antwoorden geven op de globalisering. Er is zoveel wat ons te doen staat. Het is goed om dat ook hier nog eens duidelijk te onderstrepen. Inderdaad gaat het precies om de focus op verbetering. Ik wil herhalen wat de staatssecretaris gisteren zei: laten wij oppassen dat het betere niet de vijand van het goede wordt. Het is goed om dat hier te markeren. De heer Eigeman heeft gezegd dat de regering zich het beste ingezet heeft in de onderhandelingen, ook na wat hier is gewisseld op 19 juni vorig jaar. Daarom is het ook goed dat wij dit debat met elkaar voeren, om nog eens te kijken wat er bij de onderhandelingen is gebeurd, hoe Nederland zich heeft ingezet en wat het uiteindelijke resultaat is. De heer Eigeman heeft ook gesproken over de betekenis van de parlementaire democratie en hoe een referendum gewogen moet worden. Ik kom daar later nog op terug.

De heer Engels heeft gezegd dat het verschil tussen het grondwettelijk verdrag en het wijzigingsverdrag eigenlijk marginaal is. Dan wijs ik ook maar weer op de Raad van State. Het komt nooit helemaal uit de landen die een referendum hebben gehad over het grondwettelijk verdrag en ja hebben gezegd, zoals Spanje en Luxemburg. Alle landen met parlementen die hebben geratificeerd, moesten uiteindelijk ook weer meedoen met het nieuwe proces. Daar krijg je andere commentaren dan uit een land als Nederland. Dat is allemaal waar, maar laten wij nu vaststellen waar de verschillen zitten tussen het grondwettelijk verdrag en het Verdrag van Lissabon. Ook gisteren in het debat heb ik aangegeven dat de versterking van de rol van de nationale parlementen, de versterking van de rol van het Europees parlement, de bevoegdhedenkwestie en de referentie- en uitbreidingscriteria allemaal als winst gekarakteriseerd kunnen worden. Die dingen maken ook duidelijk dat het niet hetzelfde is.

Dan het fundamentele punt van het referendum. Het is goed dat het debat daarover is gevoerd. Ik heb gisteren harde bewoordingen gebruikt, zij het niet zozeer in de richting van de heer Engels. Het is goed dat wij elkaar daarop hebben aangesproken. Het volgende wil ik in deze Kamer zeggen. Mijn bewoordingen gisteren kwamen voort uit het verzet tegen de opvatting, alsof het referendum of directe democratie van een hogere orde zou zijn dan de representatieve democratie. Ik vind dat wij moeten uitkijken. Dat is ook mijn irritatie bij woorden als: je

bent een antidemocraat als je niet voor een referendum over dit verdrag bent. Ik vind het niet terecht om dat zo te zeggen, omdat daarmee ook de legitimiteit van de representatieve democratie in het geding komt. Ik heb zestien jaar in de gemeenteraad gezeten en vier jaar in de Tweede Kamer. Ik ben nu zes jaar premier. Ik heb lange tijd gewerkt bij het wetenschappelijk bureau van mijn politieke partij. Ik geloof in representatieve democratie. Als wij gaan zeggen dat een besluit van een parlement niet relevant is omdat het niet stoelt op een referendum, dan praten wij over iets heel fundamenteels in de democratie. Want wat is dan de legitimiteit van de besluitvorming van gekozen parlementen? Ik merk te veel dat dit in debatten naar voren wordt gebracht. Ik wil het hier duidelijk zeggen. Ik was ingenomen met de woorden van de heer Kox. Ook al zou er vandaag een besluit in deze Kamer genomen worden, dan nog erkent de heer Kox dat er wel sprake is van een meerderheid van het volk, gerepresenteerd in deze Eerste Kamer via getrapte verkiezingen. Ik verzet mij echter tegen het beeld, alsof er geen legitimatie zou zijn als er geen referendum wordt gehouden. Het is goed dat maar eens in alle duidelijkheid te zeggen.

Ik vond het ook opvallend dat de premier van Griekenland, het land waar de democratie voor zo'n belangrijk deel is begonnen, zich ook helemaal keerde tegen het referendum. Het is goed om dat hier nog maar eens goed te markeren.

De heer **Engels** (D66): Ik stel deze opmerkingen van de minister-president op prijs. Ik verbind er de conclusie aan dat, voor zover de minister-president aarzelingen heeft over elementen in de discussie over de verhouding tussen representatieve en directe democratie, hij duidelijk aangeeft dat D66 de discussie over het belang van directe democratie -- daar gaat het vandaag niet over -- nooit heeft gevoerd met als doel, de representatieve democratie op de een of andere manier te relativiseren. Op dat punt verschillen wij niet van mening. Een andere vraag is hoe aanvullende vormen van directe democratie -- de verschillende modaliteiten -- gewaardeerd moeten worden. Ik vind het in die zin plezierig dat wij dat punt nog even nader hebben gemarkeerd.

De heer **Kox** (SP): Ter geruststelling van de minister-president: representatieve democratie is een van de doelen die in ons beginselprogramma nadrukkelijk geformuleerd

staan. Ik ken eigenlijk geen andere partij die dat zo in haar beginselprogramma heeft staan. De minister-president heeft gelijk; een referendum is niet van een hogere orde. Maar het is tegelijkertijd ook niet iets van een lagere orde. Als de representatieve democratie vaststelt dat zij het referendum als middel wil inzetten, moeten wij daar ook naar luisteren. Een correctie nog. De minister-president dacht van mij te horen dat het volk beslist bij de beslissing van vandaag in deze Kamer. Dat is niet zo. Vandaag beslist de volksvertegenwoordiging, die daartoe volstrekt gelegitimeerd is. Het punt bij dit dossier was en lijkt nog steeds te zijn, dat er spanning is tussen wat de bevolking over dit dossier denkt en wat de volksvertegenwoordiging gaat beslissen. Dat moet de volksvertegenwoordiging en het volk beide aan het denken zetten. Zo'n sterke tegenstelling, die wij in ieder geval in 2005 zagen toen 55% van het parlement ja zei en 63% van het volk nee, is geen normale situatie. Die tegenstelling is er wel, maar dat neemt niet weg dat de legitimiteit volstrekt bij de volksvertegenwoordiging ligt. Daarover bestaat geen verschil van mening.

Minister **Balkenende**: Ik stel deze opmerkingen van de heren Kox en Engels zeer op prijs. Ik zeg dat ook, omdat in het maatschappelijk debat wel eens andere signalen gehoord worden. Dat is geen verwijt aan u, maar ik wil het debat wel op een goede manier voeren. In mijn opvatting kan je debatteren over een referendum, dat is prima. Laten wij dat echter wel op een goede manier doen. Ik vind de manier waarop u debatteert over dit punt, waarmee u de vertegenwoordigende democratie onderlijnt, belangrijk. Als daar namelijk aan zou worden getornd, krijg je de vraag wat de zin ervan is om bijeen te komen. Ik ben dus blij met deze opmerking van uw kant.

Voorzitter. De heer Koffeman zei dat alleen de vlag en het volkslied verschillen van de Europese grondwet en dat het voor de rest niet veel uitmaakt. Dat is dezelfde discussie die wij zo-even hebben gevoerd. De heer Koffeman heeft daarover gisteren ook een opmerking gemaakt. Hij had het over de gevoelens die bij de bevolking leven en over de situatie in Ierland. De heer Koffeman en ik wegen de situatie in Ierland niet op eenzelfde manier, hoewel natuurlijk wel de uitkomst van het referendum. Gekeken moet worden hoe wij daarmee kunnen omgaan. Ik hoop waarachtig dat wij voortgang weten te boeken in het hele proces. Ik zou het namelijk echt

jammer vinden -- dat sluit aan op meerdere sprekers van vandaag en gisteren -- als wij weer een eindeloze discussie zouden hebben over institutionele aspecten. Daarmee is volgens mij niemand gebaat, hoe je ook over deze zaken denkt.

Dan kom ik bij de heer Kox. Gister hebben wij het even gehad over Finland. Vannacht heeft er intensieve research plaatsgevonden; de staatssecretaris zal er nog veel uitgebreider op ingaan, maar laat ik alvast een tipje van de sluier oplichten. Voor de situatie op de twee eilanden moet een oplossing worden gevonden. Dat is een zaak van de Finse autoriteiten zelf, maar die situatie staat ratificatie totaal niet in de weg. Er is dus geen reden tot zorg op het gebied van Finland. Er is wel een interne kwestie, maar die is -- laat ik het zo maar even noemen -- behapbaar. Zoals gezegd is dit de algemene oriëntatie die ik wilde geven. De staatssecretaris zal een en ander straks uitgebreid uit de doeken doen.

Dan de situatie in Oostenrijk. De stelling van kanselier Gusenbauer was dat er bij heronderhandelingen sprake zou zijn van een referendum. Daarbij ging het dus niet over het huidige verdrag, maar over de situatie als er zou worden heronderhandeld.

De heer **Kox** (SP): Volgens mij zei Gusenbauer -- zijn Duits is nog wel te volgen, zelfs al is hij Oostenrijker -- dat als er een tweede referendum komt in Ierland, er ook een referendum komt in Oostenrijk.

Minister **Balkenende**: Nee, dat zei hij niet. Hij zei dat als er sprake zou zijn van heronderhandelingen waardoor een nieuwe gang van ratificatie noodzakelijk zou worden, een referendum in beeld zou kunnen zijn. Er is dus alle reden om te voorkomen dat die situatie zich voordoet. Je moet een beetje praktisch zijn.

Voorzitter. De heer Kox heeft het kabinet bedankt voor zijn beantwoording. Van mijn kant wil ik de heer Kox graag dankzeggen voor zijn inbreng. Het is altijd een plezier met hem te debatteren. Dat weet hij ook, hoewel er deze keer geen gevulde koeken werden aangereikt. Ik heb er negen van hem gekregen, iets wat je nooit meer vergeet in deze Kamer. De heer Kox maakte een interessante opmerking. In een interruptiedebat zei hij dat de heer Marijnissen eerder had moeten aftreden. Het kabinet heeft daarvan met belangstelling kennis genomen. Gisteren keek ik de heer Kox indringend aan, toen ik het had over de -- wat mij en het

kabinet betreft -- verworvenheden van het Verdrag van Lissabon. Ik had niet de indruk dat de heer Kox het oneens met mij was, toen ik zei dat het onloochenbaar is dat de rol van de nationale parlementen en het Europees parlement met het Verdrag van Lissabon wordt versterkt en de afbakening van bevoegdheden beter wordt geregeld. Dat zijn allemaal verworvenheden, hoe men ook verder denkt over het Verdrag van Lissabon. Waarom zouden wij die verworvenheden niet moeten hebben?

De heer **Kox** (SP): Dat is een verschil van mening. Men kan inderdaad beweren dat de rol van de nationale parlementen versterkt wordt, maar het is niet onloochenbaar. Ik loochen het en daarmee is het loochenbaar. Ik denk dat de rol van de nationale parlementen vermindert door het Verdrag van Lissabon. U haalt bevoegdheden bij een nationale soevereiniteit weg en die poolt u -- in de woorden van de staatssecretaris -- in Europa. U denkt dat dat een stap vooruit is, maar ik denk dat het stap achteruit is. Ik hecht aan de nationale democratie die in de afgelopen 100 jaar in Nederland is ontstaan. De Europese democratie is vooral een goed idee, die is nog steeds geen werkelijkheid. Ik vind dus dat het een stap achteruit is. Ik heb u uitgelegd dat deze Kamer weet dat de gele- en oranje kaartprocedure niet gaat werken, zoals het er nu uitziet. Iets wat niet gaat werken, kan niet als een verbetering beschouwd worden. Ik ben ervan overtuigd dat u dit vindt, maar ik loochen het wel op dat punt.

Minister **Balkenende**: Ik had een oproep aan de heer Kox willen doen. Ik had willen zeggen: toon moed, kom over de brug en stem voor. Ik heb echter de indruk dat dat niet erg zinvol is.

Voorzitter. Ik was ingenomen met de opmerking van de heer Kuiper, dat het karakter van het Verdrag van Lissabon niet hetzelfde is als dat van het grondwettelijk verdrag. Dat is een analyse die aansluit bij wat ik gisteren zelf heb gezegd. Wat dat betreft zitten de heer Kuiper en ik op één lijn. De heer Kuiper maakte ook een andere belangrijke opmerking, over de verhouding tussen aan de ene kant het nut en de noodzaak van Europa en aan de andere kant de Nederlandse ambities en de eigenheid van Nederland zelf. Het is mijn vaste overtuiging dat die twee zaken elkaar helemaal niet hoeven uit te sluiten, verre van dat. Het is wel een kwestie van hoe wij invulling geven aan subsidiariteit, aan zaken die van gemeenschappelijk belang

zijn. Laten wij die goed regelen. Waar echter sprake is van nationale verantwoordelijkheid, laten wij dat dan nadrukkelijk onderstrepen. Het is mijn overtuiging dat in een fase van globalisering en internationalisering juist de identificatie met het land waarin je leeft en waartoe je behoort, van grote betekenis is. Jaren geleden las ik het interessante boek van Naisbitt over megatrends, waarbij de verhouding tussen hightech en hightouch aan de orde kwam. De schrijver zei dat wij technologisch alles kunnen, maar dat je altijd de menselijke maat zult zien. Ook die blijft. In het verleden heeft men dat ook in Europa kunnen zien. In 1992 was er in Europa niet alleen een discussie over de vrijheden. Toen de discussie daarover begon, ging het in Europa plotseling meer over de eigen taal, cultuur en geschiedenis. Het is mijn overtuiging dat de discussie die wij nu hebben, over het Europa van de 21ste eeuw, juist zo interessant kan zijn omdat je die verbindingen kunt en moet leggen.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Ik weet niet of ik u te vroeg onderbreek, maar ik zou daarover graag nog een keer een debat voeren. Wij zouden de WRR kunnen vragen een studie te schrijven over wat de positie van Nederland is, waarbij precies wat u nu zegt, in acht genomen zou moeten worden. Daar hebben wij het namelijk te weinig over. Wij hebben het de afgelopen jaren heel veel gehad over Europa en de ambities van Europa, maar nu moet ook de andere kant aan bod komen.

Minister **Balkenende**: Een aanknopingspunt zou het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid "Identificatie met Nederland" kunnen zijn, waarop nog een reactie van het kabinet zal volgen. Dat is een mogelijkheid. De algemene beschouwingen lenen zich uiteraard voor dit soort debatten. Wellicht zijn er ook andere geschikte momenten. Het is een interessant debat dat ook gevoerd behoort te worden.

Voorzitter. Het is goed te zeggen dat Nederland eigenlijk altijd open heeft gestaan voor externe ontwikkelingen, met een open blik naar de wereld. Wij zijn, nadat de minister van Buitenlandse Zaken en de staatssecretaris voor Europese Zaken hebben gesproken, aan het eind van de behandeling in deze Kamer. Ik ben blij dat wij, ook met de goede wisselwerking tussen Eerste en Tweede Kamer en de regering, hebben kunnen bijdragen in Europa aan het vinden van een oplossing. Er was sprake van een buitengewoon moeilijke periode toen er twee referenda waren waaruit

een nee volgde voor het grondwettelijke verdrag. Door middel van het wijzigingsverdrag en een aantal veranderingen hebben wij kunnen werken aan een perspectief. Dat is een antwoord op gevoelens die hebben bestaan in de Nederlandse samenleving. Wij moeten wel vooruit met elkaar. Daarom ben ik er zeer mee ingenomen, als ik aan het eind van dit debat de balans opmaak en constateer dat de fracties van VVD, CDA, GroenLinks, PvdA, OSF, D66 en ChristenUnie achter het Verdrag van Lissabon staan. Ik vind het een mooie uitkomst waarvoor ik wil danken. Ik wil ook degenen die zich niet met het verdrag konden verenigen danken voor hun inbreng. Ook dat hoort bij het debat; je hoeft het niet altijd eens te zijn. Er is brede steun in deze Kamer voor het Verdrag van Lissabon. Dat geeft mij een goed gevoel en dat zal ook het signaal zijn dat Nederland geeft aan de andere landen, dat wij er met elkaar willen uitkomen.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Ik had u nog gevraagd om te reageren op de suggestie van Fischer. Terugkijkend is het handig om in zo'n vacuüm terecht te komen, omdat een verdragswijziging meteen een alles-of-nietsbeslissing wordt. Heeft dat nog consequenties voor uw standpunt over een toekomstige IGC?

Minister **Balkenende**: Ik heb met de staatssecretaris afgesproken dat alles wat betreft de heer Fischer door hem zal worden behandeld. Daarmee ben ik gekomen aan het eind van mijn betoog. De minister van Buitenlandse Zaken en de staatssecretaris zullen nog een aantal punten naar voren brengen. De staatssecretaris verheugt zich om zijn repliek op het betoog van Joschka Fischer uit te kunnen spreken.

\*N

Minister **Verhagen**: Ik dank de leden van de Eerste Kamer voor hun commentaar en hun reacties in tweede termijn. Ik dank met name mevrouw Broekers, die op een zeer treffende en beeldende wijze de Commissaris uit een van de Benelux-landen wist te kenschetsen, zodat de herkenbaarheid bij de Nederlandse burgers groot blijft en tegelijkertijd de onafhankelijke positie gewaarborgd wordt. Ik denk dat het beeld van een neefje, dat ook de heer Eigeman onderschreef, een mooi beeld is. Van belang is het bij de samenstelling van de Commissie rekening te houden met de noodzaak dat mensen zich gelegitimeerd

moeten weten door de verschillende bevolkingen van de Europese lidstaten. Tegelijkertijd is het van belang dat de onafhankelijke positie overeind blijft.

Ik was het ook van harte eens met mevrouw Broekers, toen zij stelde dat een krachtig Europa van groot belang is voor het externe beleid en om serieus genomen te worden als gesprekspartner, als je het bijvoorbeeld hebt over de relatie van de Europese Unie ten opzichte van de Verenigde Staten, of de Europese Unie ten opzichte van Rusland. Als je daar werkelijk invloed op wilt kunnen uitoefenen, dan is een krachtig en eensgezind Europa van groot belang.

De heer Van der Linden vroeg in hoeverre op basis van het nieuwe verdrag de nationale besluitvorming, als die andere lidstaten raakt, onderwerp moet worden van gemeenschappelijke discussie. Ik refereer in dit kader aan artikel 32 versus bijvoorbeeld het Poolse raketschild. Strikt genomen kan het inderdaad zo zijn dat een raketschild van Polen of Tsjechië aan de orde gesteld moet worden in de Europese Raad. Wij kiezen daar in de praktijk niet voor; wij hebben dat ook nu niet gedaan. Wij zijn weliswaar van mening dat het raketschild in principe andere lidstaten kan raken, maar de discussie daarover moet in eerste instantie in NAVO-verband gevoerd worden. Dat hebben wij ook in de afgelopen periode gedaan. Wij hebben in de NAVO-raad die discussie gevoerd omdat daar het merendeel van de EU-lidstaten aanwezig is en ook de Verenigde Staten, die een andere partner is in deze discussie. Wij vinden dat het meest geëigende forum, juist gezien de rol van de Verenigde Staten hierin. Formeel genomen heeft de heer Van der Linden echter gelijk.

De heer **Van der Linden** (CDA): Dit artikel is tot stand gekomen op basis van de daaraan voorafgaande oorlog in Irak, waarbij Blair een besluit genomen heeft zonder überhaupt iemand in Europa te consulteren. Daarna hebben Duitsland en Frankrijk hun positie ingenomen zonder Europa te consulteren. Dat was eigenlijk de basis van dit verdragsartikel. Er moet vooraf overleg plaatsvinden. De minister kan toch niet ontkennen dat de raketschilden het buitenlandse beleid en het veiligheidsbeleid van Europa raken? Dat zou dus betekenen dat ook raketschilden in de toekomst geen onderdeel kunnen uitmaken van vooroverleg of nader overleg, maar onderdeel zullen moeten uitmaken op basis van artikel 32. Zo zou ik artikel 32 graag gelezen willen zien.

Minister **Verhagen**: Ik zei al dat u, strikt genomen, gelijk heeft. Ondanks het feit dat het gaat om bilaterale verdragen tussen de Verenigde Staten en Polen en bilaterale verdragen tussen de Verenigde Staten en Tsjechië, willen wij het bespreken in de NAVO-raad in aanwezigheid van de Verenigde Staten. Dat kan een keuze zijn. Wij hebben in het verleden die keuze gemaakt. Ondanks het feit dat het bilaterale verdragen waren, is erover gesproken in de NAVO-raad in Oslo en Brussel. Formeel genomen heeft de heer Van der Linden echter gelijk.

De heer **Van der Linden** (CDA): Het een sluit het ander niet uit. Het zou kunnen zijn dat artikel 32 ertoe leidt dat ook in de toekomst naast de NAVO, met name het politieke element onderdeel moet uitmaken van overleg binnen de Europese Unie.

Minister **Verhagen**: Dat klopt. De basis voor deze gedachte -- daarom ben ik het op zich met u eens -- is dat het ook bij een bilaterale overeenkomst tussen een lidstaat en een ander land de veiligheid of het buitenlands beleid voor andere lidstaten kan beïnvloeden. Daarom moet er op dat punt dus ook overleg plaatsvinden. Men kan zich niet verschuilen achter nationale besluitvorming, waar Europa niets mee te maken zou hebben. Het heeft directe consequenties voor die andere landen.

Voorzitter. Ik ben het eens met het pleidooi van de heer Van der Linden voor de noodzaak van samenwerking met andere organisaties vanuit de Europese Unie. Daarbij past inderdaad geen arrogante houding. Daarom is het van groot belang dat de Europese Unie toetreedt tot het EVRM. Dat is een van de winstpunten van het Verdrag van Lissabon. Als de Europese Unie onderdeel is van het EVRM, kan er meegedaan worden met de discussie. Bovendien kan men dan gemakkelijker komen tot een taakverdeling, in plaats van het dupliceren of het aannemen van een arrogante houding. Op het punt van de sociale markteconomie zal de staatssecretaris verder ingaan.

Mevrouw Strik kwam terug op de communautarisering van het buitenlands beleid. Zij onderstreepte de verwachtingen die ik verwoord heb over betere samenwerking, en hoopte dat ik daarin gelijk zou hebben. Dat hopen wij uiteraard ook. Ik wil in dit kader een ding naar voren brengen. Wat was een van de discussiepunten bij het grondwettelijk verdrag? Wat was een van de elementen die ook bij het referendum een grote rol gespeeld

hebben? Dat was de vraag in hoeverre overgegaan werd van intergouvernementeel naar communautair beleid. Dat was een van de elementen in de discussie. Het zou toch vreemd zijn geweest als wij in tegenstelling tot het grondwettelijk verdrag, nog op meer terreinen over zouden gaan tot communautair beleid? Dat zou in afwijking zijn van het grondwettelijk verdrag, dat al afgewezen was onder andere om die reden. Zouden wij dan niet het verwijt van de hele wereld gekregen hebben, dat wij niet geluisterd hadden naar de Nederlandse kiezer? Een dergelijke arrogantie zou toch vreemd zijn geweest? Ik ben het met mevrouw Strik eens dat het nog maar de vraag is of wij op al die punten, doordat het intergouvernementeel blijft, een gemeenschappelijk standpunt kunnen bereiken. Het zou echter een heel vreemde conclusie zijn geweest als wij na het referendum nog meer terreinen communautair gemaakt hadden. Dat is dus niet onze inzet geweest. Ik ben het wel eens met mevrouw Strik dat wij moeten streven naar een efficiënter en meer gecoördineerd optreden van de Europese Unie op dit terrein. De instrumenten daarvoor zijn er, los van het feit dat het intergouvernementeel blijft. Dat vind ik de winst van dit verdrag.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Wij hebben het samen volgens mij nooit echt over de Grondwet gehad. Ik refereer niet per se aan wat toen de opstelling was en wat daarna veranderen zou moeten. Ik refereer aan wat u wel vindt van strafrechtelijke samenwerking en wat u niet wilt met buitenlands beleid, even los van de uitslag van het referendum. Uit onderzoeken is gebleken dat er met name op het gebied van klimaat en buitenlands beleid veel draagvlak was voor een versterkte aanpak op Europees niveau.

Minister **Verhagen**: Op een aantal terreinen is dat zo. Wat hebben wij gedaan? Wij kunnen niet doen alsof er geen grondwettelijk verdrag is geweest, alsof er geen referendum is geweest. Wij hadden te maken met het feit dat het Verdrag van Nice op een aantal punten meer toegesneden zou moeten worden op de uitdagingen waar wij heden ten dage voor staan. Op dat punt en tegelijkertijd op een aantal andere punten hebben wij minder gedaan dan in het grondwettelijk verdrag stond. Wij hebben naar de Nederlandse burgers willen luisteren. Op een aantal punten zijn wij een andere koers ingeslagen, met name weg van de superstaat en beperking van nationale parlementaire controle. Op dat punt

hebben wij andere lijnen uitgezet. Het zou vreemd zijn geweest als wij nu, in tegenstelling tot het grondwettelijk verdrag, zouden pleiten voor nog meer communautarisering op nog meer terreinen. Dat laat onverlet dat wij moeten werken aan de totstandkoming van gemeenschappelijke standpunten. Ik denk dat met het Verdrag van Lissabon de instrumenten daarvoor aanwezig zijn.

Ik reageer dan meteen op de heer Kuiper. Het is niet zo dat wij met een streven naar een gemeenschappelijk buitenlands beleid en standpunt op die terreinen geen eigenstandig en zelfbewust Nederlands buitenlands beleid zouden voeren. Ja, maar daar staat dus de effectiviteit tegenover. Ik wil absoluut geen afstand doen van onze traditie om een eigen geluid te laten horen als het gaat over mensenrechten, de internationale rechtsorde en dergelijke elementen. Ik heb er alleen geen behoefte aan om een roepende in de woestijn te zijn. Als ik door middel van het Verdrag van Lissabon en door middel van het overleg met mijn collega's van buitenlandse zaken ervoor kan zorgen dat niet alleen Nederland, maar alle 27 lidstaten van de Europese Unie een bepaald geluid laten horen als het over mensenrechten gaat, ontwikkelingssamenwerking en de internationale rechtsorde, en dat vervolgens wordt verwoord door de Hoge Vertegenwoordiger, is dat natuurlijk veel effectiever. Het een staat dus niet haaks op het ander. Het beeld moet niet zijn dat wij hoe dan ook maar een eigen geluid moeten laten horen omdat wij dan ons mooie zuivere standpunt hebben, terwijl het dan niet meer ter zake doet of het effectief is en of de rest van de wereld ernaar luistert. Ik zou die tegenstelling dus toch wat minder groot maken dan de heer Kuiper nu schetst.

Mij rest nog een reactie op de opmerkingen van de heer Kox. Toen ik hem over het debat van gisteren hoorde spreken en de waarderende woorden hoorde die hij uitte voor mijn antwoorden op vragen over de Europese defensiesamenwerking, dacht ik dat hij inderdaad geluisterd had, dat hij begrip had voor de argumenten die ik gebruikte, dat hij blij was met de helderheid die ik had verschaft en dat hij de conclusie zou trekken dat wij blijkens onze interpretatie geen militaire unie nastreven. Ik was derhalve verbaasd toen de heer Kox na al die waarderende, begripvolle en ondersteunende woorden toch weer als een van de argumenten om tegen het Verdrag van Lissabon te zijn, naar voren bracht dat wij hiermee op weg

waren naar een militaire unie. In het kader van het uitwisselen van argumenten heeft de heer Kox zelf bijvoorbeeld gezegd: u moet niet alleen luisteren, maar ook lezen. Hij heeft gerefereerd aan de boeken van de heer Marijnissen. De heer Marijnissen heeft mij ook eens een boek gegeven.

De heer **Kox** (SP): Hebt u het gelezen?

Minister **Verhagen**: Ja, het ging over de geschiedenis. Daarna hebben wij een debat gevoerd, ook op basis van het Haus der Geschichte. Dat heeft geleid tot een gezamenlijk initiatief tot het oprichten van een historisch museum in Nederland. Wat was dus het nut van het luisteren naar elkaar? Dat wij het met elkaar eens werden. Ik hoop dus toch dat wij het er over eens worden dat dit Verdrag van Lissabon niet leidt tot een militaire unie.

De heer **Kox** (SP): Wij zijn het nu eens. De minister heeft zijn interpretatie gegeven. Die is heilig, lijkt mij. De regering zegt dat dat er staat. Toen ik las dat het gemeenschappelijk defensiebeleid kon leiden tot een gemeenschappelijke defensie, dacht ik in mijn onnozelheid dat er stond dat het gemeenschappelijk defensiebeleid kon leiden tot een gemeenschappelijke defensie. Defensie is volgens mij ook een leger. Daarvan heeft de minister gezegd: dat staat er wel, maar dat staat er niet; dat interpreteer ik op een andere manier, dat is geen militaire unie. Dan zijn wij het daarover eens. Dit is alleen een verdrag dat niet alleen u en mij bindt, maar dat alle lidstaten van de Europese Unie bindt. Ik ben er niet helemaal van overtuigd dat Sarkozy, als die hier had gestaan, had gezegd: ik ben het helemaal met Maxime Verhagen eens. Ik hoor hem namelijk andere dingen zeggen. Ik hoor hem zeggen dat hij juist op dit punt zo graag grote stappen vooruit wil zetten. Wij zijn het al voor een stukje eens geworden -- dat is het belang van luisteren en praten, mijnheer de minister -- maar dat betekent niet dat ik er gerust op ben geworden. Ik ben er alleen geruster op geworden.

Minister **Verhagen**: Dan ga ik nog een stapje verder. Daarmee sluit ik dan af. Wat wij in het kader van het EVDB en de Europese samenwerking op dat vlak nastreven, is precies wat uw Kamer wil. Wij hebben tijdens debatten over het buitenlands beleid uitvoerig gesproken over samenwerking op het vlak van defensie. Wij hebben ook uitvoerig stilgestaan bij de noodzaak dat de Europese Unie en de

NAVO meer samenwerken en hun werkzaamheden beter op elkaar afstemmen. De geachte senator Van Kappen heeft een aantal elementen genoemd waarop wij moeten inzetten. Hij zei dat juist de Europese Unie naast de NAVO en niet in concurrentie daarmee een rol moet spelen. Dat heeft de Kamer breed ondersteund. Op dat punt passen de elementen die het Verdrag van Lissabon mogelijk maakt, absoluut bij wat de Eerste Kamer der Staten-Generaal expliciet heeft gevraagd over de Europese samenwerking.

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Ik maak een laatste opmerking. De minister stelt mij weer iets geruster door te zeggen dat Sarkozy niet heeft gezegd wat Ko Colijn in Vrij Nederland zegt dat Sarkozy heeft gezegd. Vrij Nederland heeft de minister zeker gelezen, want daar stond ook in dat de tante van Arjan Vliegenthart zo'n beetje de machtigste vrouw van Nederland aan het worden is.

Minister **Verhagen**: Ja.

De heer **Kox** (SP): Het is verplichte literatuur voor u. Daarin wordt de analyse gemaakt dat Sarkozy door de huidige gang van zaken in Europa wel degelijk het gevoel heeft dat zijn plannen worden doorkruist. Kletst Colijn uit zijn nek? Doe ik hem dat na? De Franse pers schrijft daar ook over. Weet u echt zeker dat Sarkozy die plannen niet heeft?

Minister **Verhagen**: Ik sluit mij aan bij de woorden die de heer Eigeman gisteren over columnisten heeft gesproken. Hij had een specifieke waardering voor columnisten, in dit geval voor Wansink. Dat kan in zijn algemeenheid. Het feit dat een columnist iets schrijft, wil niet zeggen dat het de waarheid is.

De heer **Kox** (SP): Ik bedoelde dat niet alleen ik de analyse maak dat Sarkozy over de militaire componenten van het Verdrag van Lissabon toch andere opvattingen heeft dan u. Daarom ben ik geruster gesteld door uw woorden dat als het aan u ligt, het er niet staat. Ik zou het toch ook graag van hem horen.

Minister **Verhagen**: De plannen van het Franse voorzitterschap houden in dat er juist op het punt van militaire samenwerking en de rol die Europa kan spelen, absoluut stappen vooruit worden gezet. Wij zijn diezelfde mening toegedaan, ook als het gaat over samenwerking binnen bijvoorbeeld de militaire industrie. Dat laat onverlet dat ook Sarkozy op

basis van dit verdrag niet kan zeggen dat er een Europees leger of een militaire unie in de zin die u bedoelt, kan worden gevormd. Hiermee heb ik volgens mij de vragen van de geachte afgevaardigden beantwoord.

\*N

Staatssecretaris **Timmermans**: Mevrouw de voorzitter. Ik dank de Kamer voor haar inbreng in tweede termijn. In de eerste plaats maak ik een korte opmerking over het referendum. Daar heeft een aantal van uw leden weer veel over gezegd. Misschien is het goed om nog eens heel kort te markeren wat het verschil is tussen 2005 en nu. Overeenkomstig de analyse van de Raad van State en het standpunt van het kabinet, deden de bijzondere omstandigheden die in 2005 wellicht een raadplegend referendum mogelijk maakten, zich rondom dit verdrag niet voor. Daarmee verviel de reden voor het houden van een referendum over wat een gewoon wijzigingsverdrag is. Terugredenerend kon je in 2005 zeggen dat er sprake was van iets heel bijzonders, zoals toen ook in het advies van de Raad van State over het grondwettelijk verdrag stond. Dat rechtvaardigde dat er ook een bijzondere procedure zou worden gevolgd. In dit geval is er geen sprake van iets bijzonders, maar van een gewoon wijzigingsverdrag. Dat een zeer groot deel van de inhoud hetzelfde is gebleven, is een drogredenering. In het grondwettelijk verdrag zaten namelijk ook zeer grote delen van de vorige verdragen. De bijzonderheid van het grondwettelijk verdrag school in de aard van het verdrag en in de context waarin het verdrag werd gepresenteerd. Zeggen dat wij een referendum moeten houden omdat 95% hetzelfde is, is niet zuiver. In het grondwettelijk verdrag zat ook heel veel van de verdragen van Rome tot en met Nice. Bovendien gaat het niet om de kwantiteit van de overeenkomsten, maar om de kwaliteit van de verschillen. Ik wil dit nog even markeren. Dit is eerder al uitvoerig met de Kamer besproken, maar aangezien een aantal leden hierop terugkwam, wilde ik het nog eens duidelijk zeggen.

De heer **Engels** (D66): Voorzitter. Ik geef hier kort twee reacties op. Mijn eerste reactie is dat in de literatuur toch is aangegeven dat er materieel gezien nog steeds constitutionele elementen zijn, ook in dit gewone wijzigingsverdrag. Ik geef onmiddellijk toe dat in die analyse ook staat dat eerdere verdragen voor het grondwettelijk verdrag eveneens

constitutionele elementen hadden. Dat is juist, het is een continuüm. Mijn tweede reactie is dat de redenering -- of u het ermee eens bent of niet, dat laat ik verder zitten -- waarom een tweede referendum beter zou zijn geweest, niet is dat dit verdrag in alle opzichten net zo bijzonder is als het vorige verdrag, maar dat als je eenmaal over het vorige verdrag een oordeel aan de burgers hebt gevraagd en je stelt dat je met dit verdrag tegemoetkomt aan alle wensen en zorgen van de burgers, het logisch is om dat aan alle burgers te vragen. Dat was het argument. Daar kun je het ook niet mee eens zijn, maar dat is een analyse, een ander argument dan u net noemde.

Staatssecretaris **Timmermans**: Dat tweede is helder. Tussen een dergelijke politieke logica is geen speld te krijgen. Ik snap dat ook wel. Het kabinet is alleen ook gehouden tot het ervan bewaken dat de juiste staatsrechtelijke verhoudingen in acht worden genomen. Wij kennen in de Nederlandse staatsrechtelijke verhoudingen geen wetgevend referendum. In de praktijk zou dit op een wetgevend referendum zijn neergekomen.

Wij kunnen hierover van mening verschillen. Ik begrijp de tweede redenering in politieke zin in ieder geval heel goed. Heel veel burgers zullen zeggen: toen heb ik wel wat mogen zeggen, nu niet. Die discussie hebben wij uitvoerig gevoerd. Ik weet hoe kwetsbaar dat punt in die discussie is. Dat hoeft u mij zeker niet te vertellen. Over het eerste punt, de constitutionele elementen, moet ik wel zeggen dat mij opvalt dat heel veel hooggeleerde dames en heren achteraf alles wat Europa doet, ineens constitutioneel zijn gaan noemen. U zal opgevallen zijn in de literatuur dat men ook de euro en alles wat daarvoor kwam, ineens constitutioneel is gaan noemen. Ik weet niet of dat juridisch allemaal zo houdbaar is, maar goed, over dit punt hebben u en ik nu uitvoerig van gedachten gewisseld.

Ook in de Tweede Kamer heb ik mij verbaasd over met name de opstelling van GroenLinks in het debat over het voorbehoud. Wat is de kern van het parlementaire voorbehoud dat in de tijd van het Verdrag van Maastricht en Amsterdam is ontstaan? Wij stelden vast dat er met name in wat nog steeds de derde pijler heet, geen sprake was van communautaire besluitvorming. Dat wil dus zeggen dat het Europees Parlement daarin geen medewetgever had en dat er dus geen controle op werd uitgeoefend. Als besluitvorming zou plaatsvinden zonder dat nationale parlementen het laatste woord

zouden hebben, zou er geen democratische controle zijn. Het nationale parlement had niet het laatste woord en het Europees Parlement had niet het laatste woord, dus er viel een gat. Daarop heeft de Tweede Kamer besloten om ervoor te gaan zorgen -- ik geloof dat de heer Van der Linden zelfs mede-indiener was van een amendement hierover -- dat er geen democratisch gat viel. Dat wil zeggen dat het nationale parlement het laatste woord zou houden over alle onderwerpen uit de derde pijler waarover het Europees Parlement geen medebeslissingsrecht had en op het vlak waarvan het Europees Parlement geen medewetgever was. Die redenering klopt nog steeds, vandaar ook het amendement-Ormel in de Tweede Kamer waardoor het nationale parlement nog steeds een voorbehoud kan maken ten aanzien van de vier onderwerpen van justitie en binnenlandse zaken op het vlak waarvan het Europees Parlement geen medewetgever wordt. Dat is een zuivere redenering. De wens om dat parlementaire voorbehoud uit te breiden tot alle onderwerpen, zoals GroenLinks ook in de Tweede Kamer bepleit, is eigenlijk een motie van wantrouwen aan het adres van het Europees Parlement. Zij is bovendien in strijd met de duidelijke scheiding van bevoegdheden tussen communautaire en intergouvernementele besluitvorming.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Mij lijkt het verstandig als de staatssecretaris onderscheid maakt tussen het instemmingsrecht dat wij tot nu toe op JBZ-vlak hebben gehad en het parlementaire voorbehoud op alle terreinen dat in de Tweede Kamer is bepleit. Dat instemmingsrecht is inderdaad zo'n vijftien jaar geleden met name ingevoerd vanwege het gebrek aan parlementaire controle door het Europees Parlement. Inmiddels is er heel veel gebeurd in Europa en is de roep om democratische legitimiteit veel luider en breder geworden. Veel meer lidstaten zijn ook overgegaan tot het invoeren van het parlementaire voorbehoud. Dat is een heel ander instrument, want het ziet veel meer op invloed op de regeringsstandpunten in de Raad. Dat dient ertoe, ook de Raad enige democratische legitimiteit te verschaffen en is dus niet bedoeld om een gebrek van het Europees Parlement aan te vullen. Dat vult elkaar aan.

Staatssecretaris **Timmermans**: Dat hoeft u mij helemaal niet uit te leggen, want dat snap ik wel. Zo'n voorbehoud heeft het Nederlandse parlement nu ook dankzij het amendement dat

de heer Ten Broeke en mevrouw Wiegman hebben ingediend. Dat is precies in lijn met wat nu in veel andere parlementen gebruikelijk is. Onderscheid maken tussen wat daar gebeurt en wat er in Nederland gebeurt, is volstrekt onjuist. Het stemt namelijk precies overeen met wat er in veel andere landen gebeurt. Het gaat ook uit van respect voor het onderscheid tussen communautaire en intergouvernementele besluitvorming, want wat als parlementair voorbehoud werd vermomd, zeker in het initiële amendement van de heer Ten Broeke, was in feite instemmingsrecht. Het heette een voorbehoud te zijn, maar de jure was het instemmingsrecht. Dat is in strijd met de besluitvormingsprocedure. Het amendement-Wiegman/Ten Broeke dat uiteindelijk is ingediend en aangenomen en nu onderdeel is van het wetsvoorstel dat bij u voorligt, behelst wel duidelijk de parlementaire betrokkenheid overeenkomstig die in andere lidstaten. Zij biedt de Nederlandse regering de mogelijkheid om in de onderhandelingen in Brussel te zeggen: het parlement is het er nog niet mee eens. Dat is trouwens ook in lijn met wat een overgrote meerderheid van de lidstaten doet.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Ik hoop dat de staatssecretaris nog gaat vertellen of lidstaten last van zo'n parlementair voorbehoud hebben. Het parlementaire voorbehoud houdt -- zo heb ik het amendement van de heer Ten Broeke ook gelezen -- niets anders in dan dat de Kamer de kans moet hebben, zich uit te spreken over een politiek akkoord, een tekst, voordat de regering daarmee instemt en zich er zodoende aan bindt.

Staatssecretaris **Timmermans**: Wat de heer Ten Broeke aanvankelijk wilde -- gelukkig is het er niet van gekomen -- is dat er een hakbijl was en dat de Kamer alleen maar expliciet moest instemmen. Als dat niet zo was, kon het kabinet niet meer onderhandelen. Een dergelijk instrument kan worden ingezet ingeval van intergouvernementele besluitvorming. Dan heb je de instemming van iedereen nodig alvorens een besluit te kunnen nemen. Bij meerderheidsbesluitvorming verzwakt het je positie echter enorm als je niet meer mag meepraten over het bereiken van consensus. Dat zou ultimo ratio de consequentie kunnen zijn van het amendement dat de heer Ten Broeke aanvankelijk had ingediend. U zegt dat het niet waar is. Ik sta hier namens de regering en zeg u dat het wel waar is. Ik draag daar ook argumenten voor aan. Komt u maar

met argumenten die het tegendeel staven, dan hoor ik het wel. Het is heel duidelijk. Op het moment dat je in de discussie in de Raad bij een meerderheidsbesluitvorming moet zeggen "sorry, maar wij mogen niet verder praten", wordt er verder onderhandeld zonder dat je meedoet. Dan heb je geen enkele invloed op de uitkomst meer. Ik kan mij niet voorstellen dat het Nederlandse parlement de Nederlandse regering op die manier de handen zou willen binden.

Mevrouw Broekers heeft naar de comitologie gevraagd. Een inspanningsverplichting neem ik van ganser harte op mij. In 2005 zijn er al verbeteringen opgetreden. Er is via internet heel gemakkelijk toegang te krijgen tot hoe het werkt en voor welk onderwerp welke procedures gelden. Ik ben het met mevrouw Broekers eens: er zijn nog verbeteringen mogelijk. Waar ook de mogelijkheid zich voordoet, wij zullen ons daarvoor inspannen.

De heer Van der Linden heeft naar de betrokkenheid van het Europees Parlement bij de laatste IGC gevraagd. Formeel was er geen betrokkenheid. Het enige wat kon gebeuren, was dat de Europarlementariërs Brok, Barón Crespo en Duff door het voorzitterschap werden geraadpleegd, maar zij zaten dus niet in de IGC en hadden daartoe niet rechtstreeks toegang.

Mevrouw Strik heeft nog een vraag gesteld over de constitutionele toetsing. Ik heb haar daar gisteren antwoord op gegeven en haar beloofd dat ik zou checken of dat antwoord klopte. Dat antwoord klopt. Er is geen sprake van constitutionele toetsing, want de Nederlandse rechter toetst gewoon aan het gemeenschapsrecht. Dat is geen toetsing aan de Grondwet en daarmee ook niet in strijd met artikel 120 van de Grondwet.

Over de procedure die wij met de Kamers voor de fiches en de voorstellen van de Europese Commissie hebben afgesproken, merk ik op dat het kabinet natuurlijk maximaal, dus niet minimaal, zes weken over het naar de Kamer sturen van die fiches kan doen. Het doet het eerder als het eerder kan. De Kamers kunnen aan de andere kant natuurlijk vanaf de dag waarop het voorstel van de Commissie binnenkomt, in actie komen. Dat is duidelijk. In het gehele vervolgtraject is het kabinet hun dienaar als het gaat om de bespreking en het innemen van een standpunt over de voorstellen. Vergist u zich niet: de procedure die is afgesproken, is geen procedure tussen kabinet en Kamers, maar een procedure tussen Kamers en Europese Commissie voor de beoordeling van

subsidiariteit en proportionaliteit. De inhoudelijke beoordeling door Kamers en kabinet kan gedurende het gehele proces plaatsvinden en kan ook de positie van de Kamers in het gehele proces bepalen.

Mevrouw Strik heeft verder nog een vraag gesteld over democratische controle op agentschappen. Het Verdrag van Lissabon verandert daar niets aan. Wij blijven wel kritisch tegenover die agentschappen staan. Er moet duidelijk aantoonbaar sprake van toegevoegde waarde zijn. Ook het Europees Parlement staat hier zeer kritisch tegenover. Er vindt nu ook een externe evaluatie van de agentschappen en het functioneren daarvan plaats. Wij zullen de externe evaluatie betrekken bij de beoordeling en de Kamer daarover informeren.

In antwoord op de vragen en opmerkingen over de openbaarheid van de werkgroepen van de Raad merk ik op dat de documenten van de Raad openbaar zijn en kunnen worden opgevraagd. Niet alle werkgroepen zijn openbaar. Ambtenaren vergaderen achter gesloten deuren als zij dat onder ministeriële verantwoordelijkheid doen. Dat houdt niet in dat wij als verantwoordelijke bewindslieden daarover niet voortdurend verantwoording afleggen. In de omgang met het parlement betrachten wij altijd totale openheid over de zaken die wij daarbij aan de orde stellen. De nationale parlementen controleren nu ook de beslissing van de ministers over het al dan niet openbaar vergaderen. Dat staat in het Verdrag van Lissabon. Nu kan dat nog niet, maar het verdrag biedt parlementen de kans om daar meer over te zeggen. U weet dat het parlement in Nederland hierbij altijd volledig betrokken is. De Euroverordening bepaalt ook dat documenten van instellingen openbaar zijn, tenzij de verordening anders bepaalt, bijvoorbeeld om redenen van privacybescherming. Op dat punt is de Europese praktijk eigenlijk van een grotere transparantie dan veel praktijken in de lidstaten.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Voorzitter. Begrijp ik goed dat wij eventueel ook vertrouwelijke documenten kunnen krijgen, zij het vertrouwelijk, als wij in het kader van de bijzondere procedure die dankzij het amendement mogelijk is geworden, vragen om alle documenten uit een bepaald dossier te krijgen?

Staatssecretaris **Timmermans**: Als er in de Europese Unie sprake is van vertrouwelijkheid, kunnen wij de openbaarheid natuurlijk niet via u gaan zoeken. Ik weet dat er al jarenlang informatie op JBZ-terrein met deze Kamer en de Tweede Kamer wordt gedeeld. In die praktijk komt wat ons betreft zeker geen verandering, want die goede samenwerking vormt een prima basis om ook in overleg met de Kamers vooruitgang op JBZ-terrein te boeken. De zaken die wij aan de openbaarheid kunnen prijsgeven, zijn natuurlijk wel beperkt.

Ik maak nog enkele opmerkingen naar aanleiding van opmerkingen van de heer Kox. Wat was er gebeurd als de SP in al die jaren haar zin had gekregen? Ik ga terug tot het Verdrag van Maastricht en niet verder dan dat. Wat zou het effect zijn geweest op de sociale markteconomie, dat heel specifieke Europese model dat wij volgens mij allemaal koesteren? Stel je voor dat de SP haar zin had gekregen, dan hadden wij geen euro gehad. Wat had dat betekend tijdens de kredietcrisis in 1998? Wat had dat betekend tijdens de huidige kredietcrisis in de Verenigde Staten? Wat had dat betekend voor de verschillende vormen van onrust in de verschillende lidstaten, bijvoorbeeld België? Je hoeft geen waarzegger te zijn om te voorspellen dat verschillende munten zeer instabiel zouden zijn geworden en dat er economische schade zou zijn opgelopen. Wat had het betekend als wij geen Europese markt tot stand hadden gebracht, waarin productveiligheid op een schaal van vijfhonderd miljoen consumenten wordt geregeld, waarin de regels voor de markt op een schaal van vijfhonderd miljoen consumenten worden bepaald, zodat de rest van de wereld zich nu aanpast aan Europa? Al deze zaken hadden ertoe geleid dat onze economie er veel en veel slechter voor had gestaan dan zij er nu voorstaat. Alle verhalen, ook die van de heer Marijnissen in zijn prachtige boeken over de miljoenen banen die uit Europa zouden verdwijnen, zijn niet waar gebleken. Er zijn in Europa dankzij de Europese samenwerking, dankzij de interne markt en dankzij die ene munt in de afgelopen vijftien jaar miljoenen banen bij gekomen. Daarbij poets ik niet weg dat dit vaak samengaat met meer onzekerheid voor de burgers, omdat de vastheid van een baan is afgenomen, maar de kans op werk is enorm toegenomen. De politiek staat voor de uitdaging om mensen mee te nemen in de beweging dat zij er zeker van kunnen zijn dat zij werk hebben, hoewel zij er minder zeker van kunnen zijn dat zij altijd dezelfde baan kunnen hebben. Dat is in mijn ogen een grote

verantwoordelijkheid van alle politici, want de burgers in het algemeen -- dat ik geef ik meteen toe -- geloven het niet, vertrouwen het niet en zijn bang voor de positie die zij hebben. Daar ligt de uitdaging voor de Europese politiek. Kom bij mij niet aan met het verhaal dat de Europese Unie en die ene markt onze sociale markteconomie hebben geschaad. Het tegendeel is waar, mijnheer Kox.

De heer **Kox** (SP): Ik heb drie opmerkingen. De staatssecretaris van Economische Zaken, nee, Europese Zaken -- ik zei Economische Zaken, dus u ziet hoe dicht dat voor mij bij elkaar ligt -- is niet alleen een visionair, zoals wij hem kennen, maar ook een helderziende. Hij weet wat er zou zijn gebeurd als er was gebeurd wat ik wilde. Dat is erg knap, want ik weet dat nog niet. Ik denk dat hij de belangrijke taak in het kabinet heeft om wat niet gebeurt, te voorspellen. Dat is mijn eerste opmerking. Misschien is het de staatssecretaris ontgaan, maar het land waar de kredietcrisis het hardst toeslaat, heeft een eigen munt. Dat kent hij vast wel. Blijkbaar bestaat er dus geen directe relatie tussen het gevrijwaard zijn van een kredietcrisis en het hebben van een eigen munt. Integendeel, dat is niet zo. Over de stelling dat monetair beleid een rol speelt, kunnen wij genoeg discussiëren, maar het bewijs dat de staatssecretaris aanvoert, klopt niet, al klinkt het redelijk. Dat weet hij wel. Aristoteles maakt er gehakt van.

De staatssecretaris zegt dat de SP niet moet ontkennen dat het allemaal geweldig gaat enzovoort. Laat hij mij dan eens antwoord geven op de vraag waarom steeds meer van zijn kiezers bij mijn partij terechtkomen.

Staatssecretaris **Timmermans**: In de eerste plaats denk ik dat u zich nu bedient van een drogredenering, want het monetaire beleid van de Verenigde Staten en met name het overheidsbeleid -- daar hoef ik nu niet uitvoerig op in te gaan -- liggen aan de basis van de kredietcrisis aldaar. Het feit dat de Europese Unie onder leiding van de Europese Centrale Bank een strak beleid van prijsstabiliteit heeft gevoerd, hetgeen absoluut nooit op de steun van de SP heeft kunnen rekenen, zorgt nu voor economische stabiliteit, waardoor wordt voorkomen dat Europa in een crisis terechtkomt zoals in de Verenigde Staten heerst. Ik prijs mij gelukkig met de euro, met de Europese Centrale Bank, met de Ecofin en de eurogroep, die op dit punt goed

voor ons hebben gezorgd. Ik prijs mij gelukkig met het feit dat wij niet de SP hebben gevolgd door de euro af te wijzen en de interne markt af te wijzen. Dat is de beste baangarantie die wij onze burgers kunnen bieden: een sterk Europa met vijfhonderd miljoen consumenten die de sterkste markt hebben. De rest van de wereld past zich aan ons aan. Nu hoeft niet ieder individueel land zich met uw "Heimat"-gedachte aan de grote Amerikaanse en Aziatische markt aan te passen. Daar prijs ik mij gelukkig mee. Ik ben daar trots op, als ik dat mag zeggen.

De **voorzitter**: Mijnheer Kox, u mag tot slot nog kort iets zeggen.

\*\*

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Ik zou het kort willen houden, maar de staatssecretaris valt harder dan de regenbui buiten over mij heen. Dit doet mij echt denken aan de debatten die wij ten tijde van het Europees grondwettelijk verdrag voerden. Toen ging het ook zo te keer, niet buiten, maar wel binnen, in de woordenstroom van de staatssecretaris. Het klinkt wel goed, maar het is niet altijd overtuigend. Ik denk dat hij dat toch in de gaten moet houden. Hij blijft zeggen dat alles wat zich in Europa ontwikkelt, precies te danken is aan de genomen maatregelen. Ik denk dat Europa zich veel beter had kunnen ontwikkelen als wij andere maatregelen hadden genomen en betere stappen hadden gezet. Dat is een hypothetische zaak, want het is zo niet gegaan. Het enige geruststellende wat ik de staatssecretaris heb proberen te vertellen, is dat wij nog steeds tijd hebben. Wij hebben tijd om Europa zo te ontwikkelen dat niet alleen hij zo enthousiast is -- dat siert hem, het is geweldig, hij kan zo op de televisie -- over dat verhaal, maar ook de burgers buiten. Het zou zo fijn zijn als die maar enigszins begrepen waar Timmermans naartoe wil. Het grote probleem is dat de burgers in Nederland bij zichzelf denken: het klinkt goed, maar het deugt niet, als zij de staatssecretaris zo horen.

Staatssecretaris **Timmermans**: Mijnheer Kox, ik sta voor mijn overtuiging, ik sta voor mijn analyse van de kracht van de Europese Unie. U hoeft mij niet te vertellen dat mijn overtuiging en mijn analyse op dit moment op veel scepsis bij de Nederlandse bevolking stuiten. Ik ben er alleen ook van overtuigd dat ik de Nederlandse burgers, de mensen die ik tracht te vertegenwoordigen, geen enkele dienst bewijs door hun angsten uit te

vergroten, voortdurend op de zere plek te drukken en alleen maar te zeggen: oh, oh, oh, wat moeten wij bang zijn, want het gaat mis. Angst is een slechte raadgever in de politiek. Het uitvergroten van angst is een foute benadering in de politiek. Zeker, het is op dit moment niet gemakkelijk. Ik weet ook heel goed hoe de kiezers van de PvdA hierover denken. Ik weet heel goed welke aarzelingen zij over het beleid hebben. Als ik echter sta voor mijn overtuiging en voor mijn analyse, draag ik die uit. Bij de volgende verkiezingen zien wij wel hoe mensen daarover oordelen op basis van de resultaten. In ieder geval vertegenwoordig ik een partij die niet wegloopt voor de verantwoordelijkheid voor het landsbestuur.

Het debat over de toekomst van Europa houdt inderdaad nauw verband met de vraag waartoe iemand behoort. Dat is het beroemde debat over het verschil tussen "identity" en "belonging", identiteit en gemeenschapsgevoel. Het is duidelijk dat in de afgelopen jaren het gemeenschapsgevoel in de Europese samenleving enorm is afgenomen en dat men zoekt naar een nieuw gemeenschapsgevoel. Soms krijgt dat de vorm van het zoeken naar identiteit. Dat is eigenlijk een foute discussie. Ik ben het daar zeer mee eens. Gemeenschapsgevoel is wel veel meer dan alleen behoren tot een politieke gemeenschap; gemeenschapsgevoel heeft te maken met behoren tot een bredere gemeenschap. Ik denk dat dit met name in Nederland zo moeilijk is omdat de ontzuiling en de individualisering zo snel zijn gegaan dat wij er niet in zijn geslaagd -- de minister maakt mij erop attent dat zijn vliegtuig dreigt te vertrekken als ik niet snel afsluit -- om een collectief gedragen gevoel van burgerschap te ontwikkelen. Dat is volgens mij ook ontzettend belangrijk als wij de Europese integratie verder willen dragen. Ik ben het daar zeer mee eens. Het zou mooi zijn als de Europese Unie een Pablo Neruda zou hebben die voor Latijns-Amerika met zijn Canto General iets heeft ontwikkeld waarin iedere Latijns-Amerikaan zich kan herkennen, maar ik zeg u dat in mijn ervaring iedere Europeaan zich herkent in Rembrandt, iedere Europeaan zich herkent in Shakespeare, iedere Europeaan warme gevoelens krijgt bij Bach, bij Da Vinci, bij Dostoevski, bij Camus en dat ook dit een vorm van gemeenschapszin is die uiteraard de grenzen van de Europese Unie in politieke zin overschrijdt. Het is in ieder geval wel een gevoel van diversiteit in Europa die ook een gemeenschap creëert. Het verschil in identiteit, het voelen en het koesteren van die

verschillen is ook een vorm van gemeenschap die specifiek is voorn Europa en waaraan wij volgens mij in de toekomst veel kunnen hebben.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Nu gaat u weer die kant op. Het ging mij er nu om dat het voor burgers ook belangrijk is dat de nationale politieke gemeenschap ook inhoud blijft houden.

Staatssecretaris **Timmermans**: Dat houdt ons bepaald niet verdeeld. Ik heb hier al vaker betoogd dat er geen Europese demos is, dat wij dat nationale demos juist moeten gebruiken en inzetten om de Europese samenwerking te versterken. Er is geen tegenstelling tussen de nationale demos'en de noodzaak om Europees samen te werken.

Voorzitter. Net als ik aan de overzijde heb gedaan, wil ik graag ook uw Kamer hartelijk danken voor de zeer intensieve betrokkenheid bij dit proces. Vanaf het allereerste begin, februari vorig jaar, is ook de Kamer zeer nauw betrokken geweest bij de formulering van onze inzet bij de heronderhandeling van het grondwettelijk verdrag, hetgeen heeft geleid tot het Verdrag van Lissabon. Er is geen enkel ander parlement in geen enkel andere lidstaat dat zo intensief bij dit proces betrokken is geweest. Ik wil de Kamer daar graag voor danken.

Ten slotte zou ik graag van deze gelegenheid gebruik willen maken om via u, mevrouw de voorzitter, alle medewerkers van de ministeries van Buitenlandse Zaken, van Justitie, van Financiën en van Algemene Zaken te danken die zo ongelooflijk hard hebben gewerkt om ook deze Kamer op tijd te bedienen. Dat was niet makkelijk met al die vragen. Zij hebben de afgelopen anderhalf jaar topkwaliteit geleverd. Ik wil hen namens de Nederlandse regering graag hartelijk danken voor hun inzet.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Ik denk dat die dank zeker wordt ondersteund door de Kamer en in elk geval door mijn fractie.

Het uitblijven van een reactie op Fischer beschouw ik maar als een stilzwijgende instemming en dat vind ik prima. Ik had ook nog een vraag over het communautariseren van de asiel- en migratieaspecten van ontwikkelingssamenwerking en wel of dat door de regering wenselijk wordt geacht en of dat ook bedoeld is met de herdefiniëring van de werkterreinen in de future-werkgroep Fuchs.

Staatssecretaris **Timmermans**: Over Fischer kan ik heel kort zijn: het is duidelijk dat het met 27 en meer lidstaten steeds moeilijker zal worden om aan verdragsherziening toe te komen. Daarom is het ook zo belangrijk dat wij het Verdrag van Lissabon tot stand brengen, opdat er voor een langere periode rust kan zijn in de institutionele verhoudingen, rust die wij nodig hebben om te werken aan Europees beleid op die terreinen die niet nationaal kunnen worden gecoverd.

Wat betreft de coherentie tussen de inspanningen ontwikkelingssamenwerking, asiel en migratie, werkt de Europese Commissie op dit moment in samenwerking met de lidstaten aan voorstellen over de circulaire migratie, over het asielbeleid en over ontwikkelingssamenwerking, voorstellen die er juist toe moeten leiden dat die delen die communautair zijn, niet in tegenspraak zijn met die delen die intergouvernementeel zijn. In de bevoegdheidsverdeling zullen geen veranderingen meer plaatsvinden, maar er zal wel voor meer coherentie worden gezorgd in het beleid.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik dank de regering voor haar beantwoording in tweede termijn.

Aangezien stemming wordt verlangd, gaan wij conform de agenda direct tot stemming over. Hebben alle leden de presentielijst getekend?

\*\*

De heer **Kox** (SP): Ik heb om stemming gevraagd, niet om een hoofdelijke!

De **voorzitter**: Jawel, maar ik vraag voor een stemming altijd of leden de presentielijst hebben getekend, dus in ieder geval zo lang als u al deel uitmaakt van deze Kamer, mijnheer Kox.

\*\*

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Naar mij blijkt wensen enkele leden een stemverklaring af te leggen. Ik geef daartoe allereerst het woord aan de heer Holdijk.

\*\*

\*N

De heer **Holdijk** (SGP): Voorzitter. Mijn fractie heeft zich niet gemengd in het plenaire debat. Samen met de fractie van de ChristenUnie

heeft zij wel deelgenomen aan de schriftelijke voorbereiding. Aangezien wij echter tot een andere eindbeoordeling komen dan de fractie van de ChristenUnie wat betreft de vraag wel of niet ratificeren, is een markering van onze positie wel op haar plaats, zonder dat ik daar in dit stadium van afhandeling van het wetsvoorstel een gedetailleerde en genuanceerde argumentatie bij kan leveren.

Voorzitter. De SGP-fractie onderkent de betekenis van de Europese samenwerking op een aantal terreinen en wil daar ook constructief, maar kritisch aan meewerken. Wat het goedkeuringsvoorstel betreft, zou ik willen opmerken dat het in onze ogen geen juiste beslissing is geweest om de afhandeling van de ratificatie door Nederland in deze Kamer niet ten minste op te schorten totdat duidelijk is geworden waartoe het nee van het Ierse referendum zal leiden.

Wat het hervormingsverdrag betreft, is onze opvatting dat het verdrag ten opzichte van de Europese grondwet die wij eerder afwezen, wel qua karakter maar niet inhoudelijk beduidend verschilt.

Wij onderkennen enkele positieve elementen in het verdrag, maar naar het oordeel van onze fractie overwegen de negatieve elementen. Als positief beschouwen wij de iets grotere rol die de nationale parlementen wordt toegekend en de enigszins verhelderde relatie tussen de bevoegdheden van de lidstaten en de Europese Unie. Als niet positief beschouwen wij de vele nieuwe bevoegdheidstoedelingen aan en bevoegdheidsuitbreidingen van de Europese instellingen, de communautarisering van de derde pijler, het juridisch bindend verklaren van het Handvest van de grondrechten, alsmede het creëren van nieuwe posten zoals die van een vaste voorzitter van de Raad, de Hoge Vertegenwoordiger voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid en ten slotte het verlies op termijn van een eigen Eurocommissaris. Deze elementen samengenomen leiden naar ons oordeel tot een stevige verdieping, al dan niet sluipend, van het integratieproces en zullen de Europese Unie een meer federaal aanzien geven, zonder dat in geografische, noch in beleidsinhoudelijke zin de finaliteit van de Europese Unie wordt gemarkeerd!

\*N

De heer **Yildirim** (Fractie-Yildirim): Voorzitter. Door onvoorziene omstandigheden heb ik niet vanaf het begin kunnen deelnemen aan het debat over dit verdrag. Daarom lijkt het ons

gepast om ons standpunt kort in een stemverklaring naar voren te brengen.

Mijn fractie is van oordeel dat het Lissabonverdrag bijdraagt aan snellere groei van globalisering. Het verdrag is daarmee meer in het belang van multinationals en komt minder ten goede aan gewone arbeiders en hun verworven rechten, in relatie tot de aanwezige voorzieningen. Met dit verdrag worden bijvoorbeeld de Poolse arbeiders in Nederland niet beter beloond. Zo blijft tweedeling tussen de arbeiders gehandhaafd. Het zal er ook niet voor zorgen dat de transportsector en het dierenwelzijn humaner worden of worden verbeterd. Het zorgt er ook niet voor dat burgers minder benadeeld worden door toenemende prijsstijgingen, belastingen en armoede. Met dit verdrag krijgt Brussel het meer voor het zeggen en afzonderlijke staten minder. Het is geen verdrag om de gewone rechten en het welzijn van de burgers te versterken, maar een verdrag dat met de visie van multinationals is geschreven, dat globalisering stimuleert en de soevereiniteit van de staten aantast. Versterking van de positie van multinationals en handelsmissies leidt niet vanzelfsprekend tot een positieverbetering voor de gewone arbeiders en de burgers. Daarvoor is een kabinet nodig dat met visie armoede wil bestrijden. Wij zijn voor een Europees verdrag dat de burger centraal stelt en sterk opkomt voor verworven rechten en het welzijn van arbeiders en de burgers in het algemeen. Hierdoor blijven wij van mening dat Nederland nog niet toe is aan ondertekening van een verdrag zoals dat van Lissabon en wij zullen er dan ook tegen stemmen.

\*N

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de SP, de SGP, de PvdD, alsmede de Fractie-Yildirim tegen het wetsvoorstel hebben gestemd en die van de overige fracties ervoor, zodat het is aangenomen.

\*\*

De vergadering wordt van 12.45 uur tot 13.30 uur geschorst.

De **voorzitter**: Aan de orde is de herdenking van de heer mr. A. Hijmans.

Ik verzoek de leden, te gaan staan.

Op 24 juni jongstleden is op 77-jarige leeftijd oud-PvdA-senator Arnold Hijmans overleden. Hij was lid van de Eerste Kamer van 1981 tot en met 1983. Arnold Hijmans

studeerde rechten in Leiden en begon zijn carrière in Rotterdam, waar hij was geboren en getogen. Na enkele jaren te hebben gewerkt bij onder meer de bankiersfirma R. Mees & Zoonen werd hij ambtenaar bij het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk. Daarna volgde de verhuizing naar Drenthe, waar hij het grootste deel van zijn leven woonde en werkte. In deze provincie was hij een van de drijvende krachten achter de Stichting Opbouw Drenthe, waarvan hij directeur was. De heer Hijmans was tevens de eerste voorzitter van het herinneringscentrum Kamp Westerbork. Gedurende zijn bijna tienjarig voorzitterschap legde hij in de jaren tachtig de basis voor het realiseren en uitbouwen van dit herinneringscentrum.

Vóór zijn Eerste Kamerlidmaatschap was de heer Hijmans al actief voor de PvdA. Hij was twaalf jaar fractievoorzitter in de gemeenteraad van Rolde, vanaf 1966. Drie jaar nadien, in 1981, werd hij lid van de Eerste Kamer, waar hij landbouwwoordvoerder was voor de PvdA. In zijn maidenspeech, op 27 april 1982, gaf de heer Hijmans bij de behandeling van de begroting van Landbouw en Visserij blijk van breedte en diepte in zijn politieke overwegingen, met oog voor zowel de korte als de lange termijn. Hij plaatste het landbouwbeleid in een brede, maatschappelijke en internationale context en riep op tot een fundamentele herbezinning. Hij onderstreepte met name de positie van de individuele boer, die niet moest worden aangezet tot overproductie, maar in staat moest worden gesteld, te komen tot een betere kwaliteit van het product, een verbetering van de productieomstandigheden alsook van de productieomgeving.

"Je woorden waren je leven", zo staat het in de annonce. En ook dat velen de aanwezigheid van Arnold Hijmans hebben ervaren in zijn woorden, zijn ideeën en zijn betrokkenheid. De Eerste Kamer is Arnold Hijmans dankbaar voor wie hij was en wat hij heeft betekend. Moge dit een steun zijn voor de nabestaanden bij het verwerken van hun verdriet.

Ik verzoek u om een moment van stilte.

\*\*

(De aanwezigen nemen enkele ogenblikken stilte in acht.)

\*B

\*!Hamerstukken\*!

Aan de orde is de behandeling van:

**- het wetsvoorstel Enige wijzigingen in de Pensioenwet, de Wet verplichte beroepspensioenregeling en enige andere wetten (31226);**

**- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet identificatie bij dienstverlening en de Wet melding ongebruikelijke transacties ter uitvoering van richtlijn nr. 2005/60/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 26 oktober 2005 tot voorkoming van het gebruik van het financiële stelsel voor het witwassen van geld en de financiering van terrorisme (PbEU L 309) en ter uitvoering van richtlijn nr. 2006/70 van de Commissie van de Europese Gemeenschappen van 1 augustus 2006 tot vaststelling van uitvoeringsmaatregelen van Richtlijn 2005/60/EG van het Europees Parlement en de Raad wat betreft de definitie van politiek prominente personen en wat betreft de technische criteria voor vereenvoudigde klantenonderzoeksprocedures en voor vrijstellingen op grond van occasionele of zeer beperkte financiële activiteiten (PbEU L 214) (31237);**

**- het wetsvoorstel Samenvoeging van de Wet identificatie bij dienstverlening en de Wet melding ongebruikelijke transacties (Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme) (31238).**

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

\*B

\*!Reglement van Orde\*!

Aan de orde is de behandeling van:

**- het voorstel tot wijziging van het Reglement van Orde van de Eerste Kamer en van het Reglement voor de Griffie voor de interparlementaire betrekkingen in verband met het toevertrouwen van de zorg voor de Griffie voor de interparlementaire betrekkingen aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal (LXX, A, B en C).**

Dit voorstel wordt zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

\*B

\*!Raming\*!

Aan de orde is de behandeling van:

**- de Raming der voor de Eerste Kamer in 2009 benodigde uitgaven, alsmede aanwijzing en raming van de ontvangsten (EK 2007-2008, LXV).**

De **voorzitter**: Ik stel voor, deze raming vast te stellen.

\*\*

Daartoe wordt besloten.

\*B

\*!Verzoekschrift\*!

Aan de orde is de behandeling van:

**- het verslag van de commissie voor de Verzoekschriften over het verzoekschrift van L.V. te B. betreffende versoepeling van de inrichtingseisen van bestelauto voor gehandicapten (LXXI, A).**

De **voorzitter**: Ik stel voor, conform het voorstel van de commissie te besluiten.

\*\*

Daartoe wordt besloten.

\*B

\*!Stemmingen\*!

Aan de orde is de **stemming** over het wetsvoorstel **Wijziging van onder meer de Wet op het voortgezet onderwijs ter modernisering, vereenvoudiging en beperking van de wettelijke regels over de voorzieningenplanning bij scholen (31310).**

(Zie vergadering van 1 juli 2008.)

De **voorzitter**: Ik heet de staatssecretaris, mevrouw Van Bijsterveldt, van harte welkom in dit huis.

Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen vooraf.

\*\*

\*N

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): Voorzitter. Ik leg deze stemverklaring mede af namens de fractie van D66.

Mijn fractie erkent dat dit wetsvoorstel op een aantal punten een verbetering met zich brengt, met name in de snelheid waarmee tot voorzieningen kan worden besloten. Er zitten echter twee punten in het wetsvoorstel die ons zwaar op de maag liggen. Het ene is dat

scholen die tegen hun zin buiten het RPO worden gehouden en hun bekostiging verliezen, geen beroepsmogelijkheid hebben en dat daarvoor ook geen hardheidsclausule in het wetsvoorstel is opgenomen. Het tweede is de positie van gemeenten, die geen instemmingsrecht hebben, terwijl daarmee de lokale educatieve agenda juist in één integraal beleid had kunnen worden aangepakt. Die twee punten maken het voor onze fracties helaas onmogelijk om voor dit wetsvoorstel te stemmen.

\*N

De heer **De Boer** (ChristenUnie): Voorzitter. Ik leg deze stemverklaring af omdat wij niet hebben deelgenomen aan het debat vorige week. Ik doe dit mede namens de SGP-fractie.

De staatssecretaris heeft in het debat van vorige week duidelijk en overtuigend aangegeven dat deze wet een verbetering is ten opzichte van de bestaande wet. Het RPO kan niet door één schoolbestuur worden geblokkeerd, en de verantwoordelijkheid van de gemeenten komt tot zijn recht onder andere in de gemeentelijke huisvestingsverordening. Helder is dat de scholen verantwoordelijk blijven voor het onderwijsaanbod en de gemeenten voor de huisvesting, waarbij het op overeenstemming gerichte overleg een belangrijk instrument is. Onze fracties zullen voor dit wetsvoorstel stemmen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de ChristenUnie, de OSF, de PvdD, de SGP en de VVD voor dit wetsvoorstel hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is aangenomen.

\*\*

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

\*B

\*!Aanbestedingswet\*!

Aan de orde is de behandeling van:

**- het wetsvoorstel Regels voor het gunnen van overheidsopdrachten door aanbestedende diensten en opdrachten door speciale-sectorbedrijven (Aanbestedingswet) (30501).**

De beraadslaging wordt geopend.

\*N

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): Voorzitter. Vandaag, 8 juli 2008, wisselen wij met de regering van gedachten over de Aanbestedingswet. "Eindelijk" zou ik daaraan toe willen voegen. Het voorlopig verslag van de vaste commissie voor Economische Zaken van de Eerste Kamer dateert namelijk van 5 december 2006. De lange tijd die dit wetgevingsproces in beslag heeft genomen, heeft helaas niet tot een transparante wet geleid. Ik begin dan ook met gemengde gevoelens aan mijn plenaire bijdrage.

De afgelopen tijd heb ik behoorlijk geworsteld met het onderwerp aanbesteding. Vanwaar die worsteling? Waarom is het zo'n ingewikkeld onderwerp? Er is een aantal redenen. Wij hebben te maken met aanbesteders en opdrachtnemers, ondernemingen en verschillende typen aanbesteders: Rijk, gemeenten, scholen, ziekenhuizen enzovoort. Bovendien kunnen die van verschillende omvang zijn: klein en groot. Dit laatste geldt ook voor de ondernemingen.

In bepaalde opzichten is het belang van de aanbesteder tegengesteld aan dat van de opdrachtnemers en ook binnen de categorie ondernemingen is het belang van het grootbedrijf niet vanzelfsprekend hetzelfde als dat van het mkb. En dan zijn er ook nog verschillende vormen van aanbesteding: Europees, nationaal, openbaar, niet-openbaar et cetera. Ook zijn er drie typen opdrachten die uitbesteed kunnen worden: werken, leveringen en diensten, die ieder hun eigen problematiek meebrengen. Ten slotte zijn er de speciale sectoren.

Een tweede reden voor de complexiteit, deels uit het voorgenoemde volgend, is dat het aanbestedingsrecht zich op het snijvlak van een aantal rechtsgebieden bevindt, te weten het contractenrecht, het bestuursrecht, het mededingingsrecht en het Europese recht. Opdrachtgevers en opdrachtnemers hebben dus te maken met Europese richtlijnen, verordeningen en jurisprudentie van het Hof, met de Algemene wet bestuursrecht, het Burgerlijk Wetboek en met de huidige Raamwet EEG-voorschriften en de bijbehorende AMvB's Bao en Bass.

Op onderdelen bevat de voorliggende wet enkele verbeteringen die verder worden uitgewerkt in het Besluit aanbestedingsregels. Dit besluit is vandaag geen onderwerp van beraadslaging, omdat de voorhangprocedure pas gaat lopen als de wet is aangenomen. Ik

noem dan ook maar twee verbeteringen die in de wet zelf staan, namelijk professionaliteit en integriteit.

Om te voorkomen dat opdrachtgevers disproportionele eisen stellen aan ondernemers, moeten aanbestedende diensten het beginsel van proportionaliteit in acht nemen. Het gaat in het bijzonder om technische eisen en eisen voor de geschiktheid en de financiële draagkracht van de ondernemer. De toegang tot de overheidsopdrachten wordt hierdoor verbeterd. Een andere verbetering is dat in bepaalde gevallen een aanbestedende dienst verplicht wordt ondernemers te vragen een integriteitsverklaring aanbestedende werken over te leggen. Mijn fractie ondersteunt dit, omdat de overheid het zich niet kan permitteren, zaken te doen met niet-integere ondernemers.

Het is wel de vraag of een dergelijke toetsing niet eenvoudig te omzeilen is door een nieuw bedrijf op te richten. Geldt dit niet des te meer als de oprichting van een bv in de nabije toekomst nog gemakkelijker wordt door het vervallen van de kapitaalseis?

En dan nu de bezwaren. De Aanbestedingswet is evenals haar voorganger een raamwet. Degene die het wetsvoorstel ter hand neemt en denkt dat hij daarna iets over het onderwerp aanbesteding weet, komt bedrogen uit. Bovendien is het volstrekt onduidelijk wat wel en wat niet in de wet staat en waarom. Aanbestedende diensten die willen weten of zij een werk moeten aanbesteden, zoeken in de wet tevergeefs naar criteria. Ondernemers die willen inschrijven en zich afvragen hoe dat moet, hoeven de wet niet te raadplegen, want ook dat staat er niet in. De wet helpt dus noch de aanbesteders, noch de ondernemers vooruit.

Naast deze bezwaren voor de praktijk heb ik ernstige kritiek op de systematiek. Het wetsvoorstel is lastig te beoordelen, omdat er slechts algemene hoofdlijnen in staan met daaraan gekoppeld de mogelijkheid deze bij AMvB uit te werken.

Naast de nadere uitwerking en de nadere regelgeving bij AMvB -- in dit geval twee AMvB's, het conceptbesluit aanbestedingen en het gewijzigde Bass -- betreft het hier ook een speciaal geval van delegatie, namelijk dat EU-regelgeving geïmplementeerd wordt bij AMvB. De Raad van State had hiertegen bezwaar en was van mening dat het materiële aanbestedingsrecht, de hoofdelementen van de aanbestedingsregels en van de aanbestedingsprocedures, in de

Aanbestedingswet moest worden opgenomen. De Raad verwees daarbij naar de aanwijzingen voor de regelgeving nrs. 22 en 24, die kortweg inhouden dat bij de verdeling van elementen van een implementatieregeling over de wet en de algemeen verbindende voorschriften van lager niveau de wet tenminste de hoofdelementen van de regeling moet bevatten, waarbij het primaat van de wetgeving richtsnoer moet zijn, respectievelijk dat in de wet in ieder geval de voorschriften worden opgenomen die beogen, de burger procedurele waarborgen te bieden ten aanzien van het gebruik van bevoegdheden door de overheid, alsmede alle voorschriften die handelen over de rechtsbescherming. Kortom, regering, breng de bepalingen die nu in het Bao en het Bass staan over naar de Aanbestedingswet.

De regering volgt dit advies niet op en verwijst op haar beurt naar andere aanwijzingen voor de regelgeving, die implementatie van EU-regelgeving -- kort geformuleerd -- toestaat voor zover de betreffende regelgeving geen of weinig beleidsvrijheid laat. Dit argument snijdt geen hout. Op onderdelen laten de richtlijnen voldoende ruimte voor het maken van beleidsinhoudelijke keuzes, zoals ook de minister in de memorie van antwoord zelf toegeeft.

Een tweede reden voor complexiteit van de wet is dat de implementatie van de EG-richtlijnen niet systematisch is gebeurd. De definities uit de artikelen 1 tot en met 8 zijn niet letterlijk overgenomen uit de EG-richtlijnen. Dientengevolge kunnen er interpretatieverschillen ontstaan. Waarom zijn de definities niet gelijkgetrokken en wat gebeurt er als een procedure bij het Europese Hof komt?

Bovendien zijn de definities onsystematisch gerangschikt, bijna om en om ontleend aan EG-richtlijn 2004/18, respectievelijk 2004/17. Het zou overzichtelijker zijn als de bepalingen met betrekking tot het plaatsen van overheidsopdrachten voor werken, leveringen en diensten in één hoofdstuk waren opgenomen en die voor de speciale sectoren in een ander hoofdstuk. In de wet staan ook definities die niet uit de EG-richtlijnen komen, namelijk artikel 7f en 7g, en er zijn definities die niet in de wet staan, maar in het besluit aanbestedingen. Een zoekplaatje, kortom.

Soms worden bepalingen uit het EU-verdrag in de wet opgenomen, bijvoorbeeld de algemene beginselen van transparantie, non-discriminatie, objectiviteit en proportionaliteit.

Daardoor gelden deze beginselen ook bij opdrachten die buiten de Europese aanbestedingsrichtlijnen vallen. Soms wordt EG-jurisprudentie in de wet gecodificeerd, in andere gevallen moet de aanbestedende dienst de AMvB's raadplegen. De systematiek ontbreekt volledig.

De wet bevat dus nauwelijks materiële bepalingen en geeft in zeer beperkte mate uitvoering aan communautaire en internationale aanbestedingsregels. Verder bevat de wet geen hoofdstuk over nationale opdrachten en evenmin over handhaving en rechtsbescherming. Wat er wel in de wet staat, is niet makkelijk te lezen, namelijk een grote hoeveelheid definities en verwijzingen naar algemene maatregelen van bestuur, die dan soms weer verwijzen naar EG-richtlijnen die inmiddels gewijzigd zijn. Een voorbeeld. In de Aanbestedingswet zoeken wij tevergeefs naar drempelbedragen. Artikel 22 van het Besluit aanbestedingen verwijst een aanbestedende dienst die een overheidsopdracht voor werken wil plaatsen naar artikel 7c van richtlijn 2004/18. Wie daar gaat zoeken, vindt een foutief bedrag. Het Besluit aanbestedingen verwijst namelijk niet naar artikel 78 van de richtlijn 2004/18, dat regelt dat drempelbedragen tweejaarlijks worden bijgesteld. Waar worden nu de juiste drempelbedragen bepaald? Voor de geïnteresseerde toehoorder wijs ik erop dat, na enig zoeken, de nieuwe waarden voor 2008 en 2009 te vinden zijn in verordening 1422/2007.

De manier waarop Europese regels in het besluit worden geïmplementeerd en de wijze waarop de kaderwet wordt uitgewerkt, zijn dus veel te ingewikkeld en gedetailleerd. Aanbestedende diensten zullen voor de meest simpele procedure kiezen en gaan aanbesteden op de laagste prijs, in plaats van op grond van een goede prijs-kwaliteitverhouding. De laatste prijs heeft namelijk als voordeel dat het een eenduidig criterium is, maar dat voordeel valt in het niet tegenover drie ernstige nadelen.

In de eerste plaats is de laagste prijs een trigger tot kartelvorming. Aanbesteden op de laagste prijs was de praktijk die tot de bouwfraude heeft geleid en waarvoor de Aanbestedingswet nu juist een uitweg zou moeten bieden. In de tweede plaats komen innovaties in leveringen en diensten niet tot stand, zoals innovaties op het gebied van duurzaamheid of toepassingen van nieuwe technologieën die het onderwerp kunnen zijn van de aanbesteding. In de derde plaats is de verleiding groot om te laag aan te besteden

om de opdracht te verkrijgen. Dit blijkt ook uit de gang van zaken in onder meer de thuiszorg, waar sommige instellingen op omvallen staan.

Bij deze wet staan de procedures voorop en niet het doel, namelijk dat aanbesteders de ruimte hebben om te bepalen hoe zij hun inkoopbeleid vormgeven door kwalitatief en prijstechnisch zorgvuldig producten en diensten in te kopen, dan wel werken aan te besteden. Door de aanbesteder niet de ruimte te geven om een eigen inkoopbeleid te voeren, treedt de wetgever ten onrechte in de beleidsruimte van de aanbesteder. De wetgever moet de grenzen van de autonome inkoopbeleidsruimte van de aanbesteder aangeven en niet zelf het aanbestedingsbeleid bepalen. Ondernemers moeten autonome ruimte hebben om te bepalen of zij willen inschrijven en niet daarvan afzien vanwege de rompslomp en de bijbehorende kosten, die niet opwegen tegen de kansen op een lucratieve opdracht.

Aanbesteders en ondernemers hebben een gedeeld belang, namelijk ordentelijke marktwerking, eenvoudige en overzichtelijke procedures en het in bedwang houden van de kosten van de aanbesteding. Deze wet bevordert de marktwerking niet. Alle partijen worden gedwongen om energie te steken in de procedures, met als gevolg hoge kosten voor zowel de aannemer als de aanbesteder. Integraal hoge kosten voor de ondernemer worden afgewenteld op de aanbesteder, dus de belastingbetaler. Ten gevolge van de complexiteit kunnen noch aanbestedende diensten, noch inschrijvers zonder gespecialiseerde juristen deze wet toepassen. Dit kan toch niet de bedoeling van een wet zijn?

Aanleiding voor de nieuwe Aanbestedingswet is de gebrekkige naleving van de aanbestedingsrichtlijnen. De gebrekkige naleving blijkt ook uit de nalevingsonderzoeken die elke twee jaar worden gehouden. Kan de minister ons de uitkomsten van het onderzoek over 2008 meedelen? De minister ziet niets in controle op de naleving, zo laat zij onze fractie desgevraagd in de nadere memorie van antwoord weten. Regels omtrent naleving ontbreken dan ook. De minister denkt dat gebrek aan kennis bij aanbestedende diensten de oorzaak is van het niet naleven, hetgeen waarschijnlijk zo is. Dit kan echter geen excuus zijn. Het uitschrijven van de procedures moet de materie toegankelijker maken, waardoor gebrek aan kennis bij, en slechte naleving door de aanbestedende

diensten moet worden opgeheven.

Aanbestedende diensten zullen niet alleen hun gebrek aan kennis moeten opheffen, maar ook hun werkwijze moeten aanpassen. Dit betekent voor de organisaties een cultuurverandering, en dat gaat nooit vanzelf. Is de minister het met mijn fractie eens dat het de verantwoordelijkheid van de regering is om te zorgen voor de naleving van haar eigen regels? Dit is temeer haar verantwoordelijkheid omdat aanbestedende diensten overwegend overheden en decentrale overheden zijn.

Voordat ik kom bij het kopje "rechtsbescherming", wil ik nog enkele woorden wijden aan TenderNed, een vehikel via welke aanbestedende diensten voortaan opdrachten moeten aankondigen waarop de aanbestedingsrichtlijnen van toepassing zijn. De minister noemt dit een voorbeeld van een regel ter waarborging van een goed verloop en van uniformiteit van de aanbestedingprocedure, hetgeen de naleving van de regels zou bevorderen. Er bestaat reeds een elektronisch platform, de zogenaamde Aanbestedingskalender. Dit platform is de afgelopen jaren met geld van VROM opgezet op basis van een licentieovereenkomst waar het de communautaire verplichtingen betreft. De Aanbestedingskalender is een aankondigingsmodule voor aanbestedingen door publieke opdrachtgevers waarop reeds 80% van de aankondigingen, circa 1900 aanbestedende diensten, kosteloos en vrijwillig wordt geplaatst. Waarom worden eerdere overheidsinvesteringen weggegooid ten gunste van verplichte winkelnering bij TenderNed? Kan er alsnog aansluiting worden gezocht bij, dan wel gebruik worden gemaakt van de Aanbestedingskalender? Waarom is er eigenlijk verplichte winkelnering bij TenderNed? Bestaan daartegen geen Europeesrechtelijke bezwaren? De bestaande Aanbestedingskalender heeft de zogenaamde eSender-status, hetgeen betekent dat het door het Europese publicatiebureau is goedgekeurd als module om aanbestedingen, inclusief Europese aanbestedingen, mee aan te kondigen. Ook andere buitenlandse modules hebben deze status en voldoen dus. Waarom beperkt het verplichte gebruik van TenderNed zich niet tot inschrijving van het formaat waarin de aankondiging moet worden ingezonden naar het desbetreffende internetplatform?

Mijn volgende punt betreft de rechtsbescherming van de ondernemers. De minister zegt in de memorie van toelichting

dat ondernemers diverse mogelijkheden hebben om te klagen over de gang van zaken in een aanbestedingsprocedure: intern klachtrecht bij de aanbestedende dienst zelf, extern klachtrecht bij de Nationale ombudsman en de mogelijkheid tot klagen bij de Europese Commissie. Daarnaast kunnen zij een geschil bij de civiele rechter aanhangig maken. De klachtenprocedures zijn echter geen doelmatige oplossing, in die zin dat de gunning voorbij is als er een uitspraak komt. Wie klaagt, krijgt bovendien bij de volgende aanbestedingsprocedure de kous op de kop. Klagen bij de Europese Commissie doet de gemiddelde ondernemer al helemaal niet en dus blijft alleen de civiele rechter over.

In maart 2006 zegt de minister in een memorie van toelichting dat er geen aanwijzing is dat het aantal geschillen op korte termijn een hoge vlucht zal nemen. Volgens de minister zal artikel 22, dat arbitrage afschaft, naar verwachting weinig invloed hebben op de belasting van de rechterlijke macht, noch op de geschilkosten van bedrijven. Deze opvatting wordt niet door de feiten gestaafd. Uit een artikel in 2006 in het Tijdschrift Aanbestedingsrecht blijkt dat de Raad van Arbitrage tot 2003 steeds zo'n 30 vonnissen per jaar produceerde. De raad en de gewone rechter wezen in 2004 ten minste 70 (48 plus 22) en in 2005 100 (51 plus 49) vonnissen, met de kanttekening dat er zeker aanzienlijk meer vonnissen van de gewone rechter zijn dan wij kunnen terugvinden. Alleen al de rechtbank Den Haag heeft in 2005 meer dan 60 vonnissen uitgesproken, grotendeels niet gepubliceerd.

De enige mogelijke conclusie is dan dat het aantal geschillen recentelijk, dus tussen 2003 en 2006, sterk is gestegen, namelijk tenminste verdrievoudigd. Hierbij moet men beseffen dat steeds meer overheidsopdrachten worden aanbesteed. Het aantal gepubliceerde civiele rechtszaken en Raad van Arbitragezaken ligt nu rond de 250. Daarnaast zijn er dus vele niet gepubliceerde arresten. Ook binnen de beroepsgroep voor aanbestedingsrecht bij inkoop en aanbesteding is de schatting dat er circa 400 tot 500 zaken per jaar zijn. Valt met deze kwantitatieve analyse niet een van de belangrijkste argumenten weg om vooralsnog niet een bijzondere rechtsgang voor aanbestedingsgeschillen te creëren? Bovendien vraagt deze complexe materie naar de mening van mijn fractie om een gespecialiseerde rechter die alles weet van aanbesteding op de verschillende rechtsgebieden.

Ik ben begonnen met te constateren dat het gevoel van urgentie van de regering op het gebied van de Aanbestedingswet beneden peil is. Ondertussen gaan de ontwikkelingen door, zo ook op het gebied van de rechtsbescherming. In november 2007 zijn nieuwe rechtsbeschermingsrichtlijnen vastgesteld die uiterlijk in december 2009 moeten zijn omgezet. De minister heeft een apart wetsvoorstel aangekondigd. De vraag van mijn fractie is: waarom? Is de Aanbestedingswet niet de aangewezen plek, te meer daar de minister zelf zegt dat de richtlijn ook zal doorwerken in de in de AMvB's te regelen materie?

Ik kom tot een afronding. Zoals gezegd, bevat het wetsvoorstel op onderdelen verbeteringen, maar deze wegen niet voldoende op tegen de nadelen. Nergens blijkt dat de regering een visie heeft op de problematiek van het aanbesteden. Daardoor is de balans zoek, met als gevolg dat de regelgeving voor aanbestedende diensten te veel bureaucratie met zich brengt en de toegang tot de markt voor ondernemers te ingewikkeld is en blijft. Of, zoals iemand het verwoordde, deze wet wordt van superslecht slecht, maar slecht is hij nog steeds. Goede wetgeving over aanbestedingen moet erop neerkomen dat de belangrijkste materiële bepalingen in de formele wet worden opgenomen, dat de uitwerking in een besluit minder ingewikkeld is, dat er geen overbodige nationale kop op de Europese regels wordt gezet en dat de overheid haar eigen regels naleeft. Wij wachten met veel meer dan gewone belangstelling de antwoorden van de minister af.

\*N

De heer **Franken** (CDA): Voorzitter. Wij praten over een belangrijk onderwerp, waarbij veel burgers en overheden zijn betrokken, heel veel geld omgaat en dat een grote invloed heeft op de werkgelegenheid in Nederland. Het wetsvoorstel beoogt de Raamwet EEG-voorschriften aanbestedingen uit 1993 te vervangen, hierbij nadere regelgeving ter uitwerking van de richtlijnen te voegen en tevens het beleid vast te stellen ten aanzien van aspecten of onderwerpen die niet in de richtlijnen zijn geregeld. Wat dit laatste betreft, wil de regering een aantal problemen wegnemen dat naar aanleiding van de parlementaire enquête bouwnijverheid naar voren is gekomen, zoals onvoldoende toegankelijkheid van de regelgeving, onvoldoende waarborgen voor de integriteit

van ondernemers en aanbestedende diensten, versnippering en verkokering van de aanbestedingsregels, onvoldoende naleving van deze regels, hoge administratieve lasten en onvoldoende flexibiliteit in de wettelijke systematiek om nieuwe Europese aanbestedingsverplichtingen te implementeren. Dat is een hele opdracht. Wordt die brede opdracht waargemaakt? Het antwoord luidt: ten dele. Er zijn goede aanzetten, hier en daar wordt een en ander ook wel goed uitgewerkt, maar de kwalificatie "ten dele" geldt bijvoorbeeld al voor het onderwerp integriteit dat alleen wordt aangepakt met betrekking tot ondernemers en niet, ondanks dat de memorie van toelichting dit aangeeft, van aanbestedende diensten.

Er wordt gewezen op de parlementaire enquête bouwnijverheid, waarbij ondernemers de rol van bad guy krijgen toebedeeld. Dat was toen terecht, maar die eenzijdigheid heeft een grens. Wie eens steelt, is niet altijd een dief. Op ondernemers wordt toegezien door de NMa. De Mededingingswet geeft daar uitgebreide instrumenten voor. Maar de andere partij is helaas ook niet altijd brandschoon. Daarom hebben wij een precontractueel verbintenissenrecht, zoals nu voorgesteld, nodig, maar ook een voortdurende training van de betrokken overheidsfunctionarissen en een toetsing van de overheid als contractspartij. Ik hoor nogal eens van bronnen uit het mkb, die uit angst voor hun positie er niet over durven te klagen, dat er aan de zijde van de overheid toch ook ambtenaren en bestuurders zijn die hun persoonlijke invloed buiten de direct zakelijke sfeer laten gelden.

Ik pleit er daarom voor dat het ministerie van EZ een klachtenloket -- een aanbestedingsautoriteit is zo'n groot woord -- opent om ook al tijdens de loop van een aanbestedingsprocedure de gelegenheid te bieden anoniem te klagen. Ik weet natuurlijk best dat er officiële mogelijkheden zijn voor de behandeling van klachten met als voornaamste de gang naar de burgerlijke rechter en de Europese Commissie, maar het is een feit dat op een klagend individu een last rust voor de toekomst. Die klager moet ook in de toekomst weer aan de bak kunnen komen. Een mogelijkheid tot anonieme klacht kan zonder wetwijziging worden gerealiseerd en een expliciete toezegging van de minister hieromtrent kan veel weerstand tegen de wet wegnemen. De integriteitswet geldt voor beide partijen en zal voor alle betrokkenen aan controle moeten zijn onderworpen.

De heer **Schouw** (D66): Voorzitter. Nog even iets over de aanbestedingsautoriteit die de heer Franken naar voren brengt. Hij heeft er vast over doorgedacht. Ik nodig hem uit daarover enige gedachten met mij te delen. Bij mij komt de gedachte aan verdere juridisering op als wij zo'n aanbestedingsautoriteit in het leven zouden roepen. Er zijn namelijk al zo ongelooflijk veel regels en ingewikkelde dingen als het om de aanbesteding gaat. Misschien wil de heer Franken mij helpen het licht in dezen te zien.

De heer **Franken** (CDA): Daarom wil ik het geen autoriteit noemen. Ik spreek liever van een klachtenloket dat wel de autoriteit moet tonen om anonieme klachten in behandeling te nemen en ervoor te zorgen dat de markt soepel loopt. Ik wil geen institutie, maar een eenvoudig instituut.

De heer **Schouw** (D66): Maar wil de heer Franken toe naar de lijn van bemiddeling en proberen om dingen op die manier op te lossen, of wil hij dat dit loket via de lijn van allerlei juridische zaken en procedures werkt?

De heer **Franken** (CDA): De heer Schouw weet dat ik met hart en ziel jurist ben. Het grootste deel van mijn leven heb ik met plezier juristen opgeleid, maar juridische regels gaan niet boven alles. Het gaat er in dit geval om dat de markt goed loopt en dat mensen kunnen functioneren. Ook een kleine mkb'er die denkt dat een ambtenaar de pik op hem heeft, omdat hij almaar niet verder komt, moet dat kunnen melden, zodat een en ander netjes wordt uitgezocht. Dat ligt in de sfeer van mediation. Autoriteit moet worden verdiend en wordt niet tevoren toegekend. Ik zie dat de heer Schouw instemmend knikt. Ik heb een meeligger.

Voorzitter. De schriftelijke stukken die zijn voorafgegaan aan de behandeling van vandaag geven niet altijd helder antwoord op de door deze Kamer aan de orde gestelde vragen. Van de zijde van de Kamer is gesteld dat de eis om binnen een voorgeschreven termijn een Europese richtlijn te implementeren geen dragend argument is om tot delegatie van wetgeving en dus tot het uitsluiten van parlementaire controle te besluiten. De stelling die in de stukken van het ministerie van Economische Zaken naar voren is gekomen, dat "implementatie op het niveau van wet daartoe onvoldoende flexibel" is en "structureel zal leiden tot overschrijding van de implementatietermijn" is van de zijde van het departement, ondanks dat bij herhaling

om een onderbouwing is gevraagd, niet waargemaakt.

Als klap op de vuurpijl verwijs ik naar het verslag van 4 juni 2008 van de Algemene Rekenkamer, waaruit blijkt dat het ministerie van EZ, als er een formele wet aan te pas komt, voor 10,1% van de richtlijnen de formele implementatietermijn overschrijdt. Als er echter sprake is van een ministeriële regeling, overschrijdt het ministerie voor 49,3% van de gevallen de termijn. Voor AMvB's is dit percentage 32,6. Dan laat ik nog in het midden -- want dit geldt niet speciaal voor EZ -- dat deze Kamer meer dan eens wordt geconfronteerd met een wetsvoorstel dat pas wordt ingediend als de implementatietermijn al helemaal of op een haar na is verstreken.

Deze Kamer hecht eraan -- en ik verwijs naar de vragen die namens de hele commissie voor Economische Zaken zijn gesteld en waarmee het debat door deze Kamer is geopend -- dat delegatie van wetgeving alleen plaatsvindt onder de voorwaarden die in de Aanwijzingen voor de regelgeving zijn vermeld. Een afwijking daarvan moet uitdrukkelijk en overtuigend worden gemotiveerd en aldus een uitzondering blijven.

De heer **Reuten** (SP): Ik stel de heer Franken twee vragen. Wat staat deze Kamer te doen als de regering delegatie niet overtuigend kan motiveren? Is naar het oordeel van de CDA-fractie delegatie in dit geval overtuigend gemotiveerd?

De heer **Franken** (CDA): Ik zou de heer Reuten haast kunnen citeren uit eigen werk. Ik neem ook aan dat hij daarom deze vraag stelt. In de schriftelijke stukken is deze stelling naar voren gebracht. Ik beken dat het aldaar gestelde van mijn hand is. Dit wil niet zeggen dat ik nu bekeerd ben. Ik houd nog steeds vast aan wat toen is geschreven en waar de hele commissie zich achter heeft geschaard. Als delegatie niet voldoende is gemotiveerd, zal daarover een debat moeten plaatsvinden. Het is dan mogelijk dat de minister bij de mondelinge behandeling alsnog de motivering in voldoende mate verstrekt. In dit geval hebben wij geklaagd over de problematiek van de delegatie. Ik kom echter met een voorstel daaromtrent. Ik was al begonnen om dit voorstel te formuleren. Op de volgende pagina van mijn tekst staat het volledige antwoord. Als u daarmee genoegen wilt nemen, kan ik dit straks helemaal onvouwen.

De heer **Reuten** (SP): Als ik u goed begrijp, zijn er heel veel schriftelijke argumenten uitgewisseld tussen de commissie en de minister. U sluit echter niet uit dat de minister de onderbouwing straks alsnog geeft. Dan bent u tevreden.

De heer **Franken** (CDA): Dat is zeker zo. In de stukken stonden eigenlijk drie argumenten. Het eerste argument was dat parlementaire behandeling zo ophoudt en zo lang duurt. De regering heeft enige tijd geleden een notitie opgesteld, waarin erop wordt gewezen dat de veronderstelling bestaat dat dit de heel snelle behandeling zou schaden. De cijfers die ik van de Rekenkamer heb, bewijzen het tegendeel. De hypothese wordt dus domweg verworpen. Daar zit het dus niet in. Het tweede argument was dat er veel rechtspraak plaatsvindt en dat je je daaraan snel moet kunnen aanpassen. Toen hebben wij aangegeven -- ik mag "wij" zeggen omdat het de gehele Kamer was -- dat de rechtspraak uit Luxemburg niet de algemene strekking aangaf. Het was duidelijk casuïstiek die naar voren kwam. Het derde argument was dat er zoveel wijzigingen op de richtlijn en andere besluiten uit Brussel zouden komen dat een aanpassing noodzakelijk is. Ook daarvan heb ik gevraagd om kwantitatief te laten zien of het klopt. In deze zin hebben wij er geen antwoord op gekregen. Het antwoord is toen alleen gegaan -- en ik ben benieuwd wat de minister er straks over zegt -- over wat met een heel deftig woord wetgevingsarchitectuur werd genoemd. Het is een deftig woord; wij zullen dat dan overnemen. Ik ga er ook nog iets over zeggen. Aan het slot van dat paragraafje hebt u het antwoord op uw vorige vraag.

Ik heb de aanwijzingen voor de regelgeving genoemd. Een afwijking moet uitdrukkelijk en overtuigend worden gemotiveerd en aldus een uitzondering blijven. Ik voeg er aan toe dat de voorhangplicht die is opgenomen in artikel 23 van het wetsvoorstel, zo moet worden gelezen dat deze niet alleen geldt voor de eerste keer dat het BA en het nieuw Bass worden vastgesteld, maar ook voor de wijzigingen daarvan in de toekomst. Hoewel de kwalificatie formeel misschien niet juist is, kom ik straks inhoudelijk tot een zogenaamde "zwarte voorhang". Het gaat hier immers om een kaderwet met een groot maatschappelijk belang, waarbij het parlement de vingers aan de pols wil blijven houden. Graag ook hierover een uitdrukkelijke toezegging van de minister.

Normen als dwingende gedragsvoorschriften van de overheid horen te zijn opgenomen in een wet in formele zin. En nu zal de heer Reuten met gespitse oren luisteren. In deze kaderwet blijven deze normen beperkt tot: gelijkheid en een verbod van discriminatie, transparantie, samen met het discriminatieverbod afkomstig uit het EG-Verdrag en uitgewerkt in artikel 12 tot een "passende mate van openbaarheid", proportionaliteit (artikel 13) en een toets voor integriteit (artikel 19). Nu geeft kennisneming van alleen deze eisen totaal geen indruk hoe aanbestedende diensten en ondernemers deze normen moeten opvatten en toepassen. Mijn fractie is dan ook erkentelijk voor het feit dat de minister uiteindelijk beide concept-AMvB's ter informatie heeft overgelegd, zodat wij er zicht op hebben aan wat voor wetgevingsproduct wij eigenlijk werken. Deze gang van zaken moge misschien ongebruikelijk zijn, maar was in dit geval een noodzakelijke voorwaarde voor de behandeling van het voorliggende wetsvoorstel, omdat de concept-AMvB's verder gaan dan het uitsluitend regelen van technische details. Mijn fractie gaat er daarom van uit dat er nu met deze Aanbestedingswet en de genoemde AMvB's zal worden gewerkt, maar dat er bij de evaluatie over drie jaar een nieuwe wet zal worden gepresenteerd waarin de thans in de AMvB's verspreide normen netjes in een wet zullen worden opgenomen, dus dat de evaluatiebepaling een horizonbepaling zal worden. Ik krijg graag de bevestiging daarvan door de minister.

De heer **Schouw** (D66): Ik heb toch een beetje behoefte aan verheldering. De heer Franken en zijn fractie hebben een principiële punt opgebracht in de voorbereiding. Dat principiële punt is: geen lege wetten aannemen, belangrijke dingen die je wilt regelen, moeten in de wet staan en niet in een AMvB. Hij heeft ons op sleeptouw genomen op dat principiële punt. Wij zijn er ook van overtuigd geraakt. In zijn betoog tot nu toe bemerk ik echter dat hij het niet meer over het principiële punt heeft. Hij is het kwijt. Hij zegt dat het ontzettend fijn is dat hij het inzicht heeft in de AMvB's, waarvoor dank, en dat hij een zware voorhang wil. Daarmee geeft hij toch het principiële punt dat hij zo prachtig heeft opgebracht, in één keer weg?

De heer **Franken** (CDA): Dat principiële punt hoef ik niet meteen te realiseren, als het uiteindelijk maar geldt. De aanbestedingswet die nu voorligt, is niet goed, maar minder

slecht dan wat wij hebben. In het kort is dan mijn redenering: laten wij verder praten als de AMvB's er zijn. Aan de hand van die AMvB's kunnen wij bepalen welke normen in de wet thuishoren. De minister is vervolgens in de gelegenheid om die in de nieuwe wet op te nemen. Daarmee hebben wij zicht op het wetgevingsproces, iets wat de heer Schouw meestal zeer interesseert: de vinger aan de pols houden en bij elke stap je mening geven.

De heer **Schouw** (D66): Dus uw principiële punt blijft volledig gelden: belangrijke onderwerpen behoren bij wet te worden geregeld. Om pragmatische redenen moet maar gewerkt worden met AMvB's, maar daarbij moet wel een horizonbepaling gelden. Er zal namelijk heel snel gewerkt moeten worden aan de opstelling van een nieuwe wet waarmee de principiële punten wel zijn geregeld.

De heer **Franken** (CDA): Klopt!

De heer **Schouw** (D66): Mooi, maar dan wil ik nog weten welke gevoelens u had bij die horizonbepaling.

De heer **Franken** (CDA): Drie jaar.

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): Zullen wij in de toekomst vaker met deze systematiek te maken krijgen? Met andere woorden: wilt u die alleen laten gelden voor de Aanbestedingswet of wordt deze manier van werken een escape bij alle andere wetgeving? Wilt u bij andere wetgeving ook met AMvB's werken?

De heer **Franken** (CDA): Ik wil niet generaliseren. Er is nu een bepaald onderwerp aan de orde en bij de behandeling van dat onderwerp moeten wij een beslissing nemen. Ik wijs erop dat ik de algemene opmerking heb gemaakt dat normen als dwingende gedragsvoorschriften van de overheid in een wet in formele zin behoren te zijn opgenomen.

De heer **Reuten** (SP): Mevrouw de voorzitter. Ik begrijp senator Franken toch niet helemaal. In antwoord op mijn interruptie van zo-even liet hij weten dat de minister tot nog toe onvoldoende heeft beargumenteerd dat deze mate van delegatie terecht is. De heer Franken zei te verwachten dat de minister die argumenten alsnog zou geven. Nu lijkt het er echter op dat hij dat niet meer nodig acht. Dat maak ik op uit de constructie die hij schetst. Heb ik de heer Franken zo goed begrepen?

De heer **Franken** (CDA): Met mijn opmerkingen heb ik niet willen zeggen dat ik de argumentatie niet meer nodig acht. Ik geef aan welke constructie mij de meest aangewezen lijkt. Het lijkt mij niet goed om langer te werken met de raamwet van 1993. Het is van belang om in aanmerking te nemen dat er veel werk is verricht, niet zozeer voor de totstandkoming van de wet, maar voor de AMvB's. Bij de totstandkoming daarvan hebben de betrokkenen in de praktijk een goede gelegenheid gekregen voor het leveren van inspraak. Er is een consultatiedocument verstrekt. Op deze manier heeft de regelgeving zich ontwikkeld en nu hebben we dan een -- ik durf te zeggen: wat krakkemikkige -- wet. Met de AMvB's zijn nadere bepalingen gegeven; de termijn ligt daarmee vast. Dat brengt met zich dat wij binnen drie jaar -- ik neem aan: nog in deze periode -- een goede aanbestedingswet krijgen.

De heer **Reuten** (SP): Weet u nu al dat die wet er over drie jaar is? Dan hebt u meer informatie dan de Kamer.

De heer **Franken** (CDA): Ik vraag dat. De minister zit te luisteren. Er zijn ook andere mensen die voor haar luisteren. Ik verwacht dan ook dat wij een uitstekend antwoord krijgen.

De heer **Schouw** (D66): Ik ben geen jurist. Zo'n verhaal zou ik dus kunnen houden.

De heer **Franken** (CDA): Dat vind ik een compliment.

De heer **Schouw** (D66): Wij hebben te maken met kreupele wetgeving, wetgeving waar je eigenlijk principiële bezwaren tegen hebt en dan wil je er toch een paar jaar mee werken. Echter, als ik wel jurist zou zijn, zou ik zo'n verhaal niet geloofwaardig kunnen houden. Dan zou ik iets anders bedenken. Wat dat is, wil ik u even laten weten. Ik zou dan zeggen: beste minister, ga aan de slag, wij willen wat anders, het kost je misschien een half jaar of een jaar, maar dan ligt er een nieuwe wet. Mijnheer Franken, daarmee zou u veel meer vasthouden aan uw principes. Daarmee houdt u ook het tempo erin. Ik had mij kunnen voorstellen dat u zo'n betoog had gehouden. Hebt u die mogelijkheid overwogen?

De heer **Franken** (CDA): Hetgeen u voorstelt, kan ik mij vaak ook voorstellen. U weet er een zeer concrete vorm aan te geven. Dat wil niet

zeggen dat ik die stap op dit moment de juiste stap vind. Wat juridisch mooi is, hoeft niet altijd praktisch te zijn. Wij moeten het oog nu vooral op de praktijk richten en het verder zo goed mogelijk vorm zien te geven. Regels zijn er voor de mensen en niet omgekeerd.

Voorzitter. Ten aanzien van de proportionaliteitseis heeft mijn fractie een klemmende vraag, die tot op heden niet bevredigend is beantwoord. De aanbestedende dienst moet, gelet op het doel, de aard en het voorwerp van de overheidsopdracht, voorwaarden stellen met betrekking tot de technische uitvoering, de geschiktheid en de draagkracht van de ondernemer, en een aantal gunningscriteria aangeven. Dit geheel leidt tot een boekwerk met eisen of voorwaarden, waarvoor de ondernemer kan "scoren", zodat onderlinge vergelijking mogelijk wordt. Wij zijn er bijzonder bevreesd voor dat de aanbestedende dienst door het bos van de voorwaarden en gunningscriteria de afzonderlijke bomen niet meer kan onderscheiden en daarom alleen of voornamelijk zal afgaan op het eenvoudige criterium van de laagste prijs.

Een motiveringsplicht die meer inhoudt dan het hanteren van een aantal standaardformules zal hier de gewenste transparantie kunnen leveren. En tevens dat het verwijt van het ontgaan of zelfs tegengaan van innovatief bouwen wordt onderschept. Wij vinden dat de minister dient te bewerkstelligen dat PIANOo hier een belangrijke rol gaat spelen om de aanbestedende diensten letterlijk met de neus te drukken op het maken van een verantwoorde keuze, een keuze waaruit een redelijk antwoord blijkt op de vragen van de ondernemers die zich in een administratief zware en kostbare aanbestedingsprocedure storten.

In dit verband heeft de CDA-fractie een hulpmiddel gesuggereerd, dat volgens de minister in de nota naar aanleiding van het verslag van 30 mei 2008 wel kan worden overwogen, maar vervolgens vriendelijk doch beslist wordt weggeschreven. Het komt vaak voor dat een aanbestedende dienst in de contractvoorwaarden bepalingen opneemt die kunnen worden vermoed onredelijk bezwarend te zijn. Ik denk hier aan buitensporig hoge bankgaranties, onredelijke aansprakelijkheids- en verzekeringseisen, boetebedingen, het eisen van zware referentieprojecten en de onvoorwaardelijke overdracht van auteursrechten op programmatuur. Als een ondernemer een dergelijk beding niet aanvaardt, valt hij zonder meer buiten de boot.

In de concept-AMvB wordt alleen een grens gesteld aan de hoogte van de bankgarantie, maar de andere onderwerpen blijven buiten behandeling. In het consumentenrecht -- ik verwijs naar artikel 237, Boek 6 Burgerlijk Wetboek -- is een lijst van bedingen opgesteld (de zogenaamde grijze lijst), die worden vermoed onredelijk bezwarend te zijn voor de consument. Het gaat hier om een vermoeden, waarmee de bewijslast voor de redelijkheid van de clause wordt gelegd bij de gebruiker daarvan.

Daarom kan het voorstel voor een analoge aanpak op dit terrein niet zo gemakkelijk worden weggeschreven als de minister doet door alleen maar aan te geven dat het misschien wel vaak, maar niet altijd zo is, dat een bepaald beding onredelijk bezwarend is.

De lijst voor het consumentenrecht geeft op dat gebied aan de praktijk en aan de rechter een duidelijke handreiking voor de invulling van de norm die in deze wet als proportionaliteitseis is aangeduid. Het gaat alleen om voorbeelden van bedingen betreffende een zware garantie, een hoge boetebepaling, een groot referentieproject enzovoort die worden vermoed een onjuiste invulling van de proportionaliteitseis te betekenen. Volgens mijn inlichtingen blijkt er behoefte aan deze suggestie te bestaan. Ik vraag de minister om een concrete reactie.

In deze Kamer heb ik al vaak gezegd: regels zijn er voor de mensen en niet omgekeerd. Daarom is er in het besluit een bagatelbepaling opgenomen. Dat is terecht. Mijn fractie vindt de bagatelbepaling van €50.000 voor diensten en leveringen en van €150.000 voor werken veel te laag. Deze grenzen zouden minstens twee à drie keer zo hoog moeten worden. Wij weten daarbij dat de bagatelbepaling de mogelijkheid geeft om uit de hand te gunnen, maar daar niet toe verplicht. Een gemeente kan dus een werk van €100.000 uit de hand gunnen, maar ook daarvoor één van de standaardprocedures volgen. Bepalend moet zijn of het voordeel van de aanbesteding voor een kleine opdracht wel opweegt tegen de kosten die daarmee zijn gemoeid. Over de hoogte van de bagatel overweeg ik een motie in te dienen.

Nu blijf ik nog zitten met de vraag naar de mogelijkheid voor de aanbestedende dienst om voor het terrein boven de bagatel maar onder de Europese drempel voor zover het diensten en leveringen aangaat, dan wel tussen de bagatel en 1,5 mln. voor zover het werken betreft de meervoudig onderhandse procedure te gebruiken. De minister vindt blijkens de stukken dat dit kan. De Europese

Commissie heeft dit standpunt bestreden. Hiermee wordt een fikse klap uitgedeeld met betrekking tot het voorgenomen beleid. Kan de minister hierover uitsluitsel geven? Mogen wij ervan uitgaan dat er voor werken beneden de 1,5 mln. niet van relevantie voor de interne markt sprake zal zijn? Dreigt, als de Commissie gelijk heeft, nu niet het gevaar dat wij voor werken tussen de €150.000 en 1,5 mln. in feite uitsluitend aanbestedingen zullen zien die tegen de laagste prijs worden gegund?

Ten slotte -- en dat is zeker niet het minste punt -- hoe kijkt de minister aan tegen het probleem van de kosten? De administratieve lasten zullen hoe dan ook aanzienlijk zijn. Een rapport van Actal is bij ons nog niet bekend. Dat zullen wij pas bij de voorhang zien. Ik ga ervan uit dat de minister alle voorstellen om de kosten te reduceren ter harte zal nemen. Ik noem nog maar eens als voorbeeld: moet er altijd bij iedere aanbesteding een integriteitsverklaring worden overgelegd? Waarom mag er niet, zoals bij de aanvraag voor een rijbewijs, een uniforme eigen verklaring worden overgelegd als het om kleinere werken of minder omvangrijke diensten gaat? En waarom wordt geen gebruik gemaakt van de Aanbestedingskalender, die met overheidsgeld van VROM is opgestart, en moeten alle aankondigingen via het nieuwe TenderNed?

Afsluitend. Denkt de minister wel aan voldoende flankerend beleid? Er komen veel ingewikkelde regels voor overheden en voor ondernemers. De overheid moet investeren in training en opleiding om op alle relevante managementniveaus deskundige inkopers en aanbesteders te hebben. Zo niet, dan blijft dit onderwerp voer voor advocaten en zal het de belastingbetaler veel geld kosten.

\*N

De heer **Reuten** (SP): Voorzitter. Ik spreek vandaag met genoegen ook namens de Partij voor de Dieren.

Eerst wil ik iets zeggen over het gewicht van dit flinterdunne wetsvoorstel. Volgens schatting van een EU-rapport uit 2004 besloegen de feitelijke Nederlandse publieke aanbestedingen in 2002 een equivalent van 21,5% van het bbp. In termen van 2008 hebben wij het dan over 125 mld. Als ik daarop grofweg indicaties van de VNSU extrapolere, zou het beslag van de voorgestelde wet- en regelgeving uitkomen op zo'n 175 mld., overeenkomend met 30% bbp. Kan de minister de orde van grootte van deze

cijfers bevestigen of verbeteren. Hoe dan ook, wij bespreken een wetsvoorstel dat gemeten in het beslag euro's zeldzaam is. Dat is reden de grootste voorzichtigheid te betrachten.

Ik behandel in het vervolg van mijn bijdrage twee onderwerpen. Eerst de wetgevingsvorm van het voorstel -- het vrijwel uitsluitend werken met delegatiebepalingen -- en vervolgens de aard van de inhoud ervan waarbij ik mij concentreer op "efficiënt aanbesteden". In tweede termijn ga ik in op het onderwerp "toekomstige wetgevingsarchitectuur".

Ik ben principieel voorstander van democratie. Dat is niet opmerkelijk, ook niet omdat ik een jaar geleden in deze Kamer in dit opzicht trouw aan de Grondwet beloofde. Maar los van dit beginsel heb ik ook groot vertrouwen in parlementaire en radendemocratie. Vertrouwen omdat ik meen dat bij de voorbereiding van beslissingen door argument en tegenargument wijsheid komt bovendien. Deze korte preambule is relevant bij dit wetsvoorstel.

De minister van Economische Zaken heeft van haar voorganger een draak van een wetsvoorstel geërfd. Ik benijd haar niet. Een vrijwel leeg raamwerk dat de regering de bevoegdheid zou moeten geven om de wetgeving voor overheidsaanbestedingen vrijwel uitsluitend te regelen bij regeringsdecreet, ook delegatie genoemd. Dit staat op gespannen voet met de genoemde wijsheid uit argument en tegenargument. Uit de nadere memorie van antwoord maak ik op dat deze minister ten minste nog gearzeld heeft, het wetsvoorstel door te zetten. Die aarzeling -- niet de conclusie -- siert haar. Ik ga de minister zo dadelijk voorstellen om de overwegingen voor haar eerdere aarzeling in gedachten terug te roepen en om op grond hiervan en de argumenten die ik laat volgen, het wetsvoorstel in te trekken.

In de schriftelijke argumentenuitwisseling tussen Kamer en minister die aan dit debat voorafging, kwam uitgebreid aan de orde dat de minister wel zeer zwaarwegende argumenten zou moeten geven om de Kamer ervan te overtuigen dat het in dit geval juist zou zijn om de regering een legitimeringsgrond te bieden voor decreten waarbij het parlement hoogstens in zeer beperkte mate en onder hoge tijdsdruk zijn invloed kan doen gelden. Die zwaarwegende argumenten heeft de minister niet kunnen geven, ook niet op het vlak van de implementatie van Europese richtlijnen. Tijdens de bijdrage van de heer Franken

hebben wij daarover al enige woorden gewisseld.

Het zojuist betoogde betreft principes van wetgeving. In de aanhef gaf ik al aan dat wij het niet hebben over de aankoop van een zak pindanootjes en evenmin over een relatief onbeduidende bpm (ruim 3,5 mld.) of een btw-verhoging met 1% (2 mld.). Het zou toch absurd zijn om over een beslag van, vermoedelijk, jaarlijks 175 mld. bij volkomen gedelegeerde regelgeving te beslissen? Het klinkt als een retorische vraag, maar ik hoor toch graag het antwoord van de minister.

Wij mogen van een wetsvoorstel verwachten dat het op het betreffende gebied tenminste de hoofdlijnen aangeeft van de bepalingen die voor iedere persoon gelden en van de belangenafweging die daaraan ten grondslag ligt. Het onderhavige wetsvoorstel voldoet hier niet aan omdat het grotendeels leeg is. In dit verband kan ik het niet beter formuleren dan de VNG in haar brief aan de commissie EZ van 18 juni die ik korthedshalve paraphraseer: De minister van EZ heeft in een concept-AMvB, het Besluit aanbestedingen, op een bepaalde wijze belangen van ondernemers afgewogen tegen belangen van aanbestedende diensten. Met belangenafweging op zich is niets mis. Echter, deze belangenafweging zou als hoofdelement deel moeten uitmaken van de wet zodat regering en parlement daar in alle openheid discussie over kunnen voeren. Door dit kernelement in voorgenomen AMvB's te stoppen, kan deze Kamer haar wetgevende werk niet naar behoren doen. Graag het antwoord hierop van de minister.

Wij mogen van een wetsvoorstel ook verwachten dat het algemene begripsbepalingen bevat die consistent zijn met overige wetgeving en in het bijzonder ook met EU-richtlijnen. Ook hieraan voldoet het voorstel niet. Korthedshalve verwijs ik naar de verslagen van de commissie EZ, naar het artikel van Van Weele en Van der Horst in Openbaar Bestuur van april 2008 en in het bijzonder ook naar de zojuist genoemde brief van de VNG. Graag verneem ik het commentaar van de minister op dit punt.

Eveneens mogen wij verwachten dat het geheel van de wet- en regelgeving overzichtelijk en duidelijk is. Ook dit is niet het geval en korthedshalve verwijs ik naar dezelfde bronnen. Ik memoreer vooral dat het concept-BA andere hoofdregels kiest dan de EU-richtlijnen. Ik wijs er ook op dat onder anderen degenen die met de wet- en regelgeving moeten gaan werken, constateren dat -- ik citeer de eerdergenoemde VNG-brief -- "het kiezen van de juiste procedure

ondoorgegrondelijk en praktisch niet uitvoerbaar wordt". Graag hoor ik het commentaar van de minister op dit punt.

Dan kom ik op een punt dat senator Franken al aanstipte. Ook wij horen graag commentaar van de minister op de brief die de DG Interne markt en diensten van de Europese Commissie op 17 april richtte aan het ministerie. Daarin staat dat in de voornemens van het ministerie onvoldoende rekening wordt gehouden met artikel 43 en 49 van het EG-verdrag en met arresten van het Europese Hof van Justitie. Hoe beoordeelt de minister in dit verband de dertien conceptprocedures, vooral die voor het onderhands aanbesteden? Ook vraag ik de minister in te gaan op de vrees, geuit door deskundigen en verenigingen van aanbestedende instellingen, voor verdergaande juridische procedures en navenante kosten van het aanbestedingsproces. In essentie kunnen wij constateren dat de gekozen wetgevingsarchitectuur en de uitvoering ervan onvoldragen is en resulteert in een gebrekkig product.

Naar aanleiding van kritische vragen van de Commissie voor Economische Zaken uit de minister in de nadere memorie van antwoord de volgende dreiging: "Uiteindelijk is het aan uw Kamer om het belang van uw bezwaren tegen de gekozen wetgevingsarchitectuur af te wegen tegen het belang van belastingbetalers, aanbestedende diensten en bedrijfsleven bij invoering van de nieuwe regelgeving. Indien dit wetsvoorstel niet wordt aanvaard is het gevolg immers dat de bestaande lege raamwet van kracht blijft" ... "Verder uitstel van de gewenste inhoudelijke verbeteringen is dan een onvermijdelijk gevolg." Hier wordt gesuggereerd dat deze Kamer maar moet instemmen met een gebrekkig voorstel zolang dat beter is dan de huidige wet. De Kamer heeft in haar huidige samenstelling de vigerende wet echter niet aangenomen. Zij spreekt zich uit over de kwaliteit van de voorliggende wet. Terecht repliceerden de commissieleden van de CDA-fractie dat de minister "een onjuiste tegenstelling schetst; juist belastingbetalers, aanbestedende diensten en bedrijfsleven hebben belang bij een formeel correcte wetgevingssystematiek, waarin de parlementaire invloed niet wordt gebagatelliseerd".

Ik ga over op mijn tweede onderwerp. Daarbij ga ik in op de aard van de concept-AMvB's. Vooraf stel ik dat ik het oogmerk van de wet- en regelgeving deel, maar niet de

uitvoering ervan. De kritiek die ik zal uiten, richt zich op de wet- en regelgeving, voor zover deze geen noodzakelijke implementatie van Europese richtlijnen is. Ik richt mij op de specifieke, niet noodzakelijke wijze van implementatie en op de extra regels en procedures.

Ik begin met een voorbeeld. De Vereniging van Nederlandse universiteiten, de VSNU, schat dat haar sector op grond van het conceptbesluit 70% van het budget volgens gedwongen regels moet gaan aanbesteden tegen 50% thans. Dat is een toename met een factor 0,4. Maar het aantal aanbestedingen met gedwongen regels gaat met een factor 3,6 toenemen. De administratieve kosten nemen dus aanzienlijk toe terwijl de VSNU geen besparingen verwacht.

Ik knoop daar meteen een vraag aan vast. Het ministerie van Economische Zaken heeft diverse instellingen geconsulteerd over de voornemens. Kan de minister aangeven hoeveel inkopende instellingen, of hun organisaties, overwegend positief hebben gereageerd en hoeveel overwegend negatief? Welke conclusies trekt zij daaruit?

Wij verwachten van de overheid onder andere dat zij rechtvaardig, helder en efficiënt handelt. Wij mogen efficiënt handelen verwachten en wel zodanig dat de publieke sector bij haar uitgaven kosten- en kwaliteitsbewust omgaat met de belastingmiddelen. Veel politici uit de rechterflank en uit het centrum hebben betoogd dat de publieke sector zich meer aan het private bedrijfsleven zou moeten spiegelen als het gaat om het betrachten van efficiëntie -- ik laat even in het midden of dit terecht is of ten onrechte. Ik stel vast dat de te wijzigen AMvB, het Bass, inclusief toelichting ruim 100 bladzijden beslaat. De nieuwe concept-AmvB, het besluit aanbestedingen, omvat met de toelichting 80 complexe bladzijden tekst. Daarbij horen 13 procedures die met de toelichting thans 300 bladzijden beslaan en onnoemelijk veel kruisverwijzingen bevatten. Deze procedures zouden eveneens rechtskracht moeten krijgen. Bij dat alles moeten nog steeds de Europese richtlijnen worden nageslagen. Afgezien nog van die laatste tel ik rond 500 bladzijden met vaak complexe regels die inkopende diensten bij een relatief lage drempelwaarde in verhouding tot de aanbestedingskosten moeten toepassen. Deze drempelwaarde is aanzienlijk lager dan op grond van de EU-regels is vereist. Ik stel de minister de vraag of zij echt denkt dat er één bedrijf in Nederland is dat er

dergelijke procedures voor de inkopende afdelingen op na houdt?

Bedrijven willen flexibel en innovatief opereren, maar de minister wil nu uniforme regelingen opleggen aan de publieke en semipublieke sector. Indien dit zinnig zou zijn, kunnen wij dan ook een voorstel verwachten om dergelijke regels aan het Nederlandse bedrijfsleven op te leggen? Ik wacht het antwoord af, maar ik heb sterk het vermoeden dat dit bij die bedrijven weinig applaus zou krijgen.

Ik vraag de minister of het niet beter zou zijn om bij de wetgeving binnen de EU-regels en -richtlijnen te blijven, om zo ruim baan te geven aan efficiëntie, flexibiliteit en innovatie bij het aanbesteden. Er is geopperd, ook door de minister, dat dit resulteert in een lappendeken van aanbestedingswijzen. Maar Shell doet het toch ook anders dan ASML of Albert Heijn? Heeft de minister aanwijzingen dat het bij private bedrijven structureel fout loopt en dat zij de kosten- en kwaliteitsefficiëntie niet in het oog houden?

Ik stip twee voorbeelden aan van die regels en procedures. Wat betreft de geschiktheidseisen van toeleveranciers wordt een generieke omzeteis van slechts 150% gesteld. Wanneer tweederde van de omzet van een bedrijf van één inkopende partij komt, houdt dit voor beide partijen grote risico's in. Een grote afhankelijkheid kan tot ongewenst gedrag leiden. Ik hoor graag de reactie van de minister hierop. Verder vraag ik de minister om in te gaan op de inefficiëntie die het gevolg is van het verbod om te clusteren.

Binnen het ons inziens generiek te strakke keurslijf is er de paradox, waar de VNG ook op wijst, dat voor werken tot 1,5 mln. in de conceptregelgeving wordt aangestuurd op slechts onderhandse aanbesteding bij drie potentiële aanbieders. Ik vraag de minister om in te gaan op de voornaamste problemen die deskundigen bij deze procedure verwachten.

Mijn fractie bepleit de eis dat inkopende diensten bij toezichthoudende organen verantwoording afleggen voor hun handelen. Voorwaarde daartoe is dat zij transparant handelen. Voorts bepleiten wij dat de beslissingen in de diverse fasen van de aanbesteding, van bestek tot gunning, door verschillende personen worden genomen en afhankelijk van de aanbestedingswaarde ook collegiaal. Dat is wat anders dan een dichtgetimmerd, inflexibel keurslijf. Naarmate dit gedetailleerder wordt, kan er minder

rekening worden gehouden met de werkvloer in specifieke situaties.

Mijn fractie bepleit ook om bij zowel toeleveringen als werken onderscheid te maken tussen min of meer eenmalige en continue opdrachten. De voorgestelde drempelwaarden zijn niet alleen te laag, maar zij zijn ook inadequaet omdat zij niet schaalgebonden zijn.

Wat betreft continue toeleveringen, is het doen en laten van private bedrijven in hoge mate gebaseerd op het bouwen van vaste relaties. Een bedrijf verandert niet snel van toeleverancier zolang er geen vertrouwensbreuk is. Natuurlijk wordt de markt in de gaten gehouden en als blijkt dat een toeleverancier tegen een lagere prijs-kwaliteitverhouding kan leveren, dan wordt doorgaans eerst met de oude, vertrouwde leverancier heronderhandeld. Kan de minister aangeven of dit binnen het concept-BA voor de publieke sector ook mogelijk is?

Nogmaals, met betrekking tot al dan niet continue leveringen kunnen de voorgestelde drempels niet maatgevend zijn, omdat deze niet gerelateerd zijn aan de schaal of de omzet van de instelling. De continue omzet in Rotterdam ligt op een ander niveau dan in Kerkrade. Toch zouden dezelfde drempelwaarden gaan gelden. Ik wil hierop graag het commentaar van de minister.

Het bieden van kansen aan het mkb lijkt mede ten grondslag te liggen aan deze regelgeving. Dat is sympathiek. In een rapport dat in 2004 is opgesteld in opdracht van de Europese Commissie, bleek dat het mkb in Nederland 78% van de aanbestedingscontracten in de publieke sector won. De definitie in dat rapport is gebaseerd op midden- en kleinbedrijven met minder dan 250 werknemers. Dat verschilt met het CBS, dat voor zijn definitie het aantal van 500 werknemers hanteert. Als men zou uitgaan van 500 werknemers, dan zou men hoger uitkomen dan 78%. Dit is een cijfer uit 2001. Nederland zat toen op het EU-gemiddelde. Of dat veel of weinig is, hangt af van het feit of je kijkt naar het aantal grote of mkb-ondernemingen in de categorie -- dan is het weinig -- of per omzet van de categorie; in dat laatste geval is het veel. Nu schijnt het ministerie van Economische Zaken over recente gegevens te beschikken waaruit blijkt dat Nederland wat dit betreft boven het EU-gemiddelde is uitgestegen, dat wil zeggen: bij de vigerende regelgeving. Is dit correct? Om welk cijfer gaat het? En als dit juist is, dan is dit toch niet de reden om met nieuwe wet- en regelgeving te komen?

Samenvattend op dit tweede punt stel ik de minister voor om binnen de Europese regels het accent te verleggen naar enerzijds toepassing van het subsidiariteitsbeginsel voor de diverse publieke instellingen en anderzijds naar de verantwoordingsplicht en navenante transparantie. De hoofdbestanddelen hiervan zijn passend vast te leggen in een wet.

Ik hoop dat de bezwaren van een groot deel van de Kamer tegen het onderhavige wetsvoorstel voor de minister reden zijn om het in te trekken. Ik benijd de minister niet, want zij had te maken met een weinig prettige erfenis. Laten wij echter samen de wijsheid doen bovendien.

\*N

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter. Ik voer het woord namens de fracties van de SGP en de ChristenUnie. Nog altijd, zoals u hoort, mijnheer Rosenthal.

Het voorliggende wetsvoorstel heeft tot doel de Raamwet EEG-voorschriften aanbestedingen te vervangen. Daarnaast is het de bedoeling, een aantal knelpunten en problemen weg te nemen die zichtbaar zijn geworden naar aanleiding van de parlementaire enquête naar de bouwnijverheid. Deze knelpunten waren: onvoldoende toegankelijkheid van de regelgeving, onvoldoende waarborgen voor de integriteit van ondernemers, verkokering en versnippering van aanbestedingsregels. Daarnaast was het moeilijk, vanwege onvoldoende flexibiliteit in de wetsystematiek, om nieuwe Europese aanbestedingsverplichtingen te implementeren. Kortom, de bestaande aanbestedingsregels en -procedures zijn veel te ingewikkeld en de administratieve lasten zijn hoog.

Het is dan ook te begrijpen dat het bedrijfsleven en anderen met meer dan gewone belangstelling uitkeken naar dit wetsvoorstel. Toen bleek dat het wetsvoorstel niet meer dan een raamwet was met een aantal kapstukken voor nadere regelgeving was de teleurstelling dan ook groot. Een gemiste kans, zo klonk het. De echte problemen worden naar voren geschoven, zo was te lezen in het Financieele Dagblad. Het gaat om een vrijwel lege wet. De eigenlijke inhoud moet komen uit algemene maatregelen van bestuur en diverse ministeriële regelingen. Onze fracties constateren desondanks dat het voor het bedrijfsleven een belangrijke wet over een belangrijk onderwerp is, doelmatig of niet. Over de doelmatigheid kom ik nog te

spreken. De zorg die er bij ons leefde dat de lagere regelgeving zich onttrekt aan inhoudelijke betrokkenheid van het parlement is gedeeltelijk weggenomen nu de algemene maatregelen van bestuur worden voorgehangen. Hierdoor is het mogelijk een parlementaire behandeling te bewerkstelligen. Wij vragen de minister, ook toekomstige wijzigingen van de algemene maatregelen van bestuur voor te hangen.

Door de gekozen systematiek van een raamwet met AMvB's is er naar onze mening niet aan te ontkomen dat de aanbestedingsregel een patchwork-deken blijft. Dit betreuren wij, omdat het niet in het belang is van de praktijk. Ik heb van een aantal damescollega's begrepen dat zo'n deken erg ingewikkeld en onoverzichtelijk is. Dank voor hun deskundige ondersteuning. Onze fracties vragen dan ook waarom niet gekozen is voor één juridisch kader waarin alle regels zijn opgenomen. Kan de minister toezeggen, nu er geen sprake is van een integraal wetsvoorstel, dat op termijn delen van de AMvB's worden overgeheveld naar de wet? Wat ons betreft zou er heel snel gestreefd moeten worden naar een nieuwe wet.

Onze fracties onderschrijven de verplichte toetsing van de integriteit van ondernemers en uitsluiting van niet-integere ondernemers. Het uitgangspunt om de beoordeling van de integriteit te laten plaatsvinden door een andere instantie dan de aanbestedende dienst, in dit geval door het Centraal Orgaan Verklaring Omtrent het Gedrag van het ministerie van Justitie, vinden wij juist. Het gebeurt dan objectiever. Wel vragen wij ons af of dit niet te veel administratieve lasten voor ondernemers met zich brengt. Dit omdat de Nederlandse regelgeving met deze integriteitstoetsing verder gaat dan de richtlijn vereist. Hierdoor kan het dat Nederlandse bedrijven benadeeld worden ten opzichte van buitenlandse inschrijvers die een dergelijke verklaring niet nodig hebben. Graag een reactie van de minister over deze mogelijke ongelijkheid.

Terecht is er veel aandacht voor de integriteit van marktpartijen. Waarom wordt, voor zover wij kunnen zien, geen aandacht besteed aan de integriteit van aanbestedende diensten? Regelmatig wordt de administratieve lastendruk aan de orde gesteld. Ook nu blijkt weer dat de administratieve lasten bij aanbesteding onevenredig hoog zijn. Onze fracties vinden het dan ook een goede zaak dat eraan wordt gewerkt om tot vermindering van deze lasten te komen, onder andere door

het verplichte gebruik van een uniforme eigen verklaring. Kan de minister ons ook garanderen dat het digitale aanbestedingssysteem TenderNed tijdig gereed is?

Onze fracties hebben geconstateerd dat het grootste deel van de overheidsopdrachten onder de Europese drempelwaarden ligt. Er bestaat daarvoor op dit moment geen uniforme regelgeving. Het gevolg daarvan is dat vrijwel iedere gemeente haar eigen regels hanteert en een eigen beleid voert. Wel is in de Aanbestedingswet een bepaling opgenomen, waarin staat dat er nadere regels kunnen worden opgesteld voor opdrachten buiten het regime van de richtlijnen.

In de AMvB zijn hiervoor inmiddels regels opgesteld. Er wordt nu voorgesteld om voor opdrachten met een waarde vanaf €50.000 voor leveringen en diensten en €150.000 voor werken een aanbestedingsprocedure te volgen. Overigens vinden wij in navolging van onze collega van de CDA-fractie deze bedragen veel te laag. Vandaar dat wij de motie steunen die straks wellicht wordt ingediend. Een dergelijke aanbestedingsprocedure is op zichzelf goed, maar onze fracties pleiten er voor dat voor deze kleinere opdrachten de meervoudig onderhandse procedure wordt gebruikt.

Deze procedure past in de nationale praktijk en beperkt de lasten voor zowel bedrijfsleven als aanbestedende diensten in hoge mate. Andere procedures, zoals de openbare, de niet-openbare en de onderhandelingsprocedure brengen meestal te veel lasten met zich mee om goed te kunnen worden gebruikt voor dit segment van kleinere opdrachten en onder de bagateldrempels van €50.000 c.q. €150.000 zou wat onze fracties betreft in beginsel uit de hand, dus via een enkelvoudig onderhandse procedure, moeten worden gegund. Graag vernemen wij of de minister deze visie onderschrijft.

Er is een discussie gaande over de vraag of de meervoudig onderhandse procedure Europeesrechtelijk is toegestaan. Inmiddels ligt er een uitspraak van het Europees Hof, waarin wordt gesteld dat opdrachten met een waarde beneden de Europese drempelwaarde onderhands kunnen worden aanbesteed, tenzij die opdrachten een duidelijk grensoverschrijdend belang hebben. Deelt de minister onze analyse?

De administratieve handelingen die samenhangen met de aanbestedingsprocedures, kosten het mkb onevenredig veel tijd en dus geld. Een aanbesteding voor een kleine mkb-

onderneming loopt al snel op naar een jaarsalaris. Veel kleine ondernemingen kunnen zich dit niet permitteren. Wij vragen van de minister extra aandacht voor deze problematiek.

Onze fracties vinden een goede regeling van de rechtsbescherming bij aanbesteden noodzakelijk. Het is voor ons gevoel dan ook een gemiste kans dat van de aanzet voor een dergelijke regeling niets concreets terug te vinden is in de Aanbestedingswet. Voor een goede rechtsbescherming is het noodzakelijk dat inschrijvers die niet worden geselecteerd, dan wel aan wie niet wordt gegund, vlug en volledig worden geïnformeerd over de afwijzing en de gronden waarop die afwijzing berust. Helaas voorzien de AMvB's hier slechts ten dele in.

Onzes inziens hebben bedrijven vooral behoefte aan een instantie die beschikt over specifieke materiekkennis; een instantie die daadwerkelijk kan ingrijpen en bemiddelen in een lopende aanbestedingsprocedure waar de aanbesteder in strijd met de regels handelt. Deze instantie moet uit eigen beweging actie ondernemen, ook als er concrete klachten zijn van opdrachtnemers, een toezichthouder dus, niet slechts een toeschouwer. Het gaat immers om honderden aanbestedingen per jaar en er gaat met regelmaat iets fout bij nogal wat van die aanbestedingen. Wat is hierop de visie van de minister? Is zij bereid om hierover in overleg te treden met het bedrijfsleven?

Het zal duidelijk zijn dat onze fracties grote twijfels hebben of met dit wetsvoorstel echte knelpunten worden opgelost en of dit wetsvoorstel voldoende waarborgen zal bieden om een -- ik citeer uit een brief van de Nederlandse Vereniging voor Aanbestedingsrecht -- volledige en effectieve uitvoering van de aanbestedingsrichtlijnen te verzekeren. Ook hebben wij grote zorgen over de administratieve lastendruk. Ons eindoordeel hangt daarom ook af van de beantwoording door de minister.

\*N

De heer **Schouw** (D66): Voorzitter. Bestaan er eigenlijk wel slechte wetten en is de voorliggende Aanbestedingswet daarvan een typisch voorbeeld? Ik ben eerlijk gezegd geneigd om te stellen dat er in dit land geen slechte wetten bestaan. Wel bestaan er zwakke dagen, van parlementen die kreupele wetsvoorstellen goedkeuren. Het is immers deze Kamer die waakt over de kwaliteit van wetgeving.

Wat is er aan de hand met dit kreupele wetsvoorstel, dat tot doel heeft om te komen tot een andere vorm van aanbesteding? Het kreupele karakter van de wet kwam al bij de vorige sprekers aan de orde, dus ik neem dat maar over, zeg ik tegen de heer Franken. Ik zie eigenlijk een paar knelpunten. Als eerste heb ik een heel principiële punt. Een aantal politieke partijen die het woord principe heel hoog in het vaandel hebben staan, vergeten dat. Ik wrijf dat er daarom een beetje in. Als deze politieke partijen dit onder het tapijt proberen te vegen, is het mijn morele plicht om dit principiële karakter boven tafel te krijgen. Het is een raamwet waarin nagenoeg niets staat en iedereen in deze Kamer vindt dat. Dat is bijzonder, want een wet behoort nu juist bepalingen -- inhoud -- te bevatten, waarover het democratisch gekozen parlement zich een oordeel kan vormen, wat nu niet kan. De wet vormt een kapstok, een soort wetgevende administratie, waar van alles en nog wat aan gehangen kan worden. Het is een soort parlementaire carte blanche voor de regering. Dat woord carte blanche zullen wij vanmiddag nog wel vaker horen.

Een simpele hoofdregel is dat wetten moeten gaan over de hoofdlijnen van de inhoud. Onderwerpen die politiek relevant zijn, behoren in de wet een plaats te krijgen en niet daarbuiten. Technische details of uitwerkingen mogen worden geregeld bij AMvB. Het carte blanche-karakter van dit kreupele wetsvoorstel is misschien op twee manieren goed te praten, als je heel goed je best doet; in de eerste plaats door te zeggen dat het flexibel is. Dat argument hebben wij een paar keer gehoord. Het werken met algemene maatregelen van bestuur kent een andere behandeling dan wetgeving; het is een vorm van gedelegeerde regelgeving en is daarmee flexibeler. Ook valt te betogen dat AMvB's langs deze Kamer gaan. Dat kan in een lichte variant of in een heel zware variant, waar het CDA om vraagt. Artikel 23 van dit wetsvoorstel is dan ook te beschouwen als een noodremprocedure. Langs deze twee lijnen zetten MKB-Nederland en VNO-NCW hun verdediging op, in de trant van: doe het nu maar, want dan hebben wij tenminste iets, en in de nieuwe AMvB's zitten misschien wel een paar verbeteringen. Een van de vorige sprekers drukte het zo uit: van superslecht naar slecht. Ik moet u eerlijk zeggen dat mij de benadering vanuit het bedrijfsleven doorgaans buitengewoon aanspreekt, maar ik vind die stellingname nu echt absoluut onbegrijpelijk. Wij voelen ons veel meer aangesproken door het verstandige

commentaar en inzicht van onder andere de VNG, de NEVI, VSNU en de HBO-raad. Wij willen vanuit een principe ervoor waken dat deze Kamer lege wetten aanneemt. Dat holt namelijk de democratie uit en het maakt parlementaire wetgeving tot een wassen neus.

De heer **Franken** (CDA): Voorzitter. De heer Schouw voelt zich altijd zo thuis achter de interruptiemicrofoon. Dat heeft hij hier eens uitdrukkelijk gezegd. Ik wil mij graag revancheren nu hij aan het woord is. Denkt de heer Schouw niet ook dat een groot aantal van de bezwaren die door VNG en HBO-raad, VSNU enzovoorts worden aangevoerd, zullen wegsmelten wanneer de bagatelbepaling flink omhoog wordt gehaald? De voorbeelden van met name VSNU en HBO-raad zouden dan al niet meer opgaan. Wat blijft er dan nog over van zijn inhoudelijke kritiek?

De heer **Schouw** (D66): Dat zou heel goed kunnen, maar ik vind dat toch los staan van het hoofdpunt. Het gaat om een aantal belangrijke keuzes waar de maatschappelijke discussie over gaat en die moeten in een wet verankerd zijn. U hebt ons op het spoor gezet -- en dat valt in u te prijzen -- dat wij dit punt principiële moeten opbrengen. Ik snap wel dat u nu, aan het einde van de rit, een andere koers kiest, maar ik wil toch het punt boven tafel houden.

De heer **Franken** (CDA): Ik betwist een andere koers te kiezen dan wel te hebben gekozen. Het gaat erom, een bepaalde conclusie te trekken. De heer Schouw citeert een aantal instanties die bepaalde bezwaren hebben en ik geef aan dat de bezwaren van die instanties geheel wegvallen wanneer er voldaan wordt aan de voorwaarden om de bagatelbepaling omhoog te halen. Daar heeft de heer Schouw niet op geantwoord.

De heer **Schouw** (D66): Dat valt te betwijfelen. Ik wil daar in tweede termijn nog wel op terugkomen, maar ik ben ook benieuwd wat daar het antwoord op is van de minister. Ik kan op dit moment niet overzien of die bagatelregeling daar een antwoord op is.

De heer **Reuten** (SP): Voorzitter. Het paradoxale in dit geheel is dat dit wetsvoorstel inderdaad een raamwet is en dat het is zoals de heer Franken heeft gezegd: wij wisten eigenlijk pas waar het over ging toen wij die AMvB's toegestuurd kregen. De minister heeft in de nadere memorie van antwoord geschreven: die krijgen jullie nu wel, maar

eigenlijk wil ik daar niet over spreken, want ze zijn prematuur. Het rare is dat wij nu dus inhoudelijk moeten praten over dingen die er niet zijn, als het ware. De drempel is daar een van, maar er zijn meer zaken aan de hand. Een ander belangrijk punt is bijvoorbeeld het meervoudig onderhands aanbesteden, waar toch grote gevaren in zitten. Voor dat soort zaken zullen er ook oplossingen moeten komen. Er is een hele rits zaken waar wij uitgebreid over zouden moeten spreken.

De heer **Franken** (CDA): Voorzitter. Met het laatste ben ik het natuurlijk eens, maar het is niet zo dat wij hier bezig zijn met louter virtuele zaken. Die AMvB's liggen nog niet in formele zin voor, maar wij weten wel welke richting het uitgaat. En dat is natuurlijk heel belangrijk om de gedachten te bepalen. Anders zouden wij inderdaad praten over wat van alle kanten een lege wet is genoemd. Wat er aan de overkant is gebeurd, laat ik buiten beschouwing. Wij willen weten waar iets over gaat en dat weten wij nu, ook al is het nog niet formeel vastgelegd in een AMvB. Dat kan pas als wij de wet hebben aangenomen. Dan zou je in een rare cirkel belanden waar je niet uitkomt. Daarom is het van groot belang dat wij die AMvB's nu hebben.

De heer **Reuten** (SP): Nee, precies daarom moeten de hoofdlijnen in de wet staan en niet in de AMvB's. U geeft het precies aan!

De heer **Franken** (CDA): De hoofdlijnen, ja.

De heer **Schouw** (D66): Wij zien dat dit wetsvoorstel tot emoties leidt, ook in deze Kamer. Ik kom tot een afronding met mijn conclusie dat de AMvB's toch vooral bedoeld zijn voor technische uitwerkingen en details. Als dat zo is, doet het er eigenlijk niet zo gek veel toe of je die AMvB's al hebt op het moment dat je het wetsvoorstel behandelt of niet. De lijn is louter technische uitwerking; dat is volgens mij het gevoel van deze Kamer geweest, tenzij men mij ervan kan overtuigen dat het anders is. Die lijn proberen wij vast te houden.

Als ik de memorie van antwoord van 24 april 2008 goed op mij laat inwerken, lees ik in de beantwoording dat de minister eigenlijk ook niet blij is met dit wetsvoorstel. Dat proef je gewoon uit de beantwoording. De argumentatie om door te zetten met dit wetsvoorstel is dat het maken van een nieuw wetsvoorstel veel tijd kost en dat de kleine voordelen van het huidige wetsvoorstel dan in rook zouden opgaan. Dit is een heel

bijzondere verdediging, niet uit kracht maar uit iets anders. Ik heb hierover de volgende vragen.

Wil de minister ingaan op de vraag of zij bij het aantreffen van de erfenis op het departement heeft overwogen om met een nieuwe wet te komen? Zo ja, waarom is dat niet gebeurd?

Zou de minister bereid zijn om aan het huidige wetsvoorstel een maximale horizon van twee jaar mee te geven?

Is de minister bereid, in de tussentijd te werken aan een nieuwe, aangeklede wet met zo min mogelijk AMvB's?

De heer **Reuten** (SP): U stelt een horizon van twee jaar, senator Franken noemde drie jaar. Ik weet niet wat er over drie jaar aan gaat komen, maar wat er dan gebeurt, is dat je het veld -- waarom het in deze wet in de eerste plaats gaat -- het bos in stuurt met 500 bladzijden aan nieuwe regelgeving waar men zijn hele doen en laten op gaat afstemmen. Over twee of drie jaar krijgt men weer iets anders over zich heen. Dat kun je die mensen toch niet aandoen?

De heer **Schouw** (D66): Ik ben blij dat u deze opmerking maakt, want dit is precies de afweging waar deze Kamer vandaag voor staat. Ga je verder en dwing je een horizonbepaling af die twee jaar werkt, om het daarna helemaal anders te gaan doen? Of hou je de boel maar even aan en zet je een paar verstandige mensen aan het werk om over een jaar een helder wetsvoorstel te hebben? Ik kom hierop aan het eind van mijn inbreng nog even terug, maar ik heb deze vragen gesteld, niet omdat dit mijn voorkeursvariant is, maar wel omdat ik vind dat wij deze twee alternatieven goed onder ogen moeten zien.

De heer **Franken** (CDA): De heer Reuten is in kwantitatieve benadering altijd veel beter dan ik. Daarvoor heeft hij ook geleerd, ik niet zozeer. Maar er is toch een verschil. Die 500 bladzijden zijn nogal overdreven, want er zijn nu veertien procedures, gestoeld op twee algemene maatregelen van bestuur. De heer Schouw noemde een aantal van dertien. Dat zou een lichte overdrijving zijn. Er zijn twee AMvB's, waaruit dertien -- eigenlijk veertien, maar één doet niet helemaal mee -- procedures voortkomen. Voor die procedures maak je een apart boekje. Daarin staan bepalingen uit de wet en uit de algemene maatregelen van bestuur. Je hoeft dan niet meer te bekijken dan dat ene boekje. Maar als je het totaal neemt, zitten daar natuurlijk een

heleboel overlappingsen bij. Dus die procedures zijn uitgeschreven. Dan kom je aan deze gigantische aantallen bladzijden. Het blijft nog veel, maar toch echt niet zo veel.

De heer **Schouw** (D66): Ik was bezig met het blokje van het principe van de wet, dat zaken die nu in de AMvB's zijn geregeld eigenlijk in de wet moeten zijn geregeld. Ik heb dit punt ten principale willen maken. Alle overige zaken kunt u fijn met de heer Reuten bespreken. Na het eerste principiële blokje volgt in mijn betoog nu een tweede praktisch blokje.

De **voorzitter**: Voordat u daaraan begint, wil de heer Reuten u nog iets vragen.

\*\*

De heer **Reuten** (SP): Ik wil met name ingaan op wat de heer Franken zojuist zei. Hij stelt dat je van de dertien procedures er maar een nodig hebt. Zo liggen de zaken echter niet. Aanbestedende diensten zullen moeten besluiten welke procedure zij gaan toepassen. Daarvoor zullen zij alle relevante procedures moeten doornemen. Dat is een belangrijk punt. De heer Franken is jurist en heeft dus meer verstand dan ik van deze zaken die de kwaliteit betreffen. Hij zou dus moeten weten dat aanbestedende diensten alle procedures met elkaar moeten vergelijken om ten slotte een antwoord te kunnen geven op de vraag of er meervoudig onderhands wordt aanbesteed of juist openbaar et cetera. Met één boekje ben je er dus niet.

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): De heer Reuten heeft het vooral over de aanbestedende diensten. Voor de ondernemers blijft het echter ingewikkeld, want zij moeten aan alle eisen voldoen.

De **voorzitter**: De heer Schouw vervolgt zijn betoog.

\*\*

De heer **Schouw** (D66): Ik heb mij echt voor een relatief korte spreektijd ingeschreven, voorzitter. De vele interrupties zullen met het weer of de vakantie te maken hebben.

Het tweede blokje van mijn betoog gaat over de complexiteit van het aanbesteden in Nederland. Daaraan moet de Kamer mijns inziens ook aandacht besteden. Wij zijn met elkaar in staat, en in staat geweest, om van het aanbesteden een gigantisch administratief circus te maken. Aanbesteden is in een paar jaar tijd een geweldig vak geworden. Er komen procedures

bij kijken waarbij niemand nog een overzicht heeft. Er zijn afdelingen bij gemeenten en soms zelfs complete directies bij departementen die zich alleen bezighouden met aanbesteden.

Bij wijze van voorbereiding op dit debat heb ik aan de hand van een casus zo'n aanbesteding eens van dichtbij gevolgd. Ik heb daarbij wel eens gedacht: in welke wereld ben ik aangeland? Ik doe een greep uit mijn ervaringen. Een aanbestedingsprocedure duurt al snel een jaar, ondanks het feit dat er vele specialisten keihard aan werken. Een bidbook van 50, 60 of 70 pagina's is geen uitzondering. Daarin staan vele voorwaarden, criteria en van alles en nog wat. Toch heeft dit alles eigenlijk maar heel weinig te maken met de inhoud van het werk. Er is dus van alles en nog wat bedacht. Verder is het opmerkelijk dat het maken van zo'n bidbook, het begeleiden van de procedure en het beoordelen van de mensen die iets hebben aangeboden vaak wordt gedaan door een extern bureau. Dit lijkt voort te komen uit een streven om onzekerheid te reduceren. Het is prachtig om dit te zien. De bidders op zo'n aanbesteding huren elk voor zich ook weer een aanbestedingsdeskundige in, om er maar voor te zorgen dat aan elke voorwaarde wordt voldaan. Het zal je immers maar gebeuren dat al het werk dat je verricht voor de aanbesteding wordt afgekeurd, omdat er in de paginanummering fouten zijn geslopen. Dat kan zomaar gebeuren. Kortom, wij hebben met elkaar erg veel dingen geregeld, wat met erg veel administratie gepaard gaat. Mag ik in dit verband het woord schijnobjectivering gebruiken? Wij houden op deze manier vooral elkaar bezig.

De heer **Franken** (CDA): De heer Schouw schetst een sfeerrijk beeld. Hij heeft geen ongelijk, maar moet hierbij wel in gedachte houden dat deze regels vooral uit Brussel komen.

De heer **Schouw** (D66): Ja, laten wij dit argumenten er nog eens ingooien. Wij staan in deze Kamer verdikkeme sinds gisteren te praten over het Verdrag van Lissabon en zeggen daarbij tegen elkaar dat wij niet meer Brussel overal de schuld van moeten geven. Als wij dat doen, krijgen de burgers immers geen vertrouwen in Europa. Direct daarop plaatst de heer Franken een briljante interruptie in die lijn. Laat ik zeggen dat ik van hem meer had verwacht.

De heer **Franken** (CDA): De heer Schouw houdt dit een Nederlandse minister voor. De richtlijn is op dit moment al geïmplementeerd. De aanbestedingsproblematiek is echter een Europese. Niet alleen Nederland heeft daarin een rol gespeeld, maar er is in ons land inderdaad wel een nationale kop op gezet. Het circus dat de heer Schouw schetst, is echter geen specifiek Nederlands circus.

De heer **Schouw** (D66): Laat de heer Franken eens gaan spreken met mevrouw Meindertsma. Mevrouw Meindertsma heeft laatst een extra commissievergadering georganiseerd rondom een rapport van de VROM-raad. Dat rapport heet: "Brussels lof". Het is een prachtige wetenschappelijke studie, die laat zien dat Nederland de Europese regelgeving veel te ingewikkeld interpreteert en uitlegt, dat wij in Nederland veel te snel Brussel de schuld geven en dat wij het veel eenvoudiger kunnen doen. Ook om die reden heeft de VVD-fractie de minister in het kader van deze aanbestedingswet gevraagd of zij een overzicht kan geven van hoe het in andere landen gaat met de implementatie van EU-regelgeving. Vervolgens zou kunnen worden bezien of de bewering van de heer Franken de juiste is. Als ik mij echter goed herinner, was het antwoord dat daarover geen gegevens en geen studie beschikbaar zijn. De stelling van de heer Franken dat alles uit Brussel komt, vind ik dus veel te gemakzuchtig. Lezende het rapport van de VROM-raad vind ik die ook onjuist.

De heer **Franken** (CDA): De heer Schouw citeert mij verkeerd. Ik zei niet: "Alles komt uit Brussel." Ik zei dat het voor een heel belangrijk deel uit Brussel komt.

De heer **Schouw** (D66): Daar komt nog iets bij. Dit is de Kamer van reflexie. Al regent het elke dag, wij kunnen hier de vraag opwerpen hoe het komt dat het elke dag regent en of wij daar iets aan kunnen doen. Hetzelfde geldt voor Brussel. Voorts zijn wij politici. Als je ziet wat er gebeurt -- het loopt echt een beetje uit de hand -- moet je die vraag opwerpen, moet je over je eigen schaduw heen kijken en moet je proberen om er iets aan te doen. Gemakzuchtig aangeven dat het nu eenmaal Brussel is en dat wij er niets aan kunnen doen, vind ik niet goed. Zo zit ik niet in elkaar, de heer Franken misschien wel, maar ik hoop dat ik hem, reagerend op zijn geweldige interruptie, de inspiratie heb gegeven om er nog een keer naar te kijken.

Kortom, geregeld, administratie, schijnobjectivering en elkaar vooral bezighouden. Wij begrijpen dat zaken zorgvuldig en objectief moeten gebeuren, maar als werken vanuit wantrouwen het wint van zorgvuldigheid is het hek van de dam; en dat ook nog eens met geld van de belastingbetaler.

Wij voelen dan ook zeer mee met de noodkreet van onder andere de VNG en de Vereniging van Universiteiten. Wij moeten met elkaar waken voor de verdere juridisering van de regelgeving. De doelmatigheid van wetgeving zou voorop moeten staan. Dat zou het uitgangspunt moeten zijn bij het ontwerpen van een nieuwe wet.

Onze conclusie is dat het huidige wetsvoorstel en de uitwerking daarvan in AMvB's te complex is, veel maatschappelijke kosten met zich brengt en innovatie, vernieuwing en slim werken in de kiem smoort. Als het ministerie van Economische Zaken ergens voor staat, dan is dat voor innovatie, minder lasten, minder regeldruk en slim werken. Het zou verstandig zijn om het niet op stemming over dit wetsvoorstel te laten aankomen. Ik vat mijn argumenten nog kort samen. Het gaat om de principiële kwestie van de kwaliteit van wetgeving, het maatschappelijk draagvlak en de uitvoerbaarheid van het huidige voorstel. Onze suggestie is om het wetsvoorstel terug te nemen, een aantal verstandige mensen op het departement bij elkaar te halen, een nieuwe architectuur en design te ontwerpen en de zweep eroverheen te halen, zodat er over een jaar een prachtig mooi nieuw voorstel ligt, waardoor wij weer net zoveel van deze minister houden als wij altijd al deden.

\*N

De heer **Laurier** (GroenLinks): Voorzitter. Eerdere sprekers hebben het al betoogd wat betreft aanbesteden: het gaat om belangrijke sommen geld en om veel werkgelegenheid, maar wie zijn oor in de samenleving te luisteren legt, hoort daar ook vaak veel geklaag over. Deze wet probeert op een aantal punten verbeteringen aan te brengen. Het gaat om een verbetering van de toegankelijkheid van de huidige regelgeving, om het waarborgen van de integriteit, het tegengaan van disproportionele eisen aan aanbesteders, het bestrijden van onvoldoende naleving door aanbestedende diensten, het tegengaan van versnippering en verkokering, een verbetering van de mogelijkheid van

innovatie, het beperken van administratieve lasten en een verhoging van de flexibiliteit.

Dat is nogal wat om in één wet te regelen. Het viel natuurlijk op dat een en ander in de aanloop van dit wetsvoorstel -- het is ook in de Tweede Kamer behandeld -- eigenlijk vrij gemakkelijk en vrij vlotjes ging. Nu het wetsvoorstel bij de Eerste Kamer ligt, ontstaat, heel opvallend, opeens veel meer maatschappelijke discussie. Wij hebben dit afgelopen zaterdag nog kunnen zien in een paginagrote advertentie van de NEVI waarin gemeenten, ziekenhuizen, provincies, hoge scholen, universiteiten, zelfs de politie, zorginstellingen, de Sociale Verzekeringsbank, het UWV, roc's en individuele hoogleraren ons toespreken en zeggen dat het wetsvoorstel eigenlijk niet goed is en klaarblijkelijk niet voldoet aan al deze mooie doelstellingen. Intussen bereiken ons ook andere brieven waarin wordt opgeroepen om juist wel in te stemmen met het wetsvoorstel. Uit het commentaar in de Volkskrant maakte ik op dat de minister met name ontstemd was vanwege het feit dat de advertentie werd geplaatst door de NEVI, waarvan ook ambtenaren lid zijn. Het gaat hierbij wel om ambtenaren bij zelfstandige instellingen en maatschappelijke ondernemingen; ik heb hieronder geen rijksambtenaren waargenomen.

Als een dergelijk wetsvoorstel geruisloos door de Tweede Kamer gaat en bij de behandeling in de Eerste Kamer een dergelijke commotie ontstaat, dan is het interessant om je af te vragen wat in de tussentijd feitelijk is gebeurd. Dan moeten wij constateren dat wij in de tussentijd meer zicht hebben gekregen op wat er nu eigenlijk geregeld gaat worden. Dit heeft klaarblijkelijk een groot aantal mensen wakker geschud. Hierin zit typisch de kern van het probleem, waar wij ook over praten. Als je een raamwet aanneemt en de normen hierin niet regelt, maar in feite voor je uitschuift, krijg je hiervoor op een dergelijk punt de maatschappelijke commotie terug. Dat is in feite een praktische onderschrijving van de principiële stellingname dat je dit soort normen eigenlijk in de hoofdwet dient te regelen. Dit betekent dat de concepten van de voorliggende AMvB's en de uitwerkingen in procedures een centrale rol in het debat spelen, terwijl ze feitelijk niet ter tafel liggen. Immers, ze moeten nog door een ambtelijke molen heen en door de ministerraad goedgekeurd worden. In die zin is het debat uitermate schimmig geworden. Toch geeft dit op een aantal punten helderheid; het geeft inzicht in de complexiteit en in de interne

doorverwijzingen die ontstaan. Dit doet de vraag rijzen of de transparantie van regelgeving wel gediend is met dit wetsvoorstel.

De commotie maakt nog een tweede punt duidelijk. Men mag twifelen aan het draagvlak voor het wetsvoorstel en alles wat daarbij komt. Ook dat is een relevante factor om in ogenschouw te nemen. Als je de handhavingsbereidheid wilt vergroten en als je innovatie wilt bevorderen door middel van wetgeving en nadere regelgeving, dan zal dit toch gepaard moeten gaan met draagvlak in de samenleving. Als dit vertrouwen er niet is, komt deze innovatie er niet en zullen de aanbestedende diensten, zoals voorspeld wordt, eerder op "safe" spelen en dan blijft deze innovatie of vergroening in bijvoorbeeld de aanbesteding van de ICT achterwege. Dit brengt mij op de volgende concrete vraag: wat is de betrokkenheid van het veld hierbij geweest? Er is een consultatiedocument geweest. Ik heb een en ander nagevraagd bij de NEVI. Klopt het dat zij op 30 januari een reactie op dit consultatiedocument heeft gegeven en ook heeft aangeboden om mee te denken over de verdere regelgeving, maar dat zij tot op de dag van vandaag nog geen reactie heeft ontvangen? Voor mij is dit een belangrijke toetssteen om te bezien hoe groot dit draagvlak feitelijk is.

Bereikt het wetsvoorstel en de nadere invulling de doelen die wij stellen? Wordt de toegankelijkheid van de huidige regelgeving vergroot? Zelfs voorstanders die pleiten voor het wetsvoorstel, onderkennen dat het toch nog wel een uitermate complex geheel wordt. Hoe zit het met de waarborging van de integriteit en de handhaafbaarheid van het geheel, als men kiest voor de veilige en gemakkelijke weg? Hoe verbetert dit de innovatie, een van de doelstellingen? Hoe zit het met de vermindering van de administratieve lasten? Op basis van de stukken die er nu liggen, kan ik op geen manier helderheid krijgen over de vraag of de doelstellingen gerealiseerd worden. Ik twijfel er overigens niet aan of in deze wetgevingsconstructie de flexibiliteit in het licht van veranderende Europese regelgeving zou kunnen vergroten. De heer Franken heeft ook al gevraagd hoe dynamisch de Europese regelgeving is en gesteld dat dit noodzakelijk is.

Mijn fractie betwijfelt in hoge mate of de gestelde doelen wel bereikt zullen worden en vreest dat straks in de aanbesteding voor de veilige weg wordt gekozen. In plaats van een innovatieve architect wordt bij het

ontwerp van een school voor de veiligheid een architect gekozen die al vier, vijf of zes keer een kunstje geflikt heeft.

Ik sluit af met het onderwerp integriteit. Sprekers voor mij hebben al vragen gesteld over de tweezijdigheid van integriteit. Ik vraag ook naar de volledigheid. Voor de integriteit die aan de orde is gekomen bestaat een regeling met betrekking tot ondernemers. Door middel van het scheppen van transparantie in de aanbestedingen wordt natuurlijk ook een bijdrage geleverd aan de integriteit. Ook hebben wij een gewijzigde Ambtenarenwet, waarin een integriteitsbeleid wordt voorgeschreven voor overheidsorganisaties. Zijn wij er nou met de integriteit, zoals voortvloeit uit de aanbevelingen van de enquêtecommissie over de bouwfraude, of mis ik nog stenen? Kunt u het totaalbeeld schetsen?

Ik heb het genoeg om af en toe in ambtelijke organisaties trainingen te geven op het gebied van integriteit. Ik lees hierover nog wel eens een rapportje. Mij schiet nu het rapport van de commissie-Bovens te binnen, dat gaat over integriteitsrisico's in de gemeente Amsterdam. Alle rapporten hebben een ding gemeen. Het wordt in deze rapporten als een integriteitsrisico beschouwd wanneer ambtenaren ondanks hun professionaliteit bepaalde geluiden niet meer laten horen omwille van politieke wenselijkheid en niet meer waarschuwen voor zaken die de verkeerde kant op gaan. Zij kunnen dit doen, juist op grond van de deskundigheid en de specifieke kennis die zij hebben. In dat licht zou ik ook graag willen dat de minister een toelichting geeft bij haar opmerking in de Volkskrant. Zij zei dat zij zo geërgerd was doordat ambtenaren zich op dit punt uitspraken.

\*N

De heer **Van Driel** (PvdA): Voorzitter. Alvorens op de inhoud van deze Aanbestedingswet in te gaan, moet mij een aantal dingen van het hart over de voorbereiding. De voorbereiding van deze wet heeft in onze Kamer meer dan een jaar geduurd, waarbij de ruime tijd die het ministerie bij de eerste en tweede ronde nam, schril afstak bij de enorme haast die het ministerie in de laatste schriftelijke ronde aan het dag legde. Toen had ik de beantwoording al eerder binnen dan dat ik mijn inbreng had goedgekeurd. De antwoorden had ik dus al voordat ik de nadere vragen had gesteld. Dit was overigens aan de kwaliteit van de

antwoorden te merken. Op sommige vragen heb ik, ondanks herhaald aandringen, helemaal geen antwoord gekregen. De heer Schouw stelde net zo'n vraag. Hij vroeg naar de praktijk in andere landen. Deze vraag heb ik eerder gesteld en ik heb er nooit antwoord op gekregen. Of het was te ingewikkeld, of het was niet interessant. Ik ben er maar mee opgehouden om die vragen opnieuw te stellen.

Daarnaast kenmerkten de antwoorden zich door een pedant en arrogant toontje. Ik heb er geen respect in kunnen lezen voor Kamerleden die met deze wet worstelen. Als er een mooie, heldere, strakke wet had gelegen, was dit nog enigszins te begrijpen geweest. Maar het is een draak van een wet geworden, een lege wet met een groot aantal algemene maatregelen van bestuur. Dit aantal durf ik niet eens meer te noemen. Daarover kunnen wij klaarblijkelijk discussiëren. De wet kent ook diverse ministeriële regelingen. De wet is een vuistdik geheel geworden, moeilijk leesbaar en schier ondoordringbaar. Op het gebied van wetgevingskwaliteit en wetsarchitectuur dient het ministerie een onvoldoende te krijgen. Vandaar wellicht ook de toon: je maakt een slechte wet en slaat dan een hoge toon aan in de verwachting dat de critici zich dan wel zullen matigen. Bij het voetballen heet dat geloof ik vooruit verdedigen. De minister vindt dat deze onvoldoende moet worden afgewogen tegen het voordeel van de belastingbetaler. Dat maakt overigens wel duidelijk dat de minister zich bij deze wet ook niet laat voorstaan op een heldere architectuur en goede systematiek. Zij geeft impliciet toe dat er op de architectuur van de wet veel is aan te merken, maar vindt, zoals gezegd, dat wij dat dan maar moeten afwegen tegen het voordeel voor de belastingbetaler.

Waarom er geen goede wet ligt waar ook de belastingbetaler mee gediend is, is ons niet duidelijk. De meer dan veertien maanden die nu gebruikt zijn om een vraag- en niet-antwoordspel op te zetten, hadden ook gebruikt kunnen worden om een goede wet te maken. Deze wet wordt -- daar zijn alle deskundigen het wel over eens -- een lustoord voor juristen, een paradijs voor advocatenkantoren, een bron van werkgelegenheid voor ieder die zich hiermee gaat bezighouden. Mijn fractie vindt het niet de taak van het ministerie van Economische Zaken om op deze manier de werkgelegenheid te bevorderen. Over veel punten rond aanbestedingen zijn juristen het oneens, maar over een punt is men eenstemmig: alle advocatenkantoren, alle aanbestedingsjuristen

stellen dat deze wet een behoorlijke bron van inkomsten zal betekenen.

Mevrouw de voorzitter. Waarom moeten wij het risico lopen om zoveel overheidsorganen met zoveel transactiekosten op te zadelen, om zoveel administratieve lasten te veroorzaken? Ook dit kabinet heeft zich uitgesproken vóór administratievelastenverlichting en het tegendeel gebeurt. Mijn vraag is dan ook: is de Actal geconsulteerd? En hoe is dat afgelopen? Of is de Actal helemaal niet geconsulteerd en speelt in het laatste geval wellicht onderhuids dat het ministerie bang was voor een heftige, zo niet vernietigende kritiek van die kant?

Laat ik met twee aangedragen voorbeelden een en ander verder uitwerken. Het betreft de kritiek van de VNG en de kritiek van de NEVI. De NEVI heeft afgelopen zaterdag in de krant een en ander gepubliceerd waar de minister -- ik begrijp dat niet helemaal -- nogal boos over was. Ik zou denken, als zoveel aanbesteders zich zorgen maken over de kwaliteit van de wet, dat wij blij moeten zijn dat zij meedenken, kritisch zijn en kijken wat zij kunnen. Dat mag klaarblijkelijk niet. Dat geeft ook te denken. De NEVI, de Nederlandse Vereniging voor Inkoopmanagement, maakt zich grote zorgen over deze wet en onderliggende regelgeving. De NEVI beschikt over grote kennis op het gebied van aanbesteding en is een kenniscentrum op het gebied van inkoopmanagement en inkoopopleidingen. Deze vereniging is van mening dat de nieuwe wet en de regelgeving strijdig zijn met de doelstellingen die aan de herziening van de huidige regelgeving ten grondslag liggen. Zij stelt: "Nederland is niet gediend met gedetailleerde voorschriften of verdere juridisering van het aanbestedingsproces. Een volledig nieuwe opzet waarin de nadruk wordt gelegd op doelmatige en professionele overheidsinkoop is nodig. Voorliggende regelgeving geeft niet de broodnodige impulsen voor de professionalisering voor de inkoopfunctie." Veel helderder kun je kritiek niet hebben.

De minister gaat in de nota naar aanleiding van het verslag uitgebreid in op die kritiek. Die kritiek heeft al eerder in Het Financieele Dagblad gestaan; prof. Van Weele heeft die ook al eerder naar voren gebracht. Op hoofdpunten acht mijn fractie haar betoog niet overtuigend. Zij stelt dat een en ander sterk verbeterd is sinds de consultatie en dat TenderNed beter toegankelijk zal zijn. Zonder veel argumentatie stelt de minister dat het

concept niet zal leiden tot een verdere juridisering van de inkoopbesluitvorming. Zij stelt dat aanbestedingsvoorschriften duidelijker worden en dat ervaringen erop wijzen dat de inkoper minder snel geneigd zal zijn om juristen inschakelen. De wet en de regelgeving zullen haar inziens dan ook niet leiden tot meer juridische procedures. Maar de wet zou juist moeten leiden tot minder procedures. Rond de Wmo hebben wij al gezien hoeveel procedures zo'n aanbesteding kan opleveren en waar het allemaal toe leidt. Ook bij de eerste Europese aanbesteding van schoolboeken zijn al twee juridische procedures aangespannen. Hoeveel angst die procedures opleveren, angst vanwege de sterk vertragende werking, angst vanwege de kosten die eraan verbonden zijn, blijkt wel uit het feit dat de staatssecretaris van Onderwijs in deze Kamer heeft toegezegd dat zij financieel te hulp wil schieten als er veel procedures worden aangespannen, maar zij heeft het bedrag voor hulp wel gemaximeerd. Daarmee spreekt de regering toch ook de angst uit dat die procedures veel meer zullen kosten dan het maximale bedrag van 40 mln. dat als hulp is toegezegd. Wij willen een wet die leidt tot minder procedures, tot minder juridisch geharrewar en deze wet biedt dit perspectief onvoldoende.

Ook de VNG, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, maakt zich grote zorgen bij aanneming van deze wet. Zij is met ruim 400 gemeenten binnen de overheid wellicht de grootste inkoper. Als naast de inkoopmanagers ook de grootste inkoper niets in deze wet ziet, dan is er een ernstig probleem. De VNG is van mening dat de gedetailleerde regelgeving te veel belemmeringen opwerpt voor aanbestedende diensten om opdrachten te gunnen aan ondernemers als die dienst objectief heeft kunnen vaststellen dat de ondernemer integer is en beschikt over voldoende draagkracht. Zij is verder van mening dat innovaties nauwelijks worden gestimuleerd. Ook de VNG vreest voor juridisering en voor grote toename van uitvoeringslasten en -procedures. De door het ministerie van EZ voorgestelde regelgeving is volgens de VNG eerder een stap terug en zal binnen gemeenten juist eerder problemen gaan opleveren dan dat die oplossingen biedt. Ik moet dus constateren dat zowel de vereniging van inkopers als de vereniging van de grootste aanbesteders er beide niets in zien. Alleen de aanbestedingsjuristen zien er brood in. Als wij in dit huis kwaliteit van wetgeving een thema vinden, dan hoor ik de minister graag

toelichten waarom om reden van wetstkwaliteit wij hiermee akkoord moeten gaan.

Dan is er is nog een tweede hoofdreden waarom wij grote moeite hebben met deze wet. Al eerder, namelijk met schriftelijke vragen, heb ik aangegeven dat mijn partij vreest dat onvoldoende aandacht wordt besteed aan de positie van werknemers. De minister stelt: "Het is aan u om het belang van uw bezwaren tegen de gekozen wetgevingsarchitectuur af te wegen tegen het belang van belastingbetalers, aanbestedende diensten en bedrijfsleven." We hebben al geconstateerd dat aanbestedende diensten er niet veel in zien. Ik heb weliswaar de VNG uitgebreid aan het woord gelaten, maar reacties van universiteiten, de HBO-raad en het mbo gaan in dezelfde richting. Wij hebben ook geconstateerd dat de inkopers de wet simpelweg afwijzen. Het mkb wijst ook op de gebrekkige juridische kwaliteit, maar komt tot een andere conclusie. Het mkb vindt voorlopig alles bij het oude laten een slechtere optie. De kwaliteit van wetgeving weegt voor het mkb minder zwaar dan het idee dat de nieuwe wet meer kansen biedt. Toch biedt de huidige wet- en regelgeving het mkb ook behoorlijke kansen. Naar ik heb begrepen is het aandeel van het mkb in aantallen opdrachten boven de Europese drempel in Nederland fors hoger dan het Europese gemiddelde van 64%. Dat brengt mij tot de conclusie dat nog een tijdje met deze gebrekkige wetgeving doorgaan om over een of twee jaar een betere wet te hebben, maar beperkt schadelijk is voor het mkb. Intussen is er niets op tegen om een onafhankelijk instituut op te richten waar de vele honderden klachten van het mkb over onmogelijke en onnodige eisen behandeld kunnen worden.

Er is een groot gebrek aan bekwaamheid bij veel overheden voor het doen van inkopen en dat punt vormt het begin voor mijn volgende hoofdreden van bezwaar. Die reden is gelegen in het feit dat er vooral aanbesteed zal worden op basis van laagste prijs. Mijn partij kan volledig met de VNG meegaan waar zij stelt dat aanbestedende diensten door deze regelgeving eerder geneigd zullen zijn om te gunnen op basis van een eenvoudig criterium als laagste prijs. Immers, als de procedures onhelder zijn, als de wetgeving zeer matig van kwaliteit is en uitlokt tot nadere juridisering en nadere procedures en als het ook ontbreekt aan inkoopkwaliteit, dan ben je als aanbestedende dienst snel geneigd om te gaan voor eenvoud en overzichtelijkheid. Dat betekent automatisch de laagste prijs als belangrijkste

criterium. Ik zie dat ook bij mijn werk. Tijdens mijn werkzame leven heb ik zowel gestaan aan de kant van een aanbestedende dienst als aan de kant van een bedrijf, een nv, die meedingt naar orders. Prijs, prijs, prijs, mevrouw de voorzitter, prijs is allesbeslissend. Je kunt dat als ambtenaar ook uitleggen aan de politiek bestuurder. Als politiek bestuurder wil je het vaak, omdat je budget krap is. Er wordt geen belastinggeld verspeeld, want er is de laagste prijs bedongen. De politicus kan het ook uitleggen: hij is immers voor de laagste prijs gegaan. Het risicomijdend gedrag zit als het ware bij de overheden ingebakken, en dat is vaak maar goed ook. Maar niet hier. Klanten, werknemers, innovatie, zij worden genegeerd. Regels ter bevordering van innovatie zijn niet nodig, aldus de minister. Goede inkopers kunnen dat zelf wel regelen. Maar die zijn er helaas veel te weinig bij de overheden. Op dit punt moeten wij geen illusies hebben. De minister ziet helaas maar een beperkte stimulerende rol voor haar zelf weggelegd.

De vraag is of klanten op dit laagste prijs criterium zitten te wachten. Dat is bijna nooit het geval. Door het hele aanbestedingenbeleid hebben vele duizenden bejaarden een andere hulp gekregen omdat de winnende instelling een paar centen goedkoper is, maar mijn tante is daar helemaal niet gelukkig mee. Haar hulp ging weg. Zij wil op haar leeftijd helemaal niet geconfronteerd worden met dit bureaucratische Brusselse en inmiddels Haagse denkschema. Leve de welvaart en de economische groei. Maar mijn tante ziet dat toch heel anders.

De Europese interne markt is nooit alleen bedoeld geweest om concurrentie en markt te stimuleren. De interne markt moet niet alleen ten dienste staan van de welvaart van een deel van de bevolking, maar ook van meer werkgelegenheid, meer sociale samenhang, een beter milieu en hogere welvaart voor de hele bevolking. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat in veel EU-landen hetzelfde probleem speelt. Met dit aanbesteden zijn wij op een aantal punten doorgeschoten. Vandaar ook mijn vraag hoe dat in andere landen werkt. Een antwoord heb ik niet gekregen en dat geeft maar weer eens aan hoe weinig het ministerie weet van de feitelijke werkwijze en uitwerking in de praktijk.

Op het gebied van werken kan aanbesteden goed werken, maar vooral op het gebied van B2-diensten doen dit soort problemen zich pregnant voor. Het is

ingewikkeld. Het ingewikkelde is namelijk dat de betalende instanties (overheden) bij dit soort diensten een andere is dan de klant die er dagelijks mee geconfronteerd wordt. Dat maakt dat de aanbestedende dienst sterk op prijs kan gaan zitten. De aanbesteders voelen vaak niet de kwaliteit aan den lijve. De klanten interesseert de prijs vaak weinig, want zij hoeven in het geheel niet te betalen of slechts een deel. Een betere wet zou wellicht aanzetten tot een oplossing van dit dilemma bevatten.

De consequenties voor werknemers zien wij allemaal voor ons. Als op het criterium "kwaliteit" wordt ingeleverd, wordt tevens vaak ingeleverd op de arbeidsvoorwaarden van werknemers. Immers, van veel diensten vormen de loonkosten de belangrijkste uitgaven, dus daar zal de concurrentie vooral op plaatsvinden. Vele honderdduizenden mensen zijn al geconfronteerd of zullen nog te maken krijgen met het teruglopen van hun arbeidsvoorwaarden. Dan kan de minister wel zeggen dat het aan het inkoopbeleid ligt, maar bij concurrentie op prijs is dit onvermijdelijk. Juist een nieuwe wet had ook op dit punt een aanzet kunnen zijn om meer op kwaliteit te sturen, maar ook op innovatie en milieu. Die aanzet ontbreekt in grote lijnen. Er wordt verwezen naar PIANOo, naar verdere ondersteuning van het mkb, naar verbetering van TenderNed en naar de mantra's "aanbesteden is geen inkoopbeleid" en "wij maken een kaderwet en de inkopers beslissen". Maar de wet leidt bedoeld of onbedoeld tot vaak ontevreden klanten en in ieder geval heel vaak ontevreden werknemers, en draagt onzes inziens bij tot verslechtering van de arbeidsvoorwaarden voor honderdduizenden mensen. Vele honderdduizenden mensen die wij nu tot de middenklasse rekenen zullen daarvoor de prijs betalen, en de vraag is of wij dat moeten willen. Mijn partij voelt er niets voor om op deze wijze een verdere bijdrage te leveren aan een proces dat al een aantal jaren aan de gang is: het inkrimpen van de middenklasse en een verdere tweedeling in de samenleving.

Al eerder heeft mijn fractie gepleit voor een onafhankelijk instituut dat zich bezighoudt met klachten van ondernemers, met name uit het mkb, die menen dat zij ten onrechte zijn gepasseerd bij het gunnen van opdrachten. Je gaat als ondernemer bij de gemeente niet klagen als je denkt dat je ten onrechte de opdracht gemist hebt. Immers, bij een volgende gunning heb je de opdrachtgever weer nodig. Je bent als de dood om gepasseerd te worden, het is immers je

boterham. Dat roept om een onafhankelijk instituut dat kan toetsen wat er is gebeurd en in ieder geval via blaming en shaming corrigerend kan optreden.

Ten slotte: het bedrag van de bagatelbepaling moet veel hoger. Nu is er onnodige regelgeving boven de €50.000, daar waar Europa niet om vraagt. Deze onnodige regelgeving die verkocht wordt als standaardisering en vereenvoudiging werkt als een soort kop op de Europese wetgeving. Aan zo'n kop hebben wij geen behoefte. Als er dan toch een kop moet zijn, laat dat die dan rekening houden de klanten, werknemers, innovatie en het milieu.

Deze draak van een wet is achter een bureau bedacht en zal weinig problemen oplossen, zal niet tot minder juridische procedures leiden en zal innovatie en milieu niet bevorderen. Het is een wet waar veel aanbestedende diensten en instellingen niet op zitten te wachten, veel klanten niet op zitten te wachten en veel werknemers zeker niet. Deze wet zal vooral aanbestedingsjuristen aan werk zetten en daar zit toch niemand op te wachten. Wij willen de inhoud in de wet geregeld zien, geen lege huls, geen kerstboom met zoveel ballen eraan. Een inhoudelijke wet dus. Wij willen een wet die niet alleen tot concurrentie op prijs leidt, maar die ook innovatie stimuleert en het groen aanbesteden bevordert en de bureaucratie, en daarmee de administratieve lasten, terugdringt. Wij willen een Aanbestedingswet die ook rekening houdt met werknemers. En wij realiseren ons wel dat als deze wet het niet haalt, de huidige voorschriften zullen blijven bestaan en dat wij daarmee verder zullen moeten aanmodderen. Maar wellicht is het beter nog twee jaar met de huidige voorschriften door te gaan en dan een nieuwe wet te hebben, dan deze zonder perspectief op verbetering aan te nemen. Wij horen graag van de minister waarom zij dat anders ziet en wachten derhalve haar betoog met buitengewoon veel belangstelling af.

De heer **Schouw** (D66): Zegt u met zoveel woorden wat ik ook heb voorgesteld: neem het wetsvoorstel terug, zet een paar slimme mensen aan het werk, zweep eroverheen en over een jaar ligt hier een nieuw wetsvoorstel? Zo ja, dan kan dat de reactie van de minister in eerste termijn bespoedigen.

De heer **Van Driel** (PvdA): Ik wacht eerst de reactie van de minister af. De kritische toon in mijn betoog kan u en haar niet zijn ontgaan. Wij hebben het eerst schriftelijk geprobeerd, maar dat is onvoldoende tot uitdrukking

gekomen, omdat wij op een aantal punten geen antwoord kregen. Maar misschien doet zich op zo'n laatste dag voor het reces iets heel moois voor!

De heer **Schouw** (D66): Ik ben benieuwd hoe u door die hoepel springt! Ik proef in uw antwoord sympathie voor mijn voorstel.

De heer **Van Driel** (PvdA): Wij hebben in ieder geval weinig sympathie voor dit wetsvoorstel!

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

**Voorzitter: Dupuis**

\*B

\*!Terugkeerbanen\*!

Aan de orde is de behandeling van:

**- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet werk en bijstand, de Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers en de Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen om gemeenten meer zekerheid te geven dat mensen met een kleine kans op inschakeling in het arbeidsproces met behoud van uitkering gedurende maximaal 2 jaar onbeloonde additionele werkzaamheden kunnen verrichten (30650).**

De **voorzitter**: Ik heet de staatssecretaris van Sociale Zaken van harte welkom.

\*\*

De beraadslaging wordt geopend.

\*N

De heer **Elzinga** (SP): Mevrouw de voorzitter. Om te beginnen wil ik de staatssecretaris veel dankzeggen voor de snelle en zeker in tweede instantie heldere antwoorden op de vragen die de SP-fractie in het schriftelijk vooronderzoek heeft gesteld. Daardoor is veel duidelijk geworden. Ondanks deze duidelijkheid zijn wij echter nog niet enthousiast over het voorliggende wetsvoorstel. Integendeel. Net als op de laatste vergaderdag van het afgelopen kalenderjaar, voor ingang van het kerstreces, verdedigt de staatssecretaris hier

vandaag, op deze laatste vergaderdag van dit parlementaire jaar, een voorstel uit de koker van zijn voorganger. De vorige keer had de staatssecretaris nog wél zelf enkele wijzigingen aangebracht in het voorstel van zijn voorganger en wist hij ons uiteindelijk te overtuigen om vóór te stemmen. Ditmaal had de staatssecretaris ruim anderhalf jaar de tijd om het voorstel te wijzigen. En had hij dat maar gedaan! Wij spreken hier namelijk over een omstreden voorstel, dat als controversieel voorstel enige tijd uit de behandeling is genomen en door de nieuwe regeringsploeg vervolgens ook nog anderhalf jaar in de ijskast is geparkeerd. Maar het was ook daarvoor al zeer omstreden.

"Werkgevers en werknemers steunen het niet, ook niet in gezamenlijk verband van de SER. Ik constateer dat het geen steun heeft van gemeenten, dat de Raad van State buitengewoon kritisch is, dat er geen steun is van de directeurs van sociale diensten, Divosa, noch van de cliëntenraad of van de Raad voor Werk en Inkomen. Voor wie doet de staatssecretaris dit?". Deze opsomming beoogde bij de behandeling van het voorstel in de Tweede Kamer een totaal gebrek aan maatschappelijke steun voor dit voorstel aan te tonen. Het citaat was van mevrouw Bussemaker, nu ook staatssecretaris, destijds woordvoerder namens de partij van ook déze staatssecretaris, de PvdA, die tóén nog in de oppositie zat. En ik ben het helemaal met haar eens.

De Raad van State gaf in overweging om het voorstel te heroverwegen, omdat het niet doeltreffend en zelfs overbodig zou zijn. Omdat het mogelijkheden biedt aan gemeenten die volgens de Raad thans reeds bestaan. De Raad doelt hier op de mogelijkheden van gemeenten om uitkeringsgerechtigden in bijstand, IOAW en IOAZ voor een bepaalde periode onbetaald te laten werken in het kader van de re-integratie. Wel worden aan deze mogelijkheden door het wetsvoorstel voorwaarden verbonden die volgens de Raad kennelijk tot doel hebben te voorkomen dat er sprake zal zijn van een arbeidsrechtelijke overeenkomst. Deze voorwaarden kan een gemeente nu echter ook al stellen en in de visie van de Raad ligt dat ook veel meer in lijn met de decentralisatiegedachte die ten grondslag ligt aan de Wwb.

Daarnaast werden kritische kanttekeningen geplaatst bij het feit dat met dit voorstel slechts een deel van het advies van de Raad voor Werk en Inkomen is overgenomen. Het kabinet wilde van het

overige deel van het RWI-advies toen in ieder geval niets weten. Ten slotte had de Raad van State kritiek op nog twee punten in het oorspronkelijke voorstel, wat wel tot aanpassingen leidde.

1. Het ontbreken van het standpunt van de gemeenten, in het bijzonder de VNG, werd goedge maakt.

2. Een gedifferentieerde inwerkingtreding die volgens de Raad, gelet op de samenhang, niet wenselijk was, werd door het kabinet geschrapt. Ik kom daar later nog op terug.

De mening van de VNG werd nu wel in de memorie van toelichting genoemd, maar daarbij werd gemeld dat het commentaar van de VNG niet tot enige aanpassing van het voorstel had geleid. Ik neem aan dat de staatssecretaris ook kennis heeft genomen van de standpunten indertijd van vakbonden, VNG, Divosa, Raad voor Werk en Inkomen en de Landelijke Cliëntenraad. Mag ik ook aannemen dat hij het standpunt van de PvdA in de Tweede Kamer, alsook dat van de SP, deelt dat voorliggend voorstel nauwelijks maatschappelijk draagvlak heeft? Werk moet lonen, vinden de vakbonden, de SP, GroenLinks én ook de PvdA. PvdA-woordvoerder Bussemaker gaf aan dat "werken onder het minimumloon principieel vermeden dient te worden".

Mijn volgende vraag is wat de staatssecretaris vindt van deze principes van zijn partij? Blijkens de stemverklaring was het voor de PvdA de belangrijkste reden om in de Tweede Kamer tegen het voorstel te stemmen. Overigens stemde ook de ChristenUnie voor het amendement-Bussemaker, waarvan de toelichting begint met: "werken dient te lonen", en tegen het wetsvoorstel toen het amendement niet was aangenomen. Een ander fundamenteel bezwaar van onder meer de PvdA en de Tweede Kamer is het gebrek aan perspectief om uit deze participatieplaatsen te komen, namelijk onvoldoende scholing en begeleiding en een te lange duur zonder zicht op een regulier contract. Mevrouw Hamer, nu voorzitter van de PvdA-fractie in de Tweede Kamer en een half jaar geleden nog namens haar partij woordvoerder voor sociale zaken en werkgelegenheid, heeft tijdens de begrotingsbehandelingen voor 2008 ten overstaan van deze staatssecretaris nog eens helder de bezwaren herhaald: "De fractie van de Partij van de Arbeid gaat ervan uit dat in de aanvullende wetgeving die de staatssecretaris heeft toegezegd, wordt gerealiseerd dat mensen ten minste het

minimumloon gaan verdienen, dat er verplichte scholing aan vastzit en dat zij zo kort mogelijk in een participatiebaan zullen zitten, bij voorkeur niet langer dan een jaar, en dan overgaan naar een regulier arbeidscontract." De vorige voorzitter van de PvdA-fractie in de Tweede Kamer, de heer Tichelaar, is nu woordvoerder op dit dossier. Afgelopen donderdag heeft hij herhaald dat hij de kritiek van de SP en GroenLinks op het voorliggende voorstel nog steeds deelt.

Hoewel thans slechts dit wetsvoorstel voorligt, wil ik het toch even hebben over de toegezegde aanvullende wetgeving, althans over de hoofdlijnen zoals die bij ons bekend zijn. Daarmee doel ik op het wetsvoorstel stimulering arbeidsparticipatie, kortweg Stap, dat nu bij de Raad van State voorligt. De contouren van dat voorstel werden in een brief van mei jongstleden geschetst. Van de VNG en de drie vakcentrales ontvingen wij reeds een brief met de boodschap dat het voorstel Stap in elk geval geen oplossing biedt voor de op de participatietop gesignaleerde problemen. Ik constateer ook dat het niet voldoet aan de geschetste verwachtingen van mevrouw Hamer. Er komt wel verplichte scholing en begeleiding, maar wie niet uitstroomt krijgt geen zicht op een regulier contract en ook geen fatsoenlijke beloning van ten minste minimumloon. Het heet tenslotte niet voor niets "minimumloon". Aan deze redelijke eisen wordt niet voldaan.

De Raad van State zal opnieuw kritisch zijn over het daar reeds voorgelegde voorstel Stap. Het is immers een wijziging op een wetsvoorstel en dus niet op een wet. Bovendien wordt het te wijzigen voorstel tussentijds gewijzigd met een wetsvoorstel tot de invoering van een horizonbepaling die er later weer uit moet. Daarmee ontstaat opnieuw een complex van gedifferentieerde invoering van wetgeving die de raad in het oorspronkelijke voorstel bekritiseerde vanwege de samenhang die in een voorstel zit, of althans zou moeten zitten. Heeft de staatssecretaris al dergelijke kritische signalen van de Raad van State op de aanvullende wetgeving ontvangen?

Nu wordt ons in elk geval het zicht op de samenhang tussen de verschillende voorstellen en vooral op het politieke oordeel van de verschillende partijen daarover totaal ontnomen. Het ligt daarom absoluut niet voor de hand dat wij nu over dit voorstel debatteren, wetende dat deze zomer twee wijzigingsvoorstellen aan het parlement zullen worden toegezonden die naar verwachting binnen enkele maanden tot een half jaar

behandeld kunnen worden. Gezien de lange voorgeschiedenis van het voorliggende voorstel hadden wij daar gemakkelijk nog even op kunnen wachten, al helemaal in de wetenschap dat eigenlijk niemand op dit voorstel, ook niet geamendeerd door het voorstel Stap, zit te wachten. Dat geldt althans voor de belangenbehartigers van de betrokkenen, de vakbonden, en voor de belangenbehartiger van de gemeenten, de VNG. De SP had daar in elk geval wel op willen wachten. Waarom kon de regering eerst wel anderhalf jaar wachten en nu niet nog een half jaar? Daardoor zou het debat een stuk helderder en zuiverder zijn geworden.

Het zal duidelijk zijn dat de fractie van de SP in elk geval weinig enthousiasme kan opbrengen voor het voorliggende voorstel. Dit voorstel is, zoals mevrouw Bussemaker zei, "een voorstel voor afknappbanen, die zeker geen terugkeer naar de arbeidsmarkt dienen, maar eerder terugkeer in de uitkering". Is de staatssecretaris het eens met zijn partijgenote en huidige collega staatssecretaris?

Het voorstel dwingt mensen op straffe van sancties te werken, echter zonder arbeidsovereenkomst. Volgens het antwoord van de vorige staatssecretaris op een vraag van mijn partijgenoot in de Tweede Kamer, de heer De Wit, betreft dit geen regulier werk. "Dat betekent dat het minimumloon gevolgd door de hele reutemeteut die erbij hoort niet aan de orde zijn". Kan de huidige staatssecretaris ophelderen wat onder "de hele reutemeteut" wordt verstaan?

Kan de staatssecretaris tevens bevestigen wat hij mij schriftelijk heeft geantwoord, namelijk dat er sprake is van een feitelijke gezagsverhouding tussen degene voor wie de werkzaamheden worden verricht, en de betrokkene op de participatieplaats, en dat deze betrokkene de werkzaamheden niet vrijwillig verricht en er dus voor de Arbeidsomstandighedenwet en de Arbeidstijdenwet sprake is van een feitelijke werkgever respectievelijk werknemer?

Deze werknemers verrichten straks zonder contractuele bescherming en onbetaald, maar slechts met behoud van uitkering, zogenaamde additionele werkzaamheden, dat wil zeggen activiteiten die van nut zijn voor de samenleving, maar die nu blijven liggen. De discussie over additionele arbeid is al zo oud als de term zelf. Is de staatssecretaris als oud-wethouder van Amsterdam ervan op de hoogte dat in de stadsreiniging ook mensen op zogenaamde additionele banen sommige stadsdelen van deze stad mede schoonhouden? Zijn dit niet

gewoon noodzakelijke banen of is het schoonhouden van de stad additioneel werk? Wat is de mening van de staatssecretaris over het vooruitzicht zijn stad straks te kunnen laten schoonmaken met behoud van uitkering? Is dat geen lekker goedkoop vooruitzicht voor de gemeente?

Ik herhaal dat er vrijwel geen maatschappelijk draagvlak bestaat voor dit voorstel. Volgens de Raad van State is het niet alleen niet nodig, maar zelfs niet wenselijk. De aangekondigde wijzigingen zijn dermate marginaal dat zij daaraan weinig zullen afdoen. Deze blijven nu buiten beschouwing, want wij moeten elk voorstel op zijn eigen merites beoordelen. De staatssecretaris heeft mij schriftelijk bevestigd dat het huidige kabinet voor dit wetsvoorstel dezelfde onderbouwing heeft als het vorige kabinet tijdens de behandeling in de Tweede Kamer. Daarom vraag ik de staatssecretaris om expliciet te reageren op de aangehaalde uitspraken van de Tweede Kamerleden Bussemaker en Hamer. Neemt de staatssecretaris afstand van het oordeel van de Tweede Kamerfractie van de PvdA over dit voorstel?

Mevrouw de voorzitter. Als wij vandaag hier stoppen, heb ik mijn eerste leerjaar erop zitten. Ik heb veel geleerd, waarvoor dank aan iedereen, maar ik begrijp nog lang niet alles. Zo snap ik bijvoorbeeld niet waarom een partij die voor zover ik kan zien al zeker anderhalf jaar tegen dit wetsvoorstel is, vandaag niet het woord lijkt te gaan voeren. Het is toch: wie zwijgt stemt toe? Misschien is er een plan dat ik nog niet doorgrond en gaan er zo meteen nog handen omhoog als de voorzitter vraagt of een van de overige leden vandaag nog het woord wil voeren in eerste termijn. Ik hoop het wel, want ik zou hun bijdrage over dit dossier vandaag graag horen. Ik wacht met spanning af wat er nog gaat gebeuren en in elk geval ook wat de staatssecretaris gaat antwoorden.

\*N

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Voorzitter. Meedoen, meedoen, meedoen, sprak Máxima bij de presentatie van het eindrapport van de commissie-PaVEM. Meedoen is de sleutel voor integratie. Dat recept geldt niet alleen voor allochtone, maar ook voor autochtone Nederlanders die momenteel aan de zijlijn staan. Door mee te doen kan hun zelfvertrouwen toenemen en kunnen zij zich ontplooien en hun kansen op de arbeidsmarkt vergroten. Mijn fractie is blij dat deze regering

het belang van participatie serieus neemt en nu ook hard werkt aan een eenduidige regeling om mensen die geen kans meer maken op betaald werk, toch te kunnen laten meedraaien in de samenleving. Wij kijken uit naar dit voorstel en zullen er positief kritisch bij betrokken zijn.

Vandaag hebben wij het over een groep waarbij de kans op re-integratie nu nog klein is, maar wel aanwezig. Naar verwachting kunnen zij uitstromen na een intensief re-integratietraject. GroenLinks is een fervent voorstander van investeren in deze groep. Mensen opgeven is het meest asociale wat er is en dat geldt ook voor mensen die veel aandacht en begeleiding vergen.

Bij de invoering van de Wwb heb ik als wethouder in de gemeente Wageningen samen met de raad onmiddellijk prioriteit gelegd bij deze groep, wetende dat dit een langetermijninvestering zou zijn. Deze mensen hebben vaak in volgtijdelijke zin meerdere re-integratie-instrumenten nodig om toegang te krijgen tot de arbeidsmarkt. Wij vonden dat wij de kansrijken via de prikkels van de handhaving tot uitstroom konden bewegen, maar dat degenen met een grote afstand deze in hun eentje juist niet verkleind krijgen.

Veel gemeenten maakten toen een andere keuze om op korte termijn gunstig uit te kunnen komen met hun werkdeel. Enkele jaren later liepen zij tegen een in hun ogen granieten bestand op. Mensen kunnen echter meer dan je denkt, maar daar zijn geduld en aandacht voor nodig. Je mag hen niet afschrijven. Om die reden valt te prijzen dat de staatssecretaris met deze groep aan de slag wil gaan. Is het nu voorliggende instrument daarvoor wel nodig en doet het deze groep mensen wel recht?

Dit wetsvoorstel geeft gemeenten de mogelijkheid, hen te verplichten om voor de duur van maximaal vier jaar onbetaald additioneel werk te verrichten. Gemeenten bepalen vervolgens of deze mensen in aanmerking komen voor een premie en zo ja, hoe vaak en hoeveel. Gemeenten maken ook uit of zij een onkostenvergoeding verstrekken. Ten slotte bepalen gemeenten of zij investeren in de scholing, opleiding, training of therapie van deze uitkeringsgerechtigden. Ook voor de beoordeling of het werk en de verlenging ervan nog nodig zijn voor re-integratie, geldt een ruime gemeentelijke beslissingsvrijheid. Kortom, in dit wetsvoorstel wordt alleen geregeld waartoe uitkeringsgerechtigden verplicht worden en niet waar zij recht op hebben. Het is een forse ingreep in ons normale stelsel van arbeidsrechten en -

plichten. Dat noodzaakt tot strenge toetsing aan strikte criteria en tot extra waarborgen die de uitstroom faciliteren door te investeren in iemands competenties en ontplooiing en waarborgen voor een redelijke beloning van prestaties.

"Werken moet lonen", zo herhaal ik de woorden van de heer Elzinga. Dat principe kun je niet zomaar loslaten, ook al noem je het een re-integratie-instrument. Hoe leg je mensen uit dat zij wel moeten werken, maar daar helemaal niets extra's voor ontvangen? Of misschien wel, maar dat varieert en kan slechts periodiek aan het einde van het jaar. Er ontstaan verschillen tussen uitkeringsgerechtigden -- de een werkt met een loonkostensubsidie en de ander met behoud van uitkering -- en op de werkvloer zelf ontstaan deze niet uit te leggen inkomensverschillen. Er is zelfs geen zekerheid over een onkostenvergoeding, terwijl mensen die werken daarvoor nu eenmaal ook onkosten maken. Waarom wordt het minimumloon niet gehandhaafd? Waarom kunnen gemeenten niet ten minste, bijvoorbeeld vanuit het werkdeel, het inkomen maandelijks wat ophogen? Waarom moet het zo spartaans?

Werken met behoud van uitkering zou wellicht nog een ander verhaal worden als het veel meer afgebakend zou zijn in de tijd en als tegelijkertijd door de gemeente of de werkgever in de persoon zelf geïnvesteerd zou worden, niet alleen in begeleiding op de werkvloer, maar ook met ondersteunende scholing, opleiding of therapie. Die waarborg ontbreekt. Er is geen garantie dat de termijn zo kort mogelijk is en dat de noodzakelijkheid voor de re-integratie strikt is getoetst. Er is ook geen zekerheid dat het instrument als een soort ultimatum remedium wordt ingezet. Het is zo ingrijpend dat zeker zou moeten zijn dat andere re-integratie-instrumenten aantoonbaar niet afdoende zijn. Ik hoor graag van de regering of zij het ontbreken van de waarborgen wenselijk vindt en zo niet, waarom zij het dan wel acceptabel vindt. De houding van de regering is namelijk tamelijk raadselachtig. Enerzijds zegt zij dat die waarborgen inderdaad wenselijk zijn en dat zij daarom met het wetsvoorstel Stap ervoor heeft gezorgd dat zij er komen. Anderzijds wil zij dat de Kamer dit wetsvoorstel nu aanneemt, want dan kunnen de gemeenten tenminste vooruit.

Om te bereiken dat dit wetsvoorstel wordt aangenomen, bagatelliseert de regering de bezwaren ertegen. Het zijn echter dezelfde bezwaren op basis waarvan de regering het wetsvoorstel Stap is gaan voorbereiden. De

geruststellende woorden over de prikkel van de Wwb die ervoor zorgt dat gemeenten heus wel die investeringen en extra betalingen doen, klinken ons dus niet overtuigend in de oren. Als de staatssecretaris het zo onwenselijk vindt dat hij een wijzigingsvoorstel indient, hoe kan hij dan toch dit wetsvoorstel verdedigen? De heer Elzinga heeft al beschreven hoe fel de fracties van de PvdA en de ChristenUnie in 2006 tegen dit voorstel gekant waren. Het wetsvoorstel is niet veranderd en de argumenten zijn nog even geldig. Kortom, wat is er gebeurd waardoor een PvdA-bewindspersoon nu dit wetsvoorstel verdedigt? Als hij dit toch acceptabel vindt, wat hebben wij dan te verwachten van het komende wetsvoorstel? Hoeveel harde waarborgen biedt dat ons? Als het wel heel goede waarborgen biedt, waarom accepteren wij dan dat de komende jaren mensen zonder minimumloon of zonder die waarborgen die nog komen, aan het werk worden gezet? Het is toch echt van tweeën een. Als dat voor het kabinet niet zo is, dan is het in ieder geval voor ons zo. Staatsrechtelijk is het inmiddels een monstrum. Wij moeten met een wetsvoorstel instemmen waarvan de horizonbepaling nog bij de Tweede Kamer ligt. Vervolgens weten wij dat er een wetsvoorstel komt dat dit wetsvoorstel wezenlijk gaat aanvullen. Is dat wetsvoorstel eenmaal aangenomen, dan vervalt de horizonbepaling. Dit moet de regering toch helemaal niet willen? Ook voor gemeenten en uitkeringsgerechtigden creëert het kabinet toch een rechtsonzekere en onoverzichtelijke situatie? Daardoor gaan er weer verschillende rechtsposities naast elkaar ontstaan. Waarom niet gewoon de behandeling van het door de regering wenselijke wetsvoorstel afwachten en het in één keer zorgvuldig en goed invoeren? Deze wettelijke mogelijkheid tot verplichting van zo lang onbetaald werken is toch te ingrijpend om op deze hapsnapwijze in te voeren? Wat is de haast? Ik mag toch hopen dat de staatssecretaris niet op deze wijze zijn doelstelling wil realiseren om 200.000 langdurige werklozen aan een baan te helpen? Participatieplaatsen zijn toch wat anders dan betaalde banen? Waarom kunnen gemeenten plotseling niet zonder dit instrument? Die hebben toch tal van mogelijkheden om langdurig werklozen op een andere wijze te helpen bij re-integratie? Wat betreft loonkostensubsidie zijn toch allerlei modellen denkbaar?

Wie vraagt hierom? De heer Elzinga heeft al gewezen op het compleet ontbreken van draagvlak. Wij weten dat de afgelopen

kabinetten drastisch bezuinigd hebben op het werkdeel van de gemeenten. Gesubsidieerde arbeid is als gevolg daarvan drastisch afgebouwd. Die afbouw gaat nog steeds door. Is de kans niet levensgroot dat dezelfde mensen die nu tegen een redelijke beloning gesubsidieerde arbeid verrichten hun baan verliezen om vervolgens op uitkeringsniveau dezelfde of nagenoeg dezelfde arbeid te verrichten? Riekt dit niet naar misbruik? Nodigt dit wetsvoorstel gemeenten niet uit tot misbruik? Gelet op de grote beoordelingsvrijheid van gemeenten hebben die daar alle kans voor. Hoe denkt de staatssecretaris dat tegen te gaan op deze manier?

Wij hebben heel veel twijfels. Wij zijn heel benieuwd naar de reactie van de staatssecretaris.

\*N

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Voorzitter. Dank voor de inbreng van beide fracties.

Ik richt mij eerst tot de heer Elzinga, die vraagt waarom ik dit doe. Staatssecretaris Aboutaleb doet dit in antwoord op een vraag van wethouder Aboutaleb. Een aantal gemeenten, waaronder toentertijd de gemeente Amsterdam en mijn persoon in het bijzonder, liepen enige jaren geleden te hoop tegen een probleem. Die wilden mensen meer werkervaring op laten doen, maar de Wet werk en bijstand gaat uit van de kortste weg naar werk. Die is echter niet voor iedereen geschikt. Je ziet veel mensen die een geweldige push in de goede richting kunnen gebruiken, maar waarvan duidelijk is dat drie of vier maanden te kort is. Je moet dan dieper gaan. Ik heb al vaker gezegd liever €20.000 te investeren in een opleiding dan €10.000 in een uitkering. Investeren in mensen geeft hen de mogelijkheid om de wereld op eigen kracht te verkennen. Het risico is echter dat als gemeenten iemand langer dan zes maanden werkervaring bieden, zij die mensen in vaste dienst moeten nemen. Dat risico nam ik toen, als wethouder, liever niet. Vele collega's van mij liepen tegen dit punt op, dat inherent is aan de Wet werk en bijstand. Ik heb toentertijd op eigen initiatief gezegd dat die wat moest doen. Maak het mogelijk dat gemeenten arrangementen kunnen organiseren die verder gaan dan drie of vier maanden, zonder risico's voor gemeenten. Mijn voorganger heeft echter niet naar alles geluisterd. Een aantal zaken heeft die laten liggen. Zo was het in mijn perceptie nooit de bedoeling om het te beschouwen als werk met

behoud van uitkering. Mijn intentie was om het te organiseren als een langetermijnre-integratie. Dat is in de discussie over werken en over dat werken moet lonen een gans andere benadering dan het uitgangspunt van werken met behoud van uitkering of een arbeidscontract. Deze paradigmashift is van wezenlijk belang voor de discussie die wij vandaag voeren.

Toen het kabinet aantrad, stond het voor de keuze het wetsvoorstel in te trekken of te vervangen door een ander voorstel. Vanwege de wens van gemeenten om voortgang te maken hebben wij besloten om het wetsvoorstel aan de Kamers voor te leggen met het verzoek om het aan te nemen. Tegelijkertijd besloten wij echter ook om het voorstel zo aan te vullen dat het recht doet aan de oorspronkelijke bedoeling van de gemeenten. Overigens is het wel zo dat, hoewel de FNV en de VNG formele bezwaren tegen het wetsvoorstel maken, individuele gemeenten mij juist vragen wanneer het wetsvoorstel wet wordt. Zij willen namelijk heel graag dat hun mogelijkheden voor re-integratie worden vergroot.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): In 2006 was wethouder Aboutaleb het dus met de PvdA-fractie eens dat het wetsvoorstel afgewezen moest worden?

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Ik ben thans dienaar van de Kroon en als wethouder had ik natuurlijk een andere verantwoordelijkheid. Dat geldt ook voor de PvdA-fractie. Ik probeer de Kamer nu de geschiedenis van het wetsvoorstel te schetsen. Als ik alleen het wetsvoorstel zou moeten verdedigen en als er geen sprake zou zijn van aanvullingen, zou ik het wetsvoorstel nu niet hebben verdedigd. Zegt dat genoeg? Het gaat mij om het geheel, het wetsvoorstel en de aanvullingen.

Ik begrijp natuurlijk dat de Kamer het wetsvoorstel op zijn eigen merites moet beoordelen. Vorig jaar heb ik echter op 6 en 7 december aangegeven dat ik met een aanvulling zou komen. Vervolgens hebben minister Donner en ik in mei van dit jaar in een brief aan de Eerste Kamer een doorkijkje gegeven naar de veranderingen die wij voor ogen hebben. Dat grotere geheel is voor mij aanvaardbaar, omdat het gemeenten de mogelijkheid biedt om in een transitieperiode met de instrumenten van de Wwb iets verder te komen.

De sprekers van de fracties van de SP en GroenLinks vragen mij beiden waarom ik zo'n haast heb. Ik ontkom niet aan een

politiek antwoord. De SP-fractie, ook die aan de overkant, verwijt het kabinet met enige regelmaat dadenloosheid bij de arbeidsmarktproblematiek. De mensen die op de wachtlijst van de Wwb staan en op zoek zijn naar een baan, kunnen niet langer wachten. De heer Elzinga wil om politieke redenen iets meer tijd nemen, maar die mensen hebben die tijd niet meer: zij willen en moeten gewoon aan de slag. Ik ken heel veel mensen uit mijn vorige baan die op deze manier geholpen zouden willen worden.

De heer **Elzinga** (SP): Als alleen dit voorstel zou voorliggen en er geen aanvullende voorstellen zouden aankomen, dan had de staatssecretaris het wetsvoorstel dus niet willen verdedigen?

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Dat hebt u goed begrepen.

De heer **Elzinga** (SP): Die aanvullende voorstellen moeten nog behandeld worden. Wij weten dus niet of de Tweede Kamer ze gaat aannemen. Bovendien kunnen wij niet uitsluiten dat er een kabinetscrisis komt en vervolgens nieuwe verkiezingen. Dat betekent dat de staatssecretaris het risico neemt dat mensen in de komende periode op een manier geholpen moeten worden die hij zelf eigenlijk onacceptabel vindt.

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Het leven is niet helemaal zonder risico. De heer Elzinga moet mij bij dit onderwerp maar zien als een kleine politieke ondernemer die risico wil nemen om verder te kunnen komen.

Ik ken de Wwb goed en daarin zijn echt voldoende voorwaarden vastgelegd om de ongelukken te vermijden die de heer Elzinga ons zou kunnen schetsen. Ik ben daar dus niet bang voor, gezien de waarborgen die in de Wwb zijn opgenomen. Ik kom daarop iets later in mijn betoog nog terug. Het belangrijkste probleem dat wij met dit wetsvoorstel oplossen, is het risico dat gemeenten mensen in vaste dienst moeten nemen. En dat is dus precies de reden waarom mensen op dit moment niet zo'n lang traject wordt aangeboden. Het belangrijkste bezwaar dat met dit wetsvoorstel wordt weggenomen, is het risico voor gemeenten dat zij mensen in vaste dienst moeten nemen. Dat is de belangrijkste reden waarom aan deze mensen nu niet zo'n lang traject wordt aangeboden. Dat bezwaar wordt met dit wetsvoorstel al weggenomen.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Ik begrijp best dat een kleine ondernemer risico's wil nemen, maar als wetgever kun je je dit soort risico's toch niet permitteren? Dan moet je toch achter een afzonderlijk, zelfstandig wetsvoorstel kunnen staan, omdat je nooit weet wat daar achteraan komt? Dat is toch zowel uw verantwoordelijkheid als wetgever, als die van ons als medewetgever?

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Ik ben de eerste die zou zeggen: het ware mooi, als het anders was geweest. Maar het is niet anders. De vraag is dan: wat loont de moeite? Om politieke redenen zeggen: wacht even totdat ik alles in samenhang kan beoordelen, of: wij hebben geen dag, geen uur te verliezen! Lees het rapport van de commissie-Bakker. Er is in Nederland momenteel een enorme urgentie om mensen aan het werk te krijgen. Voor mensen die ik nu op een traject kan zetten, dat ertoe leidt dat zij over twee jaar bijvoorbeeld een ambacht beheersen om daarmee hun eigen boterham te kunnen verdienen, ben ik bereid alles uit de kast te halen. Deze mensen zijn namelijk niet gebaat bij redeneringen die hen niet in staat stellen om wel op eigen kracht hun boterham te verdienen.

In de Tweede Kamer is hierover van alles uitgewisseld; dat was de wijsheid van toen. Wij hebben een en ander met het huidige kabinet verder opgepakt. Tegen de heer Elzinga kan ik zeggen: alle bezwaren die in de Tweede Kamer zijn geuit ten aanzien van het wettelijk minimumloon, de scholing en het uitzicht op een baan, kunnen worden weggenomen.

Ik ga eerst in op het minimumloon. Het is de bedoeling dat de gemeenten bovenop het minimumloon een bonus toekennen, belastingvrij. Anders dan mevrouw Strik zegt zal die twee keer per jaar worden uitbetaald. De bonus wordt om fiscale redenen niet eenmaal per maand uitgekeerd. Als dit zou gebeuren, zou de bonus namelijk worden belast en wij willen graag dat de bonus onbelast blijft. De analogie voor deze bonus is te vinden in de Wet werk en bijstand. Daarin is vastgelegd dat de bonus tot maximaal €2184 per jaar kan oplopen. De bedoeling van het kabinet is dat gemeenten straks, ook in dit verband, de mogelijkheid krijgen om van die premieregeling gebruik te maken. Voorts is het aan de gemeenten om de hoogte van de bonus dusdanig te kiezen dat deze het midden houdt tussen enerzijds niet doorschieten in de armoedeval en anderzijds het geven van een voldoende prikkel om deze bonus lonend te

maken ten opzichte van een uitkering. Misschien wil de heer Elzinga samen met mij een rekensommetje maken, zodat wij ons er een beeld van kunnen vormen waar wij het in concrete euro's over hebben.

De heer **Elzinga** (SP): Ik zal straks met u dat rekensommetje maken. In antwoord op een vraag van mevrouw Strik had u het over een premie van twee keer per jaar. Ik begrijp dat dit het voornemen is in het wetsvoorstel Stap. In het huidige voorstel is het één keer per jaar. Klopt dit?

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Dat is juist. In euro's doet het er overigens niet toe, maar in de psychologie doet het er natuurlijk wel toe of je in mei en met kerst iets krijgt, of maar één keer, in november.

Voorzitter. Laten wij het voorbeeld nemen van een gemeente die niet kiest voor het maximum, maar voor een bonus van €1500. Gelet op de praktijk van de Wet werk en bijstand is dat geen onredelijke situatie. Stel dat iemand een uitkering heeft van €1274. Dat is de praktijk van een gezin. Als je het bedrag van €1500 versleutelt over 12 maanden, dat wil zeggen €120 per maand, dan komt deze persoon uit op €1400 per maand. Het wettelijk minimumloon bedraagt €1394 per maand. Hoezo, werken moet lonen? Hoezo een discussie over de WML? In materiële zin wordt met deze constructie precies geregeld wat de SP, GroenLinks en de PvdA in hun vorige positie in de Tweede Kamer hebben betoogd en wat beide fracties van de eerstgenoemde partijen in deze Kamer betogen. Daarom wil ik dit verhaal graag in samenhang verdedigen.

De heer **Elzinga** (SP): Ik heb welwillend met de staatssecretaris meegerekend. Ik begrijp dat het gaat om de premie die gemeenten maximaal kunnen toestaan. Maximaal kan er dus het minimumloon worden gehaald?

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Nee, voorzitter. Maximaal komt men boven het minimumloon uit. De bonus is maximaal -- ik spiek nog even op mijn briefje -- €2184. In mijn rekenvoorbeeld ben ik slechts uitgegaan van een bonus van €1500, dus €700 minder.

De heer **Elzinga** (SP): Maar er is geen garantie dat iemand die gaat werken, minimaal het wettelijk minimumloon verdient?

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Daarom heb ik net aangegeven dat ik in de praktijk van de uitvoering kijk naar wat gangbaar is in het kader van de Wwb. Dan is een bonus van zo'n €1500 best gebruikelijk. Die wordt door een aantal gemeenten in de huidige situatie uitgekeerd. Ik heb geen reden om aan te nemen dat gemeenten anders handelen. Bovendien is mijn ervaring met de gemeenten dat zij, wanneer zij op deze manier iemand werkelijk uitzicht op een baan kunnen bieden, die €1500 als peanuts beschouwen, vergeleken bij jaar in, jaar uit een uitkering betalen. Ik ben daar eerlijk gezegd niet zo pessimistisch over. In de gesprekken met gemeenten merk ik dat men hierop zit te wachten. Er komt als het ware een instrument meer in het mandje te liggen. Ik kan mij niet voorstellen dat GroenLinks en de SP, die hier het woord gevoerd hebben, niet gevoelig zouden zijn voor de bijstellingen die het kabinet aankondigt op het terrein van scholing, bonus en begeleiding. Ook zij staan voor het lot van deze mensen. Laten wij hen zo snel mogelijk helpen en niet wachten op wat er komen gaat.

Ten aanzien van de scholing heeft het kabinet heel bewust gekozen voor de term "scholing" en niet voor "onderwijs". Scholing kan verschillend zijn. Voor de een betekent het een formeel onderwijstraject. Met deze opstelling kan iemand ervoor kiezen om in een bbl-constructie een opleiding te volgen die twee jaar duurt. Dat is voldoende lang om in een constructie van werken en leren bijvoorbeeld een startkwalificatie te kunnen halen. Dat is een pluspunt ten opzichte van de huidige situatie, die de Wwb niet kent. Dat is echt een stap voorwaarts. Tegelijkertijd erkennen wij dat niet iedereen in de schoolbanken bij een roc terecht kan komen. Sommigen zullen bijvoorbeeld in een leerling-gezel-meestersysteem geholpen moeten worden aan additionele kunde, waarmee zij het leven beter aan kunnen.

En jazeker, een aantal zal het niet halen en uitvallen. Voor de mensen die de eindstreep niet halen, loopt op het ogenblik het adviestraject Wsw. Wij hebben de voorzitter daarvan, oud-minister De Vries, gevraagd om in dat adviestraject de vraag mee te nemen wat wij kunnen doen met de mensen die het traject dat wij nu beschrijven, niet halen en dus echt aan de onderkant blijven hangen. Wat gaan wij daarmee doen? Ik heb tegen de Tweede Kamer gezegd dat ik spoedig in het najaar zal komen met een kabinetsstandpunt over die groep en over de

vraag wat wij voor hen verder gaan organiseren de komende jaren.

Kortom, voorzitter. Wij hebben in de Tweede Kamer geluisterd naar de kritiek van mevrouw Hamer en anderen op de totale duur van vier jaar. Wat mij betreft, zal het kabinet gaan regelen dat wij in principe uitgaan van twee jaar. Daarin moet het gebeuren. Daarin moet ook te beoordelen zijn of iemand een kans van slagen heeft. Ik wil echter niet uitsluiten dat iemand wellicht na die twee jaar toch nog een stapje verder zou moeten binnen de regeling, maar gelooft u mij maar: die overgang is heel smal. Het moet uitdrukkelijk zo zijn dat er uitzicht is op een situatie die leidt tot een betaalde baan, wil iemand na die twee jaar nog toestemming krijgen om verder te gaan. Anders ben je bezig iemand verder te laten gaan die perspectiefloos is. Bovendien zou -- dat was een vraag van de heer Elzinga -- aan de kant van de gemeente in de loop van de tijd de verslaving kunnen ontstaan dat men die man niet meer kan missen. Nee, het moet helder zijn: na die twee jaar is het in principe afgelopen, tenzij er omstandigheden zijn die het rechtvaardigen om verder te gaan.

Ik begrijp natuurlijk ook de kritiek op dit punt van de VNG. Die is helder. De VNG noemt dit eigenlijk een inperking van de mogelijkheden en van de ruimte die de Wet werk en bijstand biedt. In formele zin zal ik mij niet verzetten tegen die gedachte, maar aan de andere kant zeggen afzonderlijke gemeenten: dit is een verrijking van ons instrumentarium. Op zichzelf begrijp ik dat dus erg goed.

De heer Elzinga heeft gevraagd naar de kritiek van de Raad van State. Beide andere wetsvoorstellen zijn nog onderweg. De heer Elzinga zal begrijpen dat het mij gezien de vertrouwelijkheid die wij betrachten in deze fase niet is toegestaan, hierover mededelingen te doen.

De heer Elzinga heeft veel aandacht besteed aan de situatie in Amsterdam voor mensen die daar schoonmaken. Hij heeft gevraagd of er niet sprake is van misbruik, waarbij mensen voor heel weinig geld de stad schoonmaken. Wij kunnen de discussie ook omkeren. Het zou goed zijn om in gesprek te geraken met mensen die vijf, zes of soms tien jaar aan de kant staan en die de kans krijgen om mee te doen, een arbeidsritme op te bouwen en weer te leren om zes uur 's ochtends op te staan en naar de bushalte te gaan met een boterhamzakje onder hun arm. Het zou goed zijn om van hen te horen wat het betekent om in die situatie vaardigheden op te doen als een soort investering om verder

te komen op de maatschappelijke ladder. Ik heb daar geen enkel bezwaar tegen als deze situatie ook verrijkend kan werken bij een gemeentereiniging. Maar ik heb ook met mijn collega van OCW afgesproken dat wij gaan proberen om met dit wetsvoorstel ook mensen in het onderwijs te gaan re-integreren. Zeker aan de onderkant -- niet iedereen in het onderwijs behoort tot het onderwijzend personeel -- kunnen wij veel mensen gebruiken. Zo kunnen wij het onderwijs gebruiken als re-integratiesysteem voor deze mensen. In de tussentijd kan het onderwijs worden geholpen door handjes waarop mensen zitten te wachten. Een soortgelijke aanpak prefereer ik ook in de zorg. Het is mijn intentie, deze aanpak niet alleen aan de gemeenten over te laten maar rond de thema's onderwijs en zorg ook een landelijk project te organiseren om te bezien of wij op deze manier ook iets meer dynamiek en push kunnen geven aan deze constructie om de mensen te helpen, op die plekken te komen.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Dan spreekt u over de plekken die lange tijd zijn ingevuld met gesubsidieerde arbeid, zoals conciërges en additionele hulpen in de zorg. Dat zijn toch bij uitstek die plekken?

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Nee, de praktijk is niet helemaal zoals mevrouw Strik beschrijft. Het is voor gemeenten ook volstrekt niet lonend om iemand met een ID-aanstelling weg te halen en daar vervolgens iemand anders voor in de plaats te schuiven. Dit is dus een volstrekt hypothetisch geval. Het gaat ook niet gebeuren. Bovendien zijn er de afgelopen jaren met steun van gemeenten en van het Rijk -- ook al door het vorige kabinet -- heel veel plaatsen in het onderwijs gewit. Veel ID'ers zijn uiteindelijk ook op die plekken terechtgekomen. In Amsterdam zijn wij erin geslaagd om van 6500 mensen met een ID- en IWW-aanstelling uiteindelijk ongeveer 4000 concreet te plaatsen op een betaalde baan. Het zal de gemeenten geen geld opleveren als zij iemand met een ID-aanstelling wegpoetsen om daarvoor iemand anders in de plaats te krijgen. Dat zal niet helpen.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Mijn zorg was juist dat het om dezelfde mensen gaat, die hun gesubsidieerde baan kwijtraken en die vervolgens hetzelfde werk kunnen blijven uitoefenen, maar dan met behoud van uitkering. Ziet u dat gevaar?

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Nee, dat gevaar zie ik niet. U bent zelf wethouder geweest en u weet hoe groot de maatschappelijke druk is vanuit het onderwijs en vanuit de zorg om juist mensen die nu een gesubsidieerde baan hebben op die plekken te houden en te helpen om verder te komen. De gemeenten zijn erbij gebaat, ook gezien het belang dat zij hebben in de Wwb, om nog meer mensen op die manier te plaatsen. Hoe meer mensen je op re-integratie zet, hoe meer mensen ook uitstromen naar een betaalde baan. Die wetmatigheid kennen wij ook. Ik zie dus niet het risico dat gemeenten als het ware oude gesubsidieerde plaatsen gaan substitueren met het wetsvoorstel participatieplaatsen, simpelweg omdat dat in concrete euro's niet lonend is. Die rekensom kan iedere gemeente wel maken.

De heer Elzinga heeft gevraagd of ik opheldering kan geven over de Arbeidsomstandighedenwet en of er sprake is van feitelijke werkzaamheden, in die zin dat er sprake is van een werkgever en een werknemer. Die vraag kan ik bevestigend beantwoorden; dat is het geval. De Wwb biedt een aardige basis, maar dekt niet helemaal wat wij willen. Ik denk daarbij aan de risico's die gemeenten lopen bij het in vaste dienst hebben van mensen. Op deze manier ondervangen wij dit. Er is inderdaad kritiek op dit wetsvoorstel, met name over het aantal waarborgen ten aanzien van inkomen, scholing en duur. Die kritiekpunten wil het kabinet ondervangen door wetgeving die zo snel mogelijk naar de Eerste Kamer komt. Het levert dus een situatie die mensen aan de slag kan helpen, of althans een situatie die hen in staat stelt om kennis en kunde op te doen, waardoor hun kansen aanzienlijk groter worden. Daarom nodig ik de Kamer uit om dit voorstel te steunen.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): De staatssecretaris vindt de waarborgen belangrijk die nog komen. Heeft hij overwogen om gemeenten op de een of andere manier te verzoeken om alvast de gewenste richting op te bewegen, of heeft hij in ieder geval de mogelijkheden daarvoor onderzocht? Wellicht is daarbij zachte aandrang wenselijk. Gemeenten zouden moeten anticiperen op de waarborgen die nog komen.

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Recentelijk is er een bijeenkomst geweest met gemeenten. Ik spreek bovendien overmorgen, in het kader van het gestructureerd overleg met de VNG, met gemeenten over de uitkomsten van het

beraad vandaag in de Eerste Kamer. Bijna elke maandag wordt er in Nederland een regionale arbeidsmarkttop georganiseerd, waar precies wordt gedaan wat mevrouw Strik vraagt. Bij die bijeenkomsten worden in de regio's allianties gesmeed waarbij alle instrumenten worden gemobiliseerd om aan de slag te gaan. Mij valt daarbij op dat de belangstelling van werkgevers voor deze bijeenkomsten erg groot is. Dit valt met name mijn medewerkers op, want ik ben er zelf immers in de voorgaande jaren niet altijd bij geweest. Soms turf ik 40 tot 50 werkgevers in een kleine zaal, terwijl dat er in het verleden misschien 4 of 5 waren. Dit zegt iets over de noodzaak op dit moment om handjes te organiseren voor productiesystemen. Mijns inziens kan dit voorstel hieraan bijdragen. Het gaat hierbij niet alleen om functies in de publieke sector, maar zeker ook om functies in de marktsector. Wij gaan er ook voor zorgen dat deze mogelijkheden niet alleen in de sfeer van de Wwb beschikbaar komen, maar ook in het kader van het UWV voor mensen met een ander soort uitkering. Wij zien immers geen reden meer om deze groepen anders te behandelen. Wij maken de mandje met mogelijkheden voor re-integratie groter. Ik ben van mening dat het met de waarborgen wel goed komt.

\*N

De heer **Elzinga** (SP): Voorzitter. Ik dank de staatssecretaris opnieuw voor de antwoorden. Ik weet niet of hij meer moeite had met de beantwoording in de eerste termijn dan met de beantwoording van de schriftelijke vragen, maar ik heb in elk geval wel wat meer moeite met het begrijpen van zijn antwoorden in de eerste termijn. Wellicht ligt dit aan mijzelf. Gelukkig is de staatssecretaris ingegaan op de meeste vragen die ik heb gesteld. Ik mis echter nog een antwoord op enkele vragen uit de eerste termijn. Voor het gemak van de staatssecretaris heb ik die in de print van mijn spreektekst genummerd. Het gaat om de vragen 5, 10 en 11. Deze vragen gaan specifiek over de standpunten van de fractie van de PvdA en de vraag hoe de staatssecretaris die beoordeelt. De staatssecretaris stelt dat ze niet meer van toepassing zijn, daarbij verwijzend naar het voorstel dat nog komt. Dat voorstel ligt echter vandaag niet voor.

De staatssecretaris heeft verscheidene malen aangegeven dat gemeenten zitten te wachten op het voorstel dat wij vandaag behandelen, zeker als het straks, conform de

bedoelingen van wethouder Aboutaleb, wordt geamendeerd door het wetsvoorstel Stap. Dit zal vast en zeker gelden voor de gemeente Amsterdam die de staatssecretaris zo goed kent, maar het geldt in ieder geval niet voor de gemeenten in den brede. Ik breng daarvoor het citaat in herinnering dat ik eerder uitsprak en dat komt uit de brief van de VNG. De staatssecretaris geeft ook aan dat wij straks, met het wetsvoorstel Stap, toch kunnen uitzien naar beloning conform de Wet minimumloon. Als wij dit voorstel hierbij hadden kunnen betrekken, hadden wij daarover graag en met veel plezier van gedachten kunnen wisselen. Wellicht waren wij dan ook wat enthousiaster geworden. Ik zou dan in ieder geval wat meer zicht hebben op wat de staatssecretaris stelt. Nu blijven vooral de vragen overeind. Krijgt iemand over dat soort van minimumloon met premies erbij bijvoorbeeld ook recht op pensioen? Hoe zit het bij ziekte? Er komen direct een heleboel vragen in mij op, waar nu geen antwoord op kan worden gegeven, omdat wij het voorstel niet kennen. Met het voorliggende voorstel heeft men die rechten in ieder geval niet. Uit de antwoorden die ik heb gekregen, constateer ik, als ik hier en daar tussen de regels door lees, dat er een enorme kloof gaapt tussen de onderbouwing van voorliggend wetsvoorstel door de PvdA-staatssecretaris en het standpunt over voorliggend wetsvoorstel dat zijn partij de afgelopen twee jaar met verve en veel principes omkleed heeft uitgedragen. De staatssecretaris neemt duidelijk afstand van het standpunt van zijn collega Bussemaker over dit dossier, toen zij destijds woordvoerder namens de PvdA was. De staatssecretaris neemt ook afstand van de tijdens het huidige kabinet ingenomen standpunt over het voorstel van de vorige en huidige fractievoorzitter van de PvdA in de Tweede Kamer. Een prangende vraag blijft of de PvdA-fractie in de Eerste Kamer afstand neemt van haar eigen staatssecretaris of van de fractie in de Tweede Kamer. Helaas heeft de PvdA-fractie het debat tot op heden zonder boe of ba laten passeren, waardoor wij nog steeds in het duister tasten wat dat betreft. Waardeert de staatssecretaris het als de PvdA gewoon consistent is en straks dus tegen stemt, terwijl hij niet eens de kans heeft gehad om zijn eigen fractie in dit huis te overtuigen? Ik zal als nobel gebaar straks in ieder geval om stemmig vragen om de fracties van de PvdA en de ChristenUnie alsnog de kans te geven hun positie toe te lichten.

De staatssecretaris heeft mijn fractie in elk geval nog niet overtuigd. Sterker, hij heeft ons ervan overtuigd dat in het voorstel noch in de onderbouwing ervan ook maar enig verschil zit ten opzichte van het VVD/CDA-voorstel dat zijn voorganger op veel gezamenlijke kritiek van de PvdA, de SP, GroenLinks en de ChristenUnie in de Tweede Kamer kwam te staan. Is dit kabinet-Balkenende, in elk geval op dit terrein, nu gewoon inwisselbaar met het vorige kabinet-Balkenende, en is de vorige VVD-staatssecretaris op dit dossier inwisselbaar voor de huidige PvdA-staatssecretaris op Sociale Zaken en Werkgelegenheid? Of voert deze staatssecretaris vooralsnog alleen het beleid van zijn voorganger uit, omdat de huidige coalitiepartners het op dit terrein niet over een nieuwe koers eens konden of kunnen worden? Politiek commentator Frits Wester merkte in Management Team van 13 juni hierover op: "Momenteel is Balkenende het gezicht van een dolend kabinet. Een kabinet op zoek naar beleid, zoals een tv-boer naar een vrouw." In elk geval heeft ons van deze staatssecretaris in de Eerste Kamer ook na vijf keer 100 dagen nog geen substantieel nieuw beleid bereikt. Ik kijk dan ook reikhalzend uit naar het aangekondigde voorstel Stap. Daarover hebben wij dan hopelijk een leuker en prettiger debat.

\*N

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Voorzitter. Ik dank de staatssecretaris voor zijn beantwoording. Eigenlijk bevestigt hij mijn idee en wat ik al eerder aangaf. Hij stelt dat het niet ideaal is en dat hij het vroeger ook nooit heeft gewild. Daarom heeft hij een wetsvoorstel ingediend, want een en ander moet verbeteren. Vandaar die waarborgen. Hij merkt vervolgens op dat wij mee moeten gaan, omdat men in het veld zit te springen om aan de slag te gaan. Ik heb echter geleerd dat je de dag niet moet prijzen voordat het avond is. De staatssecretaris heeft mij erg lekker gemaakt met het wetsvoorstel Stap, waarvan wij de precieze uitwerking nog moeten krijgen. Voor ons is dit vooruitzicht echter niet voldoende om nu akkoord te gaan met iets waar al die waarborgen voorlopig niet in staan. Ik plaats ook vraagtekens bij de haast. Natuurlijk is het fijn voor gemeenten als zij nog meer instrumenten krijgen. Misschien ontbreekt het gemeenten nu ook aan beleidsvrijheid om daadwerkelijk iets te doen met inkomstenvrijlating of extra premies. Daar pleitte de VNG in 2006 ook

voor, toen zij kritiek uitte op het wetsvoorstel. Het ging er niet alleen om dat men verder in de tijd wilde, maar om de mensen blijvend te kunnen motiveren en stimuleren, moesten de gemeenten volgens de VNG de mogelijkheid hebben om meer te doen met premies en inkomstenvrijlating. Ook de VNG hanteerde het principe dat arbeid moet lonen. De staatssecretaris zegt tegen ons dat wij nu akkoord moeten gaan, omdat het gaat werken. Als het echter niet gaat werken omdat dit ontbreekt, zijn wij toch nergens mee opgeschoten?

Onze fractie waardeert enorm de "drive" van de staatssecretaris om aan de gang te gaan met de participatie van mensen die aan de kant staan, die helemaal niet meer aan de bak komen of misschien met heel veel moeite. Wij zullen hem hierbij zeker ondersteunen. Nu hebben wij het gevoel, nog te veel met lege handen staan en denken wij dat er ook geen oplossing wordt geboden voor dit probleem. Wat ons betreft laten wij dit passeren en behandelen wij zo snel mogelijk wetsvoorstel Stap, als dit door de Tweede Kamer komt. Dan kunnen wij op een zorgvuldige wijze bezien of er een van alle waarborgen voorziene mogelijkheid komt om mensen te laten participeren met behoud van uitkering, maar dan wel zo tijdelijk mogelijk, met strenge toetsing en met de zekerheid dat er ook echt in hen geïnvesteerd gaat worden.

Wij zullen dit wetsvoorstel nog moeten afwachten. Het klinkt nu als mooie muziek, maar wij zullen het nog nader moeten lezen en bestuderen. Onze fractie is dus nog niet overtuigd.

\*N

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Voorzitter. Ik meen oprecht dat ik in mijn eerste termijn alle vragen van de heer Elzinga heb beantwoord. Zijn vijfde vraag heeft onder andere betrekking op het minimumloon. Volgens mij ben ik hierop zeer uitputtend ingegaan. Ik heb aangegeven waarom de praktische uitwerking, zoals mij deze voor ogen staat, materieel precies doet wat de heer Elzinga wil en misschien wel meer.

Wat de duiding van de term "reutemeteut" betreft, ik heb niet de tijd gehad om mijn voorganger te bellen en hem te vragen wat hij hieronder verstaat. Ik heb evenmin de tijd gehad om in de Dikke Van Dale te kijken, maar ik vermoed dat er zoiets zal staan als: "een ratjetoe van allerlei dingen die nog geregeld zouden moeten worden". Ik improviseer vrij en voor taalkundigen onder u

zal dit vloeken in de kerk zijn. Ik kan mij natuurlijk heel moeilijk verplaatsen in de heer Van Hoof om te achterhalen wat hij hieronder verstaat, anders dan bijvoorbeeld dat er daarna ook allerlei andere wensen zijn ten aanzien van het minimumloon en het arbeidscontract. Dit is improviseren en indenken in zijn positie. Verder dan dat kom ik niet.

De heer **Elzinga** (SP): Ik doelde niet op het begrip "reutemeteut". De staatssecretaris heeft hierover enkele kwinkslagen gemaakt; zo was het ook van mijn kant bedoeld. Hij heeft het uitvoerig over het minimumloon gehad. Mijn vijfde vraag ging echter over het citaat van mevrouw Bussemaker die dit voorstel een "voorstel voor afknappen" noemde, die "zeker geen terugkeer naar de arbeidsmarkt dienen, maar eerder een terugkeer in de uitkering".

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Ik meen ook hierover gesproken te hebben, toen ik zei dat dit kabinet mijns inziens uitgaat van een ander paradigma, dat niet een paradigma van banen is. Mijn voorganger presenteerde dit voorstel als werken met behoud van uitkering; je zou kunnen zeggen in de vorm van een baan. Dit kabinet presenteert het hele verhaal, inclusief wat er nog in aantocht is, als een aanpak gericht op de langeretermijnre-integratie. Dat is echt gans iets anders dan werken met behoud van uitkering in de vorm van een baan met een arbeidscontract. In dit opzicht heeft dit kabinet een andere benadering dan de discussie die in de Tweede Kamer heeft plaatsgevonden. Ik kan mij in deze context een gedachtewisseling voorstellen, zoals deze geschetst is door de heer Elzinga. Dit kabinet neemt van dat verhaal eigenlijk afstand. Wat ons betreft is het niet werken met behoud van uitkering, maar een aanpak gericht op de langetermijnre-integratie.

De heer **Elzinga** (SP): De staatssecretaris spreekt van "terugkeerbannen". Zo heette het inderdaad. Het hele betoog en alle argumenten van de vorige staatssecretaris waren echter van exact dezelfde strekking. Volgens mij zit er geen licht tussen de onderbouwingen. Hij had het ook over een re-integratietraject. In reactie daarop maakte mevrouw Bussemaker haar opmerking. Ik begrijp dat de staatssecretaris in zijn antwoord op mijn elfde vraag afstand neemt van de kwalificaties van de PvdA-fractie in de Tweede Kamer.

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Nee, dat zijn uw conclusies, mijnheer Elzinga. Elk debat wordt gevoerd in een bepaalde context. Op dat moment lag er een voorstel van mijn voorganger dat ook een eindvoorstel was. Ik ben mijn betoog begonnen met de opmerking dat ik dit voorstel niet zou verdedigen, als het voor mij het eindvoorstel zou zijn. Helderdere taal bestaat niet! Het is in de context van aanpassingen die plaatsvinden met een horizonbepaling, dat ik bereid ben in de Eerste Kamer dit wetsvoorstel te verdedigen, als aanloop naar het grotere geheel. Ik maak bezwaar tegen de door-de-bochtconclusie van de heer Elzinga, die mij woorden in de mond legt die tot de conclusie zouden moeten leiden dat ik afstand neem van de woorden die gebruikt zijn in de Tweede Kamer. Dat kan niet de bedoeling zijn.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): U neemt afstand van het verhaal dat het vorige kabinet gebruikte ter toelichting van dit wetsvoorstel. U noemt het anders. U hebt het niet over werken met behoud van uitkering, maar spreekt over een participatieplaats. Maar de wet zelf is helemaal niet veranderd. Wat is dus de inhoudelijke betekenis van het veranderen van het verhaal rondom exact hetzelfde wetsvoorstel?

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Ook hierbij treed ik in herhaling. Dit wetsvoorstel, als zelfstandig eindstation voor participatieplaatsen, zou ik niet verdedigen. In de bredere context die het kabinet in de brief schetst, zie ik aanleiding om te zeggen dat het geheel mij en het kabinet aanspreekt en dat wij daaromheen beleid willen voeren. Ik begrijp het probleem wel. Het wetsvoorstel ligt er nu en in de randvoorwaarden van dit wetsvoorstel wordt een oordeel gevormd. Maar voor mij gaat het om het beoogde eindresultaat. Dit ziet er in de beleving van de regering anders uit dan sec dit wetsvoorstel.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Ik begrijp niet hoe u iets kunt verdedigen dat u op zichzelf onverdedigbaar vindt. Ik vind het onbegrijpelijk dat u dit kunt doen en niet wacht tot het hele nieuwe voorstel er ligt. Eigenlijk neemt u hiermee uw aanvullende wetsvoorstel bijna niet serieus. U zegt namelijk dat dit niet voldoende is.

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Als ik naar Parijs wil en door omstandigheden niet direct naar Parijs kan reizen, maar wel met een overstap in Brussel, neem ik die overstap.

De heer **Elzinga** (SP): Ik snap inmiddels niets meer van de wetsgeschiedenis van dit voorstel. U zegt dat u geen afscheid neemt van de woorden die de Partij van de Arbeid in de Tweede Kamer heeft gebruikt en waarmee zij het voorstel waarover wij het nu hebben, tot aan de grond afbrandde. Ondertussen staat u hier hetzelfde voorstel te verdedigen, zonder er afstand van te nemen. U zegt dat de argumentatie van uw voorganger kennelijk toch heel anders was. Wat betekent dit bijvoorbeeld voor de memorie van toelichting die bij het voorstel is geschreven? Ik begrijp daar gewoon helemaal niets meer van.

Staatssecretaris **Aboutaleb**: Begrijpen en niet willen begrijpen zijn twee zaken. Ik probeer voortdurend duidelijk te maken dat de argumentatie die in de Tweede Kamer bij de toenmalige oppositiepartij PvdA heeft plaatsgevonden moet worden gezien tegen de achtergrond van het voorstel dat er lag, dat werd gezien als eindstation. Voor de Tweede Kamerfractie van de Partij van de Arbeid was het om die reden toentertijd geen goed wetsvoorstel. Maar hierom gaat het nu niet. Ik verdedig het als de stap naar Brussel, om vervolgens van Brussel in Amsterdam te komen, met een ander verhaal. In die context moet u dit verhaal zien. Het is niet aan mij om dit te beoordelen, maar u vraagt mij hiernaar. Ik kan mij heel goed voorstellen dat de Partij van de Arbeid destijds dit oordeel had, omdat zij dit toen zag als eindstation. Dit kabinet ziet dit wetsvoorstel niet als eindstation.

Mevrouw Strik heeft opgemerkt dat men de dag niet moet prijzen voordat het avond is. Ik heb van mijn vader geleerd dat er in het leven maar heel weinig zekerheden zijn. Eén zekerheid hebben wij in ieder geval: op een gegeven moment zijn wij er niet meer. Deze zekerheid heb je als mens altijd. Mevrouw Strik waardeert mijn "drive", maar zegt dat zij voorlopig niet overtuigd is om voor dit wetsvoorstel te stemmen. Het zij zo. Het zou wel helpen als wij dit debat omzetten in steun aan al die mensen die met veel ongeduld op onze daden zitten te wachten. Ik heb veel begrip en waardering voor de argumentatie die mevrouw Strik heeft aangevoerd. Die poets ik zeker niet weg. Ik heb alleen de overtuiging dat wij hiermee een stap zetten en dat de volgende stap ons precies brengt waar wij moeten zijn. In de tussenliggende periode bieden deze stap en de Wwb voldoende waarborgen aan gemeenten om een stap voorwaarts te kunnen maken.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik kom tot afhandeling van het wetsvoorstel. Wenst een van de leden stemming? Dat is het geval. Ik stel voor, vanavond aan het eind van de vergadering over dit wetsvoorstel te stemmen.

\*\*

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

**Voorzitter: Timmerman-Buck**

\*B

\*!Scheldeverdragen\*!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Goedkeuring van het op 21 december 2005 te Middelburg tot stand gekomen Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Vlaams Gewest betreffende de uitvoering van de ontwikkelingsschets 2010 Schelde-estuarium (Trb. 2005, 310) (30862);**

- **het wetsvoorstel Goedkeuring van het op 21 december 2005 te Middelburg tot stand gekomen Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Vlaams Gewest inzake het gemeenschappelijk nautisch beheer in het Scheldegebied (Trb. 2005, 312) (30863);**

- **het wetsvoorstel Goedkeuring van het op 21 december 2005 te Middelburg tot stand gekomen Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden, enerzijds en de Vlaamse Gemeenschap en het Vlaams Gewest, anderzijds inzake de samenwerking op het gebied van het beleid en het beheer in het Schelde-estuarium (Trb. 2005, 316) (30864);**

- **het wetsvoorstel Goedkeuring van het op 21 december 2005 te Middelburg tot stand gekomen Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Vlaams Gewest inzake de beëindiging van de onderlinge koppeling van de loodsgeldtarieven (Trb. 2005, 328) (30866);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Scheepvaartverkeerswet en enige andere wetten in verband met het op 21 december 2005 te Middelburg totstandgekomen verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Vlaams Gewest inzake het**

**gemeenschappelijk nautisch beheer in het Scheldegebied (Trb. 2005, 312) (30867),**

en van:

- de motie-Hofstra c.s. inzake de koppeling tussen vaarwegverdieping en voorgenomen natuurherstel en inzake de spoedige verbetering van de vaarweg naar Antwerpen (30862, 30863, 30864, 30866, 30867, letter G);
- de motie-Schouw c.s. inzake een integrale visie op diverse thema's (30862, 30863, 30864, 30866, 30867, letter H);
- de motie-Schouw c.s. inzake het niet ontpolderen van het Nederlandse deel van de Hertogin Hedwigepolder (30862, 30863, 30864, 30866, 30867, letter I);
- de motie-Meindertsma c.s. inzake een grensoverschrijdend rampenplan voor het hele Westerscheldegebied (30862, 30863, 30864, 30866, 30867, letter J).

(Zie vergadering van 1 juli 2008.)

De beraadslaging wordt hervat.

\*N

De heer **Hofstra** (VVD): Mevrouw de voorzitter. Het standpunt van de regering inzake de verdieping van de Schelde vinden wij uiterst naïef. Het zal niet lang duren of vanuit Vlaanderen wordt vanwege de dynamiek in de zeevaart aangedrongen op verdere verdieping. De regering zou moeten ophouden om per dossier te gaan vrij worstelen met onze zuiderburen. Maak er een grensoverschrijdend infraprogramma van, een soort MIT Internationaal, met de havenvoorziening, de snelwegen, de spoorlijnen en de vaarwegen. Wij hebben voor dit onderwerp veel aandacht gevraagd in eerste en tweede termijn. Wij zullen dus de motie op dit punt steunen.

Ik voeg er nog twee opmerkingen aan toe. Het is goed dat de regering ook verkent in welke formeel-juridische status of vorm dit het beste kan. De staatssecretaris, nu afwezig, zei de vorige week dat het een ondersteuning van beleid is. Dat is echter onzin, dit is nieuw beleid. Maar daar zijn wij voor.

Wat de ontpoldering betreft is de situatie zonneklaar. Het is niet nodig vanwege de vaarwegverdieping, aldus de minister. Er is geen relatie met de veiligheid tegen zeewater. De minister van LNV suggereerde dat wel, maar naar onze smaak is dat onjuist. Wij gaan geen goede landbouwgrond onder water zetten, er is geen noodzaak voor de koppeling

van ontpoldering en natuurherstel -- dat blijkt ook uit de adviezen die eertijds zijn ingewonnen -- en het zou vanuit de ruimtelijke ordening bezien ontzettend slecht zijn om die prachtige groene parel voor het havenlandschap van Antwerpen weg te halen. Daarom zegt de VVD-fractie dat zij slechts steun aan deze verdragen kan geven als de ontpoldering effectief uit de verdragen gaat, linksom of rechtsom. Om misverstand te voorkomen: wij zijn wel voor verdieping van de Schelde, daarmee ook Antwerpen bedienend, en wij zijn uiteraard ook wel voor natuurherstel, maar niet op deze manier.

Wij vinden dit een zwaar punt. De minister heeft gezegd dat zij zich 200% gaat inzetten en dat er een carte blanche is voor de heer Nijpels en zijn commissie. Dat laatste is niet juist. Het is maar een korte brief die wij gekregen hebben en er zitten verruimingsmogelijkheden in, maar het is geen carte blanche. Er worden randvoorwaarden genoemd. Ik wijs ook nog op het verschil met de brief van 6 mei, waarvan de minister ook nog niet duidelijk heeft gezegd dat de ene brief de andere vervangt.

Deze debatten zijn natuurlijk ook in de Tweede Kamer gevoerd. Wat heeft de minister het laatste halfjaar gedaan? Welk overleg is gevoerd met Vlaanderen en waartoe heeft dat geleid? Onze indruk is ook wel eens dat Vlaanderen waarschijnlijk helemaal niet zo zwaar zal tillen aan de ontpoldering op Nederlands grondgebied. Graag nog een reactie daarop. De minister heeft steeds gezegd dat de minister-president van Vlaanderen, de heer Peeters, begrip heeft. Ook recentelijk hebben wij echter weer uitingen in de media gezien. Ik lees daar niet echt veel begrip uit af bij de premier voor dit probleem. Integendeel, de onteigening van een stukje van de Hertogin Hedwigepolder is nu geëffectueerd. De vrederechter heeft bevolen dat dit mag en morgen zou al een werkdag kunnen komen om dat te effectueren.

Wij willen graag zekerheid als wij voor dit toch wel moeizame verdrag, althans wat dit ene onderwerp betreft, zouden moeten stemmen. Ik breng nog maar eens in herinnering dat er drie belangrijke mogelijkheden zijn: of de minister komt tot inzicht en met haar het hele kabinet en stapt af van de ontpoldering, of de Kamer zegt hier in grote meerderheid dat zij tegen de ontpoldering is of, wat ook nog steeds kan, wij stemmen tegen de kerstdagen weer, en

misschien iets eerder, als Nijpels met het rapport klaar is.

Mevrouw de voorzitter. Tot slot wil ik mijn motie die in eerste termijn is ingediend door een nog betere vervangen.

\*M

De **voorzitter**: Door de leden Hofstra, Slager, Van den Berg, Ten Hoeve en Schouw wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat nut en noodzaak van de ontpoldering, van de Hedwigepolder en het Zwin, niet zijn aangetoond;

spreekt uit dat er in het kader van de Scheldeverdragen niet mag worden ontpolderd op Nederlands grondgebied;

verzoekt de regering om dit te effectueren bij de verdere afhandeling van de verdragen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter M (30862, 30863, 30864, 30866, 30867).

Aangezien de motie-Hofstra (30862, 30863, 30864, 30866, 30867, letter G) is ingetrokken, maakt zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

\*\*

\*N

De heer **Janse de Jonge** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Onze fractie dankt de minister voor de uitvoerige beantwoording in tweede termijn. Er resteert voor onze fractie nog een klein aantal principiële vragen. Naar aanleiding van de motie onder J hebben wij de staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat verzocht om nadere informatie over veiligheid en rampenplannen. Die informatie is met de brief van 4 juli jongstleden gestuurd en die brief is in bezit van ons allen. Deze brief bevat echter niet die adequate beantwoording waarom hebben wij gevraagd hadden. De staatssecretaris is er nu niet en wij kunnen dus niet met haar in debat gaan. Onze conclusie is dat wij onze steun aan de motie-Meindersma zullen handhaven.

Mijn tweede punt betreft de taakopdracht aan de commissie-Nijpels. Daarover heeft de minister van LNV ons ook op 4 juli een brief gestuurd. Wij lezen daarin

een ruimere opdracht voor de commissie, een verruiming van het zoekgebied voor de commissie en ruimere juridische en beleidsmatige marges om tot alternatieve oplossingen te komen, maar met inachtneming van het kader van de Europese en nationale regelgeving, in het bijzonder die van de Vogel- en Habitatrichtlijn. Onze fractie kan zich heel goed vinden in de lijn die met deze brief wordt uitgestippeld voor het werk van de commissie-Nijpels, zodat door die commissie een maximale inspanning kan worden geleverd om binnen het kader van het recht en de wet tot een goed alternatief te komen voor de ontpoldering van de Hedwigepolder.

Mijn derde punt betreft de uitleg van de interpretatieve verklaring. Wij hebben behoefte aan een nadere toelichting van de minister. Wij vinden als fractie dat er in dezen nog een stap gezet moet worden. Voor ons is een kernvraagstuk niet zozeer de bereidheid aan Nederlandse kant -- de minister heeft dat heel duidelijk gemaakt -- maar de bereidheid aan Vlaamse kant om zich positief op te stellen ten aanzien van de bezwaren die in deze Kamer breed leven tegen de voorgenomen ontpoldering van de Hedwigepolder. Mocht het antwoord onvoldoende zijn, dan zullen wij, met uw instemming voorzitter, hierop in vierde termijn terugkomen en dan, zo nodig, een motie indienen. Met die motie zal dan een formeel voorbehoud worden gemaakt ten aanzien van deze ontpoldering. Wij wachten met belangstelling het antwoord van de minister af.

\*N

De heer **Schouw** (D66): Mevrouw de voorzitter. Onze fractie dankt de minister voor de beantwoording in tweede termijn. Maanden, weken en dagen is zowel voor als achter de schermen door deze Kamer een harde, maar zakelijke discussie met het kabinet gevoerd. Die discussie betrof twee punten. Het eerste ging over het feit dat wij de Scheldeverdragen die nu voor ons liggen in de toekomst willen bezien aan de hand van een doordacht kader voor een Noordzeehavenbeleid. Verschillende woordvoerders hebben hierover gesproken. Mijn fractie heeft hierover ook een motie ingediend. Ik vertrouw erop dat wij voor die motie brede steun krijgen. Dan hebben wij dat belangrijke punt geregeld.

Het tweede punt waarover onze fractie en de rest van de Kamer zich nadrukkelijk

hebben uitgesproken, betreft de verplichte ontpoldering van met name de Hedwigepolder als onderdeel van de Scheldeverdragen. Op dat punt hebben wij ons best gedaan om van de regering keiharde toezeggingen te krijgen. Wij wilden het zoekgebied verruimen. De minister heeft daarover een ruimhartige brief geschreven, waarvoor zeer veel dank. Daarnaast wilden wij geen ontpoldering van de Hedwigepolder en inzicht in de medewerking van Vlaamse zijde.

Waar staan wij nu? Het debat met de minister was soms hard, maar altijd zakelijk. Wij hebben veel weten te bereiken. Ik noem de opdrachtverruiming aan de commissie-Nijpels met een vergroting van het zoekgebied. Het is belangrijk dat dit binnengehaald is. De minister heeft in het debat vorige week meerdere malen gezegd dat zij zich voor 200% gaat inspannen om datgene te realiseren wat deze Kamer wil. Ik vertaal dat als een politiek-morele binding om het resultaat binnen te halen. Ik snap heel goed dat de minister zich vanuit haar positie niet formeel kan binden. Zij kan ons niet garanderen dat wij niet gaan ontpolderen, maar haar inzet is duidelijk. Ik beschouw dat als een politiek-morele binding. Alles afwegend betekent dit dat onze wens rond de ontpoldering per saldo bijna is geregeld. De commissie-Nijpels gaat aan het werk en de minister maakt zich er druk over. Het enige wat in dit debat nog opgehelderd moet worden, is de "coöperatieve medewerking" van Vlaamse zijde. Ik nodig de minister uit, daar in haar antwoord op in te gaan. Aan het eind van de derde termijn van de minister zullen wij een kleine schorsing vragen om fractiegewijs en in de commissie af te stemmen hoe wij met de moties zullen omgaan. Misschien komt er een nieuwe bij, misschien trekken wij er een aantal in.

\*N

De heer **Laurier** (GroenLinks): Voorzitter. Wij hebben in twee termijnen uitgebreid gedebatteerd over de voorliggende Scheldeverdragen. Mijn fractie heeft van het begin af aan aangegeven dat zij de verdragen gezamenlijk een evenwichtig pakket vindt, met enkele pijnpunten.

Er zijn twee nieuwe gegevens. Er is een brief over de veiligheidssituatie van het gebied. Wij hebben een motie van mevrouw Meindertsma in dezen medeondertekend. Er zit nog wat ruimte in de brief en daarom handhaven wij de steun aan de motie.

De brief van de commissie-Nijpels is zo langzamerhand de "carte blanche-brief" gaan heten. Het zoekgebied wordt verruimd, met een aantal randvoorwaarden. De interessante vraag blijft waarop eventuele alternatieven zullen worden getoetst. Wij nemen aan dat het natuurherstel geëvenaard of beter wordt. Wat betekent het precies dat "de commissie de vrijheid heeft om tot het uiterste te gaan bij het verkennen van de ruimte die het Europese kader geeft"? Ik neem aan dat het tweede criterium zal zijn hoe de verdragspartner tegenover eventuele veranderingen van het bewuste artikel zal staan. Een interessante vraag is, of op dat punt iets meer te melden is of er contacten zijn geweest met de Vlaamse regering.

Ik wacht de beantwoording van de minister vol verwachting af.

\*N

De heer **Slager** (SP): Voorzitter. Ik dank de minister voor de verruiming van de taakopdracht aan de commissie-Nijpels, waarmee de carte blanche nu een beetje contouren heeft gekregen. Ik ben vooral blij met haar mededeling in de voorlaatste alinea dat "als er goede ecologische argumenten zijn om de nodige maatregelen elders te treffen, de Europese regelgeving daarvoor ruimte biedt". Dat is een stelling die wij al eerder hebben verkondigd, maar die tot nu toe werd bestreden door de provincie Zeeland en LNV. Ik ben blij dat de minister zich nu ook op dat standpunt heeft vastgelegd. Het lijkt mij dat Nijpels met dit mandaat een heel eind kan komen, en wie weet zelfs twee vliegen in één klap kan slaan door tegelijkertijd de problemen in het Haringvliet en/of de zieke Randmeren aan te pakken.

Maar tegelijkertijd betreuren wij dat de minister na de bijna unanieme afwijzing van de ontpolderingsplannen in deze Kamer niet de gelegenheid heeft aangegrepen om gebruik te maken van de ruimte die de interpretatieve verklaring haar biedt om zich uit te spreken voor het buiten werking stellen van artikel 3, lid 2, waarin de Hedwigepolder en het Zwin zijn genoemd, en dit als uitgangspunt te nemen voor haar opdracht aan de commissie. De Belgen zullen daar weinig problemen mee hebben, maar wie weet heeft de minister intussen contact gehad met hen, en horen wij dat nog.

Collega Hofstra heeft verleden week en vandaag opnieuw de situatie in al zijn simpelheid geschetst: of de minister zegt dat er niet wordt ontpolderd, of wij zeggen, of wij

wachten de uitkomst van de commissie-Nijpels af. De SP kan eigenlijk met de drie opties leven, maar wij kiezen ervoor om hier en nu te beslissen, zodat de mensen in Zeeland de zekerheid hebben dat die ontpolderingsplannen van tafel gaan. Als de minister de mogelijkheid openhoudt dat straks toch ontpolderd kan worden, zullen wij als Kamer duidelijk moeten maken wat verleden week door alle fracties op één na is gezegd, namelijk: wij willen geen ontpoldering, omdat wij menen dat de toestand van de Schelde die ingreep niet nodig maakt en de rivier zich de afgelopen jaren in positieve zin heeft ontwikkeld. Verleden week heb ik al gezegd dat dat in het monitoringrapport wordt aangegeven. Daar staat dat het gezamenlijk areaal aan schorren en slikken in het Land van Saefthinge in de afgelopen tien jaar nauwelijks is veranderd. Daar staat: vanaf 2000 is sprake van significant meer ondiepwaterareaal. Anno 2005 is circa 22% meer ondiepwaterareaal dan werd verwacht in het oostelijk deel. De totale bodemfauna laat geen toe- of afname zien van de biomassa. De primaire productie van bodemalgen per hectare op slikken en platen in het midden en oosten is toegenomen. Het aantal bergeenden is vanaf midden jaren negentig duidelijk toegenomen, omdat sprake is van toegenomen voedselvoorraden in de Westerschelde, en hetzelfde geldt voor de grote stern en het visdiefje. Als wij zeggen dat ontpolderen op dit moment niet steunt op de stelling van het departement dat de Schelde het afgelopen decennium hard achteruit is gegaan, worden wij daarin bevestigd en onderbouwd door deze onderzoeksresultaten. Daarom is ontpolderen op dit moment niet hard nodig en dus hoor ik tot de medeondertekenaars van de motie van de heer Hofstra.

De staatssecretaris heeft een brief gestuurd over de veiligheidssituatie. Het is een beetje een gaat-u-maar-rustig-slapenbrief. Zij noemt vijf punten waarmee in het veiligheidsplan wordt gewerkt aan een vlotte en veilige vaart op de Westerschelde. Twee daarvan roepen bij mij vragen op.

In de eerste plaats heeft zij het over het verder ontwikkelen van preventieve nautische maatregelen om aanvaringsrisico's te beperken en het stellen van specifieke eisen aan de binnenvaart. Dat is een goed voornemen, maar ik had haar willen vragen hoe dat te rijmen valt met het vergoederde plan om een heel grote jachthaven aan te leggen bij Perkpolder, vlak naast de diepe vaargeul waar al die tankers doorheen komen; en dat worden er steeds meer. Dat kun je toch

amper preventieve nautische maatregelen noemen om de veiligheid te bevorderen?

In de tweede plaats schrijft zij dat uit een quick scan is gebleken dat het vervoer van gevaarlijke stoffen nu en in de toekomst niet leidt tot risicocontouren die over het land vallen. Dat vind ik heel merkwaardig. Ik bedoel, daar behoeft je geen quick scan voor te hebben. De afgelopen jaren is bewezen dat er herhaaldelijk schepen met gevaarlijke lading omhoog zijn gevaren en dat er bijna evacuatieplannen in werking moesten treden in oostelijk Zeeuws-Vlaanderen. Hoe kun je dan zeggen dat de risicocontouren niet over het land vallen? Kortom, volgens mij zijn er wel degelijk risicocontouren en is een grensoverschrijdend rampenplan nodig. Daarom steunen wij de motie van mevrouw Meindertsma.

\*N

Mevrouw **Meindertsma** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. Mijn fractie wil de minister hartelijk dankzeggen voor de brief over de taakuitbreiding van de commissie-Nijpels. Het is een heldere brief die niet voor misverstand vatbaar is en die ook het meest maximale aangeeft van wat gevraagd kan worden.

Die dank geldt ook aan de minister voor haar aangegeven inspanningen om er alles aan te doen -- 200% inzet, waren haar eigen woorden -- om tot een alternatief voor de ontpoldering van de Hedwigepolder te komen met inachtneming van de handhaving van de ook door ons onderschreven doelstelling van 600 ha estuaria natuurherstel. Die goede voornemens kunnen bijna niet anders dan leiden tot een alternatief voor de ontpoldering van de Hedwigepolder. Waar een wil is, is een weg. Gelet op alle interessante alternatieven die ingebracht zijn en die nog steeds ingebracht kunnen worden tot 1 augustus is deze aanname realistisch. Mocht het nog niet voldoende duidelijk zijn: als fractie van de PvdA zijn wij onomwonden tegen de ontpoldering van de Hedwigepolder. Niet alleen om alle emoties die er spelen rond deze ontpoldering of omdat de grondeigenaar niet wil meewerken aan onteigening, maar evenzeer omdat de havenontwikkeling van Antwerpen zo zichtbaar en onstuitbaar oprukt dat iedere rationele afweging om juist op deze plek de natuur te willen herstellen geen bijdrage levert aan ruimtelijke kwaliteit of natuurontwikkeling van enige betekenis. Daarbij speelt ook de meer principiële vraag of goede -- met de nadruk op het woord goede -- landbouwgrond in algemene zin anno nu nog

wel prijsgegeven moet worden voor natuurontwikkeling. Wij danken de minister ook voor haar toezegging om over dit thema een apart beleidsdebat te voeren.

Er mag geen enkel misverstand over bestaan dat wij voor de voorliggende verdragen zijn. Dat betekent ook uitdrukkelijk dat wij voor de in het verdrag vastgelegde verdieping van de Schelde zijn. Wat ons betreft kan de aanbesteding voor de uitvoering van dat werk in het Nederlandse deel morgen beginnen. Daarover behoeft minister-president Peeters zich geen zorgen te maken, zoals steeds weer uit persberichten blijkt. Het lijkt alsof minister-president Peeters ons niet vertrouwt op dit punt en dat gevoel is wederkerig. Bij ons bestaat er wantrouwen over de mogelijke verborgen agenda van Vlaanderen met betrekking tot de ontpoldering van de Hedwigepolder. Uit alle persberichten, ook die van afgelopen vrijdag in Trouw, blijkt een- en andermaal dat het Vlaanderen om de havenontwikkeling gaat en dat andere zaken nauwelijks een rol van betekenis spelen. Als Vlaanderen geen verborgen agenda heeft om de ontpoldering van de Hedwigepolder ten goede te willen laten komen aan de havenontwikkeling van Antwerpen, dan was en is het toch uiterst eenvoudig om dat in de interpretatieve verklaring te zetten? Toen dat mogelijk in de haast van december 2007 niet gebeurd was en wederom bij de behandeling in deze Kamer bleek hoeveel bezwaren er tegen de ontpoldering zijn, had die vraag alsnog aan Vlaanderen gesteld kunnen worden. Wij hebben meer zekerheid nodig over de vraag of Vlaanderen niet met de verdragstekst in de hand na ratificering de naleving van dat verdrag wat dit onderdeel betreft zal gaan opeisen. Noch in het debat van afgelopen dinsdag, noch uit de achterliggende stukken of informatie is die welwillende houding kenbaar geworden. In het Verdrag van Wenen uit 1997 inzake het verdragenrecht wordt in artikelen 19 tot 23 geregeld dat het mogelijk is voorbehouden te maken bij ondertekening dan wel bij bekrachtiging. Als de regering bij de bekrachtiging, dus nu bij de ratificering, dit voorbehoud maakt dan kan dat dus, tenzij de tekst van het verdrag dat uitsluit. Dat is het niet het geval, zo hebben wij gezien.

Het gaat in deze derde termijn om een afweging van vertrouwen, vertrouwen van de bevolking in de politiek, en in het bijzonder vertrouwen van de Zeeuwse bevolking in de Eerste Kamer. Mijn fractie wil alle mensen, instanties en groepen complimenteren met hun doorgaande inspanningen om ervoor te

zorgen dat de Hedwigepolder niet aan de zee wordt prijsgegeven. Daar zijn moed, doorzettingsvermogen en een lange adem voor nodig. Het gaat ook om het vertrouwen van ons in deze minister. Dat vertrouwen hebben wij volledig. Deze minister heeft binnen de mogelijkheden alles gedaan wat zij kon doen.

Wij hebben echter minder vertrouwen in de andere verdragspartner. Hebben wij er voldoende vertrouwen in, zonder formeel voorbehoud te maken op artikel 3 lid 2 van de verdragstekst, dat Vlaanderen mee zal werken aan één van de alternatieven die de commissie-Nijpels zou kunnen vinden en die de regering over zou kunnen nemen? Het is afhankelijk van het antwoord op deze cruciale vraag of de PvdA-fractie op dit moment voor deze verdragen zal stemmen of samen met andere fracties zal vragen om aanhouding totdat over dit punt meer duidelijkheid bestaat. Wat ons betreft hoeft uitstel niet. De minister moet dan in derde termijn de twijfels kunnen wegnemen over de houding van Vlaanderen ten opzichte van mogelijke alternatieven voor de ontpoldering van de Hedwigepolder die de regering zou kunnen aandragen naar aanleiding van adviezen van de commissie-Nijpels.

Ondanks dat antwoord, waaruit blijkt dat er heel veel verschillende initiatieven zijn, handhaven wij onze motie om de aandacht te vragen voor de urgentie van deze plannen en om de aandacht te vragen voor een gecoördineerde en samenhangende aanpak. Antwerpen is niet voor niks de haven in Europa, en misschien wel in de wereld, met de grootste petrochemische industrie. Over gevaren gesproken!

Ook zal onze fractie de motie van D66 ondersteunen over een langetermijnvisie voor grensoverschrijdende havenontwikkelingen. Het ligt in de traditie van deze Kamer om juist bij plannen die betrekking hebben op de fysieke leefomgeving, de lange termijn naar voren te halen. De ontwikkelingsschets gaat tot 2010. En 2010 is morgen. Voor plannen die betrekking hebben op de fysieke leefomgeving heb je vaak tien tot vijftien jaar nodig. Wij wachten de beantwoording van de minister af.

\*N

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Voorzitter. Wij spreken over een heel complexe zaak. Vorige week was zij complex en nu is zij niet veel minder complex. Wij willen Vlaanderen ter wille zijn bij de verdieping van de

Westerschelde, wij moeten aan de EU-regels voldoen inzake het Natura 2000-gebied en wij willen de veiligheid van Zeeland en het achterliggende Vlaamse gebied zeker. Bij deze drie dingen heeft ook Vlaanderen belang. Dat heeft geleid tot het verdrag dat is uiteengezet in stuk nr. 30862 en de verdragen die daaruit zijn voortgevloeid. Deze verdragen zijn bedoeld als een voor iedereen acceptabele oplossing van deze hele serie problemen.

Het werkt niet, want Zeeland en de Kamer wensen de hierin begrepen ontpoldering niet. De vraag is dus of daar een alternatief voor is. Daar is veel twijfel over geweest, maar de laatste brief van de minister heeft heel duidelijk gemaakt dat de commissie-Nijpels echt carte blanche heeft. Deze kan ruim om zich heen kijken of er mogelijkheden zijn om tot een alternatief te komen. De enige beperking die erop blijft liggen, is dat de uiteindelijke goedkeuring van een alternatief afhankelijk blijft van Brussel. Het moet passen binnen de regelingen die Brussel daarvoor heeft gesteld.

Een alternatief moet op basis van deze uitdrukkelijk geformuleerde opdracht aan de commissie-Nijpels mogelijk zijn. De minister verdient alle vertrouwen wat dat betreft, maar dat laatste punt blijft liggen. Dat betekent dat er uiteindelijk twee problemen overblijven. Er kan een alternatief komen en dan zijn wij van die ontpoldering af, maar dan is de vraag of Vlaanderen en de Europese Commissie daarmee akkoord gaan.

Of Vlaanderen akkoord gaat met een alternatief, lijkt mij lang niet zeker op grond van de interpretatieve verklaring. Daar zou ik niet van uit durven gaan. Of de Europese Commissie akkoord gaat, weten wij ook niet van tevoren. De opdracht aan de commissie-Nijpels is heel ruim, maar ik heb het gevoel dat hoe ruimer de commissie die opdracht interpreteert en hoe verder weg zij de oplossing zoekt, hoe kleiner de kans wordt dat de Europese Commissie ermee akkoord gaat. Daar liggen nog wel risico's, denk ik.

Die twee problemen zouden eigenlijk opgelost moeten worden. Het probleem of Vlaanderen akkoord gaat, als er een alternatief is, lijkt mij oplosbaar, maar dat moet nog wel gebeuren. Er moet met Vlaanderen worden gepraat en dan moet er een toezegging komen dat Vlaanderen bereid is om de in het verdrag vastgelegde ontpoldering op te geven en daarvoor een alternatief in de plaats te laten stellen. Als die toezegging niet van tevoren los zou kunnen komen, zou het een kwestie moeten zijn van afwachten tot het alternatief volledig helder is

en er over dat concrete alternatief onderhandeld kan worden met Vlaanderen. Op die manier is het probleem met Vlaanderen oplosbaar.

Het probleem met de Europese Commissie lijkt mij op die manier niet helemaal oplosbaar. Misschien zou het wel goed zijn om op heel korte termijn met Brussel te praten over de problemen die hier aanwezig zijn en te vragen naar de ruimte die in Brussel wordt gezien voor mogelijke alternatieven. Misschien is daar iets te bereiken. In ieder geval weten wij dan een klein beetje waar wij aan toe zijn. Ik heb niet de illusie dat wij daarmee het probleem helemaal op kunnen lossen. Ook als wij dat niet kunnen oplossen, zijn wij in ieder geval af van de druk die uitgaat van het vastliggen in het verdrag met Vlaanderen als wij het eerste probleem met Vlaanderen wel kunnen tackelen. Als die druk eraf is, kan het verdrag worden uitgevoerd. Dan is dat probleem opgelost en dan staan wij vervolgens voor het probleem hoe wij kunnen voldoen aan de Brusselse natuureisen, die uiteindelijk ook onze eigen natuureisen zijn. Daar zijn wij dan wel vrij in.

\*N

De heer **De Boer** (ChristenUnie): Mevrouw de voorzitter. Tijdens de eerste en tweede termijn heeft de heer Van den Berg mede namens de fractie van de ChristenUnie gesproken. Naar de mening van onze fractie heeft hij op een duidelijke wijze de pijnpunten die ook onze fractie had, verwoord.

Het punt dat voor onze fractie overblijft, is de ontpoldering van de Hedwigepolder. De minister heeft helder laten merken dat zij zeer gemotiveerd is om de ontpoldering van de Hedwigepolder te voorkomen. Dat blijkt ook uit de brief van 4 juli jongstleden. Zij heeft de zoekopdracht van de commissie-Nijpels verruimd tot een carte blanche-opdracht, staat zelfs in die brief. Dat is nogal wat, politiek gesproken. De minister stelt zich daarmee kwetsbaar op. Er moet nu wel een redelijk alternatief komen. Wij waarderen dat van de minister.

Bovendien gaf de minister aan dat er in het Weense verdrag via de interpretatieve verklaring ruimte is om opnieuw te onderhandelen over onderdelen van het verdrag, ook al is dit geratificeerd. Onze fractie tekent hierbij aan dat er bij onderhandelingen bereidheid moet zijn bij beide partijen om uit deze situatie te komen. Op dit voor ons cruciale punt willen wij van de

minister horen of de Vlaamse regering naar haar mening bereid is om royaal mee te werken aan het voorkomen van de ontpoldering van de Hedwigepolder, uiteraard mits een goed alternatief door de commissie-Nijpels wordt voorgesteld en daar gaan wij van uit. Het antwoord van de minister op deze concrete vraag bepaalt ons definitieve standpunt.

De motie van mevrouw Meindertsma beschouwen wij als steun voor het beleid van de staatssecretaris. Wij zullen die motie steunen; onze handtekening staat er ook onder.

In de motie van de heer Schouw wordt een heel interessante zaak aangekaart, namelijk een casus waarvoor het, zoals zojuist is gezegd, jaren kan duren voordat er een goed beleid is opgezet. Onze fractie zal die motie graag steunen.

\*N

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter. De fractie van de SGP wil de minister hartelijk danken. Wij zijn haar zeer erkentelijk voor het feit dat de taakopdracht voor de commissie-Nijpels verruimd is en voor de brief die wij daarover hebben gekregen. Het zoekgebied naar alternatieven wordt vergroot en daardoor hebben wij veel meer mogelijkheden, ook voor eventuele onderhandelingen.

De SGP-fractie heeft er grote moeite mee dat goede landbouwgronden en een landschappelijk zeer fraaie polder aan de zee worden overgegeven. Dat blijft staan. Wij hebben daarover vorige week in deze Kamer een glashelder betoog gehouden. De grootste mogelijke meerderheid was daar glashelder over. De heer Hofstra heeft dat nog eens in alle helderheid geschetst. Ik wil hem even uit de put halen waar hij door mijn SP-collega in was geduwd. Die sprak over alle simpelheid van Hofstra, maar dat mag hem niet worden aangedaan. Helderheid is voor een VVD'er een vereiste en hij voldoet daaraan.

Het probleem voor de SGP-fractie blijft echter dat de ontpoldering van de Hedwigepolder klip en klaar, zwart op wit en onvoorwaardelijk in het verdrag is opgenomen. Daar zit voor ons de pijn. Op deze wijze kan dit verdrag dus niet ondertekend worden. De desbetreffende alinea over de Hedwigepolder zou feitelijk geschrapt moeten worden, dan wel van een stevige clausule moeten worden voorzien. Wij hebben de minister op dat punt niet over de streep kunnen trekken. Wij respecteren dat, maar voor ons blijft daar de pijn zitten.

Wij steunen de motie die is ingediend over de veiligheid. Uit de brief blijkt duidelijk dat er een goed gecoördineerd veiligheidsbeleid wordt opgezet. Dat betekent steun voor de staatssecretaris. Wie zou het anders zo hebben kunnen verwoorden als mijn D66-collega over het Noordzeehavenbeleid? Dat, evenals de helderheid, spreekt ons aan. Wij zullen ook die motie steunen.

\*N

Minister **Verburg**: Voorzitter. Ik dank de leden van de Eerste Kamer voor de inbreng in derde termijn, waarin door velen is teruggegrepen op het debat dat vorige week heeft plaatsgevonden. De heer Schouw heeft het debat "stevig en zakelijk" genoemd, maar ook vandaag is nog een aantal punten naar voren gebracht waarop ik graag wil reageren.

Ik heb vorige week al aangegeven dat ik begrip heb voor de grote aarzelingen die zowel bij de Eerste als de Tweede Kamer leven bij artikel 3, lid 2, onderdeel b, van het verdrag over de ontpoldering van de Hertogin Hedwigepolder. Met het oog daarop heb ik gezocht naar de mogelijkheid van een alternatieve route. Daarover is hier uitgebreid gesproken.

Er is ruimte in de tijd geschapen met de interpretatieve verklaring. Die stelt dat de werken in de Hedwigepolder pas in 2010 in plaats van in 2007 van start hoeven te gaan. Dat betekent dat de commissie-Nijpels tijd heeft om naar alternatieven te zoeken. Zoals bekend, heb ik gevraagd het advies uiterlijk op 1 november 2008 aan mij aan te bieden. Naar aanleiding van het initiatief van de Kamer is het mogelijk tot 1 augustus met suggesties en initiatieven te komen. Mevrouw Meindertsma heeft dat vandaag gememoreerd. De heer Ten Hoeve heeft het vorige week aan de orde gesteld. Het is goed om te onderstrepen dat deze mogelijkheid er is. De regering maakt de balans op, komt met een standpunt waarna overleg met het parlement aan de orde is.

Naar aanleiding van het verzoek van de Kamer heb ik in mijn brief van 4 juli 2008 het mandaat van de commissie-Nijpels verruimd. Ik heb het begrip *carte blanche* verder ingevuld. Veel woordvoerders hebben daar waarderende woorden over gesproken. Het verheugt mij dat de meeste woordvoerders kunnen instemmen met de inhoud van de brief en daarmee met deze bijdrage aan de alternatieve route naar mogelijke oplossingen. Ik hoop dat die route ertoe kan leiden dat de

Kamer voldoende ruimte ziet om de verdragen goed te keuren.

In mijn betoog van vorige week heb ik al gezegd dat Nederland, indien het na ratificatie nog een verdragswijziging wenst, die wijziging op grond van artikel 5, eerste lid, inzake beleid en beheer van de Schelde, geplaatst kan worden op de agenda van de eerstvolgende vergadering van de Vlaams-Nederlandse Scheldec commissie. Vervolgens kan de vraag rijzen of Vlaanderen ook meewerkt aan een verdragswijziging, mede gelet op uitspraken van de Vlaamse minister-president Peeters in of volgens sommige media. Veel woordvoerders hebben er vandaag al aan gerefereerd. Vorige week liep het als een rode draad door het debat. Dat gehoord hebbend, en een en ander lezend in de Trouw van afgelopen vrijdag, heb ik vanmorgen telefonisch contact gezocht met minister-president Peeters. Ik heb hem nadrukkelijk en uitgesproken gevraagd of hij bereid is om na ratificatie met de Nederlandse regering te overleggen, als de regering van opvatting is dat de commissie-Nijpels haalbare alternatieven aandraagt na ratificatie inzake artikel 3, tweede lid, onderdeel b. Het gaat dan over de Hedwigepolder. Ik heb hem dat zo nadrukkelijk gevraagd omdat veel woordvoerders vorige week daarover iets hebben gezegd. Veel woordvoerders hebben gezegd dat zij graag willen dat Nederland een betrouwbare verdragspartner moet zijn. Zij vroegen zich echter af of Vlaanderen dat ook wil zijn. Minister-president Peeters heeft zich in dat telefoongesprek vanmorgen volledig bereid verklaard om met Nederland om tafel te gaan zitten. Hij heeft gezegd serieus en welwillend over eventuele alternatieven te overleggen en te onderhandelen. Desgevraagd heeft minister-president Peeters ook toestemming gegeven om dit vanmiddag aan de Kamer over te brengen. Het is goed dat wij hierover uitgebreid hebben gesproken. Dat betekent dat een Nederlands voorstel aan Vlaanderen tot een verdragswijziging van artikel 3, tweede lid, onderdeel b, op basis van de voorstellen van de commissie-Nijpels, aan Vlaamse kant op positieve medewerking kan rekenen.

Op grond van deze drie elementen: interpretatieve verklaring, uitbreiding opdracht commissie-Nijpels en telefonische toezegging van de Vlaamse minister-president, doe ik een beroep op de Kamer vandaag vóór de verdragen te stemmen.

Voorzitter. Rest mij een reactie te geven op de motie van de heer Hofstra. Gelet de route die ik zojuist heb geschetst en de drie

elementen die ik heb genoemd -- de interpretatieve verklaring, de verruiming van de opdracht van de commissie-Nijpels en de bereidheid van de Vlaamse regering om serieus en welwillend te overleggen en positieve medewerking te verlenen aan een alternatieve invulling van artikel 3, tweede lid, onderdeel b -- moet ik de aanneming van de motie ontraden.

De heer **Hofstra** (VVD): Dat de minister aanneming van de motie ontraadt, verbaast mij niet, want dat is in lijn met haar opstelling van vorige week. Zij zegt dat zij gaat praten, nadat het verdrag is vastgesteld. Welke zekerheid heeft de Kamer echter dat die gesprekken goed aflopen? Heeft de premier bijvoorbeeld gezegd dat Vlaanderen die zeventien hectare van de Hedwigepolder niet gaat vergraven? Die zeventien hectare mag Vlaanderen immers nu al onteigenen.

Minister **Verburg**: Alle woordvoerders hebben terecht opgemerkt dat nieuwe onderhandelingen alleen nut hebben als er iets voorligt om over te onderhandelen. Daarvoor hebben wij dus het advies van de commissie-Nijpels nodig. De kans dat de commissie met een advies komt, is alleen maar groter geworden nu ik haar carte blanche heb gegeven. Als wij iets hebben om over te onderhandelen, ben ik er, gezien de toezeggingen van de heer Peeters, van overtuigd dat dat overleg er komt.

Vorige week heb ik al gezegd dat de Vlaamse regering op haar grondgebied mag doen wat binnen de Vlaamse wet past. Als Vlaanderen op haar eigen grondgebied iets wil uitbaggeren, hoeft daarvoor geen toestemming te worden gevraagd. Het unieke aan het verdrag is dat het een aantal grensoverschrijdende afspraken bevat. Verder moet de heer Hofstra wel in het oog houden dat het niet zoveel nut heeft om het Belgische deel wel, maar het Nederlandse deel niet uit te baggeren.

Ik ben ervan overtuigd dat de Vlaamse regering serieus en welwillend wil overleggen over alternatieven die eventueel door Nederland worden voorgelegd. Verder wijs ik erop dat grensoverschrijdende verdragen niet betekenen dat de verdragspartners hun eigen verantwoordelijkheid verliezen.

De heer **Hofstra** (VVD): Ik moet de minister natuurlijk gelijk geven als zij zegt dat de Belgen op Belgisch grondgebied mogen doen wat zij zelf willen. Het is echter niet erg

vertrouwenwekkend en ik zou toch wel graag een signaal van vertrouwen krijgen.

Waarom laten wij de commissie-Nijpels niet eerst haar werk doen en stemmen wij pas over het verdrag als de varianten van de commissie op tafel liggen? Als wij dat doen, weten wij op het moment dat wij over het verdrag stemmen wat Vlaanderen wel of niet wil en wat de commissie-Nijpels heeft bedacht. Het kost een paar maanden, maar ik zie niet in waarom daardoor grote problemen zouden ontstaan.

Minister **Verburg**: De verdragen zijn in 2005 ondertekend en wij schrijven nu juli 2008. Wij hebben dus al een heel traject richting ratificering doorlopen. Het Vlaamse parlement heeft de verdragen bovendien al geruime tijd geleden behandeld en dan is het nu toch echt tijd om hier voortgang te gaan boeken.

De heer **Slager** (SP): In het verdrag staat dat de verdieping en de verbreding uiterlijk eind 2009 gereed moeten zijn. Wij hebben dus nog enige tijd. De minister weet verder ook dat slechts een beperkt aantal schepen op dit moment op hoogwater moet wachten. Volgens Antwerpen zelf gaat het om minder dan 2% van het totale aantal grote schepen. Als wij het baggeren met een paar maanden uitstellen, hebben daar slechts enkele tientallen schepen last van. Dat is toch zeker heel beperkt?

Minister **Verburg**: De behandeling is zeer zorgvuldig geweest. De Tweede Kamer heeft vragen gesteld en er heeft ook een tweede vragenronde plaatsgehad. Twee keer hebben daar debatten plaatsgevonden. Uw Kamer heeft, terecht, ruim gebruik gemaakt van de mogelijkheid om vragen te stellen en om discussie te voeren. Maar dan vind ik wel dat er op enig moment besluitvorming moet plaatsvinden in uw parlement. Het gaat niet aan om nog langer te wachten nu de kwestie rijp is voor besluitvorming; wij moeten nu de stap willen zetten om een oordeel te geven.

Mevrouw **Meindertsma** (PvdA): Wie het onderste uit de kan wil hebben, krijgt het deksel op zijn neus. Dat is een spreekwoord dat niet zomaar is ontstaan. Gelet op wat wij in dit debat met elkaar hebben besproken en gelet op wat de minister-president heeft gezegd -- hij had het over: welwillend en serieus -- kunnen wij niet anders dan u ervoor prijzen dat u een telefoontje hebt gepleegd. Wij hebben met elkaar een goed debat gevoerd en op grond daarvan zouden wij

moeten zeggen: wij komen elkaar vast weer tegen. Wij gaan er echter vanuit dat Vlaanderen nu ook van ons het vertrouwen krijgt dat het op een goede manier omgaat met de uitspraken die zijn minister-president heeft gedaan. Ik hoop dus niet dat dat kabinet gaat vallen.

Minister **Verburg**: Dat hoop ik ook niet.

De heer **Slager** (SP): Het is toch mogelijk dat de commissie-Nijpels in november zegt dat er geen alternatief is en dat er gewoon ontpolderd wordt, of is die mogelijkheid nu uitgesloten?

Minister **Verburg**: Ik heb aangegeven dat de commissie-Nijpels het uiterste gaat doen. U hebt mij daarvoor geprezen en u hebt zelfs nog een nadere duiding gegeven van de uitbreiding van het zoekgebied. De commissie Nijpels heeft alle ruimte om binnen de Europese kaders -- die hebben wij immers met elkaar vastgesteld -- te zoeken naar en te komen met alternatieven. Ik zeg dan: wij hebben hem niet voor niets aan het werk gezet; geef hem ook de tijd om al die alternatieven te onderzoeken. Laten wij niet op de zaken vooruitlopen.

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Ik vroeg mij af op welke manier wordt gecheckt of de alternatieven waarmee de commissie Nijpels komt, voldoen aan de Europese kaderrichtlijnen. Checkt deze commissie dat zelf of moet dit achteraf nog gebeuren?

Minister **Verburg**: In de commissie heeft iemand zitting die juridisch zeer goed op de hoogte is met Europese verdragen. De commissie is qua deskundigheid dusdanig samengesteld dat zij een en ander zelf kan beoordelen. Natuurlijk zullen wij na ontvangst van het advies ook zelf nagaan of alternatieve voorstellen binnen de Europese kaders passen.

De **voorzitter**: Voor de allerlaatste interruptie op dit punt geef ik het woord aan de heer Slager.

\*\*

De heer **Slager** (SP): Als wij wachten tot na 1 november, gaat het uiteindelijk om enkele tientallen schepen die een poosje moeten wachten op de rede van Vlissingen. Zo is het toch? Op deze opmerking van mij heeft de minister nog niet gereageerd.

Minister **Verburg**: Ik heb al geantwoord dat wij heel lang de tijd hebben genomen voor een zorgvuldige behandeling van deze verdragen, zowel in de Tweede als in de Eerste Kamer. Met het eerste onderdeel, waarover wij de interpretatieve verklaring hebben gemaakt, artikel 3, hadden wij al in 2007 moeten beginnen. Wij hebben dat nu doorgeschoven, maar nu wij alle argumenten hebben uitgewisseld, vind ik dat wij tot besluitvorming moeten komen. De afweging die u nu maakt, maak ik niet tot de mijne.

De heer **Slager** (SP): Voorzitter...

De **voorzitter**: Neen, mijnheer Slager, dit was de laatste interruptie op dit punt. U herhaalt uw vraag en de minister herhaalt haar antwoord. Het lijkt mij verder niet zinvol om op dit moment hierover door te gaan.

\*\*

De vergadering wordt van 18.00 uur tot 18.15 uur geschorst.

De **voorzitter**: Ik heropen de vergadering. Wij zijn toegekomen aan de vierde termijn van de kant van de Kamer. Mevrouw Meindertsma heeft een ordevoorstel.

\*\*

Mevrouw **Meindertsma** (PvdA): Voorzitter. Ik wil u vragen of wij -- zeer in strijd met wat vandaag in deze Kamer op de agenda staat -- na de vierde termijn van de kant van de Kamer en de beantwoording van de minister meteen tot stemming kunnen overgaan. Dan hoeven wij dat niet vanavond laat pas te doen en kunnen de mensen die van verder weg hier naartoe zijn gekomen, naar huis gaan met de uitslag van de stemmingen. Of zij daar blij mee zijn, weet ik niet, maar het is in ieder geval onze bedoeling om het zo te regelen.

De **voorzitter**: De Kamer gaat over haar eigen agenda. Ik kijk even naar de woordvoerders.

\*\*

De heer **Schouw** (D66): Ik vind dat zeer hoffelijk en stel voor om het zo te doen.

De **voorzitter**: Zijn er woordvoerders die daar liever niet mee willen instemmen? Die zijn er niet, dus dan is dat voorstel aanvaard. Er zal gestemd worden na afloop van de vierde termijn.

Ik geef het woord aan de heer Hofstra om de vierde termijn aan te vangen.

\*\*

\*N

De heer **Hofstra** (VVD): Voorzitter. Wat ik nu zeg, kunt u meteen zien als een stemverklaring van de kant van onze fractie. Wij zijn voor verdieping van de Schelde. Ik zeg het nog maar een keer. Wij zijn voor natuurherstel. Wij zijn echter tegen ontpoldering. Wij hebben zekerheid gevraagd. Wij hebben respect voor de minister en wij hebben ook vertrouwen in deze minister, maar wat zij heeft aangeboden is voor mij toch onvoldoende zekerheid. Vandaar dat het ons het meest verstandige lijkt -- ik zou hierbij ook graag een ordevoorstel doen -- om rond Sinterklaas over deze zaken te stemmen. Tegen die tijd is de uitslag van de commissie-Nijpels bekend, dan is de houding van Vlaanderen bekend en dan gaat -- dat voorspel ik u -- het motto op: eind goed, al goed.

Als dat echter niet kan en wij dus vandaag moeten stemmen, dan zullen wij ons, als de vereiste zekerheid er niet is, gedwongen zien om tegen althans het eerste nummer van de serie wetten in het verdragensysteem te stemmen. Ik maak daarbij nog een uitzondering. Als de motie onder letter M door de Kamer wordt aangenomen, dan kunnen wij alsnog voor het wetsvoorstel in kwestie stemmen.

De **voorzitter**: Ik stel voor om eerst de vierde termijn te laten plaatsvinden en dan pas te stemmen over het ordevoorstel dat de heer Hofstra zojuist heeft gedaan. Wellicht kunnen de woordvoerders in hun vierde termijn daarop ook al reageren. Dit vraag ik hen omwille van de tijd.

Het woord is aan de heer Janse de Jonge.

\*\*

\*N

De heer **Janse de Jonge** (CDA): Voorzitter. Wij danken de minister voor haar reactie in derde termijn. Zij heeft onze suggestie opgepakt en er is contact geweest met de minister-president van Vlaanderen. Zij heeft er een duidelijke uitspraak over gedaan dat zij deze alternatieven serieus en welwillend in overweging wil nemen. Wij zullen onze motie dus niet indienen. Wij gaan daar graag mee akkoord. Wij willen de minister ook graag danken voor haar politiek-bestuurlijke inzet. Zij heeft haar nek heel ver uitgestoken. Wij hebben vorige week en deze week stevige, zware, maar ook heel goede discussies gehad.

Ik complimenteer de minister met wat zij aan actie en aan initiatieven heeft ondernomen. Daardoor zijn wij op een hele goede manier hier met elkaar uitgekomen. Wij zullen bij de stemmingen van harte instemmen met de verdragen.

Over de moties wil ik kort het volgende zeggen. Wij steunen de motie van de heer Schouw onder letter H. Dit komt overigens terug bij de commissie-Veerman, wat ik in eerste termijn meldde. Wij steunen en hebben al ondertekend de motie J van mevrouw Meindertsma. En wij zijn tegen motie M van de heer Hofstra, want dat is natuurlijk achteraf nakaarten.

\*N

De heer **Schouw** (D66): Voorzitter. Ook wij danken de minister voor de beantwoording. De D66-fractie was en is tegen de ontpoldering. Wij hebben ernaar gestreefd om dat ook onvoorwaardelijk zwart op wit te krijgen. Dat is niet gelukt, maar wij tellen onze vijf zegeningen, die ik hier noem.

De eerste zegening is de politieke carte blanche in de brief.

De tweede zegening is de politieke binding die wij niet alleen in deze Kamer hebben, maar die de minister ook namens het kabinet heeft uitgesproken als het gaat om een inspanningsverplichting rond de ontpoldering.

De derde zegening is de motie die ik had ingediend maar die is verbeterd door de heer Hofstra, die ook uitdrukking geeft aan de wens van deze Kamer. Hiermee trek ik ook mijn motie onder letter I in.

De vierde zegening is de 200% inspanning van de minister.

De vijfde zegening is de volledige bereidheid van de Vlaamse regering om dit probleem op te lossen. Daarmee is de kans op ontpoldering zo goed als nul. Zo interpreteert mijn fractie dit. Dat is een politieke weging die wij maken. Wij hebben dit niet zwart op wit, maar deze vijf punten maken de kans op ontpoldering ongeveer gelijk aan nul.

Het is de vraag of deze Kamer nu nog verder de hakken in het zand moet zetten. Onze fractie heeft ervoor gekozen om dat niet te doen. Uiteindelijk zul je op basis van het commitment dat is uitgesproken moeten zeggen dat wij het probleem gezamenlijk gaan oplossen. Onze fractie is er als eerste bij wanneer het niet gelukt zou zijn begin volgend jaar. Dat is controle achteraf. Die hopen wij niet nodig te hebben.

Wij zullen instemmen met de verdragen, met de motie-Hofstra en met de motie-Meindertsma. Na ampele overwegingen houdt mijn fractie vast aan haar motie onder H.

De **voorzitter**: Aangezien de motie-Schouw c.s. (30862, 30863, 30864, 30866, 30867, letter I) is ingetrokken, maakt zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

\*\*

\*N

De heer **Laurier** (GroenLinks): Voorzitter. Wij hebben al in een vroeg stadium gezegd dat er sprake is van een evenwichtig pakket. Dat vinden wij nog steeds. Daaruit vloeit voort dat wij de verdragen zullen steunen.

Wat het ordevoorstel van de heer Hofstra betreft, zijn wij van mening dat wij hier uitgebreid hebben gedebatteerd en de posities hebben bepaald. Het lijkt ons nu het juiste moment om tot stemming over te gaan.

Van de motie-Meindertsma heb in derde termijn al gezegd dat wij die steunen. De motie-Schouw over de integrale planvorming hebben wij mede ondertekend en steunen wij ook. In lijn met ons eerdere betoog zullen wij de motie-Hofstra niet steunen.

\*N

De heer **Slager** (SP): Voorzitter. Ik ben natuurlijk ook blij dat de minister vanochtend met minister Peeters van Vlaanderen heeft gebeld, die heeft gezegd dat hij serieus en welwillend wil onderhandelen. Dat is prachtig, maar dit geeft ons nu juist een verkeerd gevoel. De commissie-Nijpels is al weken of maanden geleden ingesteld. Als je een commissie instelt die met een alternatief komt, moet je toch direct met Vlaanderen gaan praten of dat alternatief eventueel door Vlaanderen wordt overgenomen. Pas vanochtend is de minister, naar wij hebben begrepen onder grote politieke druk, met Vlaanderen gaan praten. Dat geeft ons niet het gevoel dat dit goed zal komen. Ik blijf dus sceptisch en ik blijf bij de motie die wij samen met de heer Hofstra en anderen hebben ondertekend. Ik hoop dat in november zal blijken dat wij ongelijk hebben en wij ons niet blij hebben gemaakt met een dooie mus. Ik hoop dat wij dan niet moeten concluderen dat de belofte aan de Belgen zwaarder weegt dan de belofte aan de Zeeuwen. Aan beide groepen zijn beloften gedaan.

Wij steunen de drie moties, maar niet alle verdragen. Het omstreden verdrag op stuk nr. 30862 zullen wij niet steunen. Vorige week heb ik al gezegd dat mijn fractie constateert dat in het onderzoek naar de gevolgen van de tweede verdieping al is aangetoond dat er onverwachte processen op gang zijn gebracht die een gevaar zijn voor het milieu van het estuarium. Mijn fractie vindt het daarom onverantwoord om nu al een derde verdieping en een verruiming van de vaargeul uit te voeren, zonder nader onderzoek naar aanleiding van de genoemde bevindingen. Bovendien is mijn fractie van mening dat het eigenlijk uit de tijd is om de steeds dieper stekende zeeschepen die steeds moeilijker manoeuvreren en vaak een heel gevaarlijke lading vervoeren, zo ver landinwaarts over een steeds drukkere rivier te laten varen. Deze rivier staat in scheepvaartkringen toch al bekend als een tricky river. Volgens mijn fractie zullen daardoor de risico's voor de bevolking achter de dijken verder toenemen. Wij willen niet wachten met het dempen van deze put tot het kalf is verdronken. Daarom zullen wij tegen dit verdrag op stuk nr. 30862 stemmen.

\*N

Mevrouw **Meindertsma** (PvdA): Voorzitter. In de derde termijn hebben wij expliciet aangegeven waar wij voor zijn en waar tegen. Dit hoef ik dus niet te herhalen. In een interruptie heb ik al gezegd dat ik buitengewoon verheugd ben over het feit dat klip en klaar is gezegd dat de minister-president van Vlaanderen, de heer Peeters, welwillend en serieus staat tegenover mogelijke alternatieven voor de ontpoldering van de Hedwigepolder die de commissie-Nijpels naar voren kan brengen. Volgens mijn fractie is dit de maximale inspanningsverplichting die op dit punt kan worden gegeven. Wij moeten vervolgens ietwat vertrouwen hebben. Als wij dit immers nog verder willen oprekken, zou het wantrouwen wel eens veel groter kunnen worden.

Dit wantrouwen zal ook zeker groeien als het ordevoorstel van de heer Hofstra gevolgd wordt. Als dat gebeurt, zal de stemming immers pas in december plaatsvinden. Ik moet zeggen dat zijn voorstel mij enigszins verbaast. Toen de commissie mogelijkerwijs wilde wachten op het advies van de commissie-Nijpels, niet wetend wat de consequenties daarvan waren, was immers de heer Hofstra de eerste die in de Vlaamse

kranten zei dat hij daarvan niets snapte omdat hij voor snelle beslissingen zou zijn. Hij vond dat de economische ontwikkeling vooral niet moest worden gehinderd. Ik ben daarom erg verbaasd over het feit dat de heer Hofstra nu zegt: laat er maar een ordevoorstel komen en laten wij de besluitvorming maar uitstellen. Uit de persberichten is immers heel duidelijk geworden dat het hierbij gaat om een verdere ontwikkeling van de Antwerpse haven. Daarover maakt de minister-president zich grote zorgen. Het heeft lang geduurd, maar mijns inziens valt nu niet te ontkennen dat de minister-president ons is tegemoet gekomen. Ik ben het dan ook niet eens met de heer Slager die zegt: de commissie-Nijpels was er al, maar komt hier nu pas mee. De Eerste Kamer doet er dus toe, mijnheer Slager. Dit betekent dat wij met elkaar in deze Kamer het debat zover hebben gebracht dat daardoor ook de regering een ander standpunt inneemt. De Eerste Kamer doet ertoe; dat is toch mooi? Ik ben blij met deze uitkomst van het debat en dank de minister daarvoor.

De heer **Slager** (SP): Uiteraard ben ik blij dat de Eerste Kamer ertoe doet. Tegelijk constateer ik dat de motie-Koppejan die in de Tweede Kamer is aangenomen en die aan de basis ligt van de commissie-Nijpels, er zo weinig toe deed dat er geen contact met Vlaanderen is opgenomen.

Mevrouw **Meindertsma** (PvdA): Uiteraard gaan wij nu niet het hele debat overdoen. De discussies die wij in de Eerste Kamer voeren over de kwaliteit van de wetgeving en van het debat, maken duidelijk dat het nog veel te vroeg is om de Eerste Kamer maar op te heffen. Was de SP-fractie niet voor opheffing van de Eerste Kamer?

\*N

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Voorzitter. In Vlaanderen raakt het geduld op. Ik kan mij daar wel iets bij voorstellen, maar ik moet dat afwegen tegen de gevoelens in de provincie en in de streek. De streek, de bevolking, heeft zich heel lang heel intensief en heel eensgezind verzet tegen de plannen die waren overeengekomen met de Vlamingen. Dat heeft geleid tot een uitgebreide behandeling in de Tweede Kamer die uiteindelijk toch een kater heeft opgeleverd. Daar hoeven wij niet anders over te spreken. Er is lang gepraat, maar wat er uiteindelijk uitkwam, was zo onduidelijk dat het geen enkele zekerheid bood. Zo iets

mogen wij naar de streek toe in deze Kamer niet herhalen.

Ik ben buitengewoon blij met het contact van de minister met de minister-president van Vlaanderen. Hij heeft beloofd positieve medewerking te zullen verlenen en serieus en welwillend te willen luisteren naar alternatieven. Het betreft echter een incidenteel telefonisch contact. Ik wil daar vertrouwen in hebben, maar het biedt geen zekerheid. Wij moeten iets meer bieden aan de mensen die het zo ter harte gaat. Als de motie onder M, met als eerste ondertekenaar de heer Hofstra, wordt aangenomen, heeft deze Kamer een duidelijke uitspraak gedaan. Ook dat schept niet helemaal zekerheid over wat er verder gebeurt, maar het is een uitdrukkelijke uitspraak van de Kamer. Daar kunnen wij mee naar de provincie, lijkt mij. Als de motie niet wordt aangenomen, levert aanvaarding van het verdrag de onzekerheid op van alleen het telefoontje met de minister-president van Vlaanderen. Dat zou mij te weinig zijn onder die omstandigheden.

\*N

De heer **De Boer** (ChristenUnie): Voorzitter. In vierde termijn hebben wij de minister een vraag voorgelegd over het standpunt in Vlaanderen. Zij heeft daar klip en klaar op geantwoord. Ik zal de woorden nogmaals herhalen. De minister sprak over serieus en welwillend overleggen. De minister heeft dat zelf geïnterpreteerd als dat de wijziging van artikel 3, lid 2, onderdeel b, op positieve medewerking kan rekenen. Dat geeft onze fractie meer dan voldoende vertrouwen. De minister heeft zich sterk gemaakt voor deze zaak. Zij heeft het bestuurlijk goed gedaan. Wij hebben er het volste vertrouwen in dat de afhandeling ook goed plaats zal vinden. Als dit in Vlaanderen op die manier wordt gezegd, mogen en moeten wij er ook bestuurlijk vertrouwen in hebben, want dat zeg je niet zomaar. Wat dat betreft is onze fractie tegen uitstel van de stemming. Wij vinden dat er nu spijkers met koppen moeten worden geslagen. Wij stemmen voor de vijf wetten, voor de twee moties, ingediend door mevrouw Meindertsma en de heer Schouw, maar wij stemmen tegen de motie onder M.

\*N

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter. Ik dank de minister voor het initiatief dat zij heeft genomen om met de Vlaamse minister-president te spreken over een zaak die ons

allemaal heel erg raakt. Ik moet zeggen dat wij het opmerkelijk vinden, ook in het licht van de reeds in gang gezette onteigening van het Belgische deel van de polder, dat de collega uit Vlaanderen verrassend coöperatief is geworden. Dat geeft bij jezelf een beetje spanning, in die zin dat je je afvraagt waarom het niet eerder kon en waarom allerlei dingen in de pers zijn gezegd die voor ons bepaald niet zo vleidend waren. Hoe dan ook, het zij zo.

Je kunt een onderhandelingsstrategie ingaan, zoals die zich bij een meerderheid van de Kamer aftekent. Je kunt ook een onderhandelingsstrategie ingaan door een en ander goed te keuren, door te ratificeren, maar door er wel bij aan te geven dat je onvoorwaardelijk uit het verdrag wilt hebben dat de Hedwigepolder onder water moet. Dat is niet de lijn die de meerderheid van deze Kamer volgt en dat vinden wij jammer. Wij zouden wel voor deze lijn kiezen en daarmee voor zekerheid. Dit betekent dat wij tegen het wetsvoorstel op stuk nr. 30862 zullen stemmen. Dit betekent ook dat wij helderheid hebben. Daarom hebben wij de motie onder M meeondertekend. Ik heb zo-even al aangegeven dat wij de motie-Meindertsma en de motie-Schouw ook zullen steunen.

\*N

Minister **Verburg**: Voorzitter. Ik dank de Kamer voor haar inbreng in vierde termijn. In deze termijn zijn geen nieuwe punten aan de orde gesteld. Mij zijn evenmin vragen gesteld; rest mij de Kamer te bedanken voor het stevige, maar faire debat. Ik zie de uitslag van de stemming met vertrouwen tegemoet.

De beraadslaging wordt gesloten.

\*N

De **voorzitter**: Er is een ordevoorstel gedaan door de heer Hofstra om eventuele stemmingen uit te stellen tot december.

Ik geef het woord aan de heer Hofstra.

\*\*

De heer **Hofstra** (VVD): Voorzitter. Ik zou dit voorstel in stemming willen brengen en vervolgens ook graag de moties in stemming gebracht willen zien vóór de verdragen.

De **voorzitter**: Op voorwaarde dat de Kamer het hiermee eens is, want dit laatste wijkt af van het Reglement van Orde. Ik stel vast dat niemand hiertegen bezwaar maakt.

Ik stel voor, eerst het voorstel van de heer Hofstra in stemming te brengen en daarbij te stemmen bij zitten en opstaan.  
\*\*

Daartoe wordt besloten.

In stemming komt het voorstel van de heer Hofstra om de stemming over de wetsvoorstellen en de moties uit te stellen tot december.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de OSF, de PvdD, de SGP, de SP en de VVD voor het ordevoorstel van de heer Hofstra hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is verworpen.  
\*\*

In stemming komt de motie-Meindertsma c.s. (30862, 30863, 30864, 30866, 30867, letter J).

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de ChristenUnie, D66, GroenLinks, de PvdA en de Fractie-Yildirim voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is aangenomen.  
\*\*

In stemming komt de motie-Schouw c.s. (30862, 30863, 30864, 30866, 30867, letter H).

De **voorzitter**: Ik constateer dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.  
\*\*

In stemming komt de motie-Hofstra c.s. (30862, 30863, 30864, 30866, 30867, letter M).

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de ChristenUnie, GroenLinks, de PvdA en de Fractie-Yildirim tegen deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ervoor, zodat zij is verworpen.

\*\*

In stemming komt het wetsvoorstel op stuk nr. 30862.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de OSF, de PvdD, de SGP, de SP en de VVD tegen dit wetsvoorstel hebben gestemd en de van de

overige fracties ervoor, zodat het is aangenomen.  
\*\*

In stemming komt het wetsvoorstel op stuk nr. 30863.

De **voorzitter**: Ik constateer dat dit wetsvoorstel met algemene stemmen is aangenomen.  
\*\*

In stemming komt het wetsvoorstel op stuk nr. 30864.

De **voorzitter**: Ik constateer dat dit wetsvoorstel met algemene stemmen is aangenomen.  
\*\*

In stemming komt het wetsvoorstel op stuk nr. 30866.

De **voorzitter**: Ik constateer dat dit wetsvoorstel met algemene stemmen is aangenomen.  
\*\*

In stemming komt het wetsvoorstel op stuk nr. 30867.

De **voorzitter**: Ik constateer dat dit wetsvoorstel met algemene stemmen is aangenomen.  
\*\*

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

\*B

\*!Aanbestedingswet\*!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

**- het wetsvoorstel Regels voor het gunnen van overheidsopdrachten door aanbestedende diensten en opdrachten door speciale-sectorbedrijven (Aanbestedingswet) (30501).**

De beraadslaging wordt hervat.

\*N

Minister **Van der Hoeven**: Mevrouw de voorzitter. Waarover gaat het vandaag? Gaat het over een draak van een wet, zoals de heer Reuten zei? Gaat het over een lege wet, zoals mevrouw Kneppers zei? Gaat het over een

kreupele wet, zoals de heer Schouw zei? Of gaat het desondanks over iets dat voor het bedrijfsleven een belangrijke wet of een belangrijk onderwerp is, zoals de heer Van den Berg zei? Laat ik helder zijn. Het gaat ook over één ding niet. Het gaat niet over de concept-AMvB's. Daarover is wel een aantal opmerkingen gemaakt. Er is ook veel over gevraagd. Ik ga er dus ook iets over zeggen. Over de AMvB's komen wij natuurlijk op een later moment nog te spreken.

Laat ik beginnen te zeggen waarom aanbesteden nodig is en waarom vooral ook goed aanbesteden nodig is. Het gaat over 36 mld. aan opdrachten vanuit de gehele overheid en zo'n 13 mld. door het Rijk. Het kan zo'n 30% kostenbesparing opleveren. Dat is nogal wat. Door een transparante open marktbenadering kan vriendjespolitiek -- iets waar wij in aanbestedingsland vaak tegen aanlopen -- worden voorkomen. Het biedt ook kansen voor bedrijven. Bedrijven kunnen zich meten met vaste leveranciers. Dat geldt vooral voor bedrijven met een innovatief idee of een innovatieve wijze van produceren. Via Europees aanbesteden krijgen Nederlandse bedrijven ook de kans om zich te oriënteren en te concurreren met andere aanbieders op de buitenlandse markt. Er valt veel te verdienen. Het moet wel goed gebeuren. Om dat te bereiken is inderdaad niet alleen een aanpassing van de regels nodig, maar verdient ook het bevorderen van de professionaliteit van de aanbestedende diensten aandacht. Daarom zijn PIANOo en TenderNed in het leven geroepen, om op dit punt de aanbestedende diensten te kunnen adviseren en ondersteunen.

De heer **Reuten** (SP): De minister zegt dat het gaat om 36 mld. vanuit de overheid en 13 mld...

Minister **Van der Hoeven**: Door het Rijk.

De heer **Reuten** (SP): Telt u dat bij elkaar op?

Minister **Van der Hoeven**: Nee, waarvan 13 mld. door het Rijk.

De heer **Reuten** (SP): Dan wil ik u toch het volgende vragen. Er is een EU-rapport uit 2004 dat uitkomt op 21,5% van het bbp. Zit dat rapport er helemaal naast? Het waren cijfers uit 2002.

Minister **Van der Hoeven**: Ik weet niet welke cijfers u hebt. Ik ken uw stukken niet. Ik heb laten navragen om welk bedrag het gaat.

De heer **Reuten** (SP): Het is een report on the functioning of the public procurement markets in the European Union, uitgebracht op 3 april 2004.

Minister **Van der Hoeven**: Dat is prima, maar daar kan ik verder niets mee. U vroeg mij over welke bedragen het in Nederland gaat. Ik heb het laten narekenen voor dit moment. Wij praten dan over 36 mld. aan opdrachten door de gehele overheid. Maar dan heb ik het over de overheid. Ik weet niet wat in het rapport waaruit u citeert, allemaal bij elkaar is geteld. Ik weet niet of er semioverheden bij zitten, of er scholen bij zitten, of er zorginstellingen bij zitten of pensioenorganisaties en noem maar op.

De heer **Reuten** (SP): U hebt het uitsluitend over de overheid en dan komt u op dat bedrag?

Minister **Van der Hoeven**: Ja.

De heer **Reuten** (SP): Ik heb een bedrag gehoord van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten van 25 mld.

Minister **Van der Hoeven**: Dat kan wel zo zijn, maar daar kan ik niet op reageren. Ik heb alleen mijn eigen cijfers. Het is 36 mld. door de gehele overheid en van die 36 mld. zo'n 13 mld. door het Rijk. Als u dat rekensommetje van de VNG wilt volgen, komt u uit op 23 mld. bij de gemeenten. Het gaat in elk geval om groot geld. Laten wij dat met elkaar vaststellen.

De heer **Reuten** (SP): Het gaat om groot geld. Wil de minister één van haar ambtenaren even naar het rapport laten kijken dat ik zojuist geciteerd heb?

Minister **Van der Hoeven**: Ik wil dat best doen als wij het rapport hebben.

De heer **Reuten** (SP): Met even googelen komt het meteen boven.

Minister **Van der Hoeven**: Ik laat er meteen naar kijken. Als ik een antwoord kan geven, geef ik het. Als ik het niet kan geven, zeg ik ook dat ik het niet heb.

Mevrouw de voorzitter. Ik was bezig met een algemeen aanloopje. Ik zal ingaan op de onderwerpen die in het kader van de concept-AMvB naar voren zijn gebracht, het mkb, aanbesteden onder de drempel,

integriteit, proportionaliteit, efficiëntere procedures en rechtsbescherming en naleving flankerend beleid. Daarna ga ik in op de structuur, de communicatie en de voorhang van de AMvB's en op de structuur van de wet en de delegatiestructuur. Op deze manier heb ik mijn betoog opgebouwd.

Misschien mag ik beginnen met het mkb. Wij willen dat het mkb en startende ondernemers een goede toegang tot overheidsopdrachten hebben en dat zij een kans hebben om de overheidsopdrachten in de wacht te slepen; dus geen onnodige belemmeringen als onnodig hoge eisen of lasten. Met het wetsvoorstel en de uitvoeringsregelgeving willen wij voorkomen dat aanbestedende diensten onnodig hoge eisen stellen aan ervaring en omzet, procedures efficiënter en minder administratief belastend maken en onnodig clusteren tegengaan. Wij willen verder voorkomen en verbieden dat strengere eisen worden gesteld aan combinaties, zodat mkb-bedrijven gemakkelijker samen kunnen inschrijven. De heer Reuten vroeg wat dat verbod op clusteren inhoudt. Hij weet net zo goed als ik dat schaalvergroting soms leidt tot best value for tax payers money, omdat je grote hoeveelheden tegen een lagere prijs kunt inkopen, met name als het gaat om bulkgoederen. Daardoor ontstaan opdrachten van grote omvang, maar kleine bedrijven zouden van die mogelijkheid geen gebruik kunnen maken.

Soms gebeurt het dat overheden onnodig opdrachten bij elkaar voegen tot één opdracht. Dat is onnodig clusteren, terwijl dat geen voordelen oplevert. Dat vind ik een serieus probleem. Ik vind dat opdrachten niet onnodig samen moeten worden gevoegd. Daardoor zou je namelijk het aantal potentiële opdrachtnemers te zeer beperken. Dat brengt weer het risico van marktvershraling met zich mee: de beste prijs-kwaliteitverhouding en innovatie worden niet meer nagestreefd. Daarom is onnodig clusteren ook voor de opdrachtgever niet gunstig.

De heer **Reuten** (SP): Kan het voorkomen dat de ene afdeling van een gemeente andere boormachines moet gaan gebruiken dan een andere afdeling, omdat er boormachines van verschillende merken moeten worden aangeschaft? Voor die verschillende boormachines zou men dan op verschillende manieren onderhoud moeten geven.

Minister **Van der Hoeven**: Het is nog veel erger. Het kan voorkomen dat bij één

organisatie, bij één departement of bij één gemeente een X aantal onderhoudscontracten zijn afgesloten en een X aantal aansluitcontracten voor ICT. Zoiets is niet efficiënt. Wat niet kan, is dingen bij elkaar voegen die eigenlijk niet bij elkaar horen.

De heer **Reuten** (SP): Dat ben ik met u eens, maar is hetgeen wat ik aangaf, uitgesloten, dus dat je met een X aantal onderhoudscontracten komt te zitten, vanwege het feit dat je apparaten van verschillende merken hebt aangeschaft?

Minister **Van der Hoeven**: Als je als aanbestedende dienst hebt toegestaan dat er X verschillende merken in je tent zijn, heb je natuurlijk ook te maken met verschillende onderhoudscontracten.

De heer **Reuten** (SP): Maar dat is toch een gevolg van het feit dat je niet mag clusteren?

Minister **Van der Hoeven**: Nee, dat onnodig clusteren is iets anders. Stel dat je voor de aanschaf van boormachines overgaat tot schaalvergroting. Dan heb je voor al die boormachines één onderhoudscontract en is er niets aan de hand. Echter, als je boormachines, andere machines en nog andere machines clustert en voor de aanschaf ervan één opdracht maakt, is er wel iets aan de hand. Met zo'n opdracht kom je namelijk alleen bij die bedrijven terecht die die drie verschillende apparaten kunnen leveren en de rest van de bedrijven sluit je uit van levering. Daarop doelde ik toen ik sprak over onnodig clusteren.

Voorzitter. De heer Reuten vroeg als eerste of het klopt dat Nederland qua mkb-aandeel boven het Europees gemiddelde uitkomt. Hij vroeg welke cijfers in dit verband gelden. In 2007 is door de EU een onderzoek verricht naar het mkb en het aanbesteden. Daaruit blijkt dat 64% van het aantal opdrachten in de EU naar het mkb gaat. Uit een recent ander onderzoek dat ik nog niet zolang geleden naar de Tweede Kamer heb gestuurd, blijkt dat in Nederland in 2006 56% van het aantal opdrachten naar het mkb is gegaan. Dat is dus minder dan het Europees gemiddelde. Uit datzelfde onderzoek blijkt dat 42% van de totale waarde van de aanbestedingen, de waarde gemeten over 2005, in Europa naar het mkb gaat. Uit dat onderzoek blijkt ook dat 41% van die waarde in Nederland naar het mkb gaat. Dat percentage is dus wat lager dan het Europees gemiddelde. Uit weer een ander recent

onderzoek komt het percentage van 30 van de waarde naar voren en dat is aanzienlijk minder dan het Europese gemiddelde.

De heer **Reuten** (SP): Ik wil nog graag weten welke schaal daarbij geldt. Ik ken een onderzoek waarbij voor het mkb de grens wordt gelegd bij 250 werknemers. In Nederland is het gebruikelijk om die grens hoger te leggen. Ik wil dus graag de cijfers vernemen waarbij voor het mkb de schaal geldt die wij in Nederland gewoonlijk aanhouden. U sprak ook over de waarde van de aanbestedingen. Ik wijs er dan op dat je in dat verband ook moet letten op de waarde van de omzet van het grootbedrijf vergeleken met de waarde van de omzet van het mkb met inachtneming van dezelfde definities. Ik begrijp dat u die cijfers niet meteen kunt geven.

Minister **Van der Hoeven**: Het onderzoek dat ik naar de Tweede Kamer heb gestuurd, zal ik ook naar deze Kamer sturen. Deze gegevens staan daar allemaal in. Er wordt ingegaan op de problemen die u net noemde. In de Nederlandse situatie valt nog een slag te winnen. Het is alleszins de moeite waard om te kijken hoe je dat kunt realiseren.

Ik kom op het aanbesteden onder de drempels. De Europese richtlijnen zijn niet van toepassing op opdrachten onder de drempelwaarde. Het is aan de lidstaten overgelaten om daarvoor iets te regelen. De meeste landen hebben dat inmiddels gedaan; alleen Nederland moet het nog doen. Aanbestedende diensten in Nederland hebben eigen regels opgesteld. Daardoor ontstaat een lappendeken. De regelgeving voor opdrachten onder de drempelwaarde wordt geüniformeerd. Het vergroot de transparantie voor het bedrijfsleven en het verlaagt de administratieve lasten. Er komt één set aan regels, maar aanbestedende diensten kunnen wel verschillende procedures kiezen, want aanbesteden is maatwerk. Onder de drempels mag ook de meervoudig onderhandse procedure gebruikt worden. In de concept-AMvB's doe ik een voorstel voor een bagatelbepaling. Vanuit de Kamer is er veel kritiek op gekomen. De bagatel zou te laag zijn, waardoor de kosten en baten van het aanbesteden niet meer goed in verhouding staan. Ik heb heel goed geluisterd naar de heer Franken, die daar als eerste expliciet over sprak. Het is iets dat in de AMvB's moet worden vastgelegd. Ik zal een substantieel hogere bagatel opnemen. Het voorstel dat daarvoor is gedaan, zal ik verder uitwerken.

Daarmee vervalt tegelijkertijd een deel van de administratievelastendruk en dus van de bezwaren die met name door de VSNU en de HBO-raad zijn geuit.

Bij de meervoudig onderhandse procedure nodigt de overheid drie bedrijven uit om een offerte in te dienen. De overheid zoekt die bedrijven uit. Dat lijkt mij vrij simpel. Eerlijk gezegd verwacht ik daar geen problemen mee. Voor een aanbestedende dienst kan het niet moeilijk zijn dat er aan drie bedrijven een offerte wordt gevraagd. Blijft deze procedure mogelijk, ondanks de bezwaren van de Commissie? Zal er voor werken van minder dan 1,5 mln. geen sprake zijn van relevantie voor de interne markt? Op basis van de huidige jurisprudentie is die meervoudig onderhandse procedure mogelijk. Dat blijft het geval. Het Europese Hof heeft geoordeeld dat opdrachten onder de drempelwaarde en ook de zogenaamde 2B-diensten niet vooraf bekendgemaakt hoeven te worden, omdat er geen duidelijk grensoverschrijdend belang mee gemoeid is. Ofwel: er is geen relevantie voor de interne markt. Uit de jurisprudentie volgt wel dat in uitzonderingsgevallen, bij opdrachten onder de drempelwaarde en bij 2B-diensten, het transparantiebeginsel in acht genomen moet worden. De opdracht moet dan vooraf aangekondigd worden. Het betreft een opdracht waarbij sprake is van een duidelijk grensoverschrijdend belang. Dan is die internemarktrelevantie namelijk wél aan de orde. De situatie in Kerkrade kan dan iets anders zijn dan die in Den Haag.

Stel dat de Commissie gelijk heeft. Dan dreigt volgens de heer Franken het gevaar dat wij voor werken tussen de €150.000 en 1,5 mln. uitsluitend aanbestedingen zullen zien die tegen de laagste prijs worden gegund. Ik deel de mening van de Commissie niet. Boven en onder de drempel hangt het van de aard van de opdracht af of de laagste prijs het beste criterium is. Bij het eerder genoemde onderzoek is ook aandacht besteed aan het percentage opdrachten op de laagste prijs en op de economisch meest voordelige inschrijving. Daaruit blijkt dat in 2006 75% van de opdrachten boven de drempel volgens die economisch meest voordelige inschrijving ging, en 20% op de laagste prijs, terwijl de rest onbekend was. Onder de EU-drempels kan wat vaker op de laagste prijs worden gegund, maar zeker niet uitsluitend. De heer Reuten wil een regionale differentiatie aanbrengen in de drempelwaarde. De bagatelondergrens voor de opdrachten onder de Europese drempelwaarde is uit een

oogpunt van de lasten voor de aanbestedende diensten gekozen. Het mag niet zo zijn dat het aanbesteden meer kost dan het oplevert. Het omslagpunt tussen kosten en baten is in Kerkrade hetzelfde als in Rotterdam.

De heer **Franken** (CDA): Bij meervoudig onderhands aanbesteden moet sprake zijn van een grensoverschrijdend belang. Kern daarvan is of wordt voldaan aan het transparantiebeginsel. Dan zou je een passende mate van openbaarheid moeten hanteren. Denkt de minister daar voorschriften voor te geven? Anders blijft zij met een heel onzekere paragraaf zitten.

Minister **Van der Hoeven**: Daar zal ik in het kader van de AMvB nog eens even over nadenken. Het moet inderdaad geen aanleiding geven tot onduidelijkheid.

De heer Schouw vroeg of een hogere bagatel het antwoord is op de klachten van VNG en HBO-raad. Laten wij elkaar niets wijsmaken: ze hebben allemaal een ander standpunt! De HBO-raad wil helemaal geen bagatel en de VNG vindt de bagatel te hoog ten opzichte van de praktijk van de gemeente. Een hogere bagatel is dus niet voor alle partijen een antwoord op hun klachten. Als wij het voorstel van de heer Franken volgen, is dat een antwoord op een deel van de klachten.

De heer **Schouw** (D66): Dat is vooral een antwoord op de stelling van de heer Franken in eerste termijn. Hij zei: als je die bagatel verhoogt, zijn alle problemen opgelost. Wat u nu zegt, is: dat is helemaal niet waar, daarmee zijn de problemen absoluut niet opgelost. U hebt helderheid gebracht in het debat: mijnheer Franken kan dit in zijn zak steken.

Minister **Van der Hoeven**: U moet mijn opdracht niet bagatelliseren! Ik ontken niet dat de bagatel wel degelijk een oplossing vormt voor een aantal problemen, maar het is een illusie te denken dat je met wijzigingen alle problemen oplost. Het probleem is dat er tegengestelde belangen in het geding zijn. De inkopersorganisatie heeft een heel ander belang dan het mkb. Uiteindelijk zullen wij een knoop moeten doorhakken. Door daar op deze manier iets aan te doen, kom je aan een deel van de problemen tegemoet.

Tegen de heer Van den Berg zeg ik dat het inderdaad zo is dat boven de bagatel voor kleinere opdrachten de meervoudige onderhandse procedure moet zijn toegestaan.

Onder de bagatel kan uit de hand worden gegund, maar het hoeft niet.

Integriteit is niet iets wat uit de lucht komt vallen. De aanleiding was de parlementaire enquêtecommissie bouwnijverheid. Daarin is de wens geformuleerd door kabinet en Kamer om malafide ondernemers voor een zekere periode van opdrachten uit te sluiten. Er moet schoon schip gemaakt kunnen worden en er moet met één maat gemeten worden. De Aanbestedingswet introduceert een nieuwe uniforme toets voor de integriteit van ondernemers, die ziet op veroordeling voor strafbare feiten en overtredingen van de Mededingingswet. De toets wordt uitgevoerd door het COVOG. Die nieuwe toets leidt inderdaad tot enige lastenverzwaring bij het bedrijfsleven, maar dat is de logische consequentie. Daar moet je evenwicht in vinden. Het voornemen is om de toets niet voor alle opdrachten verplicht te stellen, maar toe te spitsen op die opdrachten waarbij reële integriteitsrisico's bestaan. Het gaat dan om grote opdrachten of opdrachten in een sector waarin volgens de aanbestedende dienst een verhoogd integriteitsrisico bestaat.

Bij aanbestedingen wordt gebruikgemaakt van een uniforme, eigen verklaring. Dat betekent dat een ondernemer aan het begin van een aanbestedingsprocedure in zijn eigen verklaring aangeeft dat hij in het feitelijke bezit is van een integriteitsverklaring zoals die is afgegeven door het COVOG. De aanbestedende dienst controleert alleen van de winnaar of winnaars van de procedure op een website van COVOG of die ondernemer inderdaad die integriteitsverklaring heeft. Je hoeft dus niet bij iedere aanbesteding een integriteitsverklaring te overleggen als ondernemer. Je hoeft ook niet bij elke aanbesteding een integriteitsverklaring aan te vragen, aangezien ze een jaar geldig is.

De integriteitstoets is verplicht voor opdrachten voor werken boven de 5,1 mln. Voor alle andere opdrachten is de toetsing van de integriteit facultatief. Dat betekent dat de aanbestedende dienst op basis van de aard en de inhoud van de opdracht besluit of de integriteitstoets nodig is.

Mevrouw Kneppers vroeg of dat niet omzeild kan worden door een nieuwe bv op te richten. Welnu, dat helpt niet als de bestuurders van een onderneming zijn veroordeeld. Bij de integriteitstoets wordt niet alleen gekeken naar de onderneming maar ook naar de bestuurders. Als een nieuwe bv wordt opgericht met dezelfde veroordeelde

bestuurder, zal ook aan deze nieuwe bv geen integriteitsverklaring worden verstrekt.

De heren Van den Berg en Franken hebben terecht gevraagd naar de integriteit binnen de overheid zelf. Corruptie en belangenverstrengeling moet je ook binnen de overheid voorkomen. Het verantwoordelijk ministerie van BZK heeft in april 2003 een aantal actiepunten geformuleerd in de nota Integriteitsbeleid openbaar bestuur en politie. Sindsdien houdt BZK de Tweede Kamer regelmatig op de hoogte van de voortgang op dit gebied. De laatste informatie van 22 mei 2008 ging over acties ter verbetering van de klokkenluiderregelingen. Als de Kamer op dit punt meer en specifiekere vragen heeft, zou ik graag willen verwijzen naar mijn collega van BZK.

De heer Van den Berg heeft gevraagd naar de administratieve lasten. De aanvraagprocedure is eenvoudig. Men behoeft namelijk geen vragenlijsten in te vullen. De kosten bedragen op dit moment minder dan €150. De kosten die het COVOG in rekening gaat brengen voor de integriteitsverklaring zijn nog niet precies bekend, maar ik zal op dat punt de vinger aan de pols houden. Van buitenlandse bedrijven wordt een overeenkomstige verklaring gevraagd van een overeenkomstige instantie als het COVOG in hun land van vestiging. Er is dus geen sprake van benadeling van het Nederlandse bedrijfsleven.

De heer **Schouw** (D66): Ik zocht even naar een soort pauzemomentje. De minister begon zo goed. Zij zei: er zijn weliswaar vragen gesteld over de AMvB's, maar daar gaat het eigenlijk hier niet over want het gaat hier over de wet. Toen dacht ik: nou dat is een tien voor de minister. Vervolgens loopt zij als een soort trein al die puntjes langs uit die AMvB's. Het principiële punt is nog even blijven liggen, want daar gaat zij straks op in. Kennelijk vindt zij al die onderlinge puntjes erg belangrijk. Zou het niet een idee zijn om die gewoon in een wet te verankeren?

Minister **Van der Hoeven**: Ik kom daar dadelijk op terug. Uw collega's hebben mij een heleboel vragen gesteld. Ik begrijp wel dat u meteen naar mijn conclusies toe wilt, maar ik denk dat uw collega's ook recht hebben op een antwoord.

De heer **Schouw** (D66): Het is een hoofdpunt in bijna alle inbrengen. Het is een principiële punt. Het zou goed geweest zijn om daarmee te beginnen. Die andere, kleinere dingen zijn

hier nu eigenlijk niet aan de orde. Die betreffen AMvB's en die behandelen wij op een andere manier dan hier. Ik wil dit toch gezegd hebben om die knip met elkaar te maken. Daar moeten wij ons wel bewust van blijven.

Minister **Van der Hoeven**: Ja, mijnheer Schouw, daar heeft u volkomen gelijk in, maar ik denk ook dat het goed is dat, aangezien er vragen over gesteld zijn, ik aangeef wat ik ermee ga doen en of ik er in sommige gevallen niets mee ga doen.

De heer **Franken** (CDA): Ik hecht er zeer aan dat al die onderwerpen op dat terrein punt voor punt besproken worden. Daar hebben wij het immers over. Als dingen niet in de wet staan, moet je wel weten wat in de wet zou moeten staan. Daar hebben wij over gesproken. Laten wij dat alstublieft afmaken.

De heer **Schouw** (D66): In formele zin spreken wij hier niet over de inhoud van die AMvB's. Daar moeten wij ons aan houden. Wij moeten ons niet laten verleiden om daar toch met elkaar over te gaan praten want dat leidt alleen maar af van de hoofdzaak, die als een rode draad door alle inbrengen van de woordvoerders loopt.

Minister **Van der Hoeven**: Mevrouw de voorzitter. Ik neem uw Kamer zeer serieus. Als u vragen stelt en u wilt van mij geen antwoord horen dan zegt u dat maar. Ik snap dan echter niet waarom u mij de vragen heeft gesteld. In mijn naïviteit dacht ik dat u die vragen heeft gesteld om daar antwoord op te krijgen.

De **voorzitter**: In de eerste plaats: ik heb geen vragen gesteld aan u. In de tweede plaats hebben de woordvoerders de vragen legitiem gesteld. Zij verdienen respect en krijgen dus een antwoord op hun vraag.  
\*\*

Minister **Van der Hoeven**: Dank u wel.

Voorzitter. Over de proportionaliteit zijn veel klachten van aanbestedende diensten ontvangen. Het wetsvoorstel bepaalt dat grenzen kunnen worden gesteld aan wat een opdrachtgever mag vragen, bijvoorbeeld op het gebied van omzet en ervaring. Dat wordt verder uitgewerkt in de concept-AMvB's. De heer Franken stelde daarbij de vraag of er niet een soort grijze lijst is met voorbeelden van onredelijk zware proportionaliteitseisen. Het beginsel van proportionaliteit is nauwelijks ingevuld in de Europese richtlijn. Over de

toepassing ervan in de praktijk ontstaan dan ook veel klachten. Tot nu toe heb ik in de concept-AMvB een norm ontwikkeld voor bankgaranties. Ik hoor ook over andere contractvoorwaarden veel klachten. Ik ben daarover nog in overleg. De wens van deze Kamer om ook voor andere contractvoorwaarden normen te ontwikkelen, zal ik betrekken bij het definitieve voorstel voor de AMvB. Ik vind net als u dat het mkb een betere toegang moet krijgen. Het beginsel van proportionaliteit moet op een aantal punten nader worden ingevuld. Ik ben van plan om een aantal normen vast te stellen inzake geschiktheidseisen, selectie-eisen, referentieprojecten en dat soort zaken meer. Eigenlijk zou je via een stelsel van "comply or explain" daarvan moeten kunnen afwijken als daar een goede reden voor is.

Naar de bepalingen op de grijze lijst moet ik echt even kijken. Je moet immers geen eisen stellen die hoger zijn dan de norm. Net als bij die grijze lijst moet ook de aanvaardbaarheid van het handelen worden aangetoond. Ik heb dus eigenlijk een variant op de gedachte achter die grijze lijst, maar ik vind wel dat dit verder moet worden uitgewerkt dan het op dit moment in de concept-AMvB is uitgewerkt.

Dan kom ik op de vragen van de heer Reuten. Ik ben uitgegaan van de eis tot een maximale omzet van 200%. Dat de onderneming voldoende middelen heeft om een opdracht uit te voeren, geeft voldoende zekerheid voor de aanbestedende dienst. Ik meen dat wij hier verder over moeten spreken als wij praten over de inhoud van de AMvB's.

Ik probeer mijn best te doen om de antwoorden kort te houden, mijnheer Schouw, maar ik vind wel dat het even aan de orde moet komen.

Voorzitter. Efficiëntere procedures. Een van onze doelen is het verlagen van administratieve lasten. Dat gebeurt door de procedures efficiënter te maken. Een aantal dingen gaan wij daarvoor doen. Alle aankondigingen komen op één site, TenderNed. Ik noem ook de eigen verklaring bij inschrijving. De aanbestedende diensten mogen niet langer openbaar verkrijgbare informatie aan bedrijven vragen. Dat is echt een heel heikel punt. Aanbestedende diensten zullen bestek gratis beschikbaar moeten stellen; daaraan mogen zij geen extra inkomsten onttelen.

Ik ben echt van mening dat wij daar werk van moeten maken. Dat zullen wij ook gaan doen. Ik heb Actal inderdaad om advies gevraagd en dat advies heb ik op 22 mei

ontvangen. Actal adviseert om de besluiten vast te stellen, maar ook om twee jaar na inwerkingtreding te evalueren of de berekende verlaging van de lasten daadwerkelijk is behaald. Dat vind ik een goed plan en dat ga ik ook doen. De verwachte daling van de lasten bij de diensten en bedrijven samen is 13%, bij de aanbestedende diensten zelf 3% en bij het bedrijfsleven 17%. Er is een afname van kosten. Ik ben van plan om dat goed te monitoren.

De heer Reuten heeft ook gesproken over verdergaande juridische procedures en navenante kosten. Ik denk dat het aantal juridische procedures afneemt, omdat deze meestal gaan over onduidelijkheden in de wet- en regelgeving. In het nieuwe besluit worden een aantal van die onduidelijkheden weggenomen. Het is voortaan sneller duidelijk wanneer een aanbestedende dienst proportioneel handelt en dat is erg belangrijk.

De heer **Reuten** (SP): Als de minister daarvan overtuigd is, kunnen wij het voorstel volgen dat een van mijn collega's heeft gedaan. Als er toch extra procedures komen, kan het ministerie die gewoon op zijn begroting zetten. Als de minister werkelijk overtuigd is dat er geen extra juridische procedures komen, kan zij de sector aanbieden om het door de Nederlandse burger uit de begroting te laten betalen, als er meer procedures komen dan voorheen.

Minister **Van der Hoeven**: Nee, dat ben ik niet van plan.

De heer **Reuten** (SP): Dus zo overtuigd bent u niet.

Minister **Van der Hoeven**: Ieder zijn eigen verantwoordelijkheid. Zo hoort het. Ik wil niet de kosten van een aanbestedende dienst op mijn schouders laden, als die dienst bijvoorbeeld door eigen gedrag procedures uitlokt. Dat doe ik niet. Wat ik wel doe, is zorgen dat het bedrijfsleven op een snellere manier zijn klachten kwijt kan, maar daar heb ik het zo meteen nog even over.

De heer **Van Driel** (PvdA): Ik vind dit argument opnieuw niet overtuigend. U zegt dat de wet meer duidelijkheid geeft, zodat er minder procedures zijn. Dat vind ik iets te kort door de bocht, want niet één deskundige die wij erover hebben gesproken, is het met u eens. U beweert iets en dan zegt collega Reuten dat u er rustig een paar miljoen voor op de begroting kunt zetten, want dat is het

eerste wat u overhoudt aan het eind van het jaar. Dat kost niets, want er komen toch geen procedures bij. Als de redenering opgaat, zou u moeten zeggen dat u die paar miljoen toch overhoudt aan het eind van het jaar. Geef dan wel argumenten waarom u tegen iedereen in zegt dat het aantal omlaag gaat. Anders moeten wij u op uw mooie ogen geloven en dat vind ik toch wel heel weinig voor zo'n wet.

Minister **Van der Hoeven**: U hoeft mij nooit op mijn mooie ogen te geloven, want dat is niet goed. Dan de financiële opmerking. Kunt u zich voorstellen wat mijn collega, vicepremier Bos zou zeggen als ik met een dergelijk voorstel bij hem zou aankomen? Ik denk dat hij mij vierkant in mijn gezicht uitlacht en gelijk heeft hij. Als het gaat over die procedures, is de vraag waarop men zich baseert. Men baseert zich op concept-AMvB's waarover nog overleg plaatsvindt, waarover ik nog in gesprek ben, en op een raamwet die in de Tweede Kamer unaniem is aangenomen. Ook uw fractie heeft daarvoor gestemd. De reden voor mij om deze opmerking te maken is dat een van de klachten was dat de procedures niet waren uitgeschreven en dat gebeurt dan wel, en dat in het nieuwe besluit dat nog bij de AMvB's aan de orde komt, een aantal onduidelijkheden worden weggenomen.

De heer **Van Driel** (PvdA): Men baseert zich volgens mij op wat allemaal niet in de wet staat, op wat er ons inziens in zou horen en op een aantal concepten die er liggen. Meer is er ook niet. Dat geheel beoordelen wij. De vraag is of de mensen in deze Kamer dit van voldoende niveau vinden. Als u vraagt waarop men zich baseert, dan is dat op datgene wat er ligt. Als er niet iets ligt wat kwalitatief beter is, krijg je inderdaad de kritiek van deskundigen dat dit leidt tot tientallen procedures. Ik heb een aantal advocatenkantoren geraadpleegd en zij vinden het geweldig.

Minister **Van der Hoeven**: Mijnheer Van Driel, u veroorzaakt nu wel een heleboel mist. U weet net zo goed als ik waarover wij het hier hebben. Wij hebben het over een raamwet en niet over de concept-AMvB's die eronder komen te hangen. Daarover komen wij nog met elkaar te spreken. Dan wordt ook de duidelijkheid gegeven die wordt gevraagd en die is vereist. Dat ben ik met u eens, maar u moet niet tegen mij zeggen dat er mist wordt gecreëerd omdat wij niet over die AMvB's praten. Zoals de heer Schouw terecht zei: even de twee zaken uit elkaar houden.

De heer **Reuten** (SP): Wij hebben het wel en niet over de raamwet. Het probleem wordt veroorzaakt door de raamwet, die het noodzakelijk maakt dat er AMvB's komen.

Minister **Van der Hoeven**: Dat blijft ook.

De heer **Reuten** (SP): Dat blijft zolang wij een raamwet hebben.

Minister **Van der Hoeven**: Ook als wij een andere wet zouden hebben, zouden er een aantal zaken zijn die een AMvB vereisen.

De heer **Reuten** (SP): Natuurlijk, maar alle deskundigen die bekend zijn met die AMvB's, met name het BA, zeggen dat die verdere jurisdisering inluiden. U zegt dat zij ongelijk hebben.

Minister **Van der Hoeven**: Ik zeg dat ik daar niet benauwd voor ben. Eén van de belangrijkste redenen voor het ontstaan van allerlei juridische procedures is dat procedures onvoldoende zijn uitgeschreven. Daardoor is er geen transparantie. Wij lossen dat op met de AMvB's. Die geven die duidelijkheid juist wel. U moet eens nagaan van wie u die informatie krijgt. Die komt uit de koker van de aanbestedende diensten. Die komt niet uit het mkb en niet uit het VNO, maar uit de aanbestedende diensten. Hierbij is ook sprake van een ander belang. Dat mogen wij niet onder de tafel schoffelen.

De heer **Reuten** (SP): U zegt dat u er niet benauwd voor bent. Bent u er echter ook van overtuigd dat er niet meer procedures komen? Uw overtuiging zou minder gratis zijn als u zegt: als er gemiddeld toch minder procedures komen, dan kan ik ze gemakkelijker op mijn begroting zetten. Dat kost mij toch niets, omdat ik ervan overtuigd ben dat er niet meer procedures komen. Als u daartoe niet bereid bent, dan is het boterzacht.

Minister **Van der Hoeven**: Dat kunt u wel zeggen, maar dit wetsvoorstel gaat met name om het handelen van aanbestedende diensten, die in ieder geval op een correcte manier behoren te handelen. Als er fouten gemaakt worden die tot een juridisch geschil leiden, dan mag een aanbestedende dienst de kosten van die fout niet afwentelen op de rijksoverheid. Wij moeten de zaken op dit punt goed regelen en niet nu al zeggen dat men denkt dat het tot meer procedures leidt. Naar mijn inschatting gebeurt dat gewoon niet.

Ik kom te spreken over de rechtsbescherming. Ik ben ervan overtuigd dat ondernemers die worden benadeeld in hun aanbestedingsprocedure, hun recht moeten kunnen halen. Dat sluit ook aan bij wat zojuist werd gezegd. Zij moeten terechtkunnen bij de civiele rechter en dat kunnen zij ook op grond van een "onrechtmatige daad". Tijdens de consultatie heb ik gevraagd hoe de rechtsbescherming van bedrijven verbeterd kan worden. Ik heb daarop nog geen reactie gekregen. Ik wacht die reactie af. Ik stel voor dat wij nog even wachten op wat nog naar voren wordt gebracht over hoe de rechtsbescherming van bedrijven eventueel kan worden verbeterd.

De heer Franken vraagt of ik ervoor kan zorgen dat ondernemers ook anoniem kunnen klagen en hun verhaal kwijt kunnen. Zij kunnen nu al anoniem klagen over een aanbesteding bij de Aanbestedingsdesk, die is opgericht door MKB-Nederland. Ik heb met MKB-Nederland afgesproken dat ik de Aanbestedingsdesk de komende drie jaar meefinancier, onder voorwaarde dat alle ondernemers er gebruik van kunnen maken, ook zij die geen lid zijn van MKB-Nederland. Ik kom zo materieel tegemoet aan de vraag van de heer Franken. Overigens doe ik dat alleen als dit wetsvoorstel wordt aangenomen. Dat zal hij begrijpen. Als dit wetsvoorstel niet wordt aangenomen, dan vervalt mijn toezegging op dat punt.

Mevrouw Kneppers zegt dat het aantal geschillen recentelijk is gestegen. Het is goed dat ondernemers die zich benadeeld voelen, naar de rechter stappen. Ik heb al gezegd dat dit niet wil zeggen dat er geen verbeteringen op het punt van rechtsbescherming nodig zijn. Ik onderzoek in hoeverre dat noodzakelijk is. Een aparte geschillencommissie is daarbij één van de te overwegen mogelijkheden.

Mijn volgende punt is de arbitrage of de gespecialiseerde rechter. Ik heb arbitrage bij aanbestedingen verboden, mede omdat in het rapport van de parlementaire enquêtecommissie behoorlijk wat kritiek is geuit op de Raad van Arbitrage. Er zou sprake zijn van onvoldoende onafhankelijke geschillenbeslechting en de gang naar de rechter werd geblokkeerd. Dat was overigens ook de kritiek van de Raad van State. Daarnaast geldt dat een ondernemer geen keuze voor arbitrage kan maken, maar gedwongen is door de keuze van de aanbestedende dienst. Daardoor leent arbitrage zich naar haar aard minder voor de aanbestedingsgeschillen. Het Rijk kan bij aanbestedingsgeschillen in de bouw voortaan

naar de kortgedingrechter gaan. Andere aanbestedende diensten gebruiken ook voornamelijk de kortgedingrechter op dat punt. In het wetsvoorstel is dus, gelet op de kritiek en de gangbare praktijk, een verbod op arbitrage in aanbestedingszaken opgenomen. Ik weet dat soms wordt geklaagd over onvoldoende specialistische kennis van de kortgedingrechter. De rechterlijke macht moet ook enige tijd krijgen om specialistische kennis op te doen. Als daartoe aanleiding bestaat, zal ik waar nodig verbeterpunten aanbrengen.

Rest de vraag van de heer Van den Berg naar de toezichthouder. Hierbij is het belangrijk om stil te staan bij de twee functies die een aanbestedingsautoriteit kan hebben: verbeteren van de naleving of klachten van het bedrijfsleven behandelen. Betere naleving kan door het toezicht te verbeteren en het professionaliseren aan te besteden. Het toezicht op de naleving geschiedt door de verplichte controle door de auditdiensten en de Algemene Rekenkamer. Die ziet toe op de rechtmatigheid van de uitgaven van aanbestedende diensten. Er is uiteraard ook democratische controle, er is de gang naar de civiele rechter en er is de Europese Commissie. Toezicht kan alleen achteraf constateren dat er iets fout is gegaan. Fouten moeten echter voorkomen worden. Dat beogen wij met het tweede spoor, het professionaliseren van het aanbesteden. Dat gaat het over het vergroten van kennis bij aanbestedende diensten over het aanbestedingsrecht en het aanbestedingsproces. Daarover zijn een aantal dingen gezegd. In het jaar 2005 zijn wij met PIANOo begonnen, zoals de heer Franken terecht heeft omschreven, om de aanbestedende diensten te helpen bij verdere professionalisering. PIANOo staat voor Professioneel en Innovatief Aanbesteden, Netwerk voor Overheidsopdrachtgevers.

Mevrouw Kneppers vraagt waarom de implementatie van de nieuwe rechtsbeschermingsrichtlijnen in een apart wetsvoorstel behandeld worden. De wijziging moet uiterlijk december 2009 zijn geïmplementeerd. Daarvoor komt een apart wetsvoorstel. De wijziging kon bij het voorliggende wetsvoorstel niet meegenomen worden omdat de wijzigingsrichtlijn toen nog niet vastgesteld was. Het wetsvoorstel dat er nu ligt, is in maart 2006 door mijn voorvoorganger bij de Kamer ingediend, de heer Brinkhorst. Het is in de Tweede Kamer verdedigd door de heer Wijn, omdat de heer Brinkhorst toen met zijn D66 uit de coalitie vertrokken was. Daar kan ik ook niets aan

doen. De wijzigingsrichtlijn is, zoals mevrouw Kneppers aangeeft, pas in november 2007 vastgesteld.

De naleving moet beter. Daar ben ik het zeer mee eens. Daarvoor is een aantal maatregelen in gang gezet. Ik noem er een, namelijk versterking van de democratische controle op het bestuurlijk handelen. Vanaf 2010 zal ik jaarlijks een lijst met alle aanbesteedde opdrachten van het voorafgaande jaar openbaar maken. Ik stuur die aan de Kamer. Dat is mogelijk omdat met de inwerkingtreding van het voorliggende wetsvoorstel alle aanbestedingen van de overheid op één site worden vermeld. De lijst helpt gemeenteraden, provinciale staten en de beide Kamers om na te gaan wat er is aanbesteed door het eigen bestuursapparaat. Ik ben het er zeer mee eens dat het de verantwoordelijkheid van de regering is om voor naleving van de eigen regels te zorgen. Ik heb al aangegeven wat ik daaraan doe. Dat is van belang, omdat het anders niet lukt.

Ik kan de resultaten van het nalevingsonderzoek van 2008 nog niet geven. Dat onderzoek loopt nog. Ik heb dat al gemeld in mijn brief van 2 juli. Het onderzoek loopt langer dan van tevoren ingeschat. De resultaten krijgt de Kamer uiteraard, zodra die er zijn.

De heer Van Driel heeft al twee keer gevraagd naar de nalevingspraktijk in andere lidstaten. Ik vind het heel vervelend dat ik daar geen fatsoenlijk antwoord op heb kunnen geven. Dat komt omdat ik niet over de gevraagde informatie beschik. Tot op dit moment is daar door de Europese Commissie geen onderzoek naar gedaan.

Ik heb in het voorjaar op vragen van de heer Aptroot uit de Tweede Kamer gezegd dit bij de Commissie aan te kaarten. Ik vind dat het moet gebeuren. Ik ga dat opnieuw doen bij de informele Raad voor Concurrentievermogen, volgende week in Versailles. Dan praten wij over de Small Business Act. Ik ben het er zeer mee eens dat een evaluatie van de praktijk van aanbesteding in andere lidstaten gewoon nodig is. Ik kom daarop terug, want ik vind het heel vervelend dat ik deze vraag, die meer dan eens is gesteld, telkens op zo'n onbevredigende manier moet beantwoorden. Ik hoop nog steeds dat ik hem op een goede manier kan beantwoorden, maar daarvoor heb ik wel de medewerking van de Commissie nodig.

Het flankerend beleid. Professionaliteit is niet altijd voldoende. Vooral bij kleinere opdrachtgevers is de professionaliteit vaak

onvoldoende en dan worden er onnodige eisen gesteld en wordt er gerommeld om alsnog het bedrijf van voorkeur te krijgen. Procedures worden dan vaak tussentijds aangepast en dat kan niet. Wij moeten dat dan ook echt tegengaan met de twee sporen die ik zojuist noemde: het verhelderen van de regelgeving en ondersteuning van de aanbestedende diensten. PIANOo en TenderNed zijn daarbij behulpzaam. TenderNed richt zich daarbij vooral op de elektronische aanbesteding. Voor het Rijk is het Regiebureau Inkoop in het leven geroepen. Binnen de Regieraad Bouw werken opdrachtgevers en opdrachtnemers in de bouwsector gezamenlijk aan een leidraad aanbesteden.

Hoe voorkomen wij dat op de laagste prijs wordt aanbesteed? Ik kan dat niet verbieden! Ik kan verder het aanbesteden op de economisch meest voordelige aanbidding ook niet verplicht stellen. Beide moeten mogelijk zijn, ook volgens de Europese richtlijnen. Aanbesteden op de economisch meest voordelige aanbidding is in veel gevallen beter dan aanbesteden op de laagste prijs, want dan kan de aanbesteder ook innovatie en kwaliteitsaspecten bij de aanbesteding betrekken. Voor veel opdrachten en zeker als het in bulk gaat, blijkt de laagste prijs echter het beste criterium.

Het aanbesteden op de economisch meest voordelige aanbidding gaat de goede kant op, maar het heeft nog niet overal ingang gevonden. Het blijft dan ook van belang dat wij deze wijze van aanbesteden blijven stimuleren. Ik zal dat doen via PIANOo in de hoop dat aanbestedende diensten vaker voor dit gunningscriterium zullen kiezen.

Mevrouw Kneppers merkte terecht op dat het bij aanbesteden op de laagste prijs eenvoudiger is om kartelafspraken te maken en die onderling te handhaven dan bij aanbesteden op prijs en kwaliteit. Dat is waar, maar het gaat wel te ver om te stellen dat aanbesteden op de laagste prijs automatisch tot kartelvorming leidt.

De heer Reuten vroeg of een aanbestedende dienst eerst met de oude, vertrouwde leverancier mag onderhandelen. De Europese richtlijnen schrijven voor dat aan het einde van een contract een nieuwe procedure moet worden geopend. In normale gevallen kan dan ook niet met de oude, vertrouwde leverancier verder onderhandeld worden. Hierop bestaan echter uitzonderingen.

Mevrouw Kneppers sprak als eerste over de Aanbestedingskalender. Meer in het bijzonder vroeg zij waarom TenderNed verplicht is en er geen gebruik wordt gemaakt

van de Aanbestedingskalender. Wij hebben daar om praktische redenen voor gekozen. Zo is er geen ontwerpdocumentatie en dat betekent dat je de Aanbestedingskalender als aankondigingsmodule niet in TenderNed kunt integreren. Omdat de documentatie ontbreekt, is het ook niet duidelijk wie de eigenaar is van welk deel van de Aanbestedingskalender. Het is namelijk een gezamenlijk initiatief van diverse partijen, waaronder ook niet-rijkspartijen. Vanwege de belangen die hiermee gemoeid zijn, moet de overheid straks wel de volledige zeggenschap hebben over dat nieuwe nationale systeem voor elektronische aanbesteding.

Tegen de heer Van den Berg kan ik zeggen dat hieraan hard wordt gewerkt. Volgens de planning zal het op tijd gereed zijn. Overigens wordt het systeem onderworpen aan een aantal uitgebreide tests. Wij moeten immers zeker weten dat het systeem werkt, voordat het verplicht wordt gesteld.

De heer **Franken** (CDA): Het is natuurlijk wel een vorm van gedwongen winkelnering. Verder is het een probleem dat Europese modules wel via de kalender te verkrijgen zijn en nog niet via TenderNed.

Minister **Van der Hoeven**: Het is de bedoeling dat TenderNed het nationale systeem voor elektronisch aanbesteden wordt. Het moet een eenvormig en eenduidig systeem worden dat voor alle aanbestedende diensten en opdrachtnemers gemakkelijk is te vinden. Ik zal het punt dat de heer Franken aankaart, dan ook zeker meenemen. Maar bij de Aanbestedingskalender loop ik tegen heel andere problemen aan. Als je niet weet wie van welk deel eigenaar is, dan is het erg lastig om een en ander te integreren, omdat de documentatie niet bestaat. Ik zou het willen; dat zou een stuk gemakkelijker zijn, maar het lukt niet.

Voorzitter. De heer Reuten gaf aan dat voor de inkoopende afdelingen van private bedrijven andere normen zouden gelden; zij zouden bijvoorbeeld niet transparant hoeven te zijn. De heer Reuten vroeg waarom het zo moet. Welnu, het is geen overheidsbedrijf. Een overheidsorganisatie werkt met publiek geld, met geld van de belastingbetaler. Private bedrijven hoeven niet alle bedrijven een gelijke kans te geven om op non-discriminatoire wijze mee te dingen en hoeven ook niet de principes van de gemeenschappelijke markt toe te passen. Het toepassen van die normen brengt wel

uitgebreide Europese regelgeving met zich mee. Ik ga die normen met die regels niet aan het bedrijfsleven opleggen, want deze zijn opgelegd aan ons als overheden en aan onze aanbestedende diensten.

De heer **Reuten** (SP): Dit scheert langs het argument dat ik heb gebruikt. Ik heb gezegd dat bepaalde politieke stromingen zich wat betreft de efficiëntie van de publieke sector, spiegelen aan het bedrijfsleven. Het idee daarbij is dat er in het bedrijfsleven efficiënt wordt gewerkt. De vraag is nu: doet het bedrijfsleven het wat betreft aanbestedingen inefficiënt? In het bedrijfsleven hebben wij een lappendeken -- de term is van u -- die erop duidt dat gemeente A langs een andere aanbestedingsprocedure werkt dan gemeente B enzovoort. Shell doet het anders dan Albert Heijn en Albert Heijn doet het anders dan ASML. Hebben wij daarover te klagen? Doen deze bedrijven het verkeerd? Dat is mijn vraag. Moet je het keurslijf, dat niet wordt opgelegd aan het bedrijfsleven, wel opleggen aan de publieke sector?

Minister **Van der Hoeven**: Ja, omdat het de publieke sector is.

De heer **Reuten** (SP): Ja, juist omdat het om belastinggeld gaat, mag je van de publieke sector vergen dat die efficiënt omgaat met zijn middelen.

Minister **Van der Hoeven**: Dat klopt, en daarom worden die regels ook opgelegd aan de publieke sector. Bij Shell, Albert Heijn en al die andere bedrijven bestaat een andere prikkel als het gaat om kosten- en kwaliteitsefficiency, namelijk een prikkel om te kunnen overleven. Bij een overheidsorganisatie zit dat heel anders in elkaar. Dat is de tweede reden waarom daarvoor andere regels bestaan. Die regels zijn inderdaad Europees vastgelegd en ik vind ook dat wij die moeten naleven. Het kan niet zo zijn dat een aanbestedende dienst onder die drempel allerlei eigen regels gaat bedenken om bepaalde bedrijven buiten de deur te houden en andere bedrijven daarbinnen, zonder dat er een fatsoenlijke kostenvergelijking is gemaakt.

De heer **Reuten** (SP): Voorzitter...

De **voorzitter**: Mijnheer Reuten, wij hebben nog een tweede termijn. Ik zou u willen vragen om het een beetje kort te houden, met het oog op de klok.

\*\*

De heer **Reuten** (SP): Ik heb één vraag: woekert de gemeente Maastricht of de Rijksuniversiteit Utrecht niet met zijn middelen?

Minister **Van der Hoeven**: Als een bedrijf niet kostenefficiënt en effectief werkt, komt het voortbestaan daarvan in gevaar. Voor een gemeente of een andere aanbestedende dienst van de overheid gelden gewoon andere regels. Gemeenten en provincies krijgen hun uitkering uit respectievelijk het Gemeentefonds en het Provinciefonds. Zij worden er echter niet minder van als zij minder efficiënt aanbesteden. Daarvoor zullen wij dus andere prikkels moeten bedenken.

De heer Laurier sprak over de nieuwe regelgeving met betrekking tot innovatie. Er wordt een aantal bepalingen over innovatie ingebouwd: met betrekking het onnodig clusteren en de functionele omschrijving van de opdracht, want dat gebeurt op dit moment ook nog altijd onvoldoende. Verder noem ik de onderhandelingsprocedure met voorafgaande aankondiging, die onder de drempelwaarde altijd mag worden toegepast. Dit betekent dat wij communicatie en afstemming tussen opdrachtgever en opdrachtnemer mogelijk maken.

De nieuwe wet- en regelgeving verandert niets aan de huidige mogelijkheden voor innovatie bij aanbesteding. Het blijft mogelijk om geïntegreerde contracten te sluiten en het blijft mogelijk om opdrachten functioneel te omschrijven en op kwaliteit te gunnen. Verder komen er in de AMvB's een aantal aparte mogelijkheden bij.

Dat waren alle vragen die op dit punt door de Kamer zijn gesteld. Dit brengt mij bij de vragen en opmerkingen over de AMvB's, de structuur, de communicatie en de voorhang. Het is inderdaad juist dat het nieuwe besluit inzake aanbestedingen er anders uitziet. Ik heb al gezegd dat zowel aanbestedende diensten als bedrijven herhaaldelijk hebben gevraagd om de aanbestedingsvoorwaarden en de aanbestedingsvoorschriften toegankelijker te maken. Dat hebben wij dus ook gedaan. Er is aansluiting gezocht bij het ARW, het aanbestedingsreglement voor werken. Daarin was dat gedaan voor alle aanbestedingsprocedures voor werken. Daar heeft men ervaring mee opgedaan en daar was men tevreden over. U moet echt verder kijken dan de hoeveelheid papier die het uitschrijven beslaat, want de aanbestedende dienst en aanbestedende bedrijven hebben niet steeds te maken met het hele pakket. Zij

hebben te maken met een beperkt pakket en zo nodig met het besluit om te zien welke procedure er gevolgd moet of mag worden. Ik heb u het concept gestuurd. Dat is niet afgerond. Daar wordt nog steeds aan gewerkt en het overleg loopt nog. De doelen zijn: lasten omlaag, toetsing van de integriteit van de opdrachtnemer goed regelen, betere toegang voor bedrijven tot overheidsopdrachten van het mkb en de regelgeving verduidelijken. Dat zijn mijn ijkpunten. Daar zal ik de concepten opnieuw aan toetsen.

Ik ben het met de heer Reuten eens dat de begrippen in de aanbestedingswet consistent moeten zijn met de overige wetgeving en met EU-richtlijnen. Ik dacht dat zij dat ook waren. Voor de duidelijkheid: voor de speciale sectoren worden andere begrippen gebruikt dan voor de algemene sectoren. Voor zover in het artikel van Van Weele en Van der Horst wordt aangegeven dat de begrippen in het consultatiedocument -- het gaat over de AMvB's -- niet geheel uniform waren, hebben zij gelijk. Dat is inmiddels aangepast.

Tegen mevrouw Kneppers zeg ik dat van de definities alleen is afgeweken voor zover dat noodzakelijk was. Dat is ook in de toelichting op het wetsvoorstel uitgelegd. Het is bijvoorbeeld noodzakelijk gebleken om voor de definitie van bijzondere en uitsluitende rechten aan te sluiten bij de mededingingswet, met het oog op consistentie in de regelgeving en de implementatie van de aanbestedings- en mededingingswetgeving.

De heer Reuten zegt dat het ook allemaal zo lastig is, niet goed uitvoerbaar en eigenlijk onoverzichtelijk. De VNG heeft kritiek op de manier waarop de toepasselijkheid van verschillende procedures is geregeld in de concept-AMvB's. De systematiek met twee hoofdprocedures die altijd kunnen, en twaalf procedures die in afwijking van de hoofdregel in bepaalde gevallen kunnen, vindt de VNG ondoordringbaar en niet hanteerbaar. Daar is wel voor gekozen met het oog op de Europese richtlijnen, waarin het ook zo geregeld is. Dat wil niet zeggen dat het niet anders kan. Ik heb al aangegeven dat ik het in ieder geval eenvoudiger zal maken waar dat kan. Laten wij wel wezen: ook hierbij is sprake van twee verschillende belangen, de belangen van het bedrijfsleven en de belangen van aanbestedende diensten. Dat moeten wij niet uit het oog verliezen.

Mevrouw Kneppers maakte een opmerking over de drempelwaarde. Ik denk dat zij dat terecht deed. Het zou gemakkelijker zijn als de bedragen

rechtstreeks in de implementatiewetgeving opgenomen zouden kunnen worden. Ik heb bekeken of het rechtstreekser kan. Het probleem is alleen -- mevrouw Kneppers gaf er zelf een voorbeeld van -- dat de drempelwaarden iedere twee jaar herzien worden. In de afgelopen jaren is ervoor gekozen om die drempelwaarden stevast te publiceren op de aanbestedingssite van EZ. Mocht dat nog altijd onvoldoende helder zijn, dan zal ik zoeken naar een nieuwe manier om de kenbaarheid van die bedragen te vergroten, al dan niet in regelgeving.

De heer Laurier vroeg hoe dynamisch de AMvB's zijn. Ze zijn behoorlijk dynamisch. Juist om ontwikkelingen vanuit de jurisprudentie en wijzigingen bijtijds op te kunnen vangen, is gekozen voor de delegatie, maar daar kom ik dadelijk op terug.

Dat brengt mij bij de communicatie. Er is veel publiciteit geweest over de nieuwe regelgeving en met name over de concept-AMvB's. Kritiek is er ook geweest. Ja, natuurlijk: er zijn gevestigde belangen in het geding. Het is nu een lappendeken, dat is zo. Iedere gemeente stelt eigen regels, overheden stellen soms onredelijke eisen aan ondernemers. Dat is ook de reden dat het veranderen moet. Natuurlijk wordt dat niet met open armen ontvangen! Het grijpt fors in op een bestaande praktijk. Dat is zo. Ik constateer ook dat sommige partijen het gevoel hebben dat zij te weinig zijn gehoord. Ik heb u al gezegd dat ik kijk naar de argumenten en dat ik praat met verschillende partijen.

In antwoord op de vraag van de heer Reuten zeg ik dat ik met heel veel aanbestedende diensten contact heb gehad, en die staan inderdaad kritisch tegenover mijn voorlopige voorstellen voor de AMvB's. Dat is ook logisch, mijn voorstellen beperken immers het handelen van inkopers. Daar is men niet blij mee, dat is zo. Die regels gaan tegen dat er overbodige en onnodige eisen aan bedrijven worden gesteld, dat er inefficiënte procedures worden toegepast, dat er onnodig wordt geclusterd. Wat je dan ook ziet, is dat het bedrijfsleven wel positief is over de voornemens omdat het ziet dat het een betere toegang tot de markt van overheidsopdrachten kan krijgen, met lagere kosten. Ik zie de verschillen natuurlijk heel goed. De conclusie die ik trek, is dat ik op de goede weg ben. Ik zal uiteraard de aangevoerde bezwaren door de aanbestedende diensten bekijken om na te gaan of ik de doelen die ik daarnet heb genoemd in die AMvB's ook op iets andere

wijze kan bereiken. Maar het is onmogelijk om tegemoet te komen aan de eisen van de inkoop van de aanbestedende diensten zonder ook iets te doen aan de positie van het bedrijfsleven. Dat gaat niet.

De heer **Reuten** (SP): U zegt dat u het bedrijfsleven heeft gevraagd hoe het hiertegenover staat. Heeft u ook gevraagd hoe het kleinbedrijf hierover denkt?

Minister **Van der Hoeven**: Ja.

De heer **Reuten** (SP): En heeft u ook gevraagd hoe zzp'ers erover denken? Hoe denken bedrijven tot vijf werknemers hierover? Denkt u inderdaad dat zij een grote kans hebben binnen deze procedures? Dit is bijna een retorische vraag.

Minister **Van der Hoeven**: Ja, natuurlijk zijn er uitvoerige consultatierondes geweest. MKB-Nederland komt op voor het bedrijfsleven, het kleine en middelgrote bedrijfsleven. Wij praten hier over de toegang die het midden- en kleinbedrijf heeft tot overheidsopdrachten. U weet net zo goed dat een individuele zzp'er niet snel een overheidsopdracht krijgt, maar het kan wel. Met name bij ICT-diensten kan het wel degelijk, maar in de huidige praktijk wordt dit te vaak automatisch tegengehouden.

De heer **Reuten** (SP): Hoe veel van de instanties die u hebt geconsulteerd hebben positief gereageerd en hoe veel negatief? Ik begrijp nu dat aan de ene zijde iedereen negatief heeft gereageerd. Nu kom ik bij de andere zijde. Daarbij zijn ook zzp'ers. Deze Kamer heeft een brief van die zijde ontvangen, waarin staat dat men helemaal niet blij is met de regels. Waarom doen zzp'ers niet mee en waarom vraagt u dit niet eens aan het kleinbedrijf? Ik weet wel dat binnen het mkb het mb een grote stem heeft, maar de k is toch ook belangrijk?

Minister **Van der Hoeven**: U wilt toch ook dat het mkb toegang krijgt tot overheidsopdrachten?

De heer **Reuten** (SP): Absoluut!

Minister **Van der Hoeven**: Dan zijn wij het daarover eens. Vanuit die invalshoek kijk ik ook naar de commentaren.

De heer **Schouw** (D66): Van MKB-Nederland hebben wij een paar weken geleden een heel bijzonder, tweeregelig briefje ontvangen met

als boodschap "stem in met die wet". Volgens mij is MKB-Nederland een beetje geschrokken van deze eigen, tweeregelige brief en heeft men vervolgens aan VNO-NCW gevraagd om nog eens een brief van negen kantjes te maken. In die brief staat dat de regeling in elk geval iets beter is dan wat wij nu hebben en dat het bedrijfsleven misschien nog wat kan sleutelen aan de AMvB. Er spreekt toch geen grote passie, liefde en warmte uit die brief van VNO-NCW? Uit de brief van MKB-Nederland spreekt al helemaal niets, want die telt maar twee regels.

Minister **Van der Hoeven**: Ik ga niet over brieven, wel over de inbreng tijdens de consultatieronde. Natuurlijk wil het bedrijfsleven veel liever dat het meer bescherming krijgt en dat de aanbestedende diensten nog meer aan banden worden gelegd. Als ik dat deed, zou u terecht zeggen dat ik geen evenwichtige benadering heb. Daar kies ik wel voor. Ik vind ook dat het bedrijfsleven aan de bak moet komen en dat aanbestedende diensten hun werk moeten kunnen blijven doen. Dat betekent dat je niet iedereen voor de volle honderd procent zijn zin kunt geven. Dat is nu eenmaal zo. Ik kom straks nog terug op de kwaliteit van dit wetsvoorstel. Daarover heb ik nog wel enkele andere opmerkingen te maken.

Kritiek was er, ook van de NEVI in de advertentie in de Volkskrant. Die advertentie geeft duidelijk aan dat deze wet nodig is. Er zijn verschillende belangen van overheid en bedrijfsleven. Wij doen dit voor minder regels en voor vergroting van de toegang voor het mkb tot aanbestedingen. Er worden nu vaak onredelijke eisen gesteld, bijvoorbeeld dat je meerdere scholen gebouwd moet hebben van dezelfde omvang in dezelfde gemeente. Er worden aan combinaties van bedrijven hogere eisen gesteld dan aan individuele bedrijven, maar dat kan niet meer. Ik heb al aangegeven dat ik kijk naar de concepten. Als iets beter kan, dan ben ik altijd bereid om daarnaar te kijken. De heer Laurier had het over mijn reactie op de ambtenaren. Aan hen staan mijns inziens andere, veel betere kanalen ter beschikking dan een advertentie om hun mening binnen de overheid te laten horen. Dat hoeven zij toch niet via een advertentie te doen?

Ik heb alle ontvangen reactie op het consultatiedocument geplaatst op de website. Ze staan daar allemaal op. Ik heb ze ook allemaal betrokken bij het opstellen van de concept-AMvB's. Er is nog overleg gaande met een aantal partijen. Ik heb op dit moment nog

geen inhoudelijke reactie gegeven, maar wel met een aantal partijen bestuurlijk overleg gevoerd. Uiteraard zal ik, als de AMvB's naar de Kamer komen, aangeven hoe met de ontvangen reacties op het consultatiebureau is omgegaan. Wat heb ik overgenomen en wat heb ik waarom niet overgenomen?

De heer Franken en de heer Van den Berg vroegen expliciet naar de voorhangplicht die is opgenomen. Zij vroegen hoe die gelezen moet worden. In artikel 23 komt inderdaad een zware voorhang voor. Dit betekent dat wijzigingen van de AMvB's bij de Kamers moeten worden voorgehangen.

Ik kom op het punt van de delegatie. Over mijn standpunt met betrekking tot de Kamer mag geen misverstand bestaan. Het opnemen van een richtlijn in een wet vergt een langere procedure dan het opnemen van zo'n richtlijn in een AMvB. Dit mag echter niet vanzelfsprekend leiden tot overschrijding van de implementatietermijn. Uiteraard is ook een voortvarende parlementaire behandeling nodig. Laat ik echter zeggen dat ik daarover niets te klagen heb gehad.

De heer Reuten vroeg of ik niet beter eerst de AMvB had kunnen opstellen en pas daarna de wet. Dat is de omgekeerde wereld; dat gaat echt niet. Dit past niet binnen ons uitgangspunt om de lagere regelgeving als eerste op te stellen. Wij hebben immers de formele wet nodig om de bevoegdheid te creëren voor de lagere regelgeving. Ik kan de Raad van State ook pas om advies vragen omtrent de AMvB's als het wetsvoorstel door de Tweede Kamer is aangenomen.

De heer Schouw vroeg iets heel interessants. Zijn vraag is met name zo interessant omdat hij namens de fractie van D66 spreekt. Hij vroeg of ik, toen ik begon op dit ministerie, heb overwogen om een nieuwe wet in te dienen. Hij vroeg bovendien waarom ik dat niet heb gedaan. Ik zeg hem dat dit wetsvoorstel al met algemene stemmen door de Tweede Kamer was aangenomen toen ik op het ministerie van Economische Zaken begon. Ik begrijp goed waarom het op deze manier werd ingezet, want de aanbestedingsrichtlijnen worden namelijk al zo'n 25 jaar in AMvB's geïmplementeerd. De huidige raamwet bestaat eigenlijk alleen uit een delegatiegrondslag voor de implementatie van de Europese aanbestedingsregels op het niveau van de AMvB. Het wetsvoorstel daarvoor is lang geleden, in 1993, als hamerstuk zonder meer door de Kamer aangenomen. De discussie die de afgelopen maanden is gevoerd, heeft duidelijk gemaakt dat men sinds de invoering van de huidige

Raamwet EEG-voorschriften aanbestedingen tot andere inzichten is gekomen over implementatie en delegatie. Ik geef graag aan dat ik wel zie op welke manier ik daaraan tegemoet kan komen.

De heer Laurier vroeg of wij voldoen aan de adviezen uit de PEC. Daaraan voldoen wij, want het hoofddoel is nu juist om tegemoet te komen aan de aanbevelingen van de Parlementaire Enquêtecommissie Bouwnijverheid.

De heer **Schouw** (D66): Ik kom nog even terug op de opmerking van de minister over het feit dat de trein voor dit wetsvoorstel al reed toen zij op het departement begon en dat zij daarop heeft voortgeborduurd. Ik vond samen met een aantal van mijn collega's de sfeer die uit de memorie van antwoord sprak wat twijfelachtig. Wij proefden wat twijfel bij de vraag of dit een goed wetsvoorstel is.

Minister **Van der Hoeven**: Ik kom daar nog op.

De heer **Schouw** (D66): Wellicht kan de minister daarop reageren. Je bedenkt deze dingen immers niet zelf en uit de memorie van antwoord klonk geen overtuiging.

Minister **Van der Hoeven**: Dat zijn de woorden van de heer Schouw. Laat ik het als volgt formuleren. In dit wetsvoorstel staan geen aanbestedingsvoorwaarden, maar het biedt de basis voor vaststelling van de aanbestedingsvoorschriften bij AMvB. De Tweede Kamer heeft op dit wetsvoorstel één amendement ingediend. Van oorsprong zouden de aanbestedingsvoorschriften namelijk per ministeriële regeling worden vastgesteld. In de Tweede Kamer heeft men daarover gezegd: wij willen dat niet via een ministeriële regeling doen, maar per AMvB. Het amendement is ingediend door de fracties van de PvdA, de VVD en het CDA, en is aanvaard. Daarmee was de parlementaire behandeling in de Tweede Kamer afgerond. Ik heb echt goed naar de woordvoerders in de Eerste Kamer geluisterd, en zie nu dat er fundamentele bezwaren zijn tegen de delegatiesystematiek die wordt voorgesteld. Die bezwaren zullen blijven bestaan; daarover maak ik mij geen illusies. De Kamer kan nu twee dingen doen. Zij kan het wetsvoorstel afwijzen. Dat kun je doen. Daar heeft de Kamer het volste recht toe. Ik wil de Kamer echter toch iets anders in overweging geven, naar aanleiding van de oplossing die de heer Franken aangaf. Stel dat het wetsvoorstel niet

wordt aangenomen. Dat betekent dat de oude wet uit 1993 in werking blijft. Dan komt er geen uniforme integriteitstoets om niet integere ondernemers uit te sluiten. De toegang van het mkb tot overheidsopdrachten wordt dan ook niet verbeterd. Er komt geen uniforme regelgeving. Wij blijven werken met die lappendeken van eigen regels en reglementen. Ook komt er geen verlaging van de totale lasten van aanbesteding. In de richting van de heer Van Driel merk ik op dat de voorbeelden die hij heeft genoemd en die zich onder de huidige oude wet voordeden, gewoon blijven bestaan, omdat wij er niets aan doen. Daar draait het om.

De heer Franken vroeg zich af of het ook anders kan. Ik vond het voorstel dat hij deed eigenlijk wel goed. Ik hoop dat ik dat goed heb begrepen. Het leidt eigenlijk tot het begrenzen van de delegatiegrondslagen en het overhevelen van een deel van de AMvB's naar de wet. De Kamer moet de wet overigens wel aannemen, want anders houdt het op. Een en ander betekent dat daarna op basis van de AMvB's, die met beide Kamers worden besproken, wordt bekeken of sprake is van normen die niet in de AMvB's thuishoren, maar in feite in de wet. Na het aannemen van de AMvB's ga ik ervoor zorgen dat datgene wat nu in de AMvB's staat, maar eigenlijk in de wet thuishoort, in de wet wordt opgenomen. Ik heb wat dat betreft goed naar de Kamer geluisterd. Dat betekent dat de periode die nu geldt voor de evaluatie in feite wordt benut om dit beter te regelen. Dat hoeft geen probleem te zijn, want de regelgeving verandert qua inhoud niet meer. Als de AMvB's zijn vastgesteld, weten wij waarover wij spreken. De verhouding tussen de wet aan de ene kant en de AMvB's aan de andere kant wordt dan zoals het hoort. De normen zijn vastgelegd in de wet. Ik hoop dat de Kamer merkt aan de manier waarop ik dit aangeef, dat ik daar zeer gemotiveerd voor ben. Ik wil graag van de Kamer in tweede termijn horen of zij met mijn toezegging op dit punt uit de voeten kan. Het gaat om het klachtenloket, met alles wat erbij hoort, plus de betaling ervan, de bagatelregeling en de systematiek. Ik denk dat ik daarmee impliciet heb aangegeven dat deze wet inderdaad ook anders had gekund.

De heer **Schouw** (D66): Voorzitter. Ik waardeer de open en eerlijke beantwoording van de minister. Zij stelt dat zij goed luistert naar de kritiek van de Kamer en dat er principieel eigenlijk iets fout zit in de wet. Dat wil de minister geleidelijk oplossen. Zo versta

ik haar. Dat is een heel duidelijke en heel eerlijke positie. Ik waardeer dat, maar misschien kan de minister nog even meedenken over het andere alternatief. Dat komt erop neer dat het wetsvoorstel wordt teruggetrokken of aangehouden, waarna de minister met vereende krachten en een aantal verstandige koppen op het departement een nieuw wetsvoorstel maakt. Ik voorspel dan dat die hier binnen een jaar kan worden behandeld. De huidige wet is er al een tijdje. Daar kunnen wij nog wel een jaar mee door. Is de minister in staat om zo iets in een jaar af te ronden?

Minister **Van der Hoeven**: Ik zie mijzelf nog wel in staat om dat in een jaar te doen, maar ik heb ook te maken met de Raad van State en de Tweede Kamer, dus dat lukt niet. Het gevolg is ook dat de situatie in de tussenliggende tijd niet verandert. De heer Van Driel gaf zojuist een aantal voorbeelden van zaken die niet echt lekker lopen. Daar had hij volkomen gelijk in, maar die zaken zijn mogelijk vanwege de huidige wetgeving. Daar moeten wij wat mij betreft paal en perk aan stellen. Daarom neem ik het voorstel van de heer Franken over, ervan uitgaande dat ik dat goed begrijp. Daarmee nemen wij voor een korte periode genoeg met iets waarvan wij allemaal zeggen dat het niet is wat het zou moeten zijn, maar aan de huidige praktijken wordt wel een eind gemaakt.

De heer **Franken** (CDA): De minister heeft het prima begrepen, maar ik wil nog graag één element verduidelijkt zien. Je zou zo iets wel moeten doen binnen een bepaalde termijn. In de wet staat een evaluatietermijn. Mogen wij die zo opvatten dat dit een horizonbepaling is geworden?

Minister **Van der Hoeven**: Formeel niet, maar materieel wordt het dat wel als de Kamer mijn toezegging volgt.

De heer **Schouw** (D66): Dat is geen antwoord.

Minister **Van der Hoeven**: Ik hoor de heer Schouw opmerken: dat is geen antwoord. Dan moet hij zeggen waarom dit geen antwoord is.

De heer **Schouw** (D66): De minister heeft een termijn van drie jaar genoemd. Je zou kunnen zeggen: als je instemt met dit wetsvoorstel, blijft de wet maximaal drie jaar in deze vorm bestaan. Daarna komt er iets anders. Ik denk

dat de heer Franken dit in eerste termijn heeft willen betogen.

Minister **Van der Hoeven**: Daarop zeg ik: volgens mij moet dit kunnen. Hoewel dit niet de wet is die wij willen hebben, is het voordeel ervan dat wij in ieder geval iets doen aan de praktijken die wij ook niet willen hebben, en tegelijkertijd gaan werken aan de voortgang van het geheel, zodat wij op afzienbare termijn -- drie jaar is wat mij betreft het maximum -- wel hebben wat wij moeten hebben. Nogmaals, ik heb de Eerste en de Tweede Kamer niet in de hand op het punt van de behandelingstermijn.

De heer **Van den Berg** (SGP): Als ik het goed heb begrepen, komen gaandeweg de termijn ook de verbeteringen aan de orde.

Minister **Van der Hoeven**: De verbeteringen bespreek ik met de Kamer, als de AMvB's worden voorgehangen. Dan verwacht ik dat de Kamer mij aangeeft wat in de toekomst in de wet thuishoort en wat in de AMvB's.

De heer **Van den Berg** (SGP): Dat is helder, mijn dank.

De heer **Franken** (CDA): Het aardige is dat wij als Kamer dit proces dan mee kunnen sturen, waarmee wij in een veel betere positie zijn. Ik zou hieraan nog een punt willen toevoegen. Tegen de heer Schouw merk ik op dat ik op dit punt enig zelfvertrouwen heb. Deze termijn van drie jaar is volgens artikel 23 of 27 een evaluatiebepaling. Wij zouden dit ook formeel kunnen vastleggen door de minister te vragen, hiervoor een novelle in te dienen. Ik moet zeggen, dat mijn fractie dit wel erg op prijs zou stellen.

Minister **Van der Hoeven**: Deze vraag kan men aan mij stellen. Ik denk een aantal opmerkingen te maken die de Kamer in tweede termijn kan meenemen. Het is allemaal vrij ingewikkeld, omdat de AMvB's tegelijkertijd worden voorgehangen in de Eerste en in Tweede Kamer. De behandeling van de novelle zou eigenlijk tegelijkertijd moeten lopen. Ik moet een beroep op deze Kamer doen. Als ik de Kamer dit toezeg, mag het niet zo zijn dat dit fout gaat lopen in de Tweede Kamer; dat kunnen wij niet hebben. Men merkt aan mij dat ik geen expliciete bezwaren heb.

De heer **Franken** (CDA): Dit is een risico dat wij graag aanvaarden. Bovendien heeft de minister bij deze behandeling kunnen zien dat wij heel snel werken.

Minister **Van der Hoeven**: Dat klopt.

De heer **Reuten** (SP): De minister zegt: er ligt hier een wetsvoorstel dat wij niet willen en dat ik als minister niet wil. Kan zij dit nog eens herhalen?

Minister **Van der Hoeven**: In chocoladeletters, zeker? Ik heb aangegeven dat de Kamer het wetsvoorstel in zijn huidige vorm niet voldoende vindt. Ik moet heel eerlijk zeggen dat dit een erfenis is die ik heb gekregen. Deze erfenis kan ik beheren en ik kan ervoor zorgen dat hij op een fatsoenlijke manier wordt afgerond.

De heer **Reuten** (SP): Dat is voldoende.

Minister **Van der Hoeven**: Volgens mij zijn wij hiermee bezig.

De heer **Van Driel** (PvdA): Ik heb een korte vraag: heeft de minister een novelle toegezegd of niet?

Minister **Van der Hoeven**: Als de Kamer dit wil, zal ik dat doen. Laten wij er dan wel voor zorgen -- vandaar dat ik hierover eerder een opmerking maakte -- dat het proces niet verstoord wordt. Wij hebben immers te maken met de volgorde: novelle, Raad van State, Tweede Kamer, Eerste Kamer plus de voorhang van de AMvB's. Dit is de enige opmerking die ik gemaakt heb. Men merkt hopelijk aan mij dat ik geen principiële bezwaren heb.

De heer **Van Driel** (PvdA): De minister zegt het dus toe?

Minister **Van der Hoeven**: Als de Kamer dat wil. Ik geef echter ook aan: laten wij er dan wel voor zorgen dat het proces goed gemanaged wordt. Daar heb ik alle Kamerleden bij nodig.

De vergadering wordt van 20.05 uur tot 21.05 uur geschorst.

\*N

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): Voorzitter. Ik dank de minister voor de beantwoording van de vragen die aan haar

zijn gesteld en voor de manier waarop zij dit heeft gedaan. Aan het einde van de beantwoording werd het wat mij betreft een beetje verwarrend. Het ging toen over een novelle. De minister zei te overwegen om bepalingen uit de AMvB over te brengen naar de wet. Daarvoor zouden wij eerst de wet en de AMvB's moeten aannemen, waarna de bepalingen zouden worden overgebracht naar de wet.

Ik begrijp hiervan eerlijk gezegd niet zo veel. Volgens mij betekent dit ook een novelle. Hoe doe je dit dan? Neem je iedere keer een stukje van de uitgewerkte AMvB's aan en doe je iedere keer opnieuw een wetsvoorstel? Het lijkt me dat dit niet kan. Ik begrijp het eerlijk gezegd niet. Bovendien begrijp ik ook niet zo goed wat een horizonbepaling is. Volgens mij betekent dit dat de wet in principe na drie jaar expireert. Maar de minister zei dat de evaluatiebepaling materieel een horizonbepaling wordt. Dus, denk ik dan, formeel gebeurt dit niet. De wet expireert dan niet over drie jaar. Wat voor garanties hebben wij dan dus?

Misschien is het principiële standpunt veel belangrijker. Mijn fractie heeft er grote moeite mee wanneer een wet, waarover alle woordvoerders, inclusief die van het CDA, zich vandaag kritisch tot zeer kritisch hebben uitgelaten, toch wordt aangenomen, terwijl alle kritiek Kamerbreed overeind blijft staan. Wij blijven van mening verschillen over de vraag of de nieuwe regelgeving tot minder juridische procedures zal leiden en of zijn nou beter is, ja of nee. De kritiek blijft Kamerbreed dus overeind. Toch zouden wij de wet moeten aannemen. De praktijk moet dan drie jaar leven met de wet, waarvan de minister zelf heeft gezegd dat deze niet ideaal is. Daarmee kan mijn fractie niet leven.

Deze regering wilde de regelgeving en de kosten van de bureaucratie terugdringen. Wat mij betreft geeft deze wet blijk van het omgekeerde. Wij houden het kabinet graag aan de eigen geloofsbelijdenis en moeten dus wel tegen zo'n bureaucratische en kosten veroorzakende wet stemmen. Met andere woorden: de Aanbestedingswet is aan mijn fractie niet besteed.

\*N

De heer **Franken** (CDA): Voorzitter. Ik betoon de minister veel dank voor de uitgebreide en precieze beantwoording, met name ook omdat zij alle punten die wij aan de orde hebben gesteld niet heeft weggeveegd met een grote zwaai met de bezem, zoals de heer Schouw

voorstelde. Wij daarentegen hebben allemaal het volle pond gekregen. Ten aanzien van de wetgevingssystematiek betekent dit dat er nu onweersproken vaststaat dat de gang langs het parlement geen relevante oorzaak is voor overschrijding van de implementatietermijn. In de memorie van antwoord stond nog dat dit een fors risico inhield, waardoor de implementatie niet op tijd zou geschieden. Deze opmerking is nu dus geheel buiten spel geplaatst.

Ook staat vast dat de aanwijzingen voor de regelgeving bepalend zullen zijn voor de keuze voor delegatie en de vorm waarin dat geschiedt. De minister heeft toegezegd dat binnen drie jaar een nieuwe wet zal voorliggen. Als ik dit verkeerd begrepen heb, zal zij mij corrigeren. Daarom hebben wij gesproken van een novelle. Deze betreft het feit dat het artikel dat nu als een evaluatiebepaling is geformuleerd, een horizonbepaling zal worden. Dit betekent ook dat wij in die periode van drie jaar kunnen werken aan de AMvB's die hier langskomen, niet alleen in de eerste editie, maar ook bij het vervolg in de volgende afleveringen.

In de materiële wettelijke bepalingen is een duidelijke stap gezet in de richting die wij graag wilden met de invulling van de proportionaliteitseis, het tegengaan van de dwangcontracten. Je kunt het een grijze lijst noemen. De minister heeft het in het Engels geformuleerd. Dat is ook een taal die meer bij Economische Zaken past. Het is heel duidelijk. Bij de inwerkingtreding van de AMvB zal dit verder worden uitgewerkt.

Wat de rechtsbescherming betreft betreur ik het verbod van arbitrage nog steeds. Ik ben er in de mondelinge behandeling niet op terug gekomen. Ik heb er indertijd argumenten voor gegeven die ook tegen de argumenten van de Raad van State ingaan. Nu is een mooie gelegenheid om dat te heroverwegen voor een nieuw wetsvoorstel. De minister heeft gesproken van een geschillencommissie, maar ook de Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland is beduidend omgevormd. Zij moet toch ook maar eens denken aan die arme presidenten in kort geding die in hun doolie piere eentje in een paar dagen een beslissing moeten nemen over honderden miljoenen.

Ik ben blij met de toezegging over het klachtenloket. Dat is juist -- ter attentie van de heer Schouw -- iets wat juridisering tegengaat, maar de bevordering van de marktwerking stimuleert. Je kunt dus ook anoniem klagen wanneer je als arme mkb'er

voortdurend door zo'n gemeenteambtenaar buitenspel wordt gezet of dreigt te worden.

Over de werking meervoudig onderhands zou de minister nog nadere informatie opvragen. De passende mate van openbaarheid is een criterium dat in de jurisprudentie zal moeten worden ingevuld, maar waarover nog onduidelijkheid bestaat naar aanleiding van de brief die van de commissie is gekomen. De bagatel gaat omhoog; dus de kosten-batenverhouding wordt hierbij verbeterd. De minister heeft gezegd dat zij een substantieel hogere drempel zal aanhouden en daarbij mijn voorstel van twee keer bij leveringen en diensten en drie keer bij werken ter harte zal nemen. Ik zal daarom de motie die ik daarover in petto had, niet indienen.

Samenvattend, voorzitter. Wij hadden bezwaren tegen deze wet en wij hebben nog bezwaren tegen deze wet. Wij zijn dus consistent daarin. Het eerste punt van kritiek is dat deze wet geen recht doet aan de eenheid en consistentie van de Nederlandse wetgeving. Wat de parlementaire inspraak betreft moet de aanwijzing voor de regelgeving toch leidend zijn. Het tweede punt van kritiek is dat wij nog steeds twijfels hebben over de effectiviteit, de ingewikkeldheid, de toch nog niet helemaal weggenomen mogelijkheid van dwangclausules en de kosten. Daar is dus nog een weg te gaan.

Nu zijn er twee oplossingsrichtingen. "Oplossingsrichting" is eigenlijk een beetje een CDA-woord, naar ik heb begrepen. De heer Lubbers heeft dat woord gemaakt. Hij was goed in neologismen. Het is duidelijk; ik hoef het niet nader te verklaren. De eerste oplossingsrichting is de wet afstemmen; dat betekent alles opnieuw. De andere oplossingsrichting is het voorstel dat ik namens mijn fractie hier heb gedaan, een goedkeuring onder voorwaarden. Die voorwaarden zijn de zware voorhang waarbij AMvB's en wijzigingen langskomen, dat de evaluatie een horizon wordt, zodat er na drie jaar een goede wet kan liggen en dat voor direct de bagatel fiks omhoog gaat, zodat er een werkbare situatie komt waardoor veel kritiek die wij nu hebben gehoord, zal verstommen. Deze oplossing van een goedkeuring onder voorwaarden acht mijn fractie juist, want er komt een gecorrigeerd wetsvoorstel, en acht mijn fractie praktisch, want de AMvB komt binnenkort langs en dan kunnen beide Kamers bepalen hoe de verhouding met de toekomstige wet zal zijn. Wij sturen dus mee aan het proces. Die

oplossing achten wij elegant omdat in de praktijk ondernemers en aanbestedende diensten voortgaan op de weg die zij al zijn ingeslagen, want er is natuurlijk geanticipeerd op hetgeen vandaag is behandeld. Al doende leert men, zegt men in het Nederlands. Collega Jurgens kon zoiets mooi in het Latijn zeggen, maar hij is er niet. Daarom zal ik het proberen: vires acquirit eundo.

\*N

De heer **Reuten** (SP): Mevrouw de voorzitter. Ook ik dank de minister voor de beantwoording van de vragen. Ik spreek mijn waardering uit voor haar vlammende betoog en voor de wijze waarop zij dat heeft gehouden. Daar heb ik werkelijk alle waardering voor. Ik denk nu met name aan datgene waarop zij haar betoog liet uitmonden.

Het lijkt mij hoe dan ook belangrijk dat er gedegen cijfers komen over de bedragen die in het kader van dit wetsvoorstel gelden. Die hoeft de minister niet vanavond niet te geven, maar het zou fijn zijn als wij een brief kregen met onderbouwde cijfers. Ik heb gezegd dat het wel eens om een bedrag van 175 mld. zou kunnen gaan. De minister hield op het op 36 mld. Tussen die twee zit dus een behoorlijk verschil. Het lijkt mij ook dat met de brief de cijfers zouden moeten worden gegeven voor het beslag dat in het kader van dit wetsvoorstel geldt voor het mkb. Daarbij zou ook aangegeven moeten worden welk beslag het kleinbedrijf legt op de leveringen voor de publieke sector. Voor de M en de K zou bij die becijfering rekening moeten worden gehouden met de omvang van de ondernemingen op de manier waarop het CBS dat doet. Met nadruk zeg ik dat mijn fractie het belangrijk vindt dat het mkb goed bediend wordt en zeker niet onderbedeeld wordt.

Kamerbreed is opgemerkt dat het nu om een lege wet gaat. Mij dunk dat een novelle naar aanleiding van een lege wet, een lege novelle wordt. De SP is om twee hoofdredenen tegen aanneming van die wet. Ons eerste bezwaar betreft het principiële argument dat ook door senator Franken is aangedragen en waarvoor ook in de schriftelijke uitwisseling uitgebreid de argumenten zijn gewisseld. Dat principiële argument betreft het feit dat wat de wet in essentie had moeten aangeven, wordt gedelegeerd.

De tweede hoofdreden waarom de SP tegen aanneming van dit wetsvoorstel is, houdt verband met het deel waarover wij

volgens minister in de nadere memorie van antwoord niet zouden mogen praten: de AMvB's. De minister achtte praten daarover voorbarig. Wij hebben hier gemerkt dat dat standpunt niet houdbaar is, omdat juist de inhoud van de AMvB's de Kamer uiteindelijk duidelijk maakt hoe de wet- en regelgeving eruit gaat zien. Hierover hebben wij van gedachten gewisseld en wat wij te weten zijn gekomen doet veronderstellen dat sprake zal zijn van overmatig geregeld. Verder zal de regelgeving inflexibel zijn, te gedetailleerd en zal daarmee geen rekening worden gehouden met mogelijke innovatie op dit terrein. Juist daardoor wordt de publieke sector op het spoor van inefficiency gezet. Het gaat hier om regels die je het Nederlandse bedrijfsleven nooit zou willen opleggen. Deze minister zou dat ook niet moeten willen. Daarom moet zij dat ook niet willen opleggen aan de publieke sector. Wij moeten in de publieke sector efficiency betrachten, juist omdat het om belastinggeld gaat.

De minister heeft in haar eerste termijn een aantal malen gezegd dat er bij de AMvB's tegengestelde belangen zijn tussen de aanbestedende publieke sector en het bedrijfsleven, dat je ook weer niet over één kam kunt scheren. Het grote bezwaar tegen het voorliggende voorstel is dat juist die tegengestelde belangen en de afweging daarvan niet in het wetsvoorstel terecht zijn gekomen. Die afweging zou in het wetsvoorstel gemaakt moeten worden, zodat de Kamer zich daarover kan uitspreken.

Ik begon mijn bijdrage in eerste termijn met het uitspreken van mijn vertrouwen in de democratie. Het gaat om argument en tegenargument. Ik heb het vertrouwen dat dan wijsheid komt bovendrijven. De minister hebben wij ervan kunnen overtuigen dat zij het zelf geen goede wet vindt. Zo heeft zij het ook geuit. Dat sterkt mijn vertrouwen in de democratie, in argument en tegenargument. Ik dank de minister daarvoor.

\*N

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter. Namens onze fracties dank ik de minister hartelijk voor de wijze waarop zij is ingegaan op onze inbreng. De problematiek van het midden- en kleinbedrijf hebben wij nog eens nadrukkelijk onder de aandacht van de minister gebracht. Zij wil daarop de regels vereenvoudigen. Dat is goed, dan is ook voor het mkb faire mededinging mogelijk, hetgeen belangrijk is voor een goede marktwerking.

Wij zijn blij met de toezegging van de minister dat de bagateldrempels verhoogd zullen worden. Daardoor zullen heel veel praktische problemen opgelost worden. Wij zien met belangstelling die verdere ontwikkeling tegemoet.

Nadrukkelijk hebben wij aandacht gevraagd voor de integriteit van aanbestedende diensten. Wij moeten natuurlijk ook naar overheidsdiensten kijken. De minister heeft dat een taak voor Binnenlandse Zaken genoemd. Bij gelegenheid zullen wij in een debat met de bewindslieden van BZK nog eens vragen of dit aanscherping behoeft. Bij de integriteitstoetsing worden Nederlandse bedrijven niet benadeeld ten opzichte van buitenlandse inschrijvers. Wij hebben daar goede nota van genomen.

De minister heeft gezegd dat de nieuwe wet er binnen drie jaar ligt en dat zij aan een novelle zal gaan werken. De Kamer kan samen met de minister werken aan de AMvB. Wij vinden dat een heel goede insteek. Onze bijdrage was kritisch, maar wij vinden het positief dat wij betrokken worden bij de sturing van dit proces.

Er komt een klachtenloket, wat heel erg nuttig is voor bedrijven die denken dat het niet goed gaat.

De heer **Schouw** (D66): Mede ter voorkoming van de avonddip het volgende. Mijnheer Van den Berg, u vindt het allemaal zo fantastisch. U loopt al wat langer rond, maar vindt u die hele transactionele manier van omgaan met de AMvB's niet gek? De minister heeft de Kamer uitgenodigd om in de toekomst op basis van gesprekken te kijken of er nog leuke dingen in die AMvB's staan die in een wet kunnen worden ondergebracht. Dat is dus een soort permanent proces van coproductie en daarmee een unicum. Hebt u daar nog een kritische reflex op?

De heer **Van den Berg** (SGP): Ik ben de heer Schouw dankbaar, omdat hij ons regelmatig herinnert aan onze uitgangspunten. Je moet principieel zijn, en dat is ook heel goed...

De heer **Schouw** (D66): U deed het vandaag zo goed bij dat andere wetsvoorstel! U was zo lekker bezig, zo in vorm!

De heer **Van den Berg** (SGP): Jammer dat de heer Schouw de neiging heeft mij niet uit te laten praten! Vanuit onze uitgangspunten hebben wij een principiële opstelling. De heer Schouw kan als geen ander weten dat wij ook geloven in bepaalde vernieuwingen, in zaken

die er zijn en er niet waren. Zo heb ik de toezegging van de minister opgevat. De minister heeft een hele metamorfose ondergaan, wat heel goed is, en dat moet de heer Schouw geweldig aanspreken, net als mij!

Wij zullen voorstemmen, maar het is een voorwaardelijke voorstem, wat duidelijk is geworden aan de hand van de toezeggingen van de minister. Ik wens u een goed reces, mijnheer Schouw.

De heer **Reuten** (SP): Als ik het goed begrijp, gaat bij aanneming de wet voorlopig functioneren, waarna wij over drie jaar een nieuw wetsvoorstel krijgen. Hoe stelt u zich dat voor in het veld? Het veld heeft nu bepaalde aanbestedingsprocedures, die moeten nu administratief worden omgezet naar nieuwe procedures, en dan wilt u over drie jaar dat het veld helemaal opnieuw begint? Dat kunt u het veld toch niet aandoen?!

De heer **Van den Berg** (SGP): Je kunt het het veld ook niet aandoen om de wet niet aan te nemen. Ik weet van het veld dat het, na aanneming van het wetsvoorstel in de Eerste Kamer, al volop bezig is met de voorbereiding van de nieuwe procedures. Maar de nieuwe wet komt er niet zomaar, wij hebben een tussenperiode gekregen van de minister, waarin wij nauw zullen worden betrokken bij de invulling van de nieuwe wet. Dat is alleen maar gunstig voor het bedrijfsleven, dus die afweging maken wij. Voor de kleinere bedrijven gaat de drempelwaarde omhoog, wat heel goed is, en voor de grotere bedrijven zullen wij proberen tot een goede werkwijze te komen, want wat wij nu hebben, is het allerslechtste wat je kunt hebben.

\*N

De heer **Schouw** (D66): Voorzitter. Ik zet een omissie recht: in een interruptie in het vuur van de strijd heb ik vergeten te vermelden dat ook het mkb zich achter de lange brief van VNO-NCW heeft geschaard.

Soms zijn er debatten waar je niet naar uitkijkt en er zijn debatten die het leven draaglijk maken. Vandaag was er zo'n debat over een belangrijk onderwerp, en het is altijd fijn om met deze minister te debatteren. Zij is gedreven, spitsvondig, wat erg goed van pas kwam in deze behandeling, waarin eerlijk is gesproken over dit wetsvoorstel.

Ik heb nog een aantal opmerkingen. De eerste is eigenlijk een wetmatigheid die ik de

minister wil voorhouden. Die is: vergissingen maken is menselijk. Deze minister kan een vergissing maken maar ook haar voorgangers kunnen vergissingen maken. Het maakt eigenlijk niet zo heel veel uit van welke politieke partijen die zijn. Zelfreflectie is een beetje de kracht van het besturen. Het is aan nieuwe ministers om datgene wat zij bij hun aantreden op hun bordje krijgen te beoordelen en te heroverwegen. Ik neem even het voorbeeld van minister Ter Horst, die allerlei prachtige democratiseringsvoorstellen voor zich kreeg en woog en vervolgens aangaf daar niet meer mee verder te willen. Kortom, het is geen automatisme dat een minister erfenissen van zijn of haar voorgangers of haar voorgangers overneemt. Het is een eigen verantwoordelijkheid.

Mijn tweede opmerking is dat de Kamer en de regering eigenlijk heel dicht bij elkaar zijn gekomen als het gaat om de typering van dit wetsvoorstel. Of je het nu een draak van een wet noemt of een draakje van een wet, maar wij zijn het eigenlijk allemaal wel met elkaar eens dat dit wetsvoorstel niet is wat wij willen. Een aantal belangrijke punten die nu in de AMvB's worden verondersteld, zouden in een wet moeten worden opgenomen. Op dat punt zijn wij het met elkaar eens geworden, hetgeen grote winst is. Vraag is natuurlijk wel of het de Eerste Kamer siert als morgen in de krant zou staan: Eerste Kamer neemt een wetsvoorstel aan dat zij eigenlijk niet wil. Niet alleen de Eerste Kamer wil dat wetsvoorstel niet, maar de minister eigenlijk ook niet. Als je jezelf als Kamer serieus neemt, moet je dat eigenlijk zien te voorkomen.

Ook na de beantwoording van de minister blijven mijn fractie en het kabinet van mening verschillen over theorie en praktijk van de werking van de wet. Het kabinet zegt dat de wet eigenlijk minder administratieve lasten betekent, niet leidt tot juridisering en minder complex is. Wij beleven dat toch echt totaal anders. Wij zien onvoldoende waarborgen voor de stellingen van het kabinet. Ook hebben wij een ander, fundamenteeler uitgangspunt bij de wet. Wij vinden dat de doelmatigheid van de wet voorop zou dienen te staan. Dat zou dan zijn uitwerking moeten krijgen in allerlei elementen en karakters die meer de vorm hebben van mediation, van verschillen overbruggen, zoals ook de wens is van het CDA, dan die heel rechtlijnige en starre wijze waarop het wetsvoorstel nu is opgezet.

Alles afwegende komen wij dus ook tot een andere keuze. Wij zouden het zeer onverstandig vinden om met dit wetsvoorstel

in te stemmen en tegelijkertijd te zeggen dat wij het slecht vinden en er gewerkt moet worden aan een nieuw wetsvoorstel. Dat is echt de ondernemers, het bedrijfsleven, de samenleving en wie dan ook op het verkeerde spoor zetten. Dat is kosten maken die eigenlijk niet gemaakt zouden moeten worden. Het meest verstandige is om heel snel te gaan werken aan een nieuw wetsvoorstel. Dat kan binnen een jaar gebeuren, als de minister zich inspant. Ik weet dat zij wat dat betreft grote krachten heeft. Reflecteer ook eens op een wat ander uitgangspunt van het wetsvoorstel. Ik zeg het niet graag, maar wij kunnen helaas dit wetsvoorstel niet steunen.

\*N

De heer **Laurier** (GroenLinks): Voorzitter. Ik dank de minister voor haar beantwoording die bij ons overigens af en toe een wat surrealistisch beeld opriep, omdat die voor een belangrijk deel ging over AMvB's die in feite buiten de orde verklaard waren. En zelfs op die AMvB's kwamen nu, in een vroegtijdig stadium, al toezeggingen.

Veel in de beantwoording vonden wij ook een soort welles-nietesspelletje. Bij de toename van juridische procedures, de positie van de heel kleine ondernemingen of zzp'ers had het antwoord van de minister het karakter van "ik zie het anders". Soms waren het heel obligate opmerkingen. Zo noteerde ik dat het de bedoeling is dat TenderNed goed gaat werken. Ja, dank je de koekoek dat dit goed moet gaan werken. Bij de kritiek die voor een deel uit het veld komt, met name van hen die straks toch een deel van die aanbestedingsregels toe moeten passen -- ik doel op de NEVI en op de VNG -- heb ik ten minste twee keer uit de mond van de minister genoteerd dat er verschillende belangen zijn. Natuurlijk zijn die er, maar het is onze taak om die verschillende belangen over en weer in het oog te houden. Overigens miste ik een antwoord over de wijze waarop de communicatie was gegaan tussen de NEVI en de minister of het ministerie over de kritiek die geuit was en over het aanbod om mee te denken.

In de beantwoording van de minister ligt terecht vaak de nadruk op het belang van de bedrijven. Ook wij vinden het van belang dat dit goed en netjes geregeld is. Tegelijkertijd zei de minister in haar beantwoording dat deze wet een uitvloeisel is van de parlementaire enquête bouwnijverheid en dat als consequentie daarvan onder andere het element van de integriteitstoets is

opgenomen. Er is wat gefilosofeerd over die integriteit, maar er blijft toch een kernvraag open over de integriteitstoets en de wijze waarop deze is vormgegeven. Hoeveel van de bedrijven die hebben meegedaan in de aanbesteding rond de bouwfraude, zouden op basis van deze integriteitstoets niet voor een aanbesteding in aanmerking zijn gekomen en hoeveel van de bedrijven die in de enquête ter sprake zijn gekomen, zouden nu niet meer voor een aanbesteding in aanmerking komen? Dat is toch een belangrijke vraag over het gewicht van de integriteitstoets, die hier nu feitelijk ingebakken is. Juist met het oog op de continuïteit van het werk van de parlementaire enquêtecommissie zou ik van de minister graag het antwoord op deze vraag horen.

Aan het eind van het debat kwam de aap uit de mouw: wij zijn allemaal ongelukkig met de wet. Uiteindelijk heeft de heer Franken een voorstel gedaan: kunnen wij niet een tijdje met die wet doorgaan en "werkendeweg" -- ook een CDA-term -- naar oplossingen zoeken? Mijn fractie vindt dat geen verstandig voorstel. Als wij een wet die niet aan onze kwaliteitsnormen voldoet wel toestaan, dan zijn wij ongeloofwaardig. Gezien het feit dat de heer Franken op het gebied van wetgevingskwaliteit belangrijke dingen zegt, had ik dat eigenlijk een beetje van hem verwacht. Wij gaan anders in zee met een draak van een oplossing voor een draak van een wet en dat moeten wij niet doen.

\*N

De heer **Van Driel** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. Laat ik beginnen met de minister dank te zeggen voor haar uitgebreide en goede beantwoording. Zij is op veel punten ingegaan en heeft uitgebreid en openhartig gereageerd op een aantal punten die door alle fracties, en dus ook door ons, naar voren zijn gebracht. Op een aantal punten heeft zij stappen gezet in de richting van de critici in de Kamer. Dat heeft ertoe geleid dat wij tussen het dessert en de heropening van de vergadering fractieberaad hebben gevoerd. Ik kom daar straks nog even op terug.

De minister heeft gezegd, en dat heb ik als hoofdlijn opgepikt, dat het niet is wat het moet zijn en dat de wet niet is zoals dat hoort. Dat zegt nogal wat, vind ik. Ik zit hier nog niet zo lang, maar ik denk wel eens met enige nostalgie: waar is de tijd dat de hooggeleerde juristen hier, als dat aan de orde was, schouder aan schouder stonden om te zeggen dat men er stelling tegen moet nemen als de kwaliteit niet is wat zij moet zijn.

De heer **Franken** (CDA): Ik word nu zo duidelijk uitgenodigd dat ik hier niet aan voorbij kan gaan. Schouder aan schouder hebben wij stelling genomen tegen de fouten die in deze wet zijn, alleen de oplossingen lopen nu uiteen. U kunt zeggen dat alles in de prullenmand moet en dat wij opnieuw gaan beginnen, maar u kunt ook zeggen dat er bepaalde verworvenheden zijn, dat er werk is gedaan, laten wij dat gebruiken en daarmee verder gaan, om dan tot een resultaat te komen dat wel aan onze eisen voldoet. Ik heb zojuist gezegd dat dit mij juist en praktisch lijkt. Dat lijkt mij elegant tegenover de mensen in het veld, want zij worden niet met andere procedures opgezadeld. Het gaat er alleen om wat in de wet en in de AMvB hoort. Dat is nu juist datgene waar die hooggeleerde schouders voor staan.

De heer **Van Driel** (PvdA): Het siert u dat u zich aangesproken voelt. Dat is ook juist, want u bent een eminent jurist, dus in die zin mag u zich aangesproken voelen. Ik bedoel dat heel positief, alleen ik snap dan niet dat u tot deze afweging komt over een kwalitatief heel wat mindere wet. Daarover zijn wij het allemaal eens. Ik vind het opvallend dat eigenlijk niemand zegt dat deze wet toch wel redelijk is of een 6 1/2 verdient. De minister zegt het zelf en dat is door verschillende woordvoerders gememoreerd. De minister is er zelf ook niet van overtuigd dat deze wet de toets der kritiek kan doorstaan. Je kunt hooguit zeggen dat deze beter is dan het tegendeel of dat er nog iets aan verbeterd kan worden, maar iedereen is het er volgens mij over eens dat hij in de aard verkeerd en slecht is, en dat is niet gering.

Ik kom nog even op een aantal punten die de minister noemde. Mijn fractie is er niet van overtuigd dat het aantal juridische procedures zal afnemen. De arbitrage is al toegenomen. De minister zegt dat deze afneemt bij een nieuwe wet, maar wij vonden dat niet overtuigend.

Volgens mij blijft prijs, prijs, prijs het leidend criterium. De VVD heeft ook heel duidelijk gezegd dat dit niet het leidend criterium kan zijn, maar dat er meer elementen moeten zijn, zoals innovatie, werknemersrechten, minder regelgeving, groen aanbesteden. Het kan niet zo zijn dat wij bij prijs, prijs, prijs blijven hangen.

De minister heeft ook gezegd dat er wat voordelen in zitten voor het midden- en kleinbedrijf. Het verbaasde mij een beetje dat de minister zei dat zij niet meewerkt aan een klachtenloket voor het midden- en kleinbedrijf

als deze wet er niet doorkomt. Dat heb ik misschien verkeerd begrepen, want dat kan ik mij bijna niet voorstellen. Ik ken de minister en de staatssecretaris van Economische Zaken als grote voorstanders van het bevorderen van het mkb, ondanks de reputatie die Economische Zaken op dit punt heeft. Ik kan mij niet anders voorstellen dan dat de minister het niet zo bedoelt en dat ik het verkeerd heb begrepen. Of de wet er nu wel of niet komt, ik zie graag dat er een klachteninstituut voor het midden- en kleinbedrijf komt.

Salderend bracht dit ons tijdens het fractieberaad tot de afweging of wij meegaan met een novelle of pleiten voor een nieuwe wet. Wij kiezen toch voor de nieuwe wet. Daarvoor zijn twee redenen. De eerste en belangrijkste reden is dat een novelle de kwaliteit van de wet niet fundamenteel zal veranderen. Wij vinden de kwaliteit van de wet zodanig onder de maat dat wij zeggen dat een novelle deze misschien wel iets omhoog zal tillen, maar niet echt wat wij ervan mogen verwachten.

Het tweede argument is bijkomend en niet het meest relevant. Bij een novelle duurt het zes maanden voordat wij de zaak opnieuw terug hebben en een wet kan er wat ons betreft binnen een jaar tot vijftien maanden staan, met de kracht die de minister kan ontwikkelen en die zij hier heeft laten zien. Dat verschil moeten wij dan maar nemen. Dan maar een tijdje met deze wet doorgaan. Wij zien hierin veel mindere punten, maar hij gaat al vijftien jaar mee, sinds 1993. Als hij negen maanden tot een jaar langer meegaat, dat moet dan maar. Ik ben zelf geen jurist, maar deze Kamer zou erom bekend moeten staan dat zij gaat voor de kwaliteit van de wetgeving. Dan kunnen wij dit volgens mijn fractie niet laten passeren.

\*N

Minister **Van der Hoeven**: Mevrouw de voorzitter. Ik zal eerst ingaan op een aantal vragen die in eerste termijn zijn blijven liggen. Dan zal ik een aantal opmerkingen maken over dit wetsvoorstel en dan zal ik afsluiten met hoe nu verder.

Ik begin met de vragen die nog niet zijn beantwoord. De heer Reuten vraagt naar mijn reactie op het rapport uit 2004. Ik heb het laten opzoeken. In het onderzoek staat inderdaad dat het in Nederland aanbestede bedrag gelijk is aan 21,5% van het bbp. Navraag leert dat bij de berekening van dat bedrag ook sociale uitkeringen zijn meegenomen. In bijvoorbeeld Zweden ligt dat

percentage ook boven de 20. Volgens de Europese Commissie komt het percentage minimaal de helft lager te liggen als de uitkeringen niet worden meegenomen.

De Europese opdrachten worden via de Aanbestedingskalender bij de EU gepubliceerd. De heer Franken vraagt of TenderNed deze faciliteit ook krijgt. Het antwoord is ja. TenderNed krijgt dezelfde functie en faciliteit als de Aanbestedingskalender. Daarnaast krijgt het nog een aantal extra faciliteiten om volledig elektronisch aanbesteden mogelijk te maken. De Europese aanbestedingen die nu worden aangekondigd via Aanbestedingskalender, worden straks aangekondigd via TenderNed.

De heer **Reuten** (SP): Ik heb nagedacht over waar het grote gat vandaan komt tussen de 175 mld. die ik noem en de 36 mld. die u noemt. Ik heb sterk het vermoeden dat het probleem is dat in de publicatie waarover ik heb gesproken en die u zojuist ook heeft gememoreerd, wordt gerekend in termen van 21,5% bbp. Ik heb steeds gesproken over "equivalent van het bbp". Met andere woorden, het gaat hier niet om een macro-economisch cijfer. Aanbestedingen zijn iets micro-economisch. In het macro-economische cijfer vallen onderlinge leveringen weg. Misschien moet u het straks nog eens aan één van uw ambtenaren vragen. Ik denk dat hierin het verschil ligt. Het cijfer dat u noemt, zou best dicht bij het macro-economische cijfer kunnen liggen. Laten wij daarover nu niet meer van gedachten wisselen. Misschien kunnen wij daar een brief over krijgen en er dan verder over spreken.

Minister **Van der Hoeven**: Ik zie geen enkele reden om hierover een brief te schrijven. Ik heb het onderzoek van de Europese Commissie opgezocht. De heer Reuten weet dat ik behoorlijk moet inkrimpen op mijn departement. Als ik inderdaad iets moet doen wat de Kamer wil, besteed ik de tijd daaraan en niet aan dit soort dingen. Met alle respect, wij hebben dat uitvoerig met elkaar gewisseld. Als de Reuten denkt dat het iets anders is, hoor ik het graag van hem.

De heer Franken vraagt of ik de voorschriften van het meervoudig onderhands aanbesteden wil verduidelijken als er sprake is van een duidelijk grensoverschrijdend belang. Ik wil dat graag verder uitwerken. Die duidelijkheid is nodig. Het is echter niet zo gemakkelijk, want noch het Hof, noch de Europese Commissie is daarover duidelijk geweest. Ik zal echter mijn best doen.

De heer Reuten vraagt om een uitsplitsing van aanbestedingscijfers van kleine bedrijven en van zzp'ers. Ik wil dat best onderzoeken. De cijfers die ik naar de Kamer heb gestuurd, zijn niet op deze manier uitgesplitst. Ik wil best laten zien wat dat inhoudt. Overigens komen veel kleine bedrijven echt niet boven de bagatel van €50.000 uit. Het is dus maar de vraag wat dit verder aan nadere informatie oplevert. Nogmaals, als de Kamer dit wil, wil ik dat best onderzoeken, maar ook hiervoor geldt dat het natuurlijk wel ergens toe moet dienen.

De heren Reuten en Van den Berg vragen of er na drie jaar een nieuwe wet en nieuwe procedures moeten komen. Nee, natuurlijk niet. Als dit wetsvoorstel wordt aangenomen, wordt vervolgens uit de AMvB's gehaald wat eigenlijk in de wet zou moeten zitten en laten wij in de AMvB's staan wat des AMvB's is. Wij hebben het dan wel inhoudelijk met elkaar gewisseld. Wat er daarna gebeurt, dient alleen om ervoor te zorgen dat de wettechniek gewoon klopt. De heer Franken heeft daar uitdrukkelijk op gewezen. Er is dan geen sprake meer van inhoudelijke verandering. Er is dus ook geen noodzaak om de procedures daaraan verder aan te passen.

De vraag van de heer Laurier over de communicatie rondom de NEVI heb ik beantwoord. Ik heb alle ontvangen reacties betrokken bij het opstellen van de concept-AMvB's. Ik heb geen inhoudelijke reactie gegeven op wat naar voren is gebracht over het consultatiedocument. Ik ben van plan in de toelichting op de AMvB's aan te geven hoe met de ontvangen reacties op het consultatiedocument inhoudelijk omgegaan is. Wat dat betreft is de NEVI voor mij niets meer en niets minder dan welke spreker bij de consultatiedocumenten dan ook.

De heer Laurier vraagt wat er gebeurd zou zijn als deze wet vijftien jaar geleden van kracht zou zijn geweest. De bedrijven die betrokken zijn geweest bij de bouwfraude zouden dan geen COVOG-verklaring hebben gekregen. Die zouden tijdelijk van aanbesteding uitgesloten zijn geweest. De realiteit is dat als dit wetsvoorstel niet aangenomen wordt, geen enkel bedrijf van bouwopdrachten is uitgesloten en de komende drie jaar uitgesloten wordt. De integriteitstoets wordt namelijk in deze wet en niet in een andere wet geregeld.

De heer **Laurier** (GroenLinks): De minister brengt een fascinerende stelling naar voren. Waarop baseert zij die stelling? Een belangrijk element van een integriteitstoets is de

eventuele veroordeling van bestuurders, naast een aantal andere criteria. Mij is niet opgevallen dat in de betrokken bedrijven aan die criteria is voldaan. Sterker nog, ook de afwikkeling van de bouwfraude laat een uitermate beperkt aantal veroordelingen zien.

Minister **Van der Hoeven**: Er was toen geen integriteitstoets. Er was niks. Er werd geen integriteitstoets gevraagd. Op dat punt kon geen kennis opgebouwd worden. Als er wel een integriteitstoets was geweest en als er openheid en transparantie zou zijn geweest, was er een andere situatie geweest. Ik ben echter met de heer Laurier eens dat daarvan geen sprake was. Feit is dat er op dit moment nog steeds geen integriteitstoets is. Die wordt met deze wet geregeld. Als deze wet niet aangenomen wordt, komt die er niet, ook niet voor de komende jaren. Zo simpel is het. Die consequentie moet de heer Laurier overwegen.

De heer **Laurier** (GroenLinks): De consequentie is duidelijk. Het is niet direct een echte integriteitstoets. De keuze is een beter wetsvoorstel maken, waarin de aspecten rond integriteit feitelijk beter geregeld worden. Daarover is op verschillende momenten in de Kamer van gedachten gewisseld.

Minister **Van der Hoeven**: De heer Laurier heeft groot gelijk dat er veel dingen beter geregeld kunnen worden. Daar heeft de heer Laurier groot gelijk in. Om die reden geef ik het volgende aan. Opgepast moet worden dat het betere niet de vijand is van het goede. Ik weet dat het wetsvoorstel op een aantal punten niet ideaal is. Dat ben ik met de heer Laurier eens. De huidige praktijk en de huidige wet is echter slecht. Dat weet de heer Laurier ook. Daarin komt geen verandering als de Kamer het wetsvoorstel afstemt.

Hoe nu verder? Er zijn maar twee keuzes. De Kamer stemt het wetsvoorstel af. Dan is er binnen een jaar geen nieuwe wet. Die is er echt niet, mijnheer Schouw. Ik moet dan een nieuwe wet maken. Die moet eerst door de ministerraad heen. Die moet interdepartementaal afgestemd worden. Die moet ook door de ministerraad heen en naar de Raad van State. Vervolgens moet die naar de Tweede Kamer. Die zal "not amused" zijn. Die heeft immers het wetsvoorstel dat nu voorligt unaniem aangenomen. Dan komt het pas bij deze Kamer. Eerder niet. Een nieuwe wet binnen een jaar tijd lukt dus niet. In de tussentijd gebeurt er dan niets. In de tussentijd kiest de Kamer dus voor de

aanbestedende diensten en de instellingen en daarmee voor de ambtenaren. Dat moet de Kamer weten. Dat is de consequentie van de keuze. Voor het bedrijfsleven gebeurt er niets en verandert er niets. De situatie blijft zo slecht als die op dit moment is.

Het voorstel van de heer Franken. Als ik het goed begrepen stelt hij voor om het wetsvoorstel onder voorwaarden goed te keuren. De eerste voorwaarde is dat ik een novelle naar de Kamer stuur waarin de evaluatiebepaling wordt omgezet in een horizonbepaling. De tweede voorwaarde is dat wij de AMvB's met elkaar bespreken om te bepalen wat daarin precies thuishoort en wat later in de wet moet komen te staan. Ik kan die AMvB's pas aan de Raad van State voor advies voorleggen als de wet is goedgekeurd. Dat is de reden dat het niet op elkaar kan wachten. De normen die in de AMvB's worden vastgelegd, worden later in de wet vastgelegd.

Na bespreking van de AMvB's in de Eerste en Tweede Kamer ga ik daarmee onmiddellijk aan de slag. De bedoeling is om die betere wet zo spoedig mogelijk aan de Kamer voor te leggen. Dat is een oplossingsgerichte aanpak die bedoeld is om de problemen van de Kamer met de wetstechniek op te lossen. Een en ander moet gebeuren in combinatie met de bagatelregeling en het klachtenloket.

De rest van de Kamer wil dat blijkbaar niet. Dat deel van de Kamer wil gewoon niets! Gevolg daarvan zou echter wel zijn dat ik het klachtenloket niet ga betalen. Dat loket maakt namelijk onderdeel uit van deze wet en de bijbehorende AMvB's. Het is een loket van het mkb en ik vind het dan ook heel redelijk dat het mkb de kosten voor zijn rekening neemt. Als het wetsvoorstel wordt afgestemd, is er immers geen reden voor mij om die kosten te betalen.

Voorzitter. Ik denk dat ik de vragen heb beantwoord.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de leden stemming wensen. Ik schors de vergadering enkele ogenblikken om staatssecretaris Aboutaleb de gelegenheid te geven, zich voor de stemming over zijn wetsvoorstel bij de minister te voegen.

\*\*

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de ChristenUnie en de SGP, en van de fractie van de VVD het lid Hermans, voor dit wetsvoorstel hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is verworpen.

Ik deel de Kamer mee dat met betrekking tot de wetsvoorstellen 31237 en 31238, die vanmiddag als hamerstukken zijn afgedaan, aan de aanwezige leden van de fracties van GroenLinks en D66 conform artikel 121 van het Reglement van Orde aantekening wordt verleend dat zij geacht willen worden, zich niet met beide wetsvoorstellen te hebben kunnen verenigen.

\*\*

\*B

\*!Stemmingen\*!

Aan de orde is de **stemming** over het wetsvoorstel **Wijziging van de Wet werk en bijstand, de Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers en de Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen om gemeenten meer zekerheid te geven dat mensen met een kleine kans op inschakeling in het arbeidsproces met behoud van uitkering gedurende maximaal 2 jaar onbeloonde additionele werkzaamheden kunnen verrichten (30650).**

(Zie vergadering van heden.)

De **voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen vooraf.

\*\*

\*N

De heer **Van Driel** (PvdA): Voorzitter. Namens mijn fractie wil ik graag een stemverklaring afleggen over het wetsvoorstel met betrekking tot de participatieplaatsen. Dit wetsvoorstel is eerder, ten tijde van het vorige kabinet, door onze politieke vrienden aan de overkant verworpen. Mijn fractie heeft besloten, wel voor dit wetsvoorstel te stemmen. Er is onzes inziens haast geboden bij het aan het werk helpen van vele duizenden mensen die nu in de Wwb zitten. Gezien de spanning op de arbeidsmarkt wil mijn fractie bevorderen dat van het momentum gebruik wordt gemaakt. Daarom

kunnen wij nu akkoord gaan met dit wetsvoorstel, gegeven ook het feit dat er nu snel een nieuwe wet komt die regelt dat mensen aan de slag gaan via die nieuwe wet. Deze mensen hebben kans op een opleiding en een startkwalificatie en zij gaan er ook financieel op vooruit. De discussie over de vraag of de wet voldoende financiële rechten bevat, of in voldoende begeleidingsmogelijkheden voorziet, en of de periode van tweemaal een jaar waartoe deze wet zich beperkt wel verstandig is, bewaren wij graag voor de behandeling van dat wetsvoorstel.

\*N

**Mevrouw Lagerwerf-Vergunst**

(ChristenUnie): Voorzitter. In de Tweede Kamer heeft ook onze fractie, lang geleden, tegen dit wetsvoorstel gestemd. Omdat toen geen inbreng is geleverd en gelet op het tijdsverloop, valt voor mij niet te achterhalen welke redenen hieraan ten grondslag hebben gelegen. Ik vermoed dat indertijd de weegschaal is doorgeslagen naar de nee-kant vanwege de moeite die men had om mensen te dwingen onbetaalde werkzaamheden te verrichten. Vandaag slaat voor onze fractie de weegschaal door naar de andere kant. Wij leggen de nadruk op de positieve zijde van dit in duur en reikwijdte beperkte wetsvoorstel. Het vergroot namelijk de kans op inschakeling in het reguliere arbeidsproces van een groep moeilijk te re-integreren personen. Wij zullen dan ook voorstemmen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van GroenLinks en de SP tegen dit wetsvoorstel hebben gestemd en die van de overige fracties ervoor, zodat het is aangenomen.

Ik wens alle leden een welverdiend en goed reces.

\*\*

Sluiting 22.20 uur.

\*!Besluiten en ingekomen stukken\*!

\*N

**Lijst van besluiten:**

De Voorzitter heeft na overleg met het College van Senioren besloten om:

a. de plenaire behandeling van de volgende (wets)voorstellen te doen plaatsvinden op: 8 juli 2008 (als hamerstukken)

Enige wijzigingen in de Pensioenwet, de Wet verplichte beroepspensioenregeling en enige andere wetten (31226);

Wijziging van de Wet identificatie bij dienstverlening en de Wet melding ongebruikelijke transacties ter uitvoering van richtlijn nr. 2005/60/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 26 oktober 2005 tot voorkoming van het gebruik van het financiële stelsel voor het witwassen van geld en de financiering van terrorisme (PbEU L 309) en ter uitvoering van richtlijn nr. 2006/70 van de Commissie van de Europese Gemeenschappen van 1 augustus 2006 tot vaststelling van uitvoeringsmaatregelen van Richtlijn 2005/60/EG van het Europees Parlement en de Raad wat betreft de definitie van politiek prominente personen en wat betreft de technische criteria voor vereenvoudigde klantenonderzoeksprocedures en voor vrijstellingen op grond van occasionele of zeer beperkte financiële activiteiten (PbEU L 214) (31237);

Samenvoeging van de Wet identificatie bij dienstverlening en de Wet melding ongebruikelijke transacties (Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme) (31238);

Raming der voor de Eerste Kamer in 2009 benodigde uitgaven, alsmede aanwijzing en raming van de ontvangsten (LXV);

Wijziging van het Reglement van Orde van de Eerste Kamer en van het Reglement voor de Griffie voor de interparlementaire betrekkingen in verband met het toevertrouwen van de zorg voor de Griffie voor de interparlementaire betrekkingen aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal (LXX, A+B+C);  
8 juli 2008

Verslag over het verzoekschrift van L.V. te B. betreffende versoepeling van de inrichtingseisen van bestelauto voor gehandicapten (LXXI);  
9 september 2008 (mits de schriftelijke voorbereiding is voltooid)

Wijziging van de Wet op de kansspelbelasting in verband met kansspelen via internet (30583);  
23 september 2008

Wijziging van de Wet op het overleg huurders-verhuurder (verbetering positie en zeggenschap huurders) (30856);

b. het voorbereidend onderzoek van de volgende wetsvoorstellen te doen plaatsvinden door de vaste commissies voor Binnenlandse Zaken en de Hoge Colleges van Staat/Algemene Zaken en Huis der Koningin op 9 september 2008:

Wijziging van de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2002 in verband met de verbetering van de mogelijkheden van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten om onderzoek te doen naar en maatregelen te nemen tegen terroristische en andere gevaren met betrekking tot de nationale veiligheid alsmede enkele andere wijzigingen (30553); Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking op 9 september 2008:

Goedkeuring van het op 21 december 2007 te New York totstandgekomen Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Verenigde Naties betreffende de Zetel van het Speciaal Tribunaal voor Libanon (Trb. 2007, 228, en Trb. 2008, 12) (31364);

Bepalingen verband houdende met de instelling van het Speciaal Tribunaal voor Libanon, mede ter uitvoering van Resolutie 1757 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties van 30 mei 2007 (31365); Onderwijs, Cultuur en Wetenschapsbeleid op 9 september 2008:

Wijziging van de Monumentenwet 1988 in verband met onder meer beperking van de ministeriële adviesplicht bij aanvragen om een monumentenvergunning (31345).

**Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:**

1. de volgende door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen wetsvoorstellen:

Wijziging van de Gemeente- en Provinciewet in verband met de evaluatie van de dualisering van het gemeente- en provinciebestuur (30902);

Wijziging van de Natuurbeschermingswet 1998 in verband met de regulering van bestaand gebruik en enkele andere zaken (31038);

Voorstel van wet van het lid Waalkens houdende strafbaarstelling van het plegen van ontuchtige handelingen met dieren en pornografie met dieren (verbod op seks met dieren) (31009);

Wijziging van de Bekendmakingswet en enkele andere wetten in verband met de elektronische bekendmaking en

beschikbaarstelling in geconsolideerde vorm van wetten, algemene maatregelen van bestuur, anders dan bij wet of algemene maatregel van bestuur vastgestelde algemeen verbindende voorschriften en andere besluiten die niet tot een of meer belanghebbenden zijn gericht (Wet elektronische bekendmaking) (31084);

Wijziging van de Wet op het financieel toezicht en enige andere wetten ter implementatie van richtlijn nr. 2004/109/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 15 december 2004 betreffende de transparantievereisten die gelden voor informatie over uitgevende instellingen waarvan effecten tot de handel op een gereguleerde markt zijn toegelaten en tot wijziging van Richtlijn 2001/34/EG (PbEU L 390) (31093);

Wijziging van de Kieswet en enkele andere wetten houdende enkele technische aanpassingen (31115);

Wijziging van de Elektriciteitswet 1998, de Mijnbouwwet en de Gaswet in verband met toepassing van de rijkscoördinatieregeling op energie-infrastructuurprojecten (31326);

Wijziging van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen in verband met de elektronische bekendmaking van verdragen en van besluiten van volkenrechtelijke organisaties en de beschikbaarstelling daarvan in geconsolideerde vorm (31343, R1846);

Goedkeuring van het op 7 juni 2007 te Luxemburg tot stand gekomen Besluit van de Raad van de Europese Unie betreffende het stelsel van eigen middelen van de Europese Gemeenschappen (Trb. 2008, 9) (31359);

Wijziging van de Kieswet in verband met het verlenen van het kiesrecht voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement aan alle Nederlanders die in de Nederlandse Antillen en Aruba woonachtig zijn (31392);

Jaarverslag en slotwet Huis der Koningin 2007 (31444-I);

Jaarverslag en slotwet Staten-Generaal 2007 (31444-IIA);

Jaarverslag en slotwet van de Raad van State, de Algemene Rekenkamer, de Nationale ombudsman, de Kanselarij der Nederlandse Orden, het kabinet van de Gouverneur van de Nederlandse Antillen en van het kabinet van de Gouverneur van Aruba 2007 (31444-IIB);

Jaarverslag en slotwet ministerie van Algemene Zaken, het Kabinet der Koningin en de Commissie van toezicht betreffende de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2007 (31444-III);

Jaarverslag en slotwet  
Koninkrijksrelaties 2007 (31444-IV);  
Slotwet en jaarverslag van het  
ministerie van Buitenlandse Zaken 2007  
(31444-V);  
Jaarverslag en slotwet ministerie van  
Justitie 2007 (31444-VI);  
Jaarverslag en slotwet ministerie van  
Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties  
2007 (31444-VII);  
Jaarverslag en slotwet ministerie van  
Onderwijs, Cultuur en Wetenschap 2007  
(31444-VIII);  
Jaarverslag en slotwet Nationale Schuld  
2007 (31444-IXA);  
Jaarverslag en slotwet ministerie van  
Financiën 2007 (31444-IXB);  
Jaarverslag en slotwet ministerie van  
Defensie 2007 (31444-X);  
Jaarverslag en slotwet ministerie van  
Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en  
Milieubeheer 2007 (31444-XI);  
Jaarverslag en slotwet ministerie van  
Verkeer en Waterstaat 2007 (31444-XII);  
Jaarverslag en slotwet ministerie van  
Economische Zaken 2007 (31444-XIII);  
Jaarverslag en slotwet ministerie van  
Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit 2007  
(31444-XIV);  
Jaarverslag en slotwet ministerie van  
Sociale Zaken en Werkgelegenheid 2007  
(31444-XV);  
Slotwet en jaarverslag ministerie van  
Volksgezondheid, Welzijn en Sport 2007  
(31444-XVI);  
Jaarverslag en slotwet  
Infrastructuurfonds 2007 (31444-A);  
Jaarverslag en slotwet gemeentefonds  
2007 (31444-B);  
Jaarverslag en slotwet provinciefonds  
2007 (31444-C);  
Jaarverslag en slotwet Fonds  
Economische Structuurversterking 2007  
(31444-D);  
Jaarverslag en slotwet Spaarfonds AOW  
2007 (31444-E);  
Jaarverslag en slotwet  
Diergezondheidsfonds 2007 (31444-F);  
Jaarverslag en slotwet BTW-  
compensatiefonds 2007 (31444-G);  
Jaarverslag en slotwet Waddenfonds  
2007 (31444-H);  
Technische aanpassing en actualisering  
van de Wet financieel statuut van het  
Koninklijk Huis (31505).

Deze wetsvoorstellen zullen in handen worden  
gesteld van de desbetreffende commissies;  
2. de volgende regeringsmissives:

een, van de minister-president,  
minister van Algemene Zaken, inzake vragen  
Irak (griffienr. 141200);  
een, van de minister van Buitenlandse  
Zaken, de minister van Defensie en de  
minister voor Ontwikkelingssamenwerking, ten  
geleide van de periodieke stand van zaken-  
brief voor de voortgang van de missie in  
Afghanistan (griffienr. 141688);  
een, van de minister van Defensie, de  
minister van Buitenlandse Zaken en de  
minister voor Ontwikkelingssamenwerking, ten  
geleide van de AIV-adviesaanvraag  
"Verenigbaarheid van politieke, militaire en  
ontwikkelingsdoelen in  
crisisbeheersingsoperaties" (griffienr.  
141642);  
een, van de minister van Buitenlandse  
Zaken en de staatssecretaris voor Europese  
Zaken, ten geleide van het verslag van de  
bijeenkomst van de Europese Raad die op 19  
en 20 juni 2008 te Brussel plaatsvond  
(griffienr. 141625.01);  
een, van de minister van Justitie, de  
minister van Binnenlandse Zaken en  
Koninkrijksrelaties en de staatssecretaris van  
Justitie, ten geleide van de geannoteerde  
agenda informele JBZ-Raad van 7 en 8 juli  
2008 (griffienr. 141659);  
een, van de minister van Binnenlandse  
Zaken en Koninkrijksrelaties, inzake uitstel  
reactie op het ROB-advies (griffienr.  
141305.01);  
een, van de staatssecretaris van  
Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, inzake  
voorhang ontwerpbesluit tot wijziging van het  
Besluit kinderopvangtoeslag en  
tegemoetkomingen in kosten kinderopvang in  
verband met aanpassing van de maximum  
uurprijs en de inkomstentabellen (griffienr.  
141643);  
een, van de minister van Financiën, ten  
geleide van de geannoteerde agenda voor de  
Eurogroep en Ecofin van 7 en 8 juli 2008  
(griffienr. 141654);  
een, van de minister van Verkeer en  
Waterstaat, inzake voorhang ontwerp besluit  
tot wijziging van het Reglement  
verkeersregels en verkeerstekens 1990 en het  
Voertuigreglement in verband met het gebruik  
van optische en geluidssignalen (griffienr.  
141645);  
een, van de minister van  
Volksgezondheid, Welzijn en Sport, ten geleide  
van een afschrift van een brief aan de  
Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-  
Generaal inzake VWS-verzekerdenmonitor  
2008 (griffienr. 141696).

De Voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn neergelegd op de afdeling inhoudelijke ondersteuning ter inzage voor de leden;

3. de volgende missives:

een, van de Algemene Rekenkamer, ten geleide van het rapport Lessen uit ICT-projecten bij de overheid; Deel B (griffie nr. 139999.01);

een, van alsvoren, ten geleide van het rapport Op weg van aanbod naar vraag in zorg en onderwijs; Een verkennend onderzoek naar de transitie van aanbod- naar vraagsturing (griffienr. 141692);

een, van de Nationale Ombudsman, ten geleide van het rapport 2008/11 met de titel "Jeugdreclassering Pascal" (griffienr. 141694).

De Voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn neergelegd op de afdeling inhoudelijke ondersteuning ter inzage voor de leden;

4. de volgende geschriften:

een, van mr. P. de Wolf te Den Helder, ten geleide van een afschrift van een brief aan de minister-president van Ierland, inzake de Europese markt en Lissabon (griffienr. 141608.07);

een, van mr. P. de Wolf te Den Helder, inzake bezwaar tegen ratificatie Lissabon (griffienr. 141608.06);

een, van Th. Willemsen te Melderslo, inzake de Europese grondwet (griffienr. 141608.09);

een, van W. Boogaart te Rijen, inzake afkeuring Verdrag van Lissabon (31384) (griffienr. 141608.05).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste commissie voor Europese Samenwerkingsorganisaties;

een, van O. Heusdens, inzake het gastouderschap (griffienr. 141463.01). Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschapsbeleid;

een, van R.P.J. Leliveld inzake wetsvoorstel 31404 (Wijziging van een aantal belastingwetten en enkele andere wetten) (griffienr. 141626).

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste commissie voor Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu/Wonen, Wijken en Integratie;

een, van M. Jammers, inzake wetsvoorstel 30856 (verbetering positie en zeggenschap huurders) (griffienr. 140652.05);

een, van J.C. Hageman te Weesp, inzake goedkope woningen voor laagbetaalden (griffienr. 141687).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste commissie voor Financiën;

een, van H. Bijl te Zierikzee, inzake goedkeuring Scheldeverdragen (griffienr. 141041.09);

een, van W. Boogaart te Rijen, inzake alsvoren (griffienr. 141041.10).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste commissie voor Verkeer en Waterstaat;

een, van A.J. van der Veen te Amsterdam, inzake Richtlijn WW (griffienr. 141722);

een, van D. van Werkhoven te Sneek, inzake omscholing vanwege de WIA (griffienr. 141685).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid;

een, van Y. Burger te Voorburg, inzake afschaffing buitengewone-uitgavenregeling (griffienr. 141690).

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport/Jeugd en Gezin.

De Voorzitter stelt voor, deze geschriften voor kennisgeving aan te nemen.